

כתאב אלמוארית

מע סאיר אלכתב ואלרסאיל אלפקה'ה

תאליף

רבינו סעדיא גאון בן יוסף אלפיומי

אכרנה וצהחה ובינה בתפאסיר וחואש באלעבראני'ה

יואל הבהן מיללער

רחמה אלה

יבאע ענד ארנסט לרו אלכתב'ה

במדינה בארים אלמחרוס'ה

סנה א' תתצ"ז.

הקדמה

בשנת חמשת אלפים וחמשים ושתיים לבריאת עולם בהגיע תר שנת האלף ליום הולד ר' סעדיה בן יוסף אשר ישב בראש בסורא ויהי נאון ישראל ותפארתו העיר ה' את רוח החכם הנבון הישיש הר"ר יוסף דערנבורג להציב יד ומוכרת עולם לנאון זה ולהוציא את כל ספריו אשר עודן לא נאספו ולא ראו אור ויקרא חכמים אנשי מדע לעזרה להיות אתו באהליאב במלאכת מחשבת לקרוא ספרי ר' סעדיה ולהכניס למען יהל אורם לבית ישראל.

ואני הצעיר מפרחי כהני התורה דבר שולח אלי לאמור: שים עיניך על דברי ההלכה אשר יסד ראש שבטי ישראל נאון בבל זה, אספם בחפנך לבל יהיו עוד נפוצים על אדמת הבינה, ימלט כל הנמצא כתוב, חתום ספר, ישוטטו רבים ותרכה הדעת. בשמעי קול מדבר נרעדתי, כי קטון אנכי ודל ומי אנכי לתת צמרתי אל בין עבותרים, אכן בה' אלהי אבותי בטחתי. מיום באתי באנשים עד היום הוה עמר על ימיני, ממחשבים וממצר הוציא נפשי, עליו אשים תוחלתי, יישר דרכי לפני ואל אמוט סלה!

והנה זה יצא ראשונה. הר"ר משה שטיינשניידער בחכמתו בשר כי נמצא בין כתבי יד העתיקים אשר באוצר ספרי אקספארד ס' הירושה לר' סעדיה נאון, ויקם הר"ר יוסף דערנבורג החרה החזיק וישלח ציר למרחוק הר"ר שלמה פוקס ויצוה עליו לקרוא דלתות ספר הכלוי והמחוק הוה ולכתבו בלשון ערב למען יעמוד ימים רבים. פתשגן הכתב ניתן אל ידי הדלה, ואנכי השיבותיו אל הר"ר חיים שאול הלוי הורוויץ להעתיקו אל לשונינו הקדושה כאשר מאז ומקדם העתיקו גם ספר אמונות ודעות גם תשובות שאלות אשר כתב ר' סעדיה מלשון ערב לשפה העבריה, וכאשר כלה האיש אשר החל לעשות שלחתי ההעתקה אל הר"ר יוסף דערנבורג ויקראו לפניו המגלה ופיו צוה לשנות ולהגיה וכאשר שם בפי הסופרים כן עשו בכל מאמר ובכל ענין.

ובבוא אלי זה הספר שנית שמתי עיני עליו להעיר על המקומות אשר הביא ר' סעדיה מן הכתוב מן המשנה ומן התלמוד ולבחון אל איזה דרך נטה בביאור הדברים ועם מי מן הגדולים אשר בלהקת הנאונים והחכמים יתאמו שרשיו ענפותיו וחמדת פרוי בהלכות הקבועות. ואף כי ראיתי כי הר"ר ח"ש הורוויץ העיר על איזה מחשבונות הנאון שמתי גם אני פני אליהן להוסיף על דבריו¹, גם הר"ר דערנבורג הגה ברוחו הקשה כמה מן ההערות.

¹ בתוך ההערות על החשבונות תבוא התיבות "אולי" "ואומר" ומן האותות הן והלאת הם הדברים אשר הוספתי אני על הערת המעתיק.

והנה ראשון מדברי הלכותיו נתתי לפני בני ישראל מעשה ר' סעדיה אשר היה לאות לר' האי גאון ולר' משה בן מיימון הבאים אחריו לתת סדרים במשפט ובדין ולמנות הגיוני אבירי לב ומחוקקי צדק.

וזאת שנית אספתי בחפני את התרי"ג מצות במדה ובמספר אשר מנאן ר' סעדיה וכבר שם ה' יהודה ראוענבערג בחבורו קובץ מעשי ידי גאונים את התורה לפני בני ישראל, אולם שם חסרו ב' חרוזים. ושבתי וראיתי שרבו חקקי לב הגאון בענין זה, ואף כי בחרט ובמחוגת השיר ותאר ר' סעדיה מנינו, נכבדות מדובר בו בשרשי הדת ועמקיה, לכן אזרתי בעז מתני להוסיף עליו הערות.

בשלשה באתי בפ' הגאון לייג מדות אשר מנה ר' ישמעאל ואשר כבר הוציא הר"ר זלמן שעכטר בבית תלמוד לשנת תרמ"ה והמדות האלה אדנים לאהל ה' הנה מלאכת דורשי תורת ה' במדרש במשנה ובתלמוד, ור' סעדיה היה הראשון אשר ידענו בשם כי שם עינו ולבו אליהן לפרשם כשמלה לפני הנבונים לכן אמרתי אל יחסרו הדברים במזג דברי ר' סעדיה בהלכה ואוסיף הערות כהנה וכהנה כפי אשר ראה לבי מעט דעת וכינה.

והרביעית חברתי את כל תשובות הגאון הנמצאות בקבוצי תשובות הגאונים ואשר הובאו בספרי הקדמונים והיו אחת להיות להן יתד במקום נאמן ותליתי עליו מעט אמרים אשר הגיתי להתבונן על מה הטבעו דברי המשיב ומה הגיע אליו לחרוץ המשפט בין ריב לריב ובין דין לדין.

ואשוב חמישית ואהיה כמלקט שבילים אחרי הקוצרים, קבצתי את כל האמרים והפירושים וההלכות אשר הביאו הראשונים בשם ר' סעדיה; כנפך ויהלם היו לי אלה הדברים אשר נשאו לנו מכל המון הגדולות אשר דבר ויעש ראש הישיבה לעיני תלמידיו בביאור התלמוד ובקבע ההלכה, וגם זה עשיתי למסגרתם ההערות אשר אשים לנגד בני עמי.

אלה חמש היריעות חברתי והיה האהל אחד. ואחמוד לשבת בצלו ואתבונן את אדני הכסף אשר תחתיו ומקום ספיר אבניו ראש פנתו, תוכנו וענינו לכל מוצאיהן ותהלכותיהן.

א. ס' הירושות.

(א) בראש ספר זה שם הגאון הקדמה ארוכה. — הן בספרי קדשנו מצאנו בראש הכתובים מאמר קטן פתח דברים מעיר ממי יצאו הדברים וחזון מי נכתב ובזמן איזה מלך עמד הנביא בפרץ או למי נועדו דברי חפץ ומוסר החכם; לס' בן סירא כתב נכד המחבר הערה קטנה בראשיתה והיא מודעת שהוא תרגם הספר ליונית. — מאז נסתם החזון נסתרו דרכי ההקדמות, ואין דובר דבר בראשית המשנה או התלמוד או התוספות. גם רבנו אחאי בשאלתות אשר לו בשער לא פתח פיו בתחבולות בראש דבריו וכן רבי המדרשים אין מבוא בשעריהם.

הראשון היה בעל הלכות הגדולות אשר כתב לעינינו את ההקדמה על דרך מדרש באספו מאמרים ודרושים קבוצים ערוכים כענקים על צואר והוסיף מנין המצות. ויש שני לו הוא ר"ס אשר כתב הקדמות גדולות וארוכות להעתקת ספרי קדש אשר

כתב בלשון ערב — והקדמות ההן דוברות מתוכן הספרים אשר העתיק ואשר באר. אולם נפלאה מהקדמות ההן ההקדמה לס' הירושות שאינה מרברת כלל מענין זה הספר והיא רק אמונת אומן איש צדיק הדבק באלהי' בכל נפשו ובכל מאדו ועל דרך זה הסכינו חכמי המושלמין לשים על מצח ספריהם זכר רב אמונתם ושבת הכורא לשם ולתפארת. ובקראנו זאת ההקדמה זכרנו את ההקדמה על דרך זה אשר מצאנו גם לפני ס' אמונות ודעות אכן שם קצר הנאון את אמריו, ואולי שחבר ס' הירושות טרם שכתב שטתו בדברים האלהיים באמונות ודעות, גם זאת שמד' רוחנו לאמר: הלא ידענו שכאשר נכון היום לנגד עינינו ס' הירושות כן כתב הנאון ספרים בענינים אחרים מדיני ההלכה, ואולי שראשית כל חבריו על דרך זה היה ס' הירושות. לכן בא הצדיק אשר שם בה' מבטחו ויכן צערו לספר גדולת ה' וכבוד הוד תורתו ובראש אמריו דבר פיו תהלת ה'.

והנה הקדמה הזאת תופיע לעיני השמש (א) ענינים עצמיים המדובקים אל ה' כאשר ידבק האזור אל מתני האיש, הוא ההוה, הקדמון, והאחד, אשר אין המדות האלה בענין זה נופלות על אחר מן היצורים (צר 1, 2). (ב) הוא הכורא מאין בלי עור (צר 2, 3). (ג) שאר מדות ה' תרומות, הגדול האדיר והנורא ויתר התשכחות מפארות הודו (צר 3, 4, 5). וכי תבין נפשנו כל אחת משלשה אותות האלה תערוג אל ה' כאיל על אפיקי מים לדעתו ולפארו. (ד) תהלות נביע על דרכו אשר הודיע לנו ללכת בה וידענו מדע ונביאו שלח בבוקר השכם (צר 7). לכן נאמין בו ובתורתו אמונה שלמה ואליו נקרא כי הוא שומע תפלה (צר 8). — והנה בנוגע למדות העצמיות נראה קצת שרמו פה הנאון על "ההיות", "הקדמות", "והאחדות"; ואין זכר למדות הראשיות והעקריות אשר דבר מהן בספר האמונות והדעות (מאמר ד') "חי", "חכם", "יכול". אולם זה הדבר אשר דברנו, ההקדמה הזאת נכתבה ימים לפני דרשו וחקרו על עניני ס' האמונות ואחרי כן סדר שיטתו באלהיות לשומה לפני בת עמו.

והנה כדרכו באמונות ודעות הביא גם בהקדמה זאת פסוקים לאמין את דבריו, אם שיבאר את המקראות אשר תמכו בידו (צר 3—1). ולפעמים ביארם בדרך משונה ממה, שביארם בפירושו ובתרגומו למקראות, אם שיביאם אך לעור ולראיה (8—3).

(ב) הנאון הוא הראשון אשר הלביש עוז לתת לפני בני ישראל ענינים סדורים שמורים וערוכים בעניני הדת. מעשי ידי רבינו הקדוש המשנה הזאת החלה לאסוף הלכות צבורות כמאלם אלומות בשדה, בכל תקף עווה לדבר על כל רבי תורת משה ולהביא ולהצהיר בין השורות גם ענינים דומין בטעם במראה ובמספר, שמרה סדר בהגיון לב: אכן מיום נכתבו תוספות המשנה אין איש שם על לב לסדר נכון ולערך בהשכל; בימי חכמי התלמוד חקקו בארץ הקדושה ובבבל את הגיוני לב ראשי הישיבות, את אשר דברו החכמים ואשר ענו נושאי דגל ה' המה המדברים בראש, ובזמן הסבוראים והנאונים הבאים אחריהם הוציאו דבר משפט ההלכה ואין איש פונה לדרכו לקבץ הנפוצות וכמעט היתה שארית ההלכה כשארית בני ישראל מפוזרת ומפורדת. אחרי כן קמו נאונים ויחוקקו ההלכות הפסוקות באין סדר נכון. על מצוה ומצוה על ענין וענין חרתו קצובות על לוח אבל הפסקים האלה בענין אחד אינם נצבים באיזה סדר ובאיזה ערך, כי לא תמצאם משולכים איש אל אחיו, גם אין באור לסתומות

ועמוקות, אף לא יכילו כל הדינים והדברים אשר נמצאים בילקוט התלמוד. נצב ויקם ר' שמעון ויכתוב את ההלכות הגדולות ויאסוף כביצים עזובות את הדינים בשמרו דרך התלמוד, ממנו הביא אמרים קצרים ויצב לעומתם גם פסקי ושאלות גדולי הגאונים אשר היו לפניו. — בדרך אחר בחר ר' סעדיה נטע ארו ודעת יגדל לתת לפנינו עניני הדת בשרשיהם בקומתם בפארותיהם ובענפיהם ובפרים. כן יחלק לפנינו הירושה לאיזה מחלקות (מה שיירשו הבנים, מה שיירש האב מן הבנים, מה שיירשו האחין, מה שיירשו אחי האב) והכל במספר ותכן, ואם יש לחלק מן הענינים ונמצאו איזה ענפים אזי יספרם גם הם (מה שיירשו הבנים נחלק לב' מפלגות למה שיירשו הבנים, ולמה שיירשו בני בנים) וכן יעשה בכל ספרו וגם בשאר ספריו הלך בדרך זה כאשר נראה מן השארית הנשמרת לנו מכל כבוד חברו על שאר עניני ההלכה, הכל במנין השכיל ודבר היוצא מסוד ההלכה האחת כענף היוצא מן הבר.

ב' הדברים האלה היו לבית ישראל למשמרת התורה; בדרך ר' סעדיה הלכו אחריו ר' האי ור' שמואל בן חפני וגם בספר דרך הרי האברצלוני בשעריו ואת המסילה. . . . אכן נתיבת בעל הלכות הגדולות בחר ה"ר יצחק בן יעקב האלפסי ויגדל מאד בשמרו הגיון לב התלמוד ויקצר דבריו ויש בכחו לתת לפני התלמידים תלמוד קצר אשר הודחו ממנו הנותרות ההוויות והפירוקים וגם ההלכה קבע בחקפה ע"ד גבורי כח בתלמוד בין הגדולים נמנה אשר כפעם וכפעם התאמץ נגד דעת הגאונים. עד כי בא רבינו משה בן מיימון ויתן ה' פי שנים ברוחו להגביה למעלה, ויבחר לשון ערומים דברי המשנה ושנה את סוגיות המדרש ולשון המדרש לטוב ויגבר על אשר לפניו בעזבו לשון התלמוד ויטהר מאוד בדבריו גם בספר וסיפור ומנין אף כי לא בחר בתלתלים וענפים אשר שתו ר' סעדיה ור' האי.

והנה דרך הזה אשר סלה ר' סעדיה בו עשה גדולות בהיותו הוא האחד הראשון אשר שם עצות בנפשו לתת משקל ומשורה לדברי המצות, ועוד זאת שכל דבריו ישרים נכוחים למבין והדינים ברורים ומשולבים יחד בתקן הברור. גם עוד נעלה כזאת שלא הזכיר משפט ודין בשם אמרו וידבר כחקי התורה בדרך מחוקק ולא נשא שם⁽¹⁾ המשנה והתלמוד והתנאים והאמוראים על שפתיו כאשר לא זכר גם פסוק מפסוקי התורה בפ' נחלות, ובוה היה לאור ולמיסד דרך הרמב"ם הבא אחריו. — אכן בכל זאת נמצאו בערך זה אבני נגף לקטני התלמידים ולקוראים אשר אינם בקיאים בדינים וזה: כי אי אפשר להביא כל חילוקי הדינים וההלכות במסורת המנין והמספר והשונה יעמל את נפשו לשום הערות בכמה דברים ולשנות ענינים היוצאים מן כלל הדברים השווין למשפט שדובר בו; כן העיר ר' סעדיה דף 18 בענין וכן הדין בבנים בנשואין שלא יוכלו לומר הפנויים תנו לנו כמו שנשלחתם בחיי האב ודף 19 אם השיא האב בנו בבית קנאו ודף 30 אם יש ספק מי מת תחלה, ודין אנדרונינוס ודף 32 אם היה אביהן בכור ומת בחיי אביו והיו לו אחין בניו נוטלין פי שנים, ומן חלק הבכורה לא יתנו עשור לבנות; ועוד זאת כי יבוא המסדר לקבוע ההלכות בעשותו מספרים גבוהים על גבוהים תחתיים שניים שלישיים יעשם, הגדר הראשון נחלק למחלקות, והמחלקה הקטנה אשר תחתיה תפרד גם היא ותהי לכמה ראשים, קשה לקורא הדברים לתפוש את החקים ביד ואף כי לשופט

⁽¹⁾ פעם אחת רמז במאמרו "וקאל" (ואמר) (דף 28 עיין הערה 9).

לברר אל איזה מן הפנות והנשיות נוטה הדבר הבא לפנינו למשפט. — הן אמת שבבמה דברים שיטה זאת ישרה ונכונה להעביר הענין כבני מרון במספר מצמצם הענינים ומקרבם אל הדעת כמו שמצאנו לפנינו דף 12 מספר דחיות בעישור הנכסים לבנות, דף 15 מנין דברים שדוחין הבכורה, אכן כי ישוב המחוקק והמסדר לתת המספר לקו ולמשקולת בכל הדברים והענינים או ירבו הדברים במחלקותיהם גם לאין צורך. — ראה והבן מה שכתב בדף 21 מירושת הזכרים עם אחי האב, הנקבה עם אחי אביה, הבנים עם אחות אמם, הנקבות עם אחות אמן. גם יאונה לקרוא קצת בלבול וטירוף הדעת בראותו כי נמצאו בתוך הקיום אשר שם לו המסדר לאות ולסימן גם קו וקו אשר לא יכילו כי אם דין אחד וענין אחד ואין שני לו, כן נראה בדף 33 מי שיושר זכות מורישו אבל אין אחרים יורשים מורישו במקומו. ולא נמצא כזה בתורות הירושות כי אם „הבן את אמו“ או כי תהיה המחלקה לאין צורך ומובנת מבלי מגיד מתוך הענין. כמו דף 36 חלק ראשון „אם זכה“ מחלקה הראשונה אם זכה הוא, מחלקה שניה אם זכה שכנדרו, חלק שני אם שיחלוקו. — גם נתמה על החפץ אם נראה שספר הנאון בין הדחיות בעישור לבנות גם הירושה מן האם, ועוד לא זכר עד הנה בספרו ובסידורו שהבנים יורשין את אמם (צד 21). גם דין הבכורה נזכר באותו ענין בטרם שם המסדר זכר למשפט הבכורה (צד 15). ועוד יש להשיב על השיטה הזאת במספריה שעל ידה בא המסדר לכפול כמה דברים הנומים בענינם אל כמה פנות מחלקיו, כמו שמצאנו בספר זה דף 15 דיני בכור ומהם כתובים גם דף 34, 33 דיני יבם נקרא בדף 23 והנם לפנינו גם דף 34.

בכל זאת נודה שפעל ועשה הנאון דבר גדול בכתבו ובערכו משפט הירושה בסדר נכון יען כי ענין זה סבוך ונסבך באמרי התלמוד ובהגיוני הישיבות, ובעל ההלכות הגדולות הביא בקיצור אך אברי התלמוד, אמנם ר' סעדיה הורה הדרך לצאת ממבוכות ולראות עין בעין הדינים איש על אפנו ואיש על מכונו. והנה אנחנו נותנים פה כלל הענינים המובאים בספר הירושות. הן הרב החכם הישיש ר' יוסף דערענבורג הי"ו שלח לנו כללים שהוציא מס' הירושה, אכן ברשימתו מצאנו אך כללים הראשים לכן הוספנו עליהם הענפים והפארות, כל החלוקים אשר חלק הנאון, ויצא לנו זה מוצא הדברים למיניהם.

הענינים הכלולים בס' הירושות ומחלוקותיהם.

א. הקדמה. 1

ב. הירושה. 9

A ירושת אבות (הבנים מן האב)

1. זכרים עם נקבות

9 (א) אם הנכסים מרובין

10 (ב) אם אין הנכסים מרובין

11 (ג) עישור הנכסים

12

(הערה: דחיות העשור

13

- (a) אם הירושה מן האב
(b) אם כבר השיא האב בנות בחייו
(c) אם בנרו ונשאו אחר מות אביהן)

14

2. הזכרים בינן לבין עצמם
(א) חולקין

15

(ב) דיני בכור

15

(הערה: ה' דברים דוחין הבכורה
(a) לידת הבנים אחר מיתת אביהן
(b) אם הירושה מן האם

16

- (c) אם הירושה מאבי האב ושאר מורשים
(d) אם מחל הבכור את בכורתו
(e) [דחיה במקצת] אם מת א' מן האחין
אחר מיתת האב קודם החלוקה)

18

3. הבנות בינן לבין עצמן

18

- (א) אם מקצתן גדולות ומקצתן קטנות
(ב) אם כבר נשאו מקצתן בחיי האב וקצתן לא נשאו

19

- (הערה a. וכן הדין בבנים בנישואין)
(הערה β. אם השיא האב בנו בבית קנאו אם
יש בזה הה' תנאים שצריבין להיות)

20

I B ירושת הבנים (בני בנים):

21

1. בני בנים עם הבנים

(א) הבנים עם אחי אביהם

(a) הזכר עם אחי אביו

(b) הנקבה עם אחי אביה

(ב) הבנים עם אחיות אמם

(a) ירושת הבנים עם אחות אמם

(b) ירושת הנקבות עם אחות אמן.

2. ירושת בני הבנים בינם לבין עצמן

(א) בני האח האחד עם בני האח השני

22

(ב) בני האחות האחת עם בני האחות השנית

22

3. ירושת בני הבנים אם אחד מהם בכור

23

4. העברת נחלה מן בן לבת

23

II האב מן הבנים:

(א) העברת נחלה מן הבנים לאב

(ב) כשיש יכום נדחה האב

(ג) ירושת אבי האב עם האחים (אינו יורש)

24

III ירושת האחים:

- (א) משפט הקדימה, בן עומד במקום אביו
 (ב) בזמן שהירושה עוברת לאחות, בנה עומד במקומה
 (ג) היתרון שיש לאחר מן האחים (היבס)
 (ד) אם מת אחד מן האחים ילדיו במקומו

25

IV ירושת אחי האב.

26

- (א) העברה מן האחים לאחי האב
 (ב) משפט הקדימה אחי האב קודמין לאחיות האב
 (ג) אם מת אחד מן אחי האב בניו במקומו
 (ד) העברת נחלה לילדי אחות האב
 (ה) אם אבי האב קיים תעבור הירושה לאבי האב ולא לאחי האב
 (הערה: אם אין קרוב נחקור אחריו)

27

ג. כללים.

28

I הקרובים הבאים לירש חמשה עשר הם

1. שבעה מהם יורשים
2. שמנה אינם יורשים

29

II יש נוחלין ומנחילין וכו':

1. נוחלין ומנחילין ששה עשר
2. נוחלין ואין מנחילין שמנה
3. מנחילין ולא נוחלין תשעה
4. לא נוחלין ולא מנחילין שלשה עשר.

30

III יורשים מעבירים את הנחלה:

1. הבן ירושתו מאמו
2. האיש מאשתו

(הערה a. אם מתו וספק מי מת תחלה)

(הערה β. אנדרוגינס היוורש)

IV היוורשים נחלקין לדר' מינים:

1. יורש מורישו ויורש זכות מורישו
  2. יורש מורישו ואינו יורש זכות מורישו
- (א) אינו יורש מורישו ואין אחרים יורשין

31—32

מורישו במקומו

(a) האיש את אשתו

(b) הבנות שיש להן אחין

(הערה: וכמו כן אם היה אביהן בכור ומת בחיי אביו)

והיו לו אחין בניו נוחלין פי שנים ומן חלק

הבכורה לא יתנו עישור לבנות)

(ב) מי שיורש זכות מורישו אבל אין אחרים יורשים

מורישו במקומו (הבן את אמו)

33

(ג) אחרים יורשין מורישיהן במקומן אבל הם אינן
יורשים במקום מורישיהן

35+

(a) הבכור

(b) האח המייבם את אשת אחיו

ד. מאמר הספקות.

1. ספק הקורבה

2. ספק מי משניהם קרוב יותר

(א) אם זה

(a) הוא

(b) או שכנגדו

(ב) או יחלוקו

36

37 (א) דין (א) ספק ויבם שבאו לחלוק בנכסי סבא

(b) ספק ובני יבם שבאו לחלוק בנכסי יבם

(c) תביעת הספק לבני שמעון בירושת

אחד מהם וכמו כן אם בני הספק

טוענין אלו הטענות

38 (ב) דין (ב) ספק ויבם שבאו לחלוק בנכסי מיתנא

(b) ספק ובני יבם שבאו לחלוק בנכסי מיתנא

(c) סבא וספק בנכסי יבם

(d) סבא ויבם בנכסי ספק

38 (ג) דין (ג) ספק ובני יבם בנכסי סבא

ה. דין חלוקה.

I מתו היורשים מוכרחים לחלק.

1. (*) השיעורים ד' מינים:

41—40

(א) חלוקת השדות

42 (a) חלק (a) אם מרובע (b) חלק (a) אם מרובע

43 (b) פשוט (b) או עגול (a) חלק (a) אם מרובע

44 (c) או משולש (b) או משולש (a) חלק (a) אם מרובע

(ב) חלוקת הגינות

45 (a) חלק (a) אם מרובע (b) חלק (a) אם מרובע

46 (b) פשוט (b) או עגול (a) חלק (a) אם מרובע

47 (c) או משולש (b) או משולש (a) חלק (a) אם מרובע

(ג) כרמים ופרדסים:

48 (a) חלק (a) אם מרובע (b) חלק (a) אם מרובע

49 (b) פשוט (b) או עגול (a) חלק (a) אם מרובע

50 (c) או משולש (b) או משולש (a) חלק (a) אם מרובע

51 (*) (ד) חלוקת שאר הדברים

(*) לפנינו כתוב המין השלישי וצ"ל המין הרביעי.

II מה שאין כופין לחלוק:

(א) או שיאמר א' מבעלי החלוקה ליטול חלק א' ויחשוב לשותפו חלק הנשאר ביניהם

(ב) אחד יכול לומר לחבירו או מכור לי או קח ממני 51

(ג) אם שניהם רוצים ליקח מוכרין לאחר וחולקין הדמים

III דברים שאין בהם דין חלוקה אפי' שניהם רוצים (ספרים

בכרך א') מוכרין וחולקין הדמים 52

מתכנית הענינים האלה אשר אספם הגאון בספרו נבין דרכו להביא בספר הירושות רק את אלה הנחלות אשר ינחלו בני ישראל במות מורישיהם ואשר יפלו לפנייהם על מוצא פי ה' בתורתו מבלי אשר צוה האיש אשר נחל להם לביתו בעודנו חי. כי לא נתן הגאון מקום בחיבורו לדיני צוואת שכיב מרע, אם אמר להוריש לאחד מבניו את כל חילו ורכושו אשר רכש ואם אמר בלשון ירושה או בלשון מתנה וכדומה לאלה הדינים ונראה שהיתה דעת הגאון שיש מקום לאלה המשפטים בספר המתנות, ואולי חשב מחשבות לחבר ספר גם בענין שכיב מרע הלא אמר בראש המאמר אשר לפנינו "הנה הנכסים יוצאים מרשות אדם לחבירו בג' דרכים אם בירושה אם במכירה אם במתנה וכו' ונתחיל בביאור הירושה אשר הוא נוותינו בזה". — בדבר הגאון מן הירושות נתן מקום בראש לאלה הנחלות הנשארות במטה אבותיהן והכתובות בפרשת הנחלות (במדבר כ"ז פסוק ו—י"א) והנה שהאב יורש את בנו למדו על פי המדה, וכל הנחלות ההן יוצאות בדרך אחד לבנים ולאבות ולאחים ולאחי האב. אולם שהבעל יורש את אשתו לא כלל הגאון בדרך הראשון אף שהוא נלמד מדברי המקרא מפני שהירושה הזאת איננה בקו הישר של המשפחות והשכטים, ודבר הגאון מן הירושה הזאת בכללים אחרים אשר שם לפנינו. והנה זה הענין הראשון כתבו ר"י הנשיא במשנה השנייה בפ' השמיני לבבא בתרא. אחרי הפנה הראשונה הזאת שם הגאון פנה שנית לכללים בענין הירושה וישם לפנינו ארבעה כללים. מנה את הקרובים הבאים לירש וזה הענין בא בנמרא ב"ב (דף ק"ט) וידברו בו חכמי לב אחרי כן הביא את מגין הנוחלין ומנחילין נוחלין ואינן מנחילין מנחילין ולא נוחלין, לא נוחלין ולא מנחילין מזה הכלל יצר אף הכין ר"י הנשיא במשנה ראש פ"ח דב"ב. ואחר הכלל הזה סדר את היורשים המעבירים את הנחלה ומענין זה דברו בגמ' שם.

ומאסף לכלל הכללים מחלוקת היורשים לענין אם יורשים מורישיהם וזכות מורישיהם הוא מלאכת מחשבת הגאון בתקף הגיונו מרום לבבו. ובתוך הכללים האלה הושמו שאר הדינים ואופני הירושה אשר היו לבאר.

בתום ענין הירושה שם הרב הגאון לפנינו מאמר הספקות, ואולי היה גם פה מקום לבאר ענין הספק למי הירושה אם מת האיש והאשה ולא נדע מי מת ראשונה. וכן ספק ירושת האנדרונינוס ונראה שהגאון לא רצה לבאר במאמר הספקות כי אם בכך אם יש ספק בן מי הוא זה. לכן הזכיר אלה שאר הספיקות בענין יורשים המעבירים את הנחלה (דף 30).

ובסוף ספרו זכר את הנחלה בחילוקיה בין היורשים והרחיב מאוד בחשבונות. וכבר נדע שכן עשו גם המושלמין אשר בדתייהם יש להם כמה מיני קורבת וירושות

וחשבו במחלקות ובשיעור השיעורין. והנה הגאון בחשבוננו בשדות וגנות וכרמים דבר אך על ג' משטחים היותר מצויים המרובעים או עגולים או משולשים. ובאמת חשבון שאר השטחים יוכל למצא איש ואיש אם לבו יבין ותדע נפשו היטב חשבון אלה שלשה השטחים ולא באלה החשבונות לבד גבר ר' סעדיה להורות הדרך כמעשה חכמי דורו חכמי הערביים הלא גם בחשבון העישור לבנות עשה כן כאשר כבר העיר הרב משה שטיינשניידער ברשימת הספרים (ע' דף 12 סוף הערה 2). וכן מצאנו גם בדברים שדבר הגאון (דף 31) שבעלי המבחן רצו לראות ממקום מקור שהשתן יוצא אם האנדרוניגוס יהיה נידון כזכר או כנקבה מובא בספר דיני המושלמין¹).

ואף גם זאת בכל הסדר הנכון לפי המספרים דבר ודבר על דגלו באותות הלך ר' סעדיה בדרכי היוונים אשר העתיקו הערביים ולמדו הדברים מן תרגום הספרים הפלסופיים והתוכניים אשר לאומה החכמה הזאת ומי נוי גדול ועם חכם ונכון כישראל אשר לא לבד תורת אמת בדעת ובמשפט היתה לו למורשה. גם לקח לקח מכל העמים ויבן את חכמתם ובכל הפזרו בין האומות התערבו בגוים וילמדו גם ממעשיהם הטובים!

והנה בדבר הגאון מעניני הירושה לא לבד הראה את חין ערכו בשימו אותות ודבר דבור על אפנו כי אם גבר מאוד בביאור יפה ונהדר למען ירוץ קורא בשורות הרינים ולא אין לבוא לענין אחר עד כי יצא כאור נוגה המשפט המדובר. כן ביאר חלק העישור לבנות (צד 12—17) וחלק הבכור ואם מת אחד מן האחין לפני החלוקה (צד 17). העברת הנחלה (צד 26) דין יכס בירושת אחיו (צד 34); גם פירושו במאמרי החכמים הראשונים מתקן לחיד ואות לזה הפירוש שאמר בענין שחולקין כל דבר שאם יחלק ושמו עליו (צד 39). — גם בפסקיו מאוני צדק בידו. כן הפליא לעשות בפסקו שהמאמר שאם יחלק שמו עליו נאמר גם על בנר וטלית (צד 51 הערה 9). אם שניהם רוצים ליקח הדבר חולקין (צד 52 הערה 3); אמר שהענין המשפט בחלוקת כ"ד ספרי קודש נאמר ג"כ על שאר הדברים הדומין לאלה בדבקותן ובחלוקתן (צד 52); כן נזר אומר גם בב' או ג' כריכות ספרים. אם א' מן היורשים רוצה לחלוק והשני אינו רוצה שמוכרין אותן וחולקין הדמים (עיין צד 53 הערה 1). והנה דבר הגאון שלטון לפסוק כמקום שיש מחלוקת בין התנאים או האמוראים. כן אמר כחכמים ולא כאדמון בענין מוונות האחיות (צד 9). כרבי דבכור נוטל פי שנים במלוה (צד 18). שבנות אינן נוטלות עישור מנכסי אביהן שנפלו בירושה (צד 32 הערה 3). והנה רבים מפוסקים בדור אחר הלכו באור הגאון ואחריו נהרו לשפוט כמוהו; וכינה אלה הפוסקים אשר אחריו יצאו רבים במוונות בנכסים מרובין (צד 9 הערה 1) לנכסים מרובין יחשבו הנכסים אשר יש בהן לידון הכנים והבנות עד שתבנרנה ואין פרנסת עישור בכלל (צד 10 הערה 4). בכור נוטל פי שנים במלוה (צד 18 הערה 2); אם מתה האם והבן ויש ספק מי מת תחלה יחלוקו יורשי שניהם (צד 30 הערה 3) ספק ובני יכס שבאו לחלוק בנכסי יכס הספק נדחה מפני הווראי (צד 36 הערה 3).

¹ עיין ספר Querry Droit musulman II P 365 § 321 ודברי הספר הזה בעניני החשבונות בדבר הירושות תמצא P 326, 366, 368.

אמנם גם זאת נשים על לב. הגאון היה הראשון אשר פנה הדרך לתת סדרים באלה ויש מנתיבות עולם להביא רק מאמרי הגמרא, לכן יש עוד דינים אשר לא זרח אורו עליהם, אם שלא זכרם אם שלשונו ואמריו נסתמו ואין להכיר לאיזה צד הוא נוטה בספקות אשר נשארו. כן לא נמצא בירור ומשפט חרוץ בדבריו אם אף מטלטלין נכנסין בגדר נכסים מרובין לענין מוזן הבנות (צר 10 הערה 1), איך נדון לענין מוזנות הבנות אם מועטין היו הנכסים ונתרבו אחר שחרין בית דין המשפט (צר 10 הערה 2 וראה שם הערה 4). פי שנים נוטל הבכור בפירות העומדין ליגמר אם הוא אך בתנאי שלא נשתנו מיום מיתת המת (צר 18 הערה 3); אם כבר חילק הספק עם היבם בנכסי המת ובא עתה לשעון ולסתור החלוקה (צר 36 הערה 3), גם קיצר בענין ספק ובני יבם בנכסי סבא (צר 38 הערה 4).

בכמה מקומות לשוא נעמול למצא דעת הגאון בספקות העולות על רוח דורש התלמוד, ומי יגיד באוזניו דעתו בענין היכא דאמידנא לאב אם ממעט בעישור (עיין צר 12 הערה 2), עד איזה זמן האם נאמנת לומר זה בני בכור ואם האב נאמן לעולם (צר 14 הערה 6); האיך הדין לענין חלוקה אם השביחו אחים גדולים הנכסים מחמת עצמן ונטעו משלהם ולא משל אביהם (צר 20 הערה 3). דין חלוקה בטומטום (צר 30 הערה 4); 'ד' על 'ד' בחצר שלפני הבית לענין חלוקה (צר 50 הערה 2); אם מעלין בדמים בגור או אגור (צר 52 הערה 2), אם יש דין חלוקה לזמנים כגון בבית המרחץ (צר 52 הערה 3). — גם בזאת נראה קצת שנלאה הגאון מהרחיב לשון על דברים קטנים נסבכין אל הדינין. כן לא הביא לענין חלוקה אם שמין הבגדים שעל האחין (צר 20 הערה 1).

עוד יפלאו בעינינו מאד חשבונות הגאון שהרחיב בהן ולפנינו אינן מדוייקים ומכוונין היטב כדרך החשבונות האמתות המפיקות נוגה, כי כל טעות בחשבון אף שראשיתה קטנה מאוד אחריתה לבלבל הדעות מפני שעל ידי הצירוף והריבוי האחד היה לאלף והצעיר למספר גדול, לפעמים תכלית חשבון הגאון מכוון ופרטיו הקודמים יש בהם מעוות (צר 11 הערה 2). חשבונו במדת הקרקעות והקבין אינן מתאימים עד תכלית הברור (צר 40 הערה 2; צר 41 הערה 1 והערה 2); צר 42, 45, 86). גם נמצא שלא ביאר יפה את החשבון, ואף אם נקח בירינו ראש דבריו שיש בהם קצת דופי בחשבון, נראה בכא אחריו בהוספת חשבון זה דבר מעוקל (צר 11 הערה 2; צר 44 הערה 7 והערה 8; צר 46 וצר 47). והנה דעתי שרוב הטעויות נעשו על ידי הכותבים המעתיקים שלא ידעו היטב טעם החשבונות. וזה למופת כי פעם אחת נמצא החשבון מקוצר בעצמו ואינו מבורר כדרך שבירר הגאון תמיד דבריו לעיני כל (צר 50 הערה 1) ועוד שגם במספר היוורשים הנוחלין ומנחילין סכום הפרטים הנמנין אינו מתאים עם סכום הכללי (צר 29 הערה 1 ועיין שם הערה 4). גם במספר הדינין יש שגגה וצריך לתקן דף 51 בערבית שורה 7 תחת „ואלנוע אלתאלת“ צריך להיות „ואלנוע אלאבא“ וכן בהעתקה העברית שם שורה 5 צריך להשים „והמין הרביעי“ תחת „והמין השלישי“ שכתוב. כל זאת נעשתה לפי השערותנו ע"י מעתיקים שונים הכותבים המחליפים ממהרים, גורעים ומשנים.

והנה כבר רמזנו שלדברי הגאון בראש מאמרו נראה שזה ספר הירושה היה ראשית מלאכתו בסידור ההלכות על דרך הגיוני. ואולי חבר אחרי כן ספר על ענין המכירות והמתנות, וגם במאמרנו זה רמזו שדעתו לכתוב מאמר על העריות (צר 35

הערה 1). והלא נזכרו בדברי הראשונים ספריו שכתב על הפקדונות ועל השטרות.
על מקח וממכר וקידוש החדש.¹)

ב. תרי"ג מצות.

הר"ר יהודה ראזענבערג הוציא בשנת תר"ט, בספרו "קובץ מעשי ידי גאונים" את מנין התרי"ג מצות הזה וישת לו הערות לבדן ובשם הר"ר יחיאל מיכל זאנב נכתבו תקונים בסוף הספר וידברו בענין זה הר"ר ש"ר בצופה להמגיד שנה ז' צד 325 והר"ר שלמה זלמן חיים הלברשטם הי"ו במגיד לשנת תרל"ה דף 142 ויביא החכם הזה חרוזים אשר השמיטום המו"ל וימצאו כתובים בכ"י. והי כאשר ספרנו את מנין התרי"ג מצות הזה אל אנודת דברי ר"ס בהלכות. בעבור שהמצות המנויות הן עיקר כל דברי החכמים וסוד אמריהם, הוספנו הערות על כמה ענינים בפירוש דברי הגאון, וזה דבר מנין המצות:

הראשון אשר מנה המצות אחת אחת לפי סכום המנין אשר אמר ר' שמלאי במכות כ"ג: הוא ר' יהודאי גאון²) ואחריו מלא ר' שמעון קיירא בעל הה"ג. ואם אמת הדבר שר' יהודאי היה הראשון שמנה המצות יש לומר שמה שהובא ענין מספר זה בקיצור בסוף הבה"ג הם דברי ר' יהודאי שאספם בעל הה"ג בילקוטו כדרכו. וזה המנין הגדול אשר שם הבה"ג בהקדמת ספרו הוא מחשבת הבה"ג לרשום באות כל המצות כתיקונן. והנה אחרי שראינו שאסף הבה"ג הענין פעמים אל ספרו יש לומר שכוונתו הראשונה במנין המצות היתה למען יהיו כל המצות שנורים בלשון קצר ובדברים אחרים בפי דורשי תושיה וחוקרי רוי וסודות התורה ואחרי כן על ברכי הענין הנשגב הזה נולד המנהג לספר כל הדברים גם בחג השבועות כיום זכרון למתן תורה למען דעת כל עם הארץ את ראש פרוי חקי ה' ותורותיו.

והנה האזהרות שנזכרו בכ"י אחד³) בשם סידור ר' עמרם לא ידענו מי מסדרן. מי הביאן אל תוך סידור זה ומה היה להן. לכן מאלה הגדולים אשר מעשיהם הגיעו אלינו אחרי ר' יהודאי ור"ש בעל הה"ג רבינו סעדיה הוא הראשון אשר ידענו ששם עינו על מספר מצות לבית ישראל.

והנה ר"ס ערך מנין המצות על שני פנים. מנין המצות זה רצוף ע"פ חקירת הדת, ועוד על דרך פיוט קשה ונשגב. ושם המצות נזכרות כענפים היוצאים משורש הדברים אשר דבר ה' ביום הקהל מתוך האש. וגם לאלה האזהרות שם הר"י ראזענבערג מקום בספרו, ונראה שהפתיחה הכתובה שם דף 26 (אלהים אצל יום הלזה) והפיוט אשר אליו תחובר⁴) הפתיחה הזאת (הפיוט "אנכי אש אכלה") דף 39

¹ ראה מכתב עתי Jewish Quarterly Review לשנה 1893 צד 190.

² ראה דברי ה' משה אבן תבון בכ"י שהביא הר"א נייבויער במכתב עתי Jewish Quarterly Review לשנת תרי"ד דף 700, ושם בדף 701 הובא שזה המניין עסקו ועמלו בו ר' יהודאי ור' שמעון קיירא.

³ שם דף 704

⁴ עיין הר"ר א. לאנדסהוט עמודי העבודה צד 291 וכו'.

הם היו נועדים להאמר ביום אסוף העם להתפלל. אמנם תרי"ג מצות אלה אשר לפנינו יש לחשוב שכתבן הגאון אחרי החקירה והררישה במנין ועיקרי הדת למען יבינו שלמים וכן רבים מנין מצות התורה וכן ראינו בזמן אחרון שקמו גדולי ישראל וישיתו עיקריהם ואותותם במנין המצות אותות. הן אמת שבסוף "מנין" זה אשר לפנינו כתוב אחרית דבר הפיוט שאומרים בחג השבועות "אז שש מאות". אמנם הדברים האלה רשומים ניכר שמדי סופר אחרון הושמו בסוף המנין⁽¹⁾. והלא תראה בעיניך שכב"י אחר אחרי "התרי"ג מצות" אלה מר' סעדיה (כתובים הדברים)⁽²⁾ "מלך רחמן רחם עלינו". — ואין לתמוה על החפץ שכתב ר' סעדיה מנין המצות על שני פנים שונים. כי האחד כתב על דרך מליצה ושם אזנים לו עשרת הדברים. ואולי החרה הראה לאויביו שונאי נפשו הקראים אשר דרכו בדרך זה לספוח כל המצות אל י' הדברים שרוחו תקיפה לעשות כמעשיהם. התנבר להתודע ולהגלות כי עצמה ידו לעשות כמתכונתם. והלא זכר ר"ם מעשה זה אשר עשה לכלול שאר המצות ב"י הדברות גם בפירושו לס' יצירה אשר הוציא לאור הר"ר מאיר לאמבערט בפריס ע"ש דף 22 ודף 44, וכבר דבר הגאון לעיני הקהל גם בפי' י' הדברות בס' תפסיר אל עשר אלכלמאת אשר הוציא לאור הר"ר משה אייזנשטערטר באקעל. אולם מנין "תרי"ג מצות" זה אשר לפנינו כתב הגאון בשיר קל ובאמרים געיימים, ויסדו למבינים אשר יספרו מגדלי ובתי התורה, בעבור שחרושים יפים ורכים כשמן עומדים כחותם על לב קוראי-בהם!

והנה לפי הכתב יד אשר היה לפני הר"ר נייבויער כתב ר' (3) חפץ בן מצליח שחילק ר' סעדיה את המצות לפי ענינם והובאו שם רוב החלוקים. ויאמר הר"ר נייבויער שאולי אלו החילוקים היו ג"כ פתיחה למנין המצות אשר לרבינו סעדיה. והנה באמת החילוקים שהביא ר"ם במנין המצות "את ה' אלהיך" שונים מהמחלוקת שהביא ר' חפץ בכמה פנים. ואם נאמר שכתב הגאון אלה החלוקה בראש מנין תרי"ג עכ"פ נודה שלא כתבה להורות שעל דרך החלוקה הזאת ילך במנין המצות, ואין ענין זאת החלוקה דבוק לפרטי המצות מצד המנין והמספר לדגליתם באותותיהם; אמנם כתב אלה הדברים בחלוקת המצות וגלה רעיוני ומצפוני לכו על דרכי חלוקות המצות למיניהן אם במאמר בפני עצמו אשר שם לפני איזה מספריו על דבר ההלכה או לפני מנין המצות זה, כדרכו להאריך לפעמים בהקדמתו. כי נחקורה על הדרך אשר הלכו הראשונים, ר' יהודאי ור"ש קיירא, לספור

(1) ע' דברי החכם הר"ר שו"ר ורשוח"ה וה"א לאנדסהוס שזכרנו.

(2) הר"ר נייבויער במקום שזכרנו דף 704 הערה 12. והנה יש לנו השערה אחת בזה והיא שאולי הנהיגו הקהלות לומר הפתיחה "אלהים אצל יום" (בס' קובץ מעשי ידי גאונים אשר לה"ר ראזענבערג דף 26) עד "צדקו יחדיו" (שם דף 29) ואחרי שהפתיחה מסיימת בחלקיה בסוף ברכות אבות גבורות וקדושת השם, אמרו בברכה רביעית הפיוט "אנכי אש אוכלה" (שם דף 39) וסיימו "והקימותי לך ברית עולם" (דף 54 שורה 8) והלא שם נרמז גם החרוז הישן הנודע "אז שש מאות" (סוף דף 58) ושם חתמו הברכה הרביעית וכן מצינו שם בדף 44 חתום ברכות עבודה והודאה ושם שלום. ואחרי כן אולי הנהיגו איזה קהלות לשום מקום גם "לתרי"ג מצות" אלה אשר לפנינו (את ה' אלהיך תירא) בסופם חג השבועות וכתבו אחריה סיום הברכה הרביעית (אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן רחם עלינו) והשמיטו מאז חתום ברכה הרביעית בפיוט הגדול המיוסר על י' הדברות (בסוף דף 58) ורק הרמז נשאר.

(3) במ"ע הנזכר דף 705 וכו'.

המצות. נראה שצערנו על נתיבות המשנה. הלא היא ספרה בסנהדרין ובמס' מכות הדבוקה אליה. "אלו הן הנחנקין" "אלו הן הנשרפין" "אלו הן הלוקין" ובראש מס' כריתות ספרה הכריתות שבתורה. וכן עשו גם ר"י. והבה"ג אחריו מנה בראש החייבי מיתות ב"ד וספח אליהן הכריתות ואח"כ הלאווין ובמנין הלאווין עצמו הלך אחרי סדר שכתובין בתורה ובפרשיותיה. ואך מעט מועד במקום שהענין גורם סר מן הדרך הזה. כן שם הלאו דלא תסור בסוף מנין הלאווין מפני שהמצוה ההיא תסוב על כל מצות שבתורה. אכן במצות עשה אשר מנה הבה"ג אין סדר נכון לפנינו אך נראה שרצה לשמור קצת דרך המשנה ויזכור בראשית אמריו "ק"ש ותפלה. תפילין וציצית" ואח"כ תרומות ומעשרות וכלל עמהן מתנות וידבר בענין נמילות חסדים הנזכר במס' פאה וישם פניו אל מצות זמניות אשר נקבעו בסדר מועד אשר להמשנה. ואחרי שהביא הרבה מצות באין סדר הגיוני ברור לערכם. הביא בסוף סדר העשין דברי הקרבנות והטהרות. ויהי יען ראה שנמנו במס' סוטה במקומות אחרים במשנה "פרשיות" אשר באמת כלולות בה הרבה צויים בדרך עשייתם ובאופן שמירתם מה שאין כן דרך התורה במצות השייכים לגוף כמו שמירת שבת ומצה ותקע שופר ואיסור מאכלות ודרכי עשיית המצוה ההיא ואופני שמירתה אין להמנות למצות בפני עצמן (כאשר באר הרמב"ם בשורש השביעי מכלליו בראש ספר המצות אשר לו) לכן מנה אלה הפרשיות המסורות לצבור בפני עצמן. — והנה ר' סעדיה אף כי לא נטה ממסילת הבה"ג בעיקר הדבר בכל זאת פנה מעט מדרגו. ממצות דרבנן לא זכר כי אם נר חנוכה ומקרא מגילה והלא¹) העיר שרומזין במקרא. ויפתח את מנינו זה אשר לפנינו בסדר "את ה' אלהיך תירא" והתחיל במצות עשה אולי מפני שהם עיקר וראשית כוונת התורה והחוק ללכת איש ואיש בדרכי ה' ולהדמות לו. והלא אמרו "עשה דוחה ל"ת" וראינו שגם ר"י הנשיא בסדרו את אסיפתו פתח המשנה במצות עשה ורוב מסכתות המשנה בסדרים שונים נוסדו על מצות עשה וכן ר' ישמעאל בר' חלוקי כפרה (יומא דף פ') הקדים את העשה. ומה שהקדים ר' שמלאי (במכות כ"ג:) את הלית ושמן בראש אמריו אולי שעשה כן מפני שהן מרובין ממצות עשה. — וזאת שנית הוסיף ר' סעדיה וחילק את המצות לפי האנשים המחוייבין בהן ולפי ענינים אחרים. במנין מצות עשה הביא א) מצות הנוף; שנוהגין בכל (דף 59 שורה ב); ב) מצוה שלמה. אם שרעתו בזה ששייכים לענין שילום מוצא פה ונדר אשר דבר איש בשפתו ובתוכם מצות הקרבנות. או על שם שלמים (דף 60 שורה י"ג וע"ש בהערה). ג) מצות טומאה וטהרה (דף 61 שורה ז'). — במצות לא תעשה מנה א) חובות הנוף (צד 63 שורה י"ב). ב) מצות זמן (צד 64 שורה ד'). ג) מצות הקרבנות ועוד הוסיף עליהם אלה המצות הנוהגין בכהני העם (צד 64 שורה י"ח ושורה כ"ג). ד) ויחתום רשימתו באלה המצות הנוהגים רק באנשים מיוחדין בעם כמו המלך. הגזיר. עמוני ומואבי. או בגופים פרטיים כמו גואל הדם. אונם ומלשין או בנזעים פרטיים כמו כלאים. עיר מגרש. מעשר למת (דף 65 שורה י"ב) ובאמת דבר החלוקה האחרונה יש לו דמיון קצת להחלוקה הי' והי"ב שזכר ר' חפץ²) בן מצליח בשם ר' סעדיה. — אחרי כן מנה ר"ס המומתין שבעים ואחד ובכלל החזיק

¹) דף 58 שורה 4.

²) עיין במכתב עתי הנ"ל.

בדעת הבה"ג אף שהוסיף „פנעוין“¹) המקנאים. וראינו שאף בזה שמר רבינו סעדיה עקבות הבה"ג לחזור ולספור אלה המומתין אף שבאו כבר בכלל מנין מצות עשה ול"ת. אולם ר"ס העיר על זאת ויבין קושי הדבר (דף 67 שורה ג'). — אחרי אשר תמו מנין העונשין מנה ר"ס את הפרשיות הבאות בתורה ומכילות הרבה פרשי דינין, ועוב בזה קצת דרך הבה"ג שלא לקח בידו מן הפרשיות שמספר הבה"ג רק שלשים. והזניח ל"ה מהן ויבחר בשלשים וחמשה פרשיות אחרות. ועוד זאת לא שמר בסידור אלה הפרשיות הארח אשר סלל הבה"ג להביאן כפי הקדמתן ואיחורן בסידור התורה הזאת²) אשר כתב משה. והנה הרב שייר אמר שלא הביט כוונה ברורה בדברי ר' סעדיה אם אצלו עיקר במנין פרשיות אלה שהם „חוקים ומשפטים“ או שהם „מסורים לצבור ולא ליחיד“ תחת שהבה"ג שם לו למטרה ב' התיבות „המסורים לצבור“. אמנם יש לומר שברור הדבר באמרי ר' סעדיה שמנה בהשכל בין פרשיותיו (א) ארבעים מצות שיש לצבור ולביד לפקוח עליהן (דף 68 שורה כ'). (ב) עשרים וחמש מצות השייכים למקדש ולקרבתיו (צד 69 שורה י'). ואפשר שיש לנרום שם „חמש ועשרים מצות דבורי“³). — ועוד יש להעיר על הידוע שכתב הנאון מנין התרי"ג בחרוזים מקבילים איש אל אחיו. שלשה מהם על פי א"ב ושלשה על פי תשר"ק ובשורות שניות מכל אות מתשר"ק השלישי חתם שמו בכפילת האותיות „סעיד (הד' אינו נכפל) בן יוסף (אינו נכפל) „אלוף“ (הל' והו"ו אינן נכפלות). ובראש השורה השנית מתשר"ק כתוב „חזק ואמץ“ וכבר העיר הר"ר שייר שחתימת הנאון בתאר „אלוף“ תודיע שכתב מנין תרי"ג זה בטרם נסמך לנאון.

ויהי כאשר שם ר"ס אך בסוף כל ערך וערך מן המצות המנין אשר ימצא בקרבנו. נגשתי הלאה להבין את המנין על עיקרו. ולפי קט שכלי שמתי קו בין מצוה ומצוה להורות כי מתאימות המצות האלה למספרן עם סכום המצות אשר שם הנאון בסוף מחלקותיהן. ויש אשר ספרתין לפי השערתו ואולי ימצא הקורא לשנות בהן. יבינני מדע ועטורות לראשי אענך את דבריו.

והנה הרמב"ם אף כי לחם בחוקה בשורשיו⁴) בראש ספר המצות נגד דרך זה של הבה"ג (אשר הלך בו גם ר' סעדיה) להביא קצת מצות דרבנן ולרשום עונשי מיתה לבדה. ופרשיות המסורות לצבור בפני עצמן ובתוכן גם מצות שאינן נוהגות לדורות בכל זאת בכמה דבריו דומין מחלקותיו וסדרו במנין המצות לערך וסידור ר' סעדיה גאון. גם הרמב"ם יאיר בפתח דבריו במנין מצות עשה, והתחיל במצות האמונה ועבודת ה'. ובסוף המנין „עשה סימן רמ"ח“ דבר בחילוק המצות שיש מהן שהן חובה לכל אדם ויש שהן חובה רק על איש אחד, ומנה ששים מצות הכרחיות. ובאמת המחלוקה הזאת יש לה קצת דמיון להחילוקים שהוזכר ר' חפץ בשם ר' סעדיה. ובין תבין גם בספר מורה נבוכים חלק ג' פל"ה בחלוקת המצות בענין

¹) עיין דף 65 הערה 14.

²) עיין דף 67 הערה 12.

³) לפי זה צריך להעמיד שם בשורה הקודמת לזאת „ושמן זך למאור דבורי“ כלומר שהנר סימן ואות לדברי ה' שמאירות לעולם, ע"ד במדבר רבה פ"ט. זש"ה ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר אמר לו הקב"ה למשה לא בשבילי וכי' אלא ליכותם. וע' לפנינו בתרי"ג מצות דף 69 הערה 8.

⁴) ע"ש שורש א', ג', ד'.

אחר. ר' משה מקוצי זה אשר חבר ספר מצות גדול כתב תחלת ספרו בענין הל"ת. ואח"כ כתב ספר שני במנין ובביאור מצות עשה.

אחרי אשר דברנו מבעלי ההלכה הראשונים אשר מנו המצות נבינה דרך המשורדים אשר שמו למו יד ושם בתיקון האזהרות. ר' אליהו הזקן באזהרותיו אף כי שמר דרך הבה"ג ויבא כמה מצות דרבנן. כמעשה ר"ם עשה גם הוא לפתוח פיו¹) במצות עשה וביראת ה'. אחרי העשין הביא פרשיות הצבור שרובן מצות עשה וסוף רשימתן "תמו פרשיות חקי צבור דבקיך, יהי לבי תמים בחקיך"²). ואחריהן באו דיני מיתת ב"ד וזכר נמצאו בבה"ג ובסוף שם זכר³) ללאוין. — ר' יצחק בר ראובן באזהרותיו הלך בעקבות הבה"ג. הן גם הוא שם ראש לדבריו מצות עשה. אכן בשורות ומנין מצות עשה שמר כמעט כל הסדר הנמצא בבה"ג. אחריהן פתח דברו "אדברה וירוח לי" ויספר גם הוא כר' אליהו הזקן אחרי מצות עשה את הששים וחמש פרשיות המסורות לצבור כאשר סדרן הבה"ג ואחריהן כתב⁴) "תמו מצות עשה". ולאחרונה הביא העונשין, ר' מיתות ב"ד וזכריות ואחריהן לפתיחת הלאוין אמר "אחזה"⁵) דעי אתכם בהוראת לאוין מאתים ושישים. ר' שלמה בן גבירול באזהרותיו כתב גם כן בראשונה המצות עשה וישת להן כעין הקדמה פאר הדברים עשרה אשר צוה ה' בחורב וכן עשה גם בראשית הל"ת אך למבוא הלא תעשין הזכיר רק הלאוין שבעשרת הדברות. והנה פה ראינו בראשונה בין המליצים העתיקים אבירי לבב שהפרשיות אינן נמנות לבדנה אף שגם ר' שלמה בן גבירול נשא שמותם על שפתיו באזהרותיו⁶). אכן את העונשין והכריתות מנה בפני עצמן אחר מנין הל"ת כסדר שבאו במנין ר' סעדיה לפנינו.

עוד יש לפנינו האזהרות הקדמוניות סדר "אתה הנחלת" שלפי דעת המהרש"ל הוא מר' שמעון הגדול. והנה הפייטן הזה בכלל אף הוא מנה המצות כמשפט הבה"ג אכן לא שם גדר למצות עשה ולמצות לא תעשה בפני עצמן. ונראה שסידר המצות על פי שיווי עניניהן. גם לא זכר הפרשיות למנותן בפ"ע אף לא לענושי ב"ד וזכריות. — והנה חוץ מן הפייטן הזה אשר חבר סדר "אתה הנחלת" ראינו שאר גדולי מליצי הקדמונים פונים לדרך ר"ם. ואולי ידעו והכירו "מנין התרי"ג מצות" זה אשר לו. ויהיו דבריו אלה נצבים בשער היכל ההלכה למנין המצות כיבין וכבעה. ויהיו גם ליסוד מוסר למשוררי עם אשר שוררו מחקי ה' למען יהנו כם נער וזקן ביום הזכרים את מעשה הגדול והנורא בהגלות כבוד ה' לעיני בחיריו.

¹) קובץ מעשי ידי גאונים "חלק השירים" צד 55 שורה 25.

²) שם צד 62 שורה 3.

³) שם דף 64 בשורות האחרונות.

⁴) אזהרות דפוס ליווארנא תרמ"ה דף 18 ע"א.

⁵) שם דף כ' ע"ב.

⁶) ע"ש דף מ"ה ע"ב "ופרשת הדיוט ופרשת שוטרים וכל פרשיות" עיין במנין העשין

שם דף ל"ג ע"א "ופרשת הקהל".

העירני הרב ר' דוד האפמאן הי"ו שבמדרש הגדול אשר בכתובים בעקר ספרי המלך
בברלין נמצאים דברי ר' ישמעאל ב"פ זה וכי הם כתובים שם גם ב"פ' ואלה המשפטים.
וראה זה עיקר כל הדברים במקום זה האחרון ושם נאמר בכ"י: ms. or. Fol. 1205 S. 84a ואלה המשפטים אשר תשים¹ לפניהם ר' ישמעאל² אלו
שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן שנמסרו לו למשה בסיני ואלו הן מקל
וחומר. מגורה שוה. מבנין אב מכתוב אחר. מבנין אב משני כתובים. מכלל ופרט.
מכלל ופרט וכלל ואי אתה דן אלא בעין הפרט. מכלל שהוא צריך לפרט. ומפרט
שהוא צריך לכלל. מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד ולא ללמד על עצמו
בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לטעון
טעון³ אחר שהוא בענינו יצא להקל ולא להחמיר. מדבר שהוא בכלל ויצא מן
הכלל לטעון טעון אחר שלא בענינו יצא להקל ולהחמיר. מדבר שהיה בכלל ויצא
מן הכלל לידון בדבר חדש ואין אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירו הכתוב
לכללו בפירושו. דבר למוד מענינו דבר למוד מסופו שני כתובין המכחישים זה את זה
עד שיבוא הכתוב⁴ השלישי ויכריע ביניהן בדמפרשינן בתורת כהנים. הרבה דברים
אנו למדין מנוסחא זאת אשר היא לפנינו על נכון גם ב"פ' ויקרא בכ"י זה ms. or. Fol. 1206
עיקר הנוסחא בראש המדות הוא בלי ספק במ"ס בכל מדה ומדה כמו
שהובאה גם בראש הנוסחא שומה לפני פ"י ר"ס ועיין הערתנו שם ובכ"י בב' המקומות
לפני כל מדה ומדה לא חסרה המ"ס מק"ו מנ"ש וכו' סוף המדות המתחילות במ"ס
היא "מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר החדש ואין אתה יכול להחזירו
לכללו עד שיחזירו הכתוב לכללו בפירושו". — אכן הענינים "דבר למוד מענינו. דבר
למוד מסופו. שני כתובין המכחישים" סדורים לפנינו בערך אחר ואין בראשם המ"ס.
וראית' לר' אהרן אכן חיים בפירושו למדות אלו בס' מדות אהרן. כתב "אלמלא
דמסתפינא השלש אחרונות אינן בכלל מדה". ולפי נוסחא שבכ"י נראה ג"כ קצת
שבמאמר "עד שיחזירו הכתוב לכללו בפירושו" תמו דברי ר"י. ובעל המדרש המפרש
מאמר ר' ישמעאל כמו שהוסיף בספרא דברי הלל הוסיף ענינים אלו שרגילין ללמוד
מהן אבל אינן בכלל מדה ועל אלו ועל פירושו חיים ב"פ' ואלה המשפטים
"בדמפרשינן בתורת כהנים". ולפי זה יהיה מספר המדות: א) קל וחומר. ב) ג"ש.
ג) בנין אב מכתוב אחר. ד) בנין אב 'מב' כתובים. ה) כלל ופרט. ו) פרט וכלל.
ז) כלל ופרט וכלל ואי אתה דן וכו'. ח) כלל שהוא צריך לפרט. ט) פרט שהוא
צריך לכלל. י) דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל וכו' ללמד על הכלל כולו יצא.

¹ הב"י העתיק לי הבהור הנחמד ד"ר פאזנאנסקי הי"ו והנני כותב על הספר את
שינוי הנוסחא שיש במדרש הגדול בויקרא וזה התחלת הדרש שם. "ד"א מן הבהמה ה"ו כלל
מן הבקר ומן הצאן ה"ו פרט כלל ופרט ואין אתה דן אלא בעין הפרט. מכאן צרכנו לשלש
עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן כד פתח (כדפתח?) ר' ישמעאל בתורת כהנים ר' ישמעאל
אומר י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן נמסרו לו למשה בסיני ואלו הן".

² חסר תיבת אומר. והנה לפנינו במכילתא פ' משפטים ואלה המשפטים ר' ישמעאל
אומר אלו במוספים על העליונים מה עליונים מסיני אף תחתונים מסיני. אולי מוסב מאמר זה
של ר' ישמעאל גם על מאמרו שפותר "המשפטים" על י"ג מדות.

³ בכ"י טעון אחר שלא בענינו והוא טעון ובכ"י זה פ' ויקרא כתוב טעון אחר שהוא בענינו.

⁴ השלישי חסר בכ"י פ' משפטים אכן נמצא שם ב"פ ויקרא.

(א) דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לטעון טעון אחר שהוא בענינו יצא להקל ולא להחמיר. (ב) דבר שהוא בכלל ויצא לטעון טעון אחר שלא בענינו יצא להקל ולהחמיר. (ג) דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש. אכן גם המפרש בספרא ובמדרש הגדול גם ר"ם ורש"י והבאים אחריהם לא מנו זה המנין והכניסו דבר הלמד מענינו ומסופו וב' כתובים המכחישים בתוך מנין הי"ג ובאמת נבוכו בדרך מספר זה רובי המפרשים ובראשם הראב"ד ו"ל (ועיין בכריתות ד').

רמז לדברינו שהפירוש הנספח בראש הספרא למאמר ר' ישמעאל הוא ממסדר אחר שחי קודם זמן הראב"ד שבב"י מדרש הגדול בפ' ויקרא הובאו בפירוש המדות רוב דברי הפירוש בספרא והדגמאות נערכו בלשון ישרה וברורה (בנין אב מב' כתובים הרי הנרות) ובמדרש הגדול הזה הובאו עוד דוגמאות אחרות שנראה שלוקחו ממקור אחר ומבאר הפרוה שרים התנאים והאמוראים. בתוך הדוגמאות נמצא במדת גז"ש "תנא דבי ר' ישמעאל" והוא כתוב בירושלמי יבמות ראש פ"ה דיבמות בשם תני ר' ישמעאל ובבבלי שם בשם ר' אלעזר. ובמדות מכלל ופרט וכלל אי אתה דן הובאו דברי רבינא בחולין סוף ס"ו ע"א. ובמדות דבר הלמד מענינו כתובה הבריייתא שהובאה בחולין ס"ג. והתנשמת זו בואת (כג' הערוך) שבשרצים וכו' צא ולמד מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן¹) ובאמת נמצאו בתוך דוגמאות הב"י דברים חדשים

¹ הננו מעתיקים פה מב"י את הדוגמאות שהובאו שם יתר על הדוגמאות שבספרא ושמן בתוכן הערות. מאותן הדוגמאות שהם גם בספרא הבאנו רק ראש אומר . . . וכו'.

מקל וחומר כיצד ואביה ירק וכו' ודכותיה וכו' יגף שור איש את שור רעהו ומכרו את השור החי וחצו את כספו תנן התם נגף נשך רבין בעט ברשות הרבים משלם חצי נזק ברשות הניזק ר' טרפון אומר נזק שלם וח' אומרים חצי נזק אמר להן ר' טרפון וכו' אמרו לו דיו לבוא מן הדין תניא חצי נזק בהדי' כתיב אתא קו"ח אייתי נזק שלם אתא דיו אפקיה והוי ליה חצי נזק (משנה ב"ק פ"ב ה"ז; ובש"ס ב"ק כ"ה. בתוך ביאור הש"ס לר"ט דלית ליה דיו במקום דמפריך קו"ח "חצי נזק כתיב ואת' קו"ח ואיית' חצי נזק אחרינא ונעשה נזק שלם אי דרשת דיו אפריך ליה קו"ח" ואולי גם במדרש כוונתו לדברי ר"ט שבמקום הזה לא אמרינן דיו ואחרי שהביא הק"ו ממרים דאמרינן דיו נקט מקומות שלא אמרינן דיו אולם הביא מה שלפנינו בפלפול הש"ס בלשון "תניא" ודכותי וכל בת יורשת נחלה ממשות בני ישראל הא"ך בת יורשת ב' משות אלא זו שאביה משבט אחד ואמה משבט אחד ומתו וירשתן אין לי אלא בת בן מנין אמרת קו"ח ומה בת שהורע כחה בנכסי האב אינו דיו שיפה כחה בנכסי האם בן שיפה כחו בנכסי האם וממקום שבאתה מה להלן בן קודם לבת אף כאן בן קודם לבת ואין אומרים דיו לבא מן הדין להיות כנידון (ע' בב' ק"א שנאמר שם שבמקום הזה אין אומרים דיו דאמר קרא ממשות מקיש משת האם וכו') ודכוותי מעלת גרה בבהמה אותה תאכלו הא שאינה טהורה לא תאכלו ולא הבא מכלל עשה עשה אין לי אלא בעשה בל"ת מנין ת"ל אך את זה לא תאכלו ממעלת הגרה את הגמל וכו' אין לי אלא גמל שפן וארנבת שהן בל"ת יתר על עשה שאר בהמה טמאה שאין בה סימן כלל אינו דין שיהיה בל"ת יתר על עשה. (בספרי פ' ראה אך הלשון לפנינו פה מתוקן יותר.) מגזירה שוה כיצד תנא דבי ר' ישמעאל מנין לערל שאסור לאכול בתרומה דין תורה נאמר תושב ושכיר בפסח ונאמר תושב

בכלל ויצא לידון בדבר החדש (וכי ינח שור) דבר הלמד מסופו (הפרת נדרים) וגם זאת מצאנו פי' הכי' ופי' ר"ס יביאו את הדרשות בסגנון אחד כמו בענין מומין אשר הובא בפי' הכי' ובפי' ר"ס בערך בנין אב מב' כתובים ובת"כ ובכבודות מ"ג. הדרשה נקראת גו"ש. — ועוד זאת שבפי' זה שבכ"י נראה שמונה המדות על דרך שמנאן

באזנו ובדלת חור וכלל כלל ופרט וכלל ואי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש של מתכת אף כל של מתכת מאי רבי שאר מיני מתכת מאי ממעט סול וסירה (קדושין כ"א: ושם נאמר הדרש בכלל ופרט וכלל בשם רבי). מכלל שהוא צריך לפרט ומפרט שהוא צריך לכלל כיצד קדש לי כל בכור וגו' ודכותיה ואם תקריב מנחת בכורים שיכול אפילו יחיד במשמע יכול להקריב מנחת העומר ת"ל והבאתם את עומר ראשית קצירכם לימד שהצבור מקריבין מנחת העומר או צבור יכול אם רצה יחיד להקריב אחריו מקריב ת"ל מנחת בכורים הא כיצד מנחת בכורים היא קריבה ואינה קריבה לאחר מכאן כל עיקר לא בצבור ולא ביחיד (נ"ל שצריך לגרוס "מנחת בכורים היא קריבה ואינה קריבה מנחת העומר לאחר מכאן כל עיקר". והנה שיטה זאת שבפי' ויקרא מדבר בבכורי נדבה מתאימה לדברי ר"ע בספרא "בכורין בכורי כל יחיד ויחיד לומר שאינה באה משל צבור ד"ר עקיבא". כצ"ל וכ"א בילקוט סי' תנ"ז. והראב"ע פי' פרשה זאת בנדבת יחיד ובאמת שאר התנאים בספרי ושאר המפרשים פי' הפרשה על בכורי העומר) ודכות' וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת יכול אין לי אלא איש אשה קטן קטנה מנין ת"ל כי ימצא איש גונב נפש או כי ימצא איש גנב נפש יכול אפילו אב שגנב את בנו או מלמד תנוקות שגנב אחד מן התינוקות או אפטרופס של יתומים שגנב אחד מן היתומים ומכרו יהיו חייבין ת"ל ונמצא בידו פרט לאלו שהן מצויין בידם או ומכרו יכול אפילו מוכרו לקרוב יהא חייב ת"ל מאחיו עד שיפרידנו מאחיו או ומכרו יכול אפילו לא נשתמש בו ת"ל והתעמר בו ומכרו עד שישתמש בו ואח"כ ימכרנו (משנה ונמרא בסנהדרין פ"ה: ופ"ו: ועי' במכילתא משפטים. והנה מה שהובא פה בלשון דרש "יכול אפילו אב שגנב את בנו או מלמד תנוקות" אב שגנב את בנו איתא במשנה שם אכן מלמד תנוקות אלו דברי "רבא" בש"ס. מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד וכו' אלא ללמד על הכלל כולו יצא כיצד והנפש אשר תאכל בשר וכו' ודכות' וזבח לאלהים יחרם וזביחה בכלל היתה ויצאת ללמד מה זביחה מיוחדת שכיוצא בה עובדין לשמים וחייבין עליה בין שהוא עובדו בין שאינו עובדו אף כל כיוצא בו עובדין לשמים חייבין עליו בין שהוא עובדו בין שאינו עובדו (צ"ל שאינו עובדה בכך וכ"א במכילתא פ' משפטים). ודכותיה מנין האומר הרי עלי תודה לא יביא אלא מן החולין ת"ל וזבחת פסח לה' צאן ובקר והלא אין הפסח בא אלא מן הכבשים ומן העוים א"כ למה נאמר צאן ובקר אלא להקיש כל הבא מן הצאן ומן הבקר לפסח מה הפסח שהוא בא חובה ואינו בא אלא מן החולין אף כל שהוא בא חובה אינו בא אלא מן החולין ופסח גופיה מנ"ל דמן החולין הוא בא דכתיב ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה מקיש שיהא כל עבודות של חדש זה כזה מה פסח האמור במצרים לא בא אלא מן החולין אף פסח האמור לדורות לא יהא אלא מן החולין (תיב פ' צו וקצת ממנה בספרי ראה) ודכותי' לא תבערו אש והלא הבערה בכלל מלאכה היתה ולמה יצאת להקיש אליה מה הבערה מיוחדת שהיא אב מלאכה מארבעים אב מלאכות חסר אחת

ר"ס (כלל בפ"י הכ"י בנין אב מכתוב א' ובנין אב מב' כתובים במדה אחת. — וכן כלל בפ"י כלל ופרט ופרט וכלל למדה אחת אכן המדה כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל היא באה בכ"י אחר כלל ופרט וכלל ובפ"י ר"ס היא המדה התשיעית). —

וחייבין עליה בפני עצמה בין עשאה לצורך בין שלא לצורך כך שאר אבות מלאכות חייבין על כל אחת ואחת בפני עצמה בין לצורך בין שלא לצורך מכאן אמרו מלאכה שאינה צריכה לנופה חייב עליה (ענין חלוק מלאכות מה הבערה מיוחדת הוא במכילת' ויקהל ובשבת דף ע' אכן מה שאמור בין לצורך ראה זה דבר חדש ובאמת בשבת ק"ו. בענין אי מקלקל חייב במבעיר משמע שהוא תלוי בפלוגת' דר"י ור"ש במלאכה שאינה צריכה לנופה וכן פ"י שם רש"י. אבל הדרש לדיר יהודה שחייב במלאכה שאינה צריכה לנופה ילפינן ממבעיר לא מצאנו במדרש ובש"ס). מדבר שהיה בכלל ויצא לטעון טעון אחר שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר כיצד ובשר כי יהיה בו בעורו שחין וכו' ודכותי כל מכה נפש לפי עדים ירצה את הרוצח הרי ההורג בשגגה בכלל שופכי דמים היה כשהוא אומר ואשר לא צרה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום הרי יצא לטעון טעון אחר שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר להקל עליו לידונו בגלות ולא להחמיר עליו שאם הרגו גואל הדם בגבול עיר מקלטו נהרג עליו אע"פ שלא מצינו לו מקרא ולא נמצינו למידין לדונו מן המקרא הזה ואם יצא הרוצח את גבול עיר מקלטו ורצה גואל הדם את הרוצח אין לו דם הא לפנים יש לו דם (סוף הילפות' תמוה מאד*) והרמב"ם בפ"ה מה' רוצח היא כתב בפשיטות שאם הרגו בגבול עיר מקלטו. גואל הדם נהרג וכן נראה מן התוספתא מכות פ"ב). מדבר שהיה בכלל ויצא לטעון טעון אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר כיצד ואיש וכו' כי יהיה בו נגע וכו' ודכותי כי ימכר איש את בתו לאמה והלא מכירת האמה בכלל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה וכשיוצאת לטעון טעון אחר שלא כענינו יצאת להקל ולהחמיר עליה שהיא יוצאת בסימנין ולהחמיר עליה שאם רצה האדון ליעדה ויעדה ואין לה קידושין אמה עבריה נמכרת קטנה עבד עברי נמכר גדול (עיקרי הדינין אלו בספרי פ' ראה ובקידושין י"ח:). ודכותי נאמר כדן מוכר שדה אחוזה במספר שני תבואות ימכר לך אינו פודה אלא לאחר שתי שנים ונפדית בגרעון כסף ואינו לוואל ואינו מוכר ברחוק לגאול בקרוב ולא ברע לביפה ואם לא נפדית יוצאה בגבול דכתיב בשנת היוכל ישוב השדה (צ"ל עד שנת היוכל ויצא בגבול) אלו שתק הכת' מדין הבתים היינו אומר' בתי ערי חומה כדן שדה אחוזה וכשיצא לטעון טעון אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר להקל שאם רצה לגאול ביום מכירתו גואל וגואל כל שנתו ולוואל וגואל ומוכר ברחוק וגואל בקרוב ולהחמיר שאם לא נגאל כל שנתו ישוב אינו נגאל לעולם ואינו חוזר בגבול שנה' ואם לא יגאל עד מלאות לו שנה תמימה וקם הבית אשר בעיר אשר לו חומה לצמיתות (הדינין אמורים במשנה ערכין כ"ט ה' א'—ג' ועיין בש"ס ערכין דף כ"ט ול"א ובת"כ פ' בהר אכן המדרש במילואו לא מצאתי שם). מדבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש ואין אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב בפירוש כיצד ושחט את הכבש וכו' ודכותי נא'

המראה הבהירה הזאת שנוכרו הרכה מדוגמאות פי' הכי' בפי' ר"ס וגם בשאר דברים מתאימים הפירושים האלו העירה את רוחנו לחשוב מחשבות שאולי היו דברי הפירוש הזה הנוכח בכי' ואשר אולי לוקח ממנו גם הפירוש בראש הספרא למראה עיני ר' סעדיה ולקח מן הדוגמאות במדרש זה מלא חפניו וביארן ברוחו הקשה גם הוסיף עליה כמה דוגמאות ובפרט מענין ספורי התורה והנביאים.

בשור שהמית את האדם השור יסקל וגם בעליו יומת ויצא לידון בדבר חדש ברין עבד ואמה שיתן את הקנס הקצוב כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו יכול ואין השור בסקילה החזירו הכת' לכלל בפירוש והשור יסקל (במכילתא פ' משפטים נדרש במדה זאת). דבר למד מענינו כיצד ואיש כי ימרט וכו' ודכותי' אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה יכול נקי מן המיתה ומן התשלומין ת"ל רק שבתו יתן ורפא ירפא נתקן מן המיתה לתשלומין (במכילתא פ' משפטים ונקה המכה יכול מן ושבתו ומן הריפוי ת"ל רק שבתו יתן). ודכותי' ואת התנשמת ואת הקאת ואת הרחם ת"ר תנשמת זו בואת שבעופות אתה אומר בואת שבעופות או אינו אלא בואת שבשרצים אמרת צא ולמד מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן דבר למד מענינו במה הכתוב מדבר בעופות אף כאן בעופות ותניא אידך החמט והתנשמת זו בואת שבשרצים אתה אומר בואת שבשרצים או אינו אלא בואת שבעופות אמרת צא ולמד מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן דבר למד מענינו במה הכתוב מדבר בשרצים אף כאן בשרצים (חולין ס"ג. והג"י שלפנינו בואת היא נ"כ גי' הערוך שם). דבר למד מסופו כיצד ונתתי נגע צרעת בבית ארץ וכו' ודכותי' דבר אל אהרן ואל יבוא בכל עת אל הקודש בואת יבא אהרן אל הקדש יכול אימתי שירצה יבוא כסדר הזה ויבוא דבר למד מסופו והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חט' אחת בשנה אחת בשנה הוא נכנס ואינו נכנס כל זמן שירצה (ת"כ פ' אחרי ואל יבוא בכל עת זה יוה"כ וכו' לרבות שאר ימות השנה אר"א והלא דין הוא על יום שנצטוו לבא נצטוו שלא לבוא על יום שלא נצטוו לבא אינו דין שנצטוו שלא לבא. ועי' בשבועות ח'. ובויקרא רב' כ"א אית' בכל עת וכו' אלא בכל שעה שהוא רוצה ליכנס יכנס רק שיכנס כסדר הזה ועיין במפרשים). ודכותי' ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפך את נדרה אשר עליה ואת מבטא שפתיה יכול כל נדרים ושבועות הבעל מיפר דבר למד מסופו כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש אישה יקימנה ואישה יפר' ולהלן הוא אומר בין איש לאשתו דבר הלמד מסופו שאין הבעל מיפר אלא או דברים שיש בהם עיני נפש או דברים שבינו לבינה בלבד. (הדרש נמצא בספרי פ' מטות). שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב הג' ויכריע ביניהן כיצד כת' אחד אומר כל הבכור אשר יולד בבקר ובצאן הזכר תקדיש וכתוב אחד אומר אך בכור אשר יבכר ליי' בבהמה לא יקדיש איש אתו אי אפשר לומר תקדיש שכבר נאמר לא יקדיש וא"א לומר לא יקדיש שכבר נאמר תקדיש הא באיזה צד מקדישו אתה לבכורה ואין אתה מקדישו לקרבן אחר מכאן שאין משנין את הקדשים מקדושה לקדושה (עי' משנה וגמ' ערכין סוף פ"ח והדברים שלפנינו לפי דעת חכמים אשר שם שבכור מצוה להקדישו בפה לבכורה. ומה שאמר שאין משנים הוא בספרי וע' בתי"כ סוף בחוקותי) ודכותי' ובנבלתם לא תגעו וכת' ולא לה תטמאו יכול אם נגע אדם בנגילה סופג את הארבעים ת"ל ולא לה תטמאו או יכול אם מצא נבלה ילך

דברינו אלה מוסבים על הדוגמאות לבד אכן בעיקר פירוש ר"ם הלא נפלא הוא מכל פירושי ה"ג מדות אשר נמצאו בספרא ובמדרש הגדול וגם מפירושי רוב הראשונים. כי במקום אשר הביאו המדרשים דוגמאות מתוך הדרשות הישנות בלשון "ביצד" נטה ר"ם קו לבאר תוכן המדה ולומר "מה ענין קל והומר או גזירה שוה". והנה אף שסלה בזה דרך חדש הלא נודה שהרבה מדברי הגאון סתומים. שבמדת גזירת שוה לא ביאר בפירוש שצריך השוואת המאמרים בב' המצות אף שרמזו כן בסוף מאמרו (שנאמר למעלה כי את קדש ה' הלל). גם בפירוש בנין אב מב' כתובים לא ביאר שהלימוד היוצא מבין ב' הכתובים מלמד על ענינים ומצות אחרות. והנה ממשל הראשון שהביא נראה כן אבל במשל השני מגרות השמיט "אף כל דבר שנאמר צו מיד ולדורות". ההבדל בין מדה השביעית למדה השמינית "כל דבר שהוא בכלל ויצא למעון טעון אחר שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר. וכל דבר שהיה בכלל ויצא למעון טעון אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר" לא נתפרש בביאור זך. ופירושו צריך פירוש שבמדה השביעית נפרד ענין מענין שרומה לו ממש בכל ענינים ורק באחד מן המקרים באותו מעשה או ענין נשתנה (ואולי זה פי' דברי הגאון "שיפריד אדם מכלל שהיה להשפט בו") ובמדה השמינית יפרד גוף הענין מענין הכולל ואף כי שווין הענינים בשמותיהן הלא נפרדו באיכותיהן (אולי זה פי' "שיפריד דרש מכלל שהיה לו"). גם המדה העשירית "כל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש אי אתה רשאי להחזירו לכללו עד שיחזירוהו הכתוב לכלל בפירוש" אינה מבוארת כל צרכה והיה למפרש לומר שמה שיפרד ענין זה מהכלל הוא דבר

וישמא לה ת"ל ובגבלתם לא תג' הא כיצד רשות וזה שנא' ובגבלתם לא תגעו ברנל בלבד שכל ישראל חברים ברנל שנא' בבוא כל ישראל כולן ראויין לביאה (הענין אית' בת"כ ובר"ה ט"ז: וע' מה שאמר ר"י בן לוי בחגיגה כ"ו מן המקרא דכל ישראל חברים שנאמר' וכו' אולם הדרש בבוא כל ישראל שהוזכר פה הוא דבר חדש לא מצאתיו במדרש הכתובים וע' במשנה למלך לר"מ סוף ה' טומאות אוכלין) ודכותי בפרטן של לויים אתה מוצא עשרים ושנים אלף אותן שלש מאות להיכן הלכו אותן שלש מאות בכורים היו ואין בכור פודה בכור (במדות ה' שאל קונטרס השר את ר"י בן זכאי כזאת). ודכותי כל חרם בישראל לך יהיה וכתוב כל חרם קדש קדשים הוא לויי אי אפשר לומר לויי שכבר נאמר לכהנים ואי אפשר לומר לכהנים שכבר נא' לויי אמור מעתה סתמן לכהנים ופירושן לבדק הבית (כמאמר ר' יהודה בן בבא בספרי פ' קרח ובמשנה ערכין ח' ה"ה וח"א). ודכותי וירד ה' על הר סיני וכו' ודכותי ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים וכת' ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות אי אפשר לומר חמשים שהרי נא' שש מאות ואי אפשר לומר שש מאות שהרי נאמר חמשים אמור מעתה שנמל דוד חמשים מכל שבט ושבט וחמשים משלו*) הרי הכל שש מאות (זבחים קט"ז:) וכן הוא אומר באחד שבטיך ואומר בכל שבטיכם (בספרי פרשת ראה זה שר' יהודה אומר כסף בכל שבטיכם בית הבחירה משבט אחד) כדכתבין במקומו.

(*) [המלות "וחמשים משלו" ליתא בזבחים שם ואם זאת היא הנוסחא הנכונה פה צריך לסיים: הרי הכל שש מאות וחמשים. ה.].

מתנגד למשפט שהושב על הכלל ובוה תבדל המדה הזאת מן המדה השמינית "כל דבר שהיה בכלל ויצא למעון מעון אחר שלא כענינו". — ויש להעיר עוד שהנאון בפרשו ענין המדה אינו שם לב לסעיפים ופארות היוצאים מן המדה. כן לא הביא "דיו לבוא מן הדין להיות כנידון" במדה הראשונה ובספרא ובכ"י הובא ענין זה. — וזאת שנית שר"ס הוסיף להביא משלים ודוגמאות גם מדברי אגדה. והנה בפ"י המדות שבראש הספרא ושכב"י לא נאמרו דוגמאות מסיפורי התורה אלא במדה הי"ג "ב' כתובים המכחישים וא"ד" ומה שהובא שם הק"ו מצרעת מרים במדה הא' אולי מפני שלמדו משם ענין "דיו לבוא מן הדין להיות כנידון". אכן ר"ס הביא דוגמאות מסיפורי התורה במדה העשירית "ועלית אתה ואהרן" והוסיף כמה דוגמאות באות האחרון. וכבר ביאר בדברים רבים בפ"י מדה א' ומדה ב' שיש לפרש מקראות בסיפורי התורה והנביאים ע"ד אלה המדות ויאמר במדה ב' שכן עשו בס' משלי שלמה¹). וכבר העירונו על זה.

ועוד בו שלישיה שמכל דברי הנאון נראו שנתנו אלו המדות לחכמים ולדרשנים לעשות בהם כרצונם ולפרש על אפנן את המצות ואת התורה ואמר במדה השניה "ואזכור מהם ראשי דברים מבוא לאחרים להדמות זו לזו" ואין כן דעת הרבה מגדולי המפרשים כאשר נודע לכל באי שערי המדות האלה. והנאון הולך בזה ברוח חפשי ועל פי דבריו אין גדר לפירושים ולהשוואות ע"פ המדות. וע' דברי ר' ישעיה הלוי בס' הליכות עולם בזה.

על הדרך שספר ר"ס המדות בקר דבר הרר"ז שעכטער. ואין לנו אלא להעיר על כמה דברים האמורים בפ"י המדות. במדה הב' הביא הגו"ש לאסור בתו של איש עליו ולא הביא הגו"ש "הנה מהנה" כמו שמבוארת בכ"י ובתלמוד. במדה הג' אמרו המפרשים דחא מחדא מיקרי "מה מצינו" בסוף פ"י מדה הו' כ' שאחר שהביאו הקהל העומר היחיד מביא אך קלוי באש. זה הפ"י בדברי הראב"ע וע' בכ"י מדרש הגדול. במדה הו' בביאור גלות הרוצח שלא בצדיקה פ"י הקולא ולא פ"י מאי "ולא להחמיר" אכן בכ"י הג"ל מבואר. וכן בפ"י דוגמאות המדה הח' נשתנו דבריו קצת מדברי הכ"י הלז.

¹ ה' ירוחם פישל הירש הראני כ"י ישן נושן איזה עלים פ"י לראש הספרא ולא נזכר בתוך הפ"י אלא הראב"ד והרמב"ן ובראש הפ"י ל"ג מדות דר' ישמעאל מר' טודרוס הלוי והוא הולך וסודר הדוגמאות כפי הספרא רק במדת ק"ו כתוב "ר"ל דילפינן קל וחומר לאקוליה עליה וחומר מקל לאחמורי עליה. במדת גו"ש כתוב מג"ש כיצד ויאמר ה' אל משה היום אחל גדלך וכתוב ביהושע אחל גדלך בעיני כל ישראל במת גדלו שהעמיד לו חמה ולבנה מנין אף למשה אתי אחל אחל לג"ש מה אחל שנא' לו ליהושע העמיד לו חמה ולבנה אף אחל שנאמר למשה העמיד לו חמה ולבנה (דברי ר' אלעזר בתענית כ'). במדה מבנין אב מביא "כיצד ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני א"ר הרי זה בנה אב לכולן על כל דבור ודבור היה הקב"ה קורא משה משה והוא אומר הנני" (אית' בל"ב מדות ובילקוט שמות ס"י ק"ע). ובפ"י בנין אב מב' כתובים הביא הדוגמ' דנרות ושלות טמאים בזה הלשון "כיצד לא הרי פ' נרות כהרי פ' שלוח טמאים דאלו בפ' שלוח טמאים כתוב בהו צואה מיד דכתיב צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה וכתוב כתרית ויעשו כן בני ישראל מיד אבל לא כתוב בהו צואה מיד ולדורות מיד דכת' ויעש כן אהרן אל מול וכו' ולדורות דכתיב חקת עולם ותרויהו צריכי כדאי התם" וע' מה שכתבנו בהערה לפ"י הכ"י במדרש הגדול.

ד. תשובות - ה. לקוטים.

[הנה המו"ל נ"ע נסע למנוחות בטרם השלים את הקדמתו לחלקי התשובות והלקוטים, אולם נוכל להשלים את דבריו בחלק גדול מתוכן מאמרו אדות רס"ג בספר מפתח לתשובות הגאונים (ברלין תרנ"א, מעמוד 158—168), בעזיבת ההערות הארוכות ובהוספת הערות קצרות ממני. ושם במפתח חשב המו"ל קכ"ה סימנים מתשובות רס"ג ועם הלקוטים השונים עלה מספרם קל"ז סימנים; אולם פה הביא בחלק ד' רק את התשובות השלמות (מעמוד 87—142, ג' סימנים), ולמאמרים המובאים בשם הגאון בתשובות גאונים אחרים ובפוסקים ושאר ספרים שם המו"ל מדור בפני עצמו בחלק ה' הוא חלק הלקוטים (מעמוד 145—173, קל"ז סימנים). ומה נראה איך טרח ויגע המו"ל להביא את עבודתו למטרת השלמות, כי במשך זמן קצר נתוספו לו חמשים סימנים חדשים, וכל מוקירי דברי הגאון חייבים תודה רבה להמו"ל המנוח אשר לא חשך עמל ויגיעה רבה לאסוף ולקבץ את דברי רס"ג המפורסם בקובצי התשובות וספרים שונים, יהי זכרו ברוך! אולם בכל זאת לא נשלה נפשנו לחשוב בשננה כי הגיעה העבודה הזאת למרום קצה ולתכלית שלמותה, כי מצד אחד לא כל מה שמייחס המו"ל אל הגאון הוא בלי ספק ממנו (כאשר יראה הקורא למטה), ומצד השני עוד נמצאו דברים רבים בהלכות מרס"ג בספרים נדפסים וכ"י שלא הביאם המו"ל; ואמנם המלאכה הזאת ארוכה היא, ולא לאיש אחד אף אם הוא חרוץ ורב פעלים כהמו"ל ז"ל להחילה ולהשלימה בזמן קצר בערך, ולמטה אביא לזה דוגמאות מספרי דפוס וכ"י, אמנם בראשונה נביא את דברי המו"ל ממפתחו הנזכר, ואלה דבריו שם אדות הגאון רב סעדיה:]

לתורה שבעל פה סדרים מידו ערוכות ושמורות, גם תשובותיו אשר השיב הן יקרות מאד. קרנים מידו הוא הסדר הנאה והערך הישר, כי שם משטר וחק בכל אשר כתב. הפנה הראשונה בדרכו הוא המספר אשר ישית בכל ענין לצדדיו ותהפוכותיו, והוא גם כן מדרך ר' יהודה הנשיא שעשה ספורות בסדר המשנה, ואחרת מצינו לרב סעדיה שבתשובותיו עיגו משוטטת בכל מקור הדינים וההלכות והולך ומלקט ראיותיו מעומק המקרא ואחר כך סובב אל המשנה והתלמוד ובא עד גובה משפט השכל⁽¹⁾. בחרצו המשפט בעיקר הדינים ראינוהו גם שם זך הרעיון ושוקל במאזני צדק על דרך גדולי הגאונים שקדמוהו. במקום שמביא סעד מדברי החכמים הוא יורד עד תכלית אמריהם, וכן כשדורש דבר מן המקרא לפי בינת נפשו דבריו כמסמרות נטועים.

(1) [ראה ההערה למטה כי גם לרב האי גאון ולגאונים אחרים מצאנו שיתחילו להציע תשובותיהם מן הכתובים ומהם יבואו אל התלמוד].

ויותר מהמה ר"ס כותב ביאור אחר ביאור ללמד בני יהודה דעת ותבונה בפרשו הדברים כשמלה.

הלכות קבועות בתשובות לא מצאנו לו בבירור, כי אלה שתי ההלכות הידועות ממנו באיסור והיתר [בריאה הסמוכה לדופן ובחגבים מתים] לא ידענו אם נתנו תשובה לשואל⁽²⁾, וכן הספק⁽³⁾ בענין שמות שאינן נחקין. ואלה דבריו בעניני תפלה ומועדים רק מעט מזער באו בלשון תשובות והנשואים לא ידענו אם בתשובות כתבם או שנמצא בן בסידור⁽⁴⁾. פירושים מידו לנו גם במשנה גם בנמרא לבאר הענין להישיר מעקשי סתירות ולפתור המלות הקשות⁽⁵⁾. רוב התשובות אשר שם ר"ס על מצחן הן מענות על שאלות בדיני ממונות ונשים, ובאיזה מהן נאמר שבאו ממקום קרוב מבבל⁽⁶⁾, אחת השיב לרב יוסף ראש ישיבה⁽⁷⁾, ועוד נשארו לנו פסקים כאשר יצאו מבית דינו⁽⁸⁾. רוב תשובותיו אלה היו כתובות בלשון ערבית ונעתקו לעברית, אכן יש מהן החרותות ארמית בלשון עמוק על דרך פירושי רב שרירא, וכן גם הפסקים האלה אשר נגד עינינו. אכן גם תשובות עבריות על לשון הגאונים שקדמוהו בסורא ראינו בין מענותיו, ואין מגיד בבירור אם בן נמצאו, או איזה מהן הועתקו גם בן⁽⁹⁾, גם נוסחאות מצאנו בתשובותיו. את דרכיו נכיר מתשובותיו, מצאנו שנשפט עם חזני בבל שראה שהנהיגו מנהג שלא כשורה, דקדק שלא להערים לעבור על מצוה, תקן נוסחת כל נדרי⁽¹⁰⁾.

⁽²⁾ [הדין הראשון מתשובות זכרון לראשונים ד' סימן של"א לא הובא מהמ"ל בחבור זה, והשני הובא למטה בלקוטים סימן י"ט; ונוכל להוכיח כי הוא לקוח מתשובה כי בזכרון לראשונים שם סימן ר"ז ור"ח הן שתי שאלות ששאל ר' יהודה בן יוסף מקירואן מרב האיי גאון אדות דברי רס"ג, והראשונה שרק תחלתה העתיק הסופר כתובה שם כזה: וגדנא לסידנא ראם אלמתיבה ז"ל מסלתאן פי גראד (כצ"ל) סליק אלגוים (מצאנו לאדוננו ראש הישיבה אלפיומי — ז"ל אדות החגבים) וכו'; וראה למטה שם עמוד 395 למטה, וב"ג בהקדמת רסאלה יהודה קריש עמוד XVII, ורמשי"ש ביידישע צייטשריפט I, 313].

⁽³⁾ [נראה דצ"ל הפסק; ראה למטה בתשובות סימן מ"ח].

⁽⁴⁾ [דבריו בענין המועדים אולי הכיל ספרו כתאב אלאעינאד (ס' המועדים) הנזכר מהגאון בס' הגלוי, זכרון לראשונים ה' עמוד קנ"ג וקפ"א, אף כי רוב הספר הזה בעניני העבור והיה ערוך נגד בן מאיר].

⁽⁵⁾ [המ"ל יציין לפי המלות פילוסין ואספרגוס בתשובות זכרון לראשונים, ובספרו זה הביא את המלה הראשונה (לקוטים סימן י"א) והשנייה (שם סימן ו'); ועוד נוכל להוסיף המלה הזמר (לקוטים סימן ק"ו) מס' הערוך, והמלה טשטקי (גדה ס"ח ע"א) מסמ"ג לאיון קי"א וברא"ש מקואות ס' ל"ז שכבר הכיאה רש"י בתולדות הגאון (הערה 19) והמ"ל לא הכיאה. ולגודל ידיעת הגאון כזה יסכים ספור ר' משה ין עזרא בכתאב אלמחאצרה שפעם אחת נתקשה רב האיי גאון בבאור מלה ארמית עד אשר ראה בחלומו את רס"ג שפירש לו המלה הזאת בבאור נכון; ובכגון זה בודאי לא נאמר דברי חלומות לא מעלין וכו'].
⁽⁶⁾ [ולפי עדות הראב"ד בס' הקבלה כתב הגאון תשובות גם לקהלות רחוקות בספר: קרטיבה אלבירה אליסאנה בגאנה קלסאנה ואשביליה ובארדה].

⁽⁷⁾ [ראה הערתי למטה עמוד 149 סימן י"ח שזהו מוטל בספק].

⁽⁸⁾ [ובהם התשובה היקרה שבה נמצא קיום פסק דין של הריש גלותא דוד בן זבאי, למטה עמוד 119 סימן ל"ב].
⁽⁹⁾ [ולו נראה כי אדות התשובות העבריות מרס"ג שנדפסו בזכרון לראשונים מחברת ד' אין מקום לספק אולי נעתקו מערבית, כי נמצאו בהן סימנים מובהקים טסגנון לשון הגאון].

⁽¹⁰⁾ [בלשון הר"י ין גיאות המובא למטה (לקוטים סימן מ"ג) וכן מסדור רב עמרם גאון (רף מ"ז ע"א) ומשערי תשובה סימן קמ"ג ומהרא"ש סוף יומא נראה ברור כי הנוסח כל

בנידון אחד שהקילו בחומר אשת איש אמר שהאנשים שהיו שם בשעת שידוכין חייבין נדוי, ויהי הצדק אזור מתניו והחמיר בנכיתא. אמר שגוי אנס הוא לא נאמר בענין קרקעות⁽¹¹⁾. וחייב אדם להקדים פרנסתו לכל דבר, וקודם שתגיע לו אינו צריך לתת צדקה. בבית דינו היו כותבין פסק הגט לאשה ששפטו שצריכה לקבל ספר כריתות. מזכיר פיוטים באלפא ביתא בהושענא רבה⁽¹²⁾. הביא ראיה מן התרגום⁽¹³⁾. מצינו לו חקירה בסדור המשנה בגדר ההתנגדות⁽¹⁴⁾.

הסכן הסכין ר"ס לכתוב בראש תשובותיו: "אם כן היה המעשה כפי מה שכתוב בשאלה זו"; גם מורגל בפיו לאמר: "כך ראינו, שכך שנינו, וכן הלכה, כך הוא הדין, ואין לשנות ואין לזוז". ושאר לשונותיו הן: "הלכך מן הלין טעמי, וזאת תשובתך, והשבנו אוהם, שאלה זו יצאתה לפנינו, ולפי אלה הדברים שהקדמנו, ושנו רבותינו"⁽¹⁵⁾. בפרשו דברי הש"ס בבאור יפה אומר: "אנו מקשיין עליה, אנו גומרין בה". והנה רוב אלה הדברים העתיקו מלשון ערבית⁽¹⁶⁾. לפעמים מביא בסוף התשובה דברי זירוז ופסוקים מן המקרא⁽¹⁷⁾.

הבאים אחריו הוקירו דבריו ותשובותיו ורב שרירא אמר על דברי ר"ס שהביאו לפניו ולא ישרו בעיניו: "הדברים מזוייפים כי חכם גדול היה [רס"ג] ואין משנה שלמה אובדת ממנו". ואף כי תשובתו בענין יו"ט שני היתה לאבן נקף שפלסלו עליה הקראים, רצה רב האי לחפות עליו ואמר שבקנה דחה את האפיקורוס⁽¹⁸⁾. אכן

נדרי היה קדמון וכבר ידעו ממנו רב נטרונאי רב עמרם ורב האי בר נחשון שהיו קודם רס"ג, וכולם הביאוהו כמנהג שנהגו באיזה מקומות, וכן עשה רס"ג והביאו בסדרו כמנהג איזה מקומות כאשר כן עשה גם רב עמרם; וברא"ש שם כתוב בפירוש בשם רס"ג: יש עושין כך, ואמנם אצל י' גיאת המלות האלה הובאו בשם רב נטרונאי, ועל כל פנים לא רס"ג תקן נוסח כל נדרי].

⁽¹¹⁾ [לענין מה ששאלתי בהערותי לתשובות זכרון לראשונים ד' (עמוד 386 לסימן תק"ל) כי זהו נגד דברי הגמרא בסוכה, נראה לי עתה כי הגאון הרשה לעצמו לנסות מדין התלמוד מפאת ההפרש שהיה בנידון זה בין ממשלת פרס בימי חכמי התלמוד וממשלת הערבים בימי רס"ג].

⁽¹²⁾ [הר"א קאהוש ד"ל הדפיס את האלפא ביתא מהושענות דרס"ג במונאטסשריפט לשנת 1893 ובמחברת מיוחדת].

⁽¹³⁾ [וכבר מתרגמן הערבי לתורה ידענו איך הוקיר הגאון את באורי אונקלוס בתרגומו].
⁽¹⁴⁾ [נודע כעת כי רס"ג חבר מבוא התלמוד ובו היו נכללין כללי המשנה והגמרא].
⁽¹⁵⁾ [צריך להעיר כי כמה מן המבטאים שציין המו"ל אינם מיוחדים רק לרס"ג, כי גם גאונים אחרים מן הקדמים והמאוחרים לו השתמשו בהם; כן למשל: כך ראינו (או בארמית הכין חזינא) נמצאו גם כן אצל רב חנינא, רב יהודאי, רב כהן צדק מסורא, רב פלמאי, רב שר שלום, רב נטרונאי, רב עמרם, רב אהרן, רש"ג ורס"ג; הלשון כן הלכה או כך הוא הדין נמצא גם אצל רב יהודאי, רב משה, רב שר שלום, רב נטרונאי, רב עמרם, רב אהרן, רש"ג ורס"ג וגם הר"ף; וכן שאר הלשונות].

⁽¹⁶⁾ [נידון ההעתקה ראה למעלה הערה 9].

⁽¹⁷⁾ [גם אלה נמצאו בתשובות גאונים אחרים שהגיעו לירנו בשלמותן].

⁽¹⁸⁾ [ראוי להעיר כי דברי רס"ג אדות חשבון העבור היו כתובים באריכות בחבוריו כתאב אלעבור, כתאב אלחמיוז, כתאב אלאעיאד, בבאורו על התורה ובמחברותיו נגד ענן וקראים אחרים, והספרים האלה לא בלבד שלא הגיעו אלינו, כי אם גם בימי רס"ג היו כבר יקרים במציאות, וידענו בברור כי כמה מהם לא ראה בעיניו. ובימינו נמצאו רק חלקים קטנים מבאורו לתורה ולקושים מדבריו בספרי הקראים (אשר אמנם נוכל להשתמש בדבריהם

לפעמים השיב רב האי על דברי ר"ס¹⁹). גם הרי"ן [ן] גיאת] מפלפל על דבריו. ופעם אחת כותב על תשובתו: "ולא דייקא", ובהע"ט כתב על איזה מתשובותיו: "ולא דסמכא אינון".

[עד הנה דברי המו"ל ו"ל הנאמרים בדעת והשכל, לבד פרטים אחדים שבהם דעתי שונה מדעתו והעירותי עליהן. ועתה אביא נרגרים אחדים מכ"י ומספרים נדפסים להוסיף על הלקושים שהביא המו"ל מדברי הגאון בהלכות, כפי אשר אוכל לאסוף במשך הזמן הקצר הנקצב לי.

(א) מכתבי יד.

1. באוצר ספרי הממשלה דפה נמצא חלק מס' הלכות שחיטה בקצרה בשני כ"י, האחד יכול ד' דפים, והשני ב' דפים והוא יקצר בסגנונו רב יתר מכ"י א'. ואתן פה דוגמא משתי הנוסחאות מראש הספר²⁰).

על כ"י א' רשום: הלכות שחיטה מכתצור תאליף רבינו סעדיה גאון אלפיומי ביר יוסף וצ"ל, ויתחיל כזה: אלקול פי תצפית [כן] לחם אלחיואן לאן בתצפיתה יחל אכלה ודלך אנהא כמסה צפאת. אלצפה אלאולה מערפה אלטאהר פי גנסה מן אלטמי פי גנסה. ואלצפה אלחאניה תחריר צנאעה אלדבאחה. ואלחאלתה אלוקה עלי אלעלל אלקאתלה. ואלראבעה תנקיה אלערוק ואלשחום אלמטבקה עלי אלצפאתאת. ואלצאמסה תחליל אדם אלגארי פי [כן] גמלה אללחם כאמלה [כן] ואלגסיל. פאדא כמלת היה אלצמסה נצאל חל אכל דלך אללחם. ואן גלת מנהם ואחרה פלן יחל. נכתרי פי אלקסם אלאול ונקול אמא פצל אלטאהר פי גנסה מן אלטמי פי גנסה וכו'.

ועל כ"י ב' רשום: הלכות שחיטה לר' סעדיה גאון ו"ל, וראשיתו כזה צפה לחם אלחיואן חתי יחל אכלה כמסה. אלאולי מערפה צנעה אלדבאחה. ואלחאניה מערפה אלטאהר פי גנסה וקיל פי גנסה ואלטמי פי גנסה. ואלחאלתה אלוקה עלי אלעלל אלקאתלה. ואלראבעה נקאה אלערוק ואלשחום אלמטבקה עלי אלצפאתאת. ואלצאמסה תחליל אדם אלגארי מן גמלה אללחם באלגסיל ואלתמלית. פאדא כמלת אלצמסה נצאל חל אכל דלך אללחם. ואללחם [כן] וא..ה מנהן לן יחל. פנקול אן מערפה אלטאהר פי גנסה וכו'.

2. באוצר הנ"ל ימצא כ"י מס' תשובות רב מבשר על רס"ג, והפרק הד' מס' זה נקוב בשם: אלפצל אלראבע פי אלסהו אלמוגוד לה פי אלהלכות (ע"ד השגיאות הנמצאות אצל הגאון בהלכות). רוב השגותיו בפרק זה הן על פירוש התורה לרס"ג. אולם שתי השגות הן על כתאב אלוטאיק (ס' השטרות); ואלה הם דברי הגאון המובאים שם:

וממא וגד לה רצי אללה ענה פי כתאב אלוטאיק קולה ויגב אן יפרק בין קול אלקאיל יועטא פלאן כדי וכדי ובין קולה לא יועטא אלא כדי וכדי אד ביניהם פי אלחכם פרק בקולהם האומר תנו שקל לבני בשבת וראויים לתת להם סלע נותנין

רק בזהירות יתרה), ועד אשר יתפרסם כל הנמצא מדברי הגאון בלשונו בלתי אפשר לחוציא משפט חרוץ בנידון זה].

¹⁹) [וקודם לו השיבו על רס"ג בדברי הלכה רב מבשר ורב שמואל ן חפני].

²⁰) [התרגום העברי עם הערות יבוא בזכרון רס"ג].

להם סלע ואם אמר אל תתנו להם אילא שקל אין נותנין להם אילא שקל. קאל מבשר לים אלאמר כמא דכרה וכו'.

וממא וגר לה פי ה'א אלכתאב איצא קולה ויגב אן יפתקד אלהרוף אלתי תותר אתרא פי אלחכם מתלא ברנל יוצי לאבנתה אלף דרהם פאן הו קאל לכתובתה פהי אלף תאמא ואן הו קאל פי כתובתהא פהי עלי רסם כל בלד ואצלהא נאקין מן אלף דרהם נקולחם או (אי) אמר לכתובתה ארבע מאה דאינון תמני מאה זווי ואו אמר בכתובתה ארבע מאה דאינון מאתן. פאלפצל בין למד ובי. קאל מבשר לים אלאמר כמא דכרה וכו'.

3. רב שמואל בן חפני בספרו הנקרא כתאב אלנפסא (ס' ההוצאות) ובשאר חבוריו יביא כמה פעמים את דברי רס"ג וישיג עליהם, ומקום אחד בענין מספר האנשים שאסור להם ליטול לקט שכחה ופאה הבאתי בזכרון לראשונים מחברת ג' (הערה 90, עמוד 34); ושם תחת וזכרם כולם צ"ל והבטיח לזכרם, וועד בדכרהם; ותחת לכן יעלה מספרם ליותר צ"ל ואולי יעלה וכו'). ובספרו הנקרא כתאב אלשרוט (ס' התנאים) שמצאתי זה לא כביר יאמר: וקד קיל אן ראם אלמתיבא אלפיומי וצ"ל אנה קאל לנחתאג אלי תנאי כפול אלא פי גיטין וקידושין פקט וכו'. וברצות ה' אדבר מזה בפרטות במהדורא ב' מזכרון ר"ש ג' חפני.

4. אודות החלקים מסדור הגאון והדינים הנמצאים בהם אדבר אי"ה ביחוד בחלקים הבאים בזכרון רב סעדיה גאון.

(ב) מספרים נדפסים.

1. מאור זרוע לר' יצחק מווינא: בהלכות גיטין (חלק א' עמוד 197 סימן תרצ"ח) "נהגו העולם לשרטט הגט י"ב שיטין וכו'. ורב סעדיה גאון פי' בשם רב היי גאון [צ"ל בהפך או הכונה לרב האי בן דוד או בן נחשון] משום דכתיב ספר כריתות ואמרינן פ"ק דב"ב בין ספר לספר ד' שיטין הרי בין ד' ספרים הראשונים ג' פעמים ד' שיטין והם י"ב שיטין. אבל בין וידבר למשנה תורה לא קא חשיב שאינו אלא חזור ושונה התורה. לכך נהגו לעשות כמנין כריתות שיש בין ד' ספרים. ובתוספות ריש גיטין הנוסח: ור"י שמע בשם רב האי גאון ובשם רבינו סעדיה, וברא"ש שם נאמר סתם: ומשום דה"ג ורב סעדיה אמרו, ובמנהיג דף ק"ה הביא רק את דה"ג מפני הקצור. — ושם באור זרוע חלק ב' (עמוד 161 סימן שפ"ט או ש"ץ): "יום ח' (רפסח) דהוא שבתא קרינן עשר תעשר בהדי כל הבכור כי הא דאתקין רב סעדיה פיומי וצ"ל".

2. מהרשב"א: בחרושי לקדושין (לדף נ"א ע"ב) בדיון אם קידש אחת מבמה אחיות: "ומעשה היה בימי רב סעדיה והצריך גט לכולן". ובחבורו תורת הבית (בית ו' שער ז', ד' ויניציאה דף קפ"ז ע"ב): "וכדרכא דאמר לידה אינה סותרת ועולה [לו נקיים] וכן הסכימו הגאונים ז"ל רב סעדיה בתשובותיו וכן בה"ג דרב יהודאי גאון ובשאלתות דרב אחא". ואולי התשובה הזאת העתיק בעל המנהיג מלשון ערבית (המנהיג ד' ברלין דף צ"ה, למטה בלקוטים סימן ע"ג), והרא"ש (לגדה פרק ד' סימן א') הביא סתם: וכן כתב רב סעדיה.

3. מהאשרי לש"ס: (פרק ח' סימן כ"ד): "ואמר רב סעדיה בעליתו מלמבול מברך על הטבילה". — ושם (סימן כ"ח): "אבל משום רב סעדיה ז"ל אומר צריך לברך שהחיינו אחר תפלת ערבית בין ביחיד בין בציבור. ואמר רב האי ז"ל נוהגין אנו כמו רב סעדיה גאון ז"ל. והמו"ל הביא (לקוטים סימן ע') ממנהיג ששם לא באו דברי רה"ג כהויתן. — ולכבא מציעא (פרק ז' סימן ו') כתב: "מכאן פסק רב סעדיה גאון ז"ל דאסור לאדם שיאמר לנכרי ערב שבת הילך מעות וקנה בשבת כך וכך דהא קא חזינן הכא דאע"ג דאינו דש מיד כי אם אחר החסימה היה אסור אם היה איסור סקילה". — ולסנהדרין (פרק ג' סימן כ"ה): "ושמעתי בשם רס"ג ז"ל שצריך לישבע וכו' (ראה לקוטים סימן ק"ח בשם המרדכי) תמצא הנהגה: "וכן כתב רבינו סעדיה דבין על הילך בין על הקרקע נשבע שבועת היסט". — ולשבועות (פרק ד' סימן ב'): "וכן כתב רב אלפס ז"ל בתשובה שאין נתבע רשאי למנות שליח וכן נמצא בתשובה לרב סעדיה גאון". — ומה שנמצא אצלו לחולין (פרק ו' סימן ל"ה): "ונשאל גאון על עכבר שנפל לשמן של בית הכנסת וכו', כמדומה לי שקראתי זה בשם רס"ג ואינני זוכר עתה המקום.

4. רבינו יעקב תם בתשובתו לר' משולם (כפי שהובא בעין זוכר לרחיד"א ד' לבוב דף כ"ט סימן ל"ז): "וכמה ברכות מצאנו בסדר רב סעדיה ברוך המרכה שמחות ובהלכות רב יהודאי אשר צנ וכיוצא בהן הרבה אעפ"י שאינן כתובות [בתלמוד] וכו' (ואולי עפ"י יש לחקן דברי בעה"ט המובאים בלקוטים סימן כ"ג).

5. ר' אברהם בן נתן הירחי בס' המנהיג: (ד' ברלין דף נ"ט סימן נ"ד) "וכתבו רבי סעדיה ז"ל ורבי האי ז"ל דבין יחיד בין צבור הייבין לברך שהחיינו אחר תפלת ערבית [יום כפור]". ועפ"י נוכל לחקן שגיאת הדפוס גלויה הנמצא בהלכות ר"י ק' גיאת (ומובא בלי תקון לקוטים סימן מ"ב): ומשום רבינו סעדיה אמרו וצריך לברך שהחיינו וכו' כמו שאמר מר רב סעדיה, כי תחת סעדיה הראשון צ"ל האי. — ושם בהלכות סוכות (דף ע' סימן מ"ז): "ורב סעדיה אמר ישראל שלישי קורא [ביום הושענא רבה] וביום הששי ישראל רביעי וביום השביעי". — ושם בדיני שמחת תורה (דף ע"ב סימן ס"א): "ואלפא ביתא זו [אשר בגלל אבות בנים גדל] יש שמסיימים אותה אך רבי סעדיה אמר שאין נכון לגומרה שיש בה תוספת דברים שאינן ראויים לאומרים ולא יתכן לומר ברכה ולא הזכרת השם ומלכות שלא הזכרה זו בתלמוד ואין לקבוע ברכה (זו) אלא מה שקבעו הם". (וראה לקוטים סימן ס"ה).

6. ר' דוד אבודרהם בסדר תפלת שחרית של חול: "וכתב רבינו סעדיה כשאומר שליח צבור יתגדל ויתקדש שמייה רבא עונין הקהל אמן. בענלא ובזמן קריב עונין אמן יהא שמייה רבא. שמייה דקודשא כריך הוא עונין אמן. דאמירן בעלמא ואמרו אמן עונין אמן. וכן כתב הר"מ במז"ל". — ושם להלן: "וכתב רבינו סעדיה ורבינו שרירא שבתפלת המנחה אין אומר שליח צבור רצה מפני שאין הכהנים נושאים את כפיהם בשעת המנחה משום שכרות שכבר סעדו כל העם ושמא שתו הכהנים יין ושכור אסור בנשיאת כפים. אלא מתחיל ואשי ישראל. אבל במנחה של תענית כתבו שאומרים אותו. וביום הכפורים במנחה לבד אע"פ שאין נושאים כפיהם נהגו לומר רצה". (וראה לקוטים סימן ס"ז). — ושם עוד: "ובסדר רב עמרם ורבינו סעדיה כתוב ושמו את שמי [בברכת כהנים]. ועליהם סמכו באלו הארצות לאמרו". — ולמטה

שם: "והמון העם קוראים קדיש לעלם ולעלמי עלמא. וטעות הוא והנכון לומר בעלם עלמא. וכך הוא בסדר רב עמרם ורבינו סעדיה". — ושם בדיני ברכות התורה: "והר' יהודה בר ברזילי ברצילוני כתב בשם רבינו סעדיה אע"פ שאמר המבורך ולא הוציא עצמו מן הכלל צריך להחזיר עצמו לכלל לגמרי ולאמר ברוך ה' המבורך מידי דהוה אברכת המזון שאע"פ שאמר נברך ולא הוציא עצמו מן הכלל צריך לחזור למקום שפסק ולומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ואח"כ מברך". — ושם בסדר מעריב של שבת: "וברכתו מכל הימים וקדשתו וכו'". וכתב רבינו סעדיה כי ברכת השבת וקדושו הוא על שומרי השבת שיהיו מבורכים ומקודשים". — ושם בסדר תפלת חנוכה: "ויש שאומרים אותו [על הנסים] בני מעולם קוינו לך. וכן הוא בסדר רב עמרם ורבינו סעדיה וכו'; והמון העם אינם אומרים ואחר כך באו בניך וכו' ונכון לאמרו כי הוא עיקר הנס. וגם רב עמרם ורבינו סעדיה כתבוהו וכו'; כתב הר"מ מרוטנבורג שאין ראוי לומר בשם שעשית עמהם פלא וכו'. וי"מ כיון שהוא צורך רבים יכולין לאמרו וכו' וגם רב עמרם ורבינו סעדיה והר"מ במד"ל כתבוהו ונהגו לאמרו". — ושם בתפלת פורים: "ויש אומרים אותו [על הנסים] בני מעולם קוינו לך. וכן הוא בסדר רב עמרם ורבינו סעדיה". — ושם בסדר הגדה של פסח: "שיגיע דמם על קיר מזבחך לרצון כך כתבוהו רב עמרם ורבינו סעדיה והרמב"ם ו"ל". — ושם בדיני ספירת העומר: "כתב בה"ג מאן דלא מאני עומר לילה קמא לא מאני בשאר לילות וכו'. וכן כתב רבינו סעדיה". (וראה לקושים סימן ס"ג). — ובסדר תפלת יוה"כ: "ובסדר רב עמרם ורבינו סעדיה כתוב סקילה שריפה סמוך עם מה שלפניו בלא פירוד וכו'; והנכון שלא לומר וחטאנו על כולם אלא הכל גלוי וצפוי וכו' וגם רב עמרם ורבינו סעדיה לא כתבוהו".

אחשוב כי בדוגמאות אלה די להראות כי עוד רבה עבודת הדרישה והחפוש בפוסקים ומפרשי הש"ס עד אשר תצלה בדינו לאסוף את כל אשר השאיר הנאון אחריו ברכה בהלכות ודינים. ועל כל פנים אם לא עשה המו"ל המנוח את המלאכה כולה הלא עשה רובה ככולה. ולא למותר יהיו להעריך פה איזה הערות לדברי המו"ל נ"ע, גם אצינה בזה את התקונים לשגיאות הדפוס והקלמס אשר הרגשתי בעת קריאת העלים לפי סדר הדפוס.

עמוד XVIII שורה 2 — ועוד נודעו עתה ספרי הנאון: על טומאה וטהרה. על הלכות נדה. על הלכות שחיטה ועל המועדים. — שם שורה 7 מלמטה — צריך להעיר כי הנאונים הקדמונים לרס"ג כבר ידעו ממנהג האזהרות, כמו שנראה ברור מתשובת רב נטרונאי בהלכות פסוקות (מהדורת המו"ל סימן ק"צ עמוד 91). ובאמת ידבר רס"ג בבאורו לשמות (ל"ד כ"ז) מאזהרות כמדבר הנודע ומפורסם, כי אלה דבריו שם: קו' כתב לך את הדברים האלה ונמע י"ח שי מלכוד פיהא כתיבה אלף. ואלה' מא אמר יש' אן יכתבוהו עלי אלהארה והו גמיע עיון אלתוריה' כ"ק וכתבת על האבנים את כל דברי ונ'. וימכן אן תכון עיונהא עלי צנעה' אזהרות וכמא סנשרה ללך פי מוצעה (אמרו כתב לך וכו' נקבצו י"ח דברים שנוכרה בהם כתיבה וכו'. והחמישי מה שנצטוו בני ישראל שיכתבו על האבנים והוא קובץ כל שרשי התורה כמו שכתוב [דברים כ"ז ח'] וכתבת על האבנים את כל דברי ונ'.

ויתכן שכונתו לשרשי המצות על דרך חבור האזהרות, וכמו שנבאר זה במקומו, בס' דברים). והביאו זה בשם הגאון הראב"ע לדברים כ"ז ג' והרד"ק ליהושע ח' ל"ב, וראה הערתי במאסף נדחים (I, 33).

עמוד XIX שורה 10 — עד עתה לא נודע מהקראים הקדמונים מרס"ג שספחו את כל המצות אל עשרת הדברים, וכפי הנראה לקח המו"ל את דבריו אצל פינסקער (לקוטי קדמוניות, נספחים עמוד 1) הכותב על נסי בן נח: „ומתאמץ להכניס כל המצות תוך עשרת הדברים וקידם בזה את הרס"ג"; אולם כבר הוכיחו כי פירוש עשרת הדברים המיוחס לנסי הוא מאוחר בזמן ונמצאו בו המלות שחדשו המעתיקים מבני משפחת אבן תבון (סוג כולל, סוג שפל; ל"ק שם עמוד 7). — שם שורה 15 — החבור תפסיר אלעשר כל אמאת שהדפוס אייזענשטעדטער אינו מרס"ג, ראה הערת הר"י דערנבורג ו"ל בידישע צייטשריפט לגייגער (לשנת 1868, עמוד 314), וראה גם במונטסשריפט לפראנקעל (שנה ה"ל, עמוד 462).

עמוד XXI שורה 18 — המלה אלוף בראשי החרוזים (סעיד בן יוסף אלוף) שייכת לדעתי אל אבי הגאון, כי מעולם לא חתמו הגאונים והרבנים בימים ההם עם תארי הכבוד שלהם, ורק סופרי הישיבות שכתבו והעתיקו תשובותיהם הם המה המכנים את בעלי התשובות בכנויי הכבוד; וראה הערתי במאסף נדחים (I, 35).

עמוד XXX בהערה * — כונתי כי הילפותא היא לפי הנראה מכפל השרש יצא כדרך דרשת חז"ל תמיד במקור הבא לפני הפעלים.

עמוד 2 שורה 5 מלמטה — צ"ל בנוף הערבי ונצבה תחת ונצבה.

עמוד 3 שורה 1 — צ"ל אוליתאה תחת אוליתה. — שם בסוף הערה 4 — צ"ל העתיק תמיד ויאמר במלת שא = רצה.

עמוד 8 שורה 7 — צ"ל ותוראתה תחת ותארותה. — שם שורה 2 מלמטה — צ"ל וניאתה (ועוד לא הספיקה השעה בידי לקרא את נוף ס' הירושות).

עמוד 57 בסוגר חרוז אות ה' השני — והוכיח לכשרון. ר"ל הוכח תוכיח את עמיתך למען ילך בדרך הישר והכשר. — שם הערה 2 צ"ל צריך אתה.

עמוד 58 סוגר חרוז אות י' — ונר ימי חנוכה עד כלות. כפי הנראה כונת הגאון היא כי מצות הדלקת נר חנוכה היא עד שתכלה רגל מן השוק (שבת דף כ"א ע"ב).

עמוד 62 בחרוז אות כ' — לא יענון יתום ואלמנה פן אחרה. ר"ל פן יחר אפי (ע"ד הכתוב שמות כ"ב כ"א — כ"ג: כל אלמנה ויתום לא תענון וכו' וחרה אפי וכו').

עמוד 64 שורה אחרונה — המלך אל ישיב עם. הכונה למצרים (ע"ד הכתוב דברים י"ז ט"ז).

עמוד 68 הערה 14 — אולי הכונה במלות נאולת חבר נאולת השדה הניתן בחכירה, ולא נצטרך להגיה.

עמוד 69 בסוגר חרוז אות ו' — זכר המזנבים בעדרו. לפי דעתי זה מוסב על המלה לכתוב, והכוונה על מצות ה' (שמות י"ז כ"ד): כתוב זאת וזכרון בספר כי מכה אמחה את זכר עמלק, ועל עמלק נאמר (דברים כ"ה י"ח): ויזנב בכך את הנחשלים, ובעדרי הוא כנוי לעם ישראל שהוא עדר ה'; וזהו שלא כפירוש המו"ל בהערה 7.

עמוד 73 — בענין י"ג מדות דר' ישמעאל ורס"ג מצאתי בחלק מס' מצות לקראי (והוא כפה"ג לטהר או לישועה בן יהודה) בוכחו עם הנאון יאמר בתוך שאר הדברים: ויקול אן סדר עולם אלדי פיה קאל רבי יוסי בעשרים ובחמשה באלול נברא העולם הוה אנדה ואין סומכין על דברי אנדה אלף. ואסקט אלקיאס פי אלשרע ותרך מא קאלוה פי צדר תורת כהנים מן שלש עשרה מדות התורה נדרשת. ולפ"ה נדרשת פהי תדל עלי אלאסתראג ואלקיאס לאנהם לס יקולו נמצאת פכאן יקול קאיל אנהא מונודה פי אלנקל (ואמר רס"ג אודות סדר עולם שבו נמצא מאמר ר' יוסי בכ"ה באלול נברא העולם: זהו אנדה ואין סומכין על דברי אנדה וכו'. ובטל ההיקש בעניני המצות ועוב את מאמרם במבוא לתורת כהנים מן שלש עשרה מדות התורה נדרשת. והמלה נדרשת תוכיח על החרוש מן השכל וההיקש. כי לא אמרו נמצאת שיוכל המשיב להשיב שהיא נמצאת בקבלה). ובחלק מפ' שמות שאולי הוא מהקראי יפת מצאתי את המאמר הזה: פנקול אן אלדי לס יקל באלאסתראג מן אמתנא קום סואה יסירין מנהם אלפיומי אנה מנע אלקיאס פי אלשרע ואתבת קול אצחאב אלמשנה ואלתלמוד אלדין נצבו מואהבהם מן אלאסתראג כמא קאלו משלש עשרה מדות התורה נדרשת פמנולתה פי מא יקולה פי הוה אלבאב במנולתה מן יקול אן אלכבר אלפלאני מחאל לכני אצדקה מן חית אן פלאן קאל בה. תם מע דלך וגרנא לה פי תפסיר ואלה שמות פי ושמתי לך מקום יקול אן מחנה הלויס כאן מקאם ערי מקלט ופצח כאן לו לס יאת בה אלנקל לקד כאן אלקיאס מונבה (ונאמר כי הממאנים בהוכחת השכל מאומתנו מעשים הם. ומהם אלפיומי המבטל את ההיקש במצות ומקיים את דברי בעלי המשנה והתלמוד שהעמידו את דעתם על הראיות שהן מן השכל. כמו שאמרו מ"ג מדות התורה נדרשת. ומצב פיומי בזה הענין הוא כמצב האיש האומר שספור פלוני הוא הכל אולם אני אחשבהו אמתי מפני שפלוני הוא המספרו. ובכל זאת נמצא בפירושו לשמות לפסוק ושמתי לך מקום שיאמר כי מחנה הלויס היה מקום ערי מקלט והוכיח שאף אם לא באה הקבלה על זה היה השכל מחייבו). וברשימת הפרקים לס' כתאב אלאנואר מהקראי יעקב קרקסאני נמצא כי מפרק ט' עד פרק כ"א ממאמר ד' ידבר אדות י"ג מדות דר' ישמעאל.

עמוד 78 שורה 6 — מה שיפרש בפרשות מה הם גדולי הארץ והו אולי ערוך נגד דעת ענן שחשב גם את המתכיות בכלל דברי הכתוב מעשר הארץ מורע הארץ (ויקרא כ"ז ל'), והשיבו עליו רב שמואל ג' הפני והקראי יעקב קרקסאני; ראה זכרון לראשונים מחברת נ' (עמוד 44 הערה 119).

עמוד 89 הערה 4 ועמוד 91 הערה 9 — מהבאת הפסוקים בתשובות אין ראיה מוכחת שהן לרס"ג, כי גם נאונים אחרים יעשו כזאת; ראה לדוגמא תשובות רב האי בשערי צדק (רף מ"ה ע"ב סי' כ"ז): "כך ראינו כי הקב"ה צוה לתת לבכור וכו' כמו שכתוב כי את הבכור בן השנואה יכיר"; ושם למטה (רף ס"ו ע"א סי' נ"ג): "היו יודעים כי תורת משה וכו' שנאמר ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר". ולעומת זה רובא דרובא מתשובות שהן בלי ספק לרס"ג אינן מתחילות מפסוקי התורה.

עמוד 98 הערה 5 צ"ל לקמן סי' ט"ז תחת ט"ז.

עמוד 109 בשורה אחרונה למטה — צ"ל ונהב"ה (ואעיר כאן בדרך כלל כי רוב הנקודות המבדילות בערבית חסר בכמה תשובות והמבין יתקנן מדעתו).

עמוד 114 שורה 7 צ"ל וליכא לשמותיה; לא אסר (או לא אסיר ככתוב בש"צ). — שם שורה 8 — צ"ל ותנן לין מהן. — שם הערה 5 — צ"ל ש"ן שם סימן ז'.

עמוד 115 שורה 6 — בענין סתם עכו"ם אנס הוא ראה למעלה הערה 11 לדברי המו"ל. עמוד 116 שורה 2 מלמטה — צ"ל ואלתעכם (כאשר תקנתי בתשו' זכרון לראשונים ד' עמוד 340 הערה ג').

עמוד 118 הערה 5 — צ"ל בהערת דערנבורג: א"א (אשה אחרת).

עמוד 119 שורה 3 — בבאור המלה בתאי שנתקשיתי בה בתשו' זכרון לראשונים (עמוד 275 הערה 6) גם דברי המו"ל בהערה 1 לא יספיקו; אולם מצאתי אח"כ בס' המצות לענן: "וכל אינש נמי דנסיב מכניף בי עשרה מן בתייא דאתרא ואמר להון וכו'; ולמטה שם: "כי היכי דלא ניפק דין ישראל במוכות [צ"ל במלכות] ובתייא וסבי" וכו'. ובר"ה לפסחים (לרף מ"ה ע"ב) "הני נשי דידן. כלומר בני בתאי". ובמה"ע ישורון לקאבאק (שנה ה' עמוד קל"ז) בתשובות רש"ג ורה"ג כתוב: "לכל רבנן ותלמידיהון ובתאי וציבורי דמותביהון בפאס". ומכל המקומות האלה יוצא כי הוראת המלה היא בעלי בתים (כמו גינאי = בעלי גנות). וכבר העירתי זאת בקצרה בהוספה לחלק ה' מספרו של גרעטץ (מהדורא ג' עמוד 427). אך שם נשתבשו הדברים בדפוס. — שם שורה 4 — צ"ל ואמר תחת ואמו. — שם הערה 1 בראשה — צ"ל נהרואן; והשערת המו"ל בבאור המלה מרותא אין לה כל יסוד, כי אין ספק שהוראתה אדנות ונשיאות, ובהוראה זאת תמצא המלה מרות מרותא כמה פעמים בדר"ל; ראה ערוך השלם (חלק ה' עמוד 234).

עמוד 122 הערה 1 — צ"ל למטה עמוד 125 הערה 7 (ולא 6).

עמוד 129 שורה 6 — תחת המלה ורצעום הכתובה פה (וגם בגמ"מ) נראה דצ"ל ורצעום (מן תרעץ אויב, שמות ט"ז ו') או ורצעום (מן וירצצו, שופטים י"ח) או גם ורצום (מן רצותי, שמואל א' י"ב ג').

עמוד 138 הערה 4 — בגמ"מ שם באר המו"ל ראשי התבות ח"כ = חיים כתב, אולם אחר זה סירש חסר כאן (ראה למעלה עמוד 134 הערה 7) וכן צ"ל כאן.

עמוד 140 סימן מ"ז שורה 3 — נראה דצריך להוסיף המלה הפרה אחרי המלות יש בה. — שם הערה 1 — צ"ל ברבנותא או ברבנותא.

עמוד 141 שורה 1 תחת ויוצר נראה דצ"ל ונוצר (חסד לאלפים). — שם שורה 3 צ"ל השם הנכתב. — שם שורה 11 — נראה דצ"ל שהם חושבים אותו [מקובל] ביניהם, ור"ל איך תוכל להיות מחלוקת בדבר המקובל ממש רבנו? — שם שורה 6 מלמטה — תחת ק"ל שנה לפני חרבן בית שני צ"ל ק"ג שנה לאחר ה' ב' ש'; ראה יוחסין ד' לונדון (עמוד 83) וזכרון לראשונים מהברת ג' (הערה 65, 68).

עמוד 146 לקט ז' הערה 2 — צ"ל מקצ"ב (מן קצ"ב) חלקים תחת חקצ"ב.
עמוד 148 לקט י"ג — אודות שירת אברהם דברתי אח"כ במ"ע איור' מונטשטריפט, ואח"י דבר מזה הר"א עפשטיין במה"ע ממזרח וממערב ור"ב ראטנער בהמליין; וזה לא כביר מצאתי דפים אחדים מפ"י דברים (ואולי הם מהפ"י המיוחס לר' דוד נכד הרמב"ם), ובראש פ' האוינו כתוב: ודאלך קאלו זכרם לברכה אן האד"ה אלשירה מן גומל"ה אלשירות שנאמרו בעולם להקדוש ברוך הוא. אלשירה אלאולא קאל אדם הראשון וקת טרך מן גן עדן ועבר עליה השבת ווגד חוה מנוחה אפתתה וקאל מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה'. ואלשירה אלתאנייא קאלהא אלסייד אברהם אבינו עליו השלום חין סלם אלחק תעאלי בידה אלמלכים וקאל הרימותי ידי אל ה' ואפתתה וקאל משכיל לאיתן האורחי חסדי ה' עולם אשירה. איתן האורחי זה אברהם אבינו עליו השלום אלך (וזהו אמרם ז"ל כי השירה הזאת היא מכלל השירות שנאמרו בעולם להקב"ה. שירה א' אמר אדם הראשון בעת שנשרד מן עדן ועבר עליו השבת ומצא לפניו מנוחה ופתח ואמר מזמור שיר ליום השבת וכו'). ושירה ב' אמרה אברהם אבינו ע"ה בשעה שמסר ה' ית' בידו את המלכים ואמר הרימותי ידי אל ה' ופתח ואמר משכיל לאיתן האורחי וכו'. איתן האורחי זה אברהם אבינו ע"ה וכו'). — שם לקט י"ד — אודות מנהג קריאת הצבור הי"ג מדות ראה תשובת הרמב"ם לאנשי אלכסנדריא (קובץ תשובת הרמב"ם דפוס לייפציג דף י"ח ס"י פ"ז).

עד כה הגיעו הערותי המעטות אשר כתבתי בנחיצה רבה, ועם הקוראים הנכבדים הסליחה על אשר נתתי מעט במקום שהיה ראוי להרבות, כי אין הזמן להמדפס; ומה גם כי אינני כאיש העושה בתוך שלו כי אם כנכנס לנכול חברו, ומובטחני כי גם נפש המו"ל ז"ל לא תשת עלי חטא ועון על אשר ספחתי איזה תקונים לדבריו, כי ידעתי את ידידי המנוח ג"ע על פי מכתביו אלי כי עניו ואוהב אמת היה, ולא אחת ושתיים הציע לפני שאלותיו ובקש עצתי; תהי נפשו צרורה בצרור החיים!

סט. פטרסבורג, סוף חדש מרחשון התרנ"ז.

אברהם אליהו הרכבי.

ס פ ר ה י ר ו ש ו ת

עם יתר המכתבים בדברי ההלכה

בערבית ובעברית ובארמית

לרבינו סעדיה גאון בן יוסף הפיומי

הוציאם לאור וביארם בהעתקות והערות עבריות

יואל הכהן מיללער זצ"ל

בבית האדון ארנסט לרו

פארים שנת תרנ"ז לפ"ק

1897

בדפוס צבי הירש בר' יצחק אישצקאווסקי בברלין

אלנו אלתאסע

מן אלתפאסיר ואלכתב ואלרסאיל

לרבינו סעדיא גאון בן יוסף אלפיומי

אבתדא פי אכראנהא ותצחיחהא צחבה גמאעה מן עלמא

יוסף דירינבורג

רחמה אללה

חם נלפאה אלפקיראן

אבנה הארטוויג דירינבורג ותלמידהמא מאיר למברט

ספרי רבינו סעדיה גאון בן יוסף הפיומי

התחיל להוציאם לאור

בחברת אנשים חכמים וידועים

נפתלי המכונה יוסף דירינבורג זצ"ל

וקמו תחתיו

בנו הארטוויג דירינבורג ותלמידם מאיר למברט

חלק תשיעי

בתאב אלמוארית

מורא . מקאלה חט . אלי . אסראיל . ען [אל] אנביא אל . מן
אלמקדם . רב לאנל מא אעת[ד] . כאן גרץ מולף הדא אלכ[תאב] .
סעדיה אלפיומי אלאבאנה [ען אחכאם] אל [מוארית] אצולהא ופרועהא
ושרח[הא] . [וגמ] ע מא ילזם פיהא . אבתדי [בעון אללה] פקאל . תבארך
אללה אלאה א[סראיל אל] כאן ולא כינונה לה ועץ [ואול] אלאואיל
לה נעת¹ לקולה פי ספר יש[עיה אני] ראשון אנא אלרב אול לכל אול
וא[ול] אלאולי אלדי לס יזל ולם ישתרך מעה [פי] אלאשיא² לקולה פי
ישעיה בטחו ב[י] עדי עד] אלאבד אנה אלאולי אלדי לס יזל ולא

(¹) ראה הערה 2 להעתקה העברית.

(²) ראה הערה 3 להעתקה העברית.

ספר הירושות

היתה כוונת מחבר הספר הזה סעדיה הפיתומי באור [דיני הירושות] שרשיהם וענפיהם ופירושם וכל מה שיחוייב בהן. התחיל [בעזר אלוה] ואמר:

יתברך אלהים אלהי ישראל ההוה ואין ההיות תאר לו [ראשון לראשונים ואין הראשית תאר לו]² כאמרו בספר ישעיה³ אני ראשון אני האל ראשון לכל ראשון וא[חרון לכל אחרון] הקדמון אשר לא חדל מהיות ואין שותף לו בהנמצאים⁴ כאמרו בישיעיה בטחו⁵ ב[י י עדי עד] הנצחי הוא הקדמון אשר לא חלף ולא [יחלוף] האחד והמיוחד

(¹) בראש הספר חסרון לא יוכל להמנות והמלות הנפרדות אין להם שום קשור על כן לא הועתק ותוכן הענין נראה שאמר המחבר כי משה כתב הדברים שנאמרו לו מפי הגבורה והתורה היתה מורשה מדור לדור. ואומר: גם המחברים הראשונים מכותבי ההלכות תפשו להם דרך זה לדבר איזה דברים אם מעט אם הרבה בראש חבוריהם מהשתלשלות התורה וכדרך זה מצינו הקדמה לבח"ג.

(²) הועתק ע"פ ההשערה שצריך להיות אֹל אלאואיל ולא אלאוליה לה נעת.
(³) גראה שכיון לישיעה מ"ח י"ב אני הוא אני ראשון, וצריך להשלים מה שהוא מקוטע בכ"י יש[עיה אני] ראשון וכו' ופ' הדברים שבראש המאמר אמר הנביא בשם ה' "אני הוא" כלומר אני האל ואח"כ אמר "אני ראשון אף אני אחרון".

(⁴) גם כאן נראה נוסחת הכ"י משובשת ואפשר שצ"ל פי' כלק אלאשיא: ולא היה לו שותף בבריאת הדברים.

(⁶) בתיבה זאת מתחיל הפסוק ישעיה כ"ו ד' ואין "בשחר" אחר בס' ישעיה. וזה פירוש הגאון בפסוק זה בשחו בה' עדי עד כלומר בה' הקדמון שהוא יסוד העולמים.

יז[ול] אלו אחד אלא אחד אלמנפרד באלוחדאניה [ולא וא] חד עלי אלהיקה
 סואה לקול מוסי עליה אלסלאם [פי אל תורה] אתה הראית לדעת וגו'.
 ינבני לכם אן תעטרפו אן אלרב⁽¹⁾ גל ועז[ו] הו אלאה לא שי אכר
 סואה. מבתי כל א[בתדא ולא] אבתדא לה הו בקדרתה ועטמתה
 קבל כל שי לקול ד[וידי] פי אל[זבור] [16] בטרם הרים יולדו ותחולל וגו'
 קבל אן אנתשא אלג[אל] כאל ותבדי [אלעמאר] מע סאיר אלארץ ואנת
 אלטאיק[ן] קבל אלעאלם ובעד אלעאלם. [ואלזאלק] כל זלק [כ]קולה
 איצא פי אלזבור [לפנים הארץ יסדת וגו' ואתה הוא וגו'] תרגמתה
 אססת אלארץ קדימא ואלסמא עמל קדרתך הם אלבאידון אנת
 אל[באקי] וכלהם כבלא אלתוב ת[בדלהם] כמא יבדל אל[לבאם]. זלק
 אלעאלם לא מן מאיה⁽²⁾ ואתקנה⁽³⁾ בלא כיפיה וגו[עבהא] עלי אלתיה
 כקול איוב עליה אלסלאם נוטה צפון וגו' אלמאד [אלסמא] עלי אלתיה
 ואלמעלק[ן] אלארץ לא עלי שי. זלק אלכלק גוד[א] מנה [ופצל] מנה
 ליערף[ן] פצלה וכרמה לקול ישעיה כל הנקרא בשמי וגו' [תרגמתה]
 אלכל מדעי באסמי מנסוב לי אנה זלקי [וליערף כרמי] בראתה וכלקתה.

(1) בכ"י באלרב (בכתב בלתי ברור).

(2) כן הוא בכ"י ונראה שצ"ל מאהיה אשר פתרונו מהות.

(3) בכ"י ואתקנהם.

הנפרד באחרותו [ואין] יחוד אמיתי וזלתו כמאמר משה ע"ה בתורה⁽¹⁾ אתה הראית
 לדעת וגו' ראוי לכם להודות כי הבורא יתברך ויתעלה הוא אלהים ואין עוד מלבדו. הוא
 מתחיל כל תחלה ואין תחלה לו הוא ביכלתו ובגבורתו קודם כל דבר כמו שאמר
 דוד בתהלים⁽²⁾ בטרם הרים יולדו וגו' ר"ל בטרם הרים והרים ותחל תבל עם
 כל הארץ אתה האל לפני העולם ואחר העולם. [הבורא] כל בריות כמו שאמר ג"כ
 בתהלים⁽³⁾ לפני הארץ יסדת וגו' ואתה הוא וגו' ר"ל אתה יסדת הארץ לפני
 והשמים מעשה גבורתך הם יאבדו ואתה תעמוד וכולם כאשר יבלה הבגד תחליפם
 כמו שמחלפים הלבוש. ברא העולם לא מעצם ותקנו בלי איכות והעמידו על
 חדו כמאמר איוב ע"ה⁽⁴⁾ נוטה צפון וגו' נוטה השמים על תהו ותלה הארץ על
 בלימה. ברא כל היצורים בטובו ובחסדו למען ידעו חסדו וכבודו כמאמר ישעיה⁽⁵⁾
 כל הנקרא בשמי וגו' ר"ל הכל נקרא בשמי מיוחס אלי כי בראתיו ולמען
 יכיר כבודי יצרתיו ועשיתיו, והיצורים מכירים קדמותו מידעתם כי הם עצמם

(1) דברים ד' ל"ה ופי' אתה הראת "לדעת" חובה עליך להכיר זאת כי ה' הוא האלהים
 לבדו [וכן הוא בתרגומו על התורה].

(2) תהלים צ"ב.

(3) שם ק"ב כ"ז.

(4) איוב כ"ז ד' ופי' הגאון "צפון" "השמים".

(5) ישעיה מ"ג ז' זה התרגום משונה מתרגומו בישעיה עיין שם.

ערפת אלכלאיק אזליתה אד ערפת נפסהא [באלח] דת לקול איוב כל
 אדם חזו בו אנוש יביט מרחוק, יעני בעד אלזמאן פאעלמו אנה
 אלטאיק אלכביר [אלעטים] ולא נערף לה אולא ולא לה סנין פתחצא
 ולא מאיה⁽¹⁾ [פתע]לם. ושהדת אלכלאיק בחדת אנפסהא אנה אלטאיק
 אלקאדר [קבל] כל קבל ובעד כל בעד לקול ישעיה אתם עדי נאם
 ה' ועבדי וגו'. אלקאדר קבל כל מכלוק אלכאין קבל כל כאין לם
 יחתג פי מא כלק אלי עוין ולא מעאון ולא אלה [מ]סתעין בהא עלי
 פעלה. אנפד פעלה באלקצד ואלאמר פקט לקול דוד בדבר ה' שמים
 נעשו. כלק כל דלך תבארך ותעאלי מן גיר אכתסאב ראיולא אסתגלאב
 [2] עזם ולא אסתפהאם משורה [עאלם אלגיב ק]כל [כלק] וכיף לא
 יעלם במא הו [משונה. מקאם אלא. פתכון קדרה וכיף] יכאלפה מן לם
 [יכן בד אן יכון תחת אלקדרה לקול ישעיה מגיד מר]אשית אחרית
 וגו'. אדא קאל [קאמת] משורתה ואדא [אר]אד עמל ואנפד [אלכביר
 אלמתעאלי אלמתק]א בקולה פי אלזבור כי אלהים עליון נורא וגו'
 [אן אלרב] אלעאלי אלמתקא אלכביר [אלמלך עלי כל אלעאלם]

(¹) צ"ל מאהיה.

מחודשים כמאמר איוב⁽¹⁾ כל אדם חזו בו אנוש יביט מרחוק כוונתו רחוק הזמן ובנה
 ידעו כי הוא האל הגדול הנבון והאדיר ולא נדע לו ראשית ואין לו שנים אשר יספרו
 ולא מהות אשר תחקר. והיצורים מעידים בהיותם בעצמם מחודשים כי הוא אל יכול ראשון
 לכל ראשון ואחרון לכל אחרון כמו שאמר ישעיה⁽²⁾ אתם עדי נאום ד' ועבדי וגו'
 היכול קודם כל נברא ההוא קודם כל הוה ולא הוצרך בכל מה שברא לעזור ותומך
 ולא לכלי שיעזרוהו במלאכתו הוציא פעלו ברצונו ובמאמרו בלבד כמאמר דוד⁽³⁾
 בדבר ה' שמים נעשו. ברא כל אלה יתברך ויתעלה מבלי שצריך לקנות דעה
 ולבקש רעיון ולדרוש עצה יודע הצפונות טרם יוצרו ואיך לא ידע במה שרצונו הוא
 במקום האמירה עד שיהיה הכרחי⁽⁴⁾ ואיך יכחישו מי שאי אפשר להיות בלי
 גורתו כמאמר ישעיה⁽⁵⁾ מגיד מראשית אחרית וגו' אם יאמר תקום עצתו ואם יחפוץ
 עושה ומוציא לפועל. הגדול והאדיר והנורא כמאמרו בתהלים⁽⁶⁾ כי אלהים עליון
 נורא וגו' הנה אלהים הוא עליון נורא ואדיר מלך כל העולם לו המשרה והגדולה

(¹) איוב ל"ו כ"ה.

(²) ישעיה מ"ג י.

(³) תהלים ל"ג ו.

(⁴) גם בכאן הכ"י נלקה בחסר ויחר והועתק לפי כוונת הדברים ובמקום משונה מקאם
 אלא אפשר שצ"ל משיתה מקאם אלאמר ועיין בראשית א' אשר שם העתיק תמיד במלת שא =
 וירצה ויאמר.

(⁵) ישעיה מ"ז י.

(⁶) תהלים מ"ז ג.

לה אלמלך ואלשרף ואלתסאני⁽¹⁾ וגאיר⁽²⁾ [אלמגד וגמיע אלאוצאף אל] אלאהיה לקול דויד לך ה' הגדולה [וגו]. סבחאנה גל גלאלה [ותעאלי עלוא ותקדסת אסמאזה לקול דוד תהלת ה' ידבר פי וגו]. סבחאן מן לא תחווה [אלסמא] אלעלוי ולא אלארץ אלספלי לקול סלימאן כי האמנם ישב אלהים את [האדם על הארץ] הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך [וגו]. סבחאן מן לא תסיק⁽³⁾ אלמלאיבה תמגידה ולא תדרך חד תסביחה [בקולה] כי מי בשחק יערך לה. סבחאן מן לא ירי ולא יצף ולא [יחד] בקול משה קול דברים אתם שומעים תעאלי עז וגל ותסאני מן אן תכון⁽⁴⁾ לה צפה או שבה או חד או נפירא או מתאל או קרין בקולה ואל מי תדמיון אל. אלדי לא יכלו מנה מכאן ולא ישגלה שאן ען שאן פי אסרע וקת ינפך לכל כלק פי שאן⁽⁵⁾ בקול ישעיה פנו אלי והושעו כל אפסי [ארץ]. אלדי לא יחולה אלאוקאת ולא תגירה אלהור פאן תגירת אלאשיא גדדהא. אלהמיד אלמגיד קריב למן דעי אסמה אלמגיד [2b] [אלכיר] אלאכיר אלגאפר אלמחסן אלמתפצל אלמתיב אלרחמן אלרחים אלמחיל⁽⁶⁾

(1) נראה שצ"ל ואלתחאני וכן לקמן.

(2) צ"ל וסאיר. — (3) צ"ל תסיק.

(4) בכ"ז כתוב „תכון“.

(5) נראה שצ"ל שאנהם.

(6) אולי צ"ל אלמחיל.

והתפארת כל התשבחות וכל המדות האלוהיות כמאמר דוד⁽¹⁾ לך ה' הגדולה וגו' יתברך ויתעלה למעלה ויתקדש שמו כמאמר דוד⁽²⁾ תהלת ד' ידבר פי וגו'. יתברך מי שלא יבילהו [השמים] העליונים ולא הארץ מתחת כמאמר שלמה⁽³⁾ כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ הנה השמים⁽⁴⁾ ושמי השמים לא יכלכלוך וגו' יתברך מי שלא יוכלו המלאכים לדוממו ולא יגיעו עד תכלית שבחו כאמרו כי מי בשחק יערך לה' יתברך הנעלם מעיני כל ולא יתואר ולא יוגדר כמאמר משה⁽⁵⁾ קול דברים אתם שומעים. יתעלה ויתנשא מהיות לו תואר או דמיון או ערך או דמות או שותף כאמרו⁽⁶⁾ ואל מי תדמיון אל. אשר אין מקום רק ממנו ואשר לא יעכבהו דבר מלעשות דבר אחר בזמן היותר קצר משניה לכל הנבראים בעניניהם כמאמר ישעיה⁽⁷⁾ פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ. לא ישנוהו הזמנים ולא יחליפוהו העתים אף כי הנמצאים משנים דרכיהם המהולל והמפואר קרוב לקורא שמו החנון הטוב והמטיב נושא עון ומרבה להיטיב ומשלם גמול הרחמן המרחם וארך אפים ומפליא חסדיו ומסתיר פניו באור

(1) ד"ה א' כ"ט י"א.

(2) תהלים קמ"ה כ"א.

(3) ד"ה ב' ו' י"ח ובמלכים א' ח' כ"ז כתוב „כי האמנם ישב אלהים על הארץ“.

(4) כאן תפס לשון הפסוק במלכים „השמים“ ובידי „כתוב „שמים“.

(5) דברים ד' י"ב.

(6) ישעיה מ' י"ח.

(7) ישעיה מ"ח כ"ב.

אלעשים אלאחסאן אלדי אחתגב באלנור פלא עין תראה כקול דוד משתמל באלנור כאלבזם⁽¹⁾ מאד] אלסמאואת [באלשקאק אלדי מחתגב באלחגב אלמניעה ועלא] באלמנאטר אלרפיעה. דו אלחק ואלאמאנה פעלה אלצחה] ואלאסתקאמה שדיד [אלעקאב למן עצאה לא ישיקון אלקיאם] בין ידיה כקולה לפני זעמו מי יעמוד. אלדי לים מן] אמרה אחתראם ולא מן עקאבה [אחתגאז. ולא יחגב ענה] שלמאת אלליל ולא ילבם עליה [מנאדם⁽²⁾] אלאפל כקולה גם] חשך לא יחשיך ממך. סבחאנה [לא תכפי עליה כאפיה] ממא פי מהאוי אלארץ ופי עמקאת אלבחר [ומא תחת אלתרי] עאלם באלצמאיר קבל אן תצמר ובאלאלפאט [קבל אן תל]פט דלך קולה כי אין מלה וגו' אן [קבל תסיר אלבלמה פי לס]אני אנת יא אללה עארף בגמיעהא. אלדי [לא ידרכה כל ולא נצ]ב⁽³⁾ ולא נעת ולא תאכדה סנה ולא נום ולא חרכה ולא סכון כקולה הנה לא ינום ולא יישן. געל ללכלאיק חדא לא תתגאווה וקהרהא תחת עזה וסלטאנה. חכים אלחכמא עאלם אלעלמא גיר מעלם ולא מחכם וכיף יחכם והו נצב אלחכמה וכיף יעלם והו אגרא אלעלם כקול סלימן אלרב מעמי

(1) נראה שצ"ל כאללבאס.

(2) אולי צ"ל מנאדיל וכן העתקנו.

(3) חמלות אינן ברורות.

ועין לא תראהו כמאמר דוד⁽¹⁾ עוטה אור בשלמה נוטה שמים כיריעה שם סתר סביביו ועלה לנבהי מרומים⁽²⁾ בעל האמת והצדק פעולתו האמת והישר אשר ענשו קשה למורדים בו לא יוכלו לעמוד לפניו כאמרו⁽³⁾ לפני זעמו מי יעמוד. אשר אין מנום ממשפטו ואין מפלט מעונשו אשר לא יסתיר מפניו חשך לילה ולא יכסה ממנו מעיל האופל כאמרו⁽⁴⁾ גם חושך לא יחשיך ממך. יתברך אין כל דבר סתר נכחד ממנו ממה שהוא בתחתיות הארץ ובמעמקי הימים ובשאל מתחת. יודע המחשבות טרם יעלו על לב והמלות בטרם תבטא אותן הלשון כאמרו⁽⁵⁾ כי אין מלה בלשוני ר"ל בטרם יבואו אמרי על לשוני אתה יודע כולם. אשר לא ישיגהו כל דבר לא מצב ולא תואר ולא תאחזהו לא שינה ולא תנומה ולא תנועה ולא מנוחה כאמרו⁽⁶⁾ הנה לא ינום ולא יישן. שם גבול להנבראים לא יעברוהו והכניעם תחת עזו וממשלתו. חכם החכמים ונבון הנבונים ואין חכמתו קנויה לו ולא המדע ואיך יקנה החכמה והוא ברא החכמה ואיך יקנה המדע והוא המציא המדע כמאמר שלמה⁽⁷⁾ כי

(1) תהלים ק"ד ב'.

(2) זה ענין הפסוק השם עבים רכובו.

(3) נחום א' ו'.

(4) תהלים קל"ט י"ב.

(5) תהלים קל"ט ד'.

(6) שם קכ"א ד'.

(7) משלי ב' ו'.

אלחכמה ואלעלם מן אמרה. אלגני לא מן פואיד אלמלי לא מן פואיו פכיק יפתאד מא הו מפתידה⁽¹⁾ אם כיק יפתאז מא הו מפיזה כקולה העושר והכבוד מלפניך. ערפת אלכלאיק קדרתה ובראהינה האצרה מענא לם נעדמהא [8] ערפתהא [אנפסנא וציר גמיע אלכלק מצטרא אליה כקולה עיני כל אליך ישברו וגו'. תברך ותעאלי אלמכאן אלמנעם אלמתפצל אלמגיב דעוה מן דעאה כקולה קרוב ה'] לכל קוראיו. [משרק אלשמם מניר אלקמר נאשר אלכואכב בקדרתה] כקולה כי אראה שמך מעשה אצבעותיך וגו'. מברק אלברק מרעד אלרעד מגים [אלגים מהב אלריאח כקולה] מעלה נשיאים מקצה הארץ וגו'. מנמי אלנואמי מנבת אלמעאם כאלק אלגדא לגמיע כלקה מן אנסאן ובהימה ווחש ודביב וטאיר וסואעי וגיר דלך כקולה מצמיה חציר לבהמה. מקסם אלארזאק לכל אלכלק בפצלה כקול דאוד [פי אלזכור] נותן לחם לכל בשר. הו אלמחיי והו אלממית קאבין אלנפוס ואליה אלמציר כקול איוב אשר בידו נפש כל חי. מגדד בעד אסתחאלהא רבנת אליה אלנפוס ואסתנדת אליה אלעקול תחן אלנפוס אלי אלדעא

(¹) צ"ל מפידה.

ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה העשיר ולא ממה שהרויח והקנה ולא על ידי קנינים ואיך יועילו מה שהוא עשה לתועלת הנבראים ואיך יקנה מה שהוא מקנה לזולתו (כאמרו⁽¹⁾) והעושר והכבוד מלפניך. מכירים הנבראים יכלתו ומופתיו בתוכנו לא נעדרו ויודעות אותן נפשותינו. ושם כל הנבראים שיצטרכו אליו (כאמרו⁽²⁾) עיני כל אליך ישברו וגו' יתברך ויתעלה המקום עושה הטוב והחסד עונה תפלת הקוראים אליו (כאמרו⁽³⁾) קרוב ה' לכל קוראיו. מוציא השמש ממקומה ומאיר ללבנה מפיץ הכוכבים בכוהו כמאמרו⁽⁴⁾ כי אראה שמך מעשי אצבעותיך וגו' שולח הברקים ומרעים ברעם מבסה שמים בעבים ומשיב הרוחות כמאמרו⁽⁵⁾ מעלה נשיאים מקצה הארץ וגו' מצמיה הצמחים מכין המזונות נותן טרף לכל הנבראים מאדם עד בהמה וחיות ורמש ועוף ובהמות שדי וזולתם (כאמרו⁽⁶⁾) מצמיה חציר לבהמה. מחלק המזונות לכל בריאותיו בחסדו כמאמר דוד במזמוריו⁽⁷⁾ נותן לחם לכל בשר מחיה וממית והנפשות בידו מסורות ואליה הן חוזרות כמאמר איוב⁽⁸⁾ אשר בידו נפש כל חי. מחדשם אחרי בלותם נשענות עליו הנפשות והרוחות עליו נסמכות נכספות הנפשות

(¹) ד"ה א' כ"ם י"ב.

(²) תהלים קל"ד ט"ו.

(³) שם י"ח.

(⁴) תהלים ח' ד'.

(⁵) שם קל"ה ז'.

(⁶) שם ק"ד י"ד.

(⁷) שם קל"ז כ"ה.

(⁸) איוב י"ב י'.

אליה [ותשתאק אלרואח אלי דכרה] דאך קול ישעיה נפשי אויתך בלילה. עז וגל מן לא יצף אלואצפון קדרתה ולא ירצף אלראצפון תסביחה ולא יתכלם אלמתכלמון בבצען גבורותה כקולה מי ימלל גבורות ה'. כלאמה אלחק וחכמה אלעדל רצאה אלצדק ומחבתה אלאסתקאמה דו אלבהא ואלבהג עדלה תאבת מא קאמת אלדניא כל טראיקה חק וכל סבלה נור וכל רצפה פצאיל. תברך אסמה ותמגד עז וגל אלדי לא יציע אגר אלמחסנין חאפט אלעהד ופאעל אלאחסאן למחבי טעאתה וחאפט [3b] [וצאיאה] אלי אלאף מן אלאגיאל. אפהמהם טרק אלחק אעלמהם אלניאת אלמחאכס¹) מנבההם אלי אטלאב אלפהם תקדם אלי כלקה באלהדי ואלרשד] ליזילהם ען אלשר ויכפהם ען אלדנוב [ויזיח אלסוהו פיהם] אעאטאהם כתאב קדסה אלמקדם [אלאצוא אלספר] אלנור אלמשרק ליתדברו בה פי אלדניא [ויכתרפו²] בה פי אלמציר ויתאבו בה פי אלאכרה לקולה [בהתהלך] תנחה אותך בשכבך תשמור עליך וגו'. וארסל בדלך עלי [יד] אנביאה אלמקדסין דאך קול הושע [ודברתי אל הנביאים וגו'] וכאטבת אלאנביא ואכתרת אלר[סל] ברסאלה אנביאי קצדתכם. עלי דלך יגב אן [יסבחוה] גמיע אהל אלארץ

¹ צ"ל אלמחכמה.

² במקום ויכתרפו צ"ל ויחתרפו.

לקרוא אליו והרוחות משתוקקות לזכרו כמאמר ישעיה¹) נפשי אויתך בלילה. יתברך ויתרומם מי שלא יצירו המצירים יכלתו ולא יערכו העורכים שבחו ולא יביעו המדברים מקצת גבורותיו כאמרו²) מי ימלל גבורות ה'. אמרו אמת ומשפטו צדק חפץ צדק ואוהב מישרים הוד והדר לפניו צדקתו כל עוד העולם עומד קיימת כל דרכיו אמת וכל נתיבותיו אור וכל אורחותיו חסד. יתברך שמו ויתפאר ויתעלה אשר אינו מאבד שכר הטובים שומר הברית ועושה החסד לאוהבי עבודתו ושומרי מצוותיו לאלף דור הבינים דרכי האמת מלמדם הכונות הנכונות ומעוררם לרדוף אחרי הדעת מורה בריאותו ללכת בדרך הטוב והישר להרחיקם מן הרע ולשמרם מן החטאים ויסיר השגגות מהם נתן להם תורת קדשו המאירה והמבהיקה האור המזהיר להתהלך בו בעולם הזה ולהשמר בו במותם ולקבל שכר בעולם הבא כאמרו³) בהתהלך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך ושלחה על ידי נביאיו הקדושים כמאמר הושע⁴) [ודברתי על] הנביאים ר"ל ודברתי עם הנביאים והרבתי שלוחים ובשליחות נביאי הייתם מנמתי על כן כל בני אדם צריכים לשכחו לפי שהאיר להם באורו יתברך שמו ויתרומם

¹ ישעיה כ"ו מ'.

² תהלים ק"ו ב'.

³ משלי ו' כ"ב ועיין פירושו שם.

⁴ הושע י"ב ו"א. על הגליון נרשמת בכ"י המלה נביאים וגו' והוא כלי ספק מפסוק

זה אשר העתיקו אח"כ המחבר לערבית.

לאנה אטא⁽¹⁾ להם בנורה גל אסמה ותמגד ותסבב אבדא סרמדא אלדי
 עלמנא פצלה ושמלנא מננה וכאלמנא רחמתה הו כאלקנא ונחן. עבדה
 הו צאנענא ונחן צנעתה. אמננא בה אימאנא יקינא וצדקנא בתוחידה
 תצדיקא צחיהא צח דלך פי צמאיר קלובנא ופטר' עקולנא לא אלאה
 אלא הו פי אלסמא אלעאלי ואלארץ אלספלי וחדה לא שריק לה.
 אלתצדיק אלדי צדקת בה אבאונא חין אמנת באלרב ובמוסי עבדה.
 תבתת עלינא פראיצה ותארותה אלדי נול עלי אבאינא ואלעהד אלדי
 קטע מע אברהם ואלקסם אלדי קסם ליצחק ואוקפה ליעקב ושרט דלך
 לאהל אסראיל עהדא ללאבד אנאר בין ידינא הדאה ואוצח לנא דלאילה
 פאתצחת לנא אלסכל ובאנת לנא אלכפיאת וכלצת לנא אלשבה.
 פנסאלה [4] תמאם אלאחסאן ואנאבה [אלדעא ואלסעאדה] פי [אלאמור]
 ואלקרב מן רחמתה [וניאתה ואלאסתצא בנורה פאנה דו] אלפצל
 ואלמן ואלאנאבה.

(¹) צ"ל אטא.

לעד ולנצח אשר הודיענו חסדו וחסן אותנו בטובותיו והשפיע עלינו רחמיו הוא
 בוראנו ואנחנו עבדיו הוא יוצרנו ואנחנו מעשי ידיו נתן לנו אמונה ברורה ואמת לנו
 יחודו באמת שלמה דבר זה התברר במחשבות לבנו ובטבע שכלינו כי אין אלוה
 זולתו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד מלבדו ואין שותף לו. נאמין בו
 באמונה אשר האמינו בו אבותינו כאשר האמינו בו ובמשה עבדו קיימים עלינו כל
 פקודיו ותורותיו אשר מסר לאבותינו והכרית אשר כרת את אברהם והשבועה אשר
 נשבע ליצחק ויעמידה ליעקב והתנה בזה לישראל לברית עולם השכין אור תורתו
 בתוכנו וברר לנו ראיותיו והתבררו לפנינו הדרכים ונגלו לפנינו הנסתרות ונסתלקו
 מעלינו הספקות. ונבקש ממנו שיגמור עלינו טובותיו וישמע תפלתינו ויהיה בעזרנו
 ונהיה קרובים אל רחמיו ויגן בעדנו ויאר לנו באורו כי הוא בעל החסד הטובות
 ושומע תפלה.

אבתדי אלקול פי אלמוארית. אפתתח מולף הדא אלכתאב
 פקאל אן אנתקאל אלקניה מן קום אלי קום תכון עלי ג' וגוה אמא
 מיראת ואמא ביע ואמא הבה⁽¹⁾ ולכל ואחד מן הדא אללתלה [אצול]
 ופרוע. פנבתדי בשרח אלמיראת אלדינהו גרענא פי הדא ומא יתפרע
 מנה. אלמוארית תקנסם ארבעה אקסאם באזא אלורתא תלקא אלבנוה⁽²⁾
 ואלאבוה ואלאבוה ואלעמומה ולנשרח כל קסם מן הדא אלארבעה
 אקסאם. אלקסם אלאול קסם אלבנוה והו ינקסם תלתה
 אקסאם אלאול מיראת אלדכראן מע אלנאנת. ואלתאני מיראת
 אלדכראן בעצהם מע בעץ ואלתאלת מיראת אלנאנת בעצהן
 מע בעץ. הדא אללתלה אקסאם הי קסמה אלמיראת עלי אלאולאד.
 פנבדא בתנויע אלאול וגמיע מא יגב לה. פאמא אן תכון אלאולאד
 דבראנא ואנאנתא פלדלך קסמאן. והמא אן ננשר אלי נעמה אלמית⁽³⁾ פאן
 כאנת ואסעה כאן אלדכראן אהל אלמיראת וינפקון עלי אכואתהם
 אלי וקת אדראכהן או תזויגהן. ואן לס תכן אלנעמה ואסעה ואלבנאנת

⁽¹⁾ כן צ"ל במקום "היבה".

⁽²⁾ כן צ"ל במקום "אלבנוה".

⁽³⁾ בכ"ו: אלמית, וכן כתוב חמיר במשך הספר.

אתחיל המאמר בדיני ירושות. פתח מחבר הספר הזה ואמר הנה הנכסים
 יוצאים מרשות אדם לחברו בשלשה דרכים אם בירושה או במכירה או במתנה
 ולכל אחד מאלו השלשה שרשים וענפים. ונתחיל בביאור הירושה אשר הוא כוונתנו
 בזה ובמה שמסתעף ממנה. הירושות נחלקות לארבעה חלקים כפי היורשים והם
 הבאים בזכות בנים ובזכות אבות ובזכות אחים ובזכות אחי האב ונבאר כל חלק מן
 אלו הארבעה חלקים. החלק הראשון בירושת הבאים בזכות בנים נחלק לשלשה
 חלקים. הראשון ירושת הזכרים עם הנקבות והשני ירושת הזכרים בינם לבין
 עצמם והשלישי ירושת הנקבות בינן לבין עצמן. אלו השלשה חלקים הם חלוקת
 הירושה בין הילדים. ונתחיל בבאור חלק הראשון וכל מה שנכלל בו. הנה אם
 היו הבנים זכרים ונקבות בזה שני חלקים והם כי אנו רואים בנכסי המת אם
 הם מרובין הזכרים הם היורשים ויוזנו אחיותיהם עד זמן שתבגרנה או שתנשאנה
 לאיש⁽¹⁾ ואם לא היו הנכסים מרובין והבנות קטנות או הדין שמוציאין מהנכסים

⁽¹⁾ פסק כחכמים במשנה ב"ב פ"ט ה"א ולא כאדמון וכ"פ כל הגאונים ודלא כהרשב"ם

שפסק כאדמון ועיין ברא"ש בב"ב שם.

עגארא פאלואגב אן תגרי מנהא ארזאק עלי אלבנאת אלי וקת אדראכהן
פאן בקי¹) שי פללבינין ואלא פלא. ואלחד אלמוצוע למערפה אלנעמ²
אלכבירה. [4b] [כס הי] הו אן יכון פיהא גראיה אלבנין ואלבנאת אלי וקת
אדראכהם פאן כאן פיהא בדלך דפעת ללבינין ויגרון אלנפקה עלי
אלבנאת] ואן קצרת ען דלך [עול מנהא ללבנאת נפקה אלי] וקת
אלבלוג ודפע אלבאקי ללבינין. ואן כאן אלמאל פי וקת אלופאה פי
אלחד אלאכבר תם בעד דלך חאל פנקין פקד וגב ללבינין. וכדלך איצא
אן כאן פי אלחד אלאצנר תם חאל בעד דלך פזאד פהו ללבינין אלחט
להם פי אלוגהין גמיעא. והו אלחד אלמוצוע ליכון פאצלא בין אלמאל
אלכתיר ואלקליל סוא קצא אלדיון ואלמהור וארזאק אלארמל וגמיע
מא שא²) כל דלך ממא הו עלי אלמית קצא. פאן כאן קבל אן תקצי
הדה פי אלחד אלאכבר פאדא קצית אנחט ען דלך פליחכס פיה כחכס
אלקליל. ואדא כאן פי אלחד אלכביר פליגב איצא אן ידפע לכל אבנה
עשר אלמאל תתגהו בה וקת דכולהא עלי זוגהא. וכל אבנה תתזוג

¹) בקא כתוב פעמים רבות תחת "בקי".

²) נראה שצ"ל: מא אשבה.

מזונות הבנות עד זמן שתבגרנה¹) ואם ישאר דבר הוא לבנים ואם לא לא. והשעור
שנתנו לדעת כמה הם נכסים מרובין הוא שיהא בהם מזונות הבנים והבנות עד
שתבגרנה הבנות ואם היו כך נותנים הנכסים לבנים והם מוציאים המזונות לבנות ואם
היו פחות מזה מוציאים מהם הנצרך למזונות לבנות עד שתבגרנה והמותר נותנים לבנים.
ואם היה הממון בשעת המיתה בשעור המרובה ולאחר²) כך נשתנה ונתמעט כבר זכו בו
הבנים וכמו כן אם היה בשעור המועט ולאחר כך נשתנה ונתרבה כבר זכו הבנים כי
היתרון להם בשני הפנים. וזה השעור הקצוב המבדיל בין ממון המרובה והמועט חוץ
ממה שמוציאין לפרעון החובות והנדרונות ומזונות האלמנות³) וכל הדומה לזה ממה
שהוא חוב על המת. ואם היה קודם הפרעון הזה בשעור המרובה ולאחר כך פחות
מזה אז נידון כדין המועט. ואם⁴) היה בשעור המרובה אז צריך להוציא גם כן לכל

¹) לא נתבררה דעת הגאון אם סובר דאף במטלטלין הדין כן כפסק ר' האי או בדעת
גאון אחר שהובא בבב"ע ובר"ם בב"ב דאמר שבמטלטלין אף על גב דמועטין נינהו ניונות מהן.
²) באופן הזה נראה מדברי הגאון שאף אם נשתנה הדבר קודם שבאו לב"ד, ורק בשעת
מיתה היו מרובין ואח"כ נתמעטו זכו בהן וכן פ"י הרמב"ן בחידושו אכן באופן השני היכי
דמועטים היו ונתרבו אם מוציאין ונותנין לבנים אף שכבר נתנום הב"ד להתפרנס מהן הבנות.
או אם דנין כן רק כשלא עשה הב"ד מעשה לא מצאנו בירור בדברי הגאון ועי' בגי' לב"ב וברא"ש.
³) כאן פסק הגאון בדברי הירושלמי בב"ב דאף פרנסה ממעטת בנכסים, ובגמ' דידן
האיבע' דאלמנה וב"ח סלקא בתיקו ועיין ברמב"ן ובג"י מה שהביא בשם הר"ש שרק מלוה בשטר
ממעטת. והנה היר"ף והרמב"ם לא פסקו כפסק הגאון.

⁴) מכאן נראה שיש לנכסים דין מרובין אם יש בהן ליוון הבנים והבנות עד שתבגרנה
ואין פרנסת עישור בכלל, וכן פירשו רוב הראשונים דלא כרשב"ם שפי' נכסים מרובין אם יש

קבל אבתהא תאכד אלעשר קבל כלהא פיכון עשרהא אופר מן עשר טרידתהא ולדלך חכמאן. אן המא תזוגן¹ פקד פאזת כל ואחדה במא אכדת. ואן אתפק תזויגהן פי וקת ואחד קסם להן עלי הדא אלקסמה אלתי אחכי תם אכלט וקסם בינהמא באלסוא.

וישרה דלך כאן אלמאל מאיה דינאר. ללמתזוגה אלאולי עשרה. בקי תסעין דינארא. וללתאניה תסעה דינאניר בקי ואחד ותמאנין. וללתאלתה ח' דינאניר ועשר בקי ע"ג [5] גיר עשר. וללראבעה ז' ותסעה ותלתין גזוא מן מאיה בקי ס"ה דינארא ונצף ועשר אלעשר. וללכאמסה

¹ נראה שצ"ל: והמא אן תזוגן אלואחדה קבל אלאכרי.

בת עישור הנכסים לנרוניא בשעה שתנשא לאיש. וכל¹) בת שנשאת קודם אבותה נוטלת העישור קודם לכלן ויהיה עישורה גדול מעישור חברתה ובוה שני דינים אם נישאת אחת קודם לחברתה כבר זכתה כל אחת במה שנטלה ואם היו נשואיהן בזמן אחד חולקים להן על דרך החלוקה אשר אבאר ולאחר כך מעריכים וחולקים ביניהן בשוה. ובאור זה אם היה הממון מאה דינרין נותנים לאותה שנשאת ראשונה עשרה נשארו תשעים דינרין ולהשנייה תשעה דינרין נשארו שמונים ואחד ולהשלישית ח' דינרין ועשירית נשארו ע"ג דינרין פחות עשירית ולהרביעית ז' ותשעה ושלשים²) חלקים ממאה נשארו ס"ה דינרין וחצי וחלק אחד ממאה

בהן כדי לזון וכדי לפרנס וע' בנמוקי יוסף שם. ומ"ש שאם היו נכסים מרובין אז נותנים האחים גם עישור כשתנשאנה אחיותיהן לאנשים הוא מתאים עם מאמר ר"ש בן אלעזר בבריית' כתובות נ"א. ועם דברי רבי דבת הניזונת מן האחין נוטלת עישור שם נ"ח: ועיין ברא"ש פ"ט דב"ב ס"י ב' דמשמע דאף בנכסים מועטים יש להן עישור מן אותן הנכסים וכ"כ בהדוא בבב"ג ה' כתובות דפוס וז"ל דף נ"ד ע"ג ואית לה עישור נכסי מן קמי דבגרה בין מנכסים מרובין בין מנכסים מועטים.

¹ יוצא ממאמר רבי בכתובות ס"ח ע"א וע"ב וכמו שמפורש שם בש"ס.

² בהשקפה ראשונה נראה שטעה הגאון ותחת "ל"ט" חלקים ממאה צ"ל "כ"ט" ועל ידי זה באו גם שאר החשבונות פה שלא בדיוק. ואומר נראה ברור שלא לכד בשיטה זו נפל מעות אלא בכל החשבון זעיר שם זעיר שם וקרוב לומר שיד המוריקים סכלי אל כלי גרמו הכלבול. בחשבון הנשאר אחר הבת הרביעית היה צריך להיות שתפול עוד להתחלק לפני בת החמישית עשירית מן 51. 65 (לפי חשבון זה שלא בדיוק אשר חשב תשעה ושלשים חלקים תחת תשעה ועשרים חלקים) 51. 65 ואם נקח סכום האחרון מן הראשון ישאר עוד לפני הששית 58. 959 דינרין ולפנינו כתוב 58. 099. — וכן כתוב שנשאר לפני הששית 58. 099 ואם תנכה מזה העשירית (5. 8090) תמצא שנשאר 52. 2891 ולפנינו כתב נ"ג דינרין ועוד. — וכן בחשבון הבת השביעית (לפי חשבון הרשום) 53. 0181. העשירית ממנו 5. 80181 (לפנינו רשום 5. 818) א"כ נשאר אחרי שקבלה הבת השביעית העישור שלה 47. 71629 (לפי חשבון 47. 7163) והוא כתוב מספר מ"ח ועוד. — אולם בכל זאת אם נחשוב את כל המספרים השלמים אשר כתב (הן ביושר הן בטעות) נמצא שנתחלקו ביניהם ששים וחמשה דינרין הוא מכון לפי חשבון הישר והברי. אכן מה שרשום לפנינו קודם זה שנשארו אחרי החלוקה העשירית "ל"ה דינרין וחלק (?) ושליש ממאה" (אולי 35. 331) אינו מכון. כי אם נחשוב אך את כל המספרים השלמים והעשירים (כלי החלקים הדקים) אשר הציב לחלק כל בת ובת נמצאו 44. 65 וא"כ אין נשאר אחר שנתן העישור לעשירית אלא 56. 84 ואיך אמר

ו' דנאנר ונצף עשר וגזו מן אלף. בקי נ"ח דינארא ותסעיה ותסעין גזוא מן אלף. וללסאדסה ה' ותמן עשר וואחד ותסעין גזוא מן אלף גיר עשר בקי נ"ג דינארא ותמניה עשר גזוא מן אלף ועשר. וללסאבעה ה' ותלתה אעשאר וגזואן גיר כמס מן אלף. בקי מ"ח וסתה עשר גזוא מן אלף גיר עשר. וללתאמנה ד' דנאנר ותמניה אעשאר וגזו וג' אכמאס מן אלף. בקי מ"ג דינארא וואחד ועשרין גזוא ורבע וכמס מן מאיה. וללתאסעה ד' דנאנר ותלתה אעשאר וגזואן וסבע מן מאיה. בקי סבעה ותלתין דינארא ותסעה ותמנין גזוא ותלת מן מאיה. וללעאשרה תלתה דנאנר ותסעה ותמאנין גזוא מן מאיה בקי כמסה ותלתאין דינארא וגזו מן תלת מאיה. פאן תזוגת אלואחדה קבל אלאכרי כאן חקתן כמא שרחנא. ואן אתפק תזויגהן כלהן וקתא ואחדא תצם הדא אלעשור כלהא והי כמסה וסתין דינארא פתנקסם בינהן באלסוא לכל בנת סתה דנאנר ונצף ויבקא ללבנין כמסה ותלתאין דינארא ודלך ואנב. ולהדא אלעשור תלת דואפע לא יגב אן תכון פי אחדאהן. אלאולי אן יכון אלמיראת ען אלאס פאנה ואן כאן כדלך וכלפת בנין ובנאת פאלכל

ולהחמישית ו' דינרין וחצי וחלק אחד מעשרים וחלק אחד מאלף נשאר נ"ח דינרין וצ"ט חלקים מאלף ולהשישית ה' דינרין ושמונה עשיריות וצ"א חלקים מאלף פחות עשירית נשאר נ"ג דינרין וי"ח חלקים מאלף ועשירית ולהשביעית ה' דינרין וג' עשיריות ושני חלקים פחות חומש מאלף נשאר מ"ח וט"ז חלקים מאלף פחות עשירית ולהשמינית ד' דינרין וח' עשיריות וחלק וג' חומשים מאלף נשאר מ"ג דינרין וכ"א חלקים ורובע וחומש ממאה ולהתשיעית ד' דינרין וג' עשיריות וג' חלקים ושביעית ממאה נשאר ל"ז דינ' ופ"ט חלקים ושליש ממאה ולהעשירית ג' דינרין ופ"ט חלקים ממאה נשאר ל"ה דינרין וחלק ושלושה ממאה. ואם נישאת האחת קודם לחברתה דינן כמו שביארנו¹ ואם נשאו כולן בזמן אחד נוטלין כל אלו העישורים יחד והם ששים וחמשה דינרין וחלקים ביניהן בשוה וכל בת ששה דינרין וחצי ונשאר לבנים חמשה ושלושים דינר וכן הדין. ולזה העישור שלש דחיות שצריך שלא יהיו באחת מהן²). האחת אם היתה הירושה מן

ל"ה דינרין וחלק ושלוש ממאה"? — מזה ראינו שרק סוף דבר הוא האמת ובגוף החשבון עלו קטשונים. והחשבון האמיתי והברור מסכים עם סוף החשבון. היינו שנתחלק העישור לעשרת הבנות 65.13215599 ונשאר עוד 86784401. 34 דינרין. — והנה כבר אמר הר"ר משה שטיינשניידר שכותבי המושלמים הורגלו לעשות חשבונות כאלה בעיני הירושות ועיין רש"י בכתובות ס"ח ע"ב שנקט ראש החשבון הזה.

¹ כן איתא בכתובות ס"ח:

² מדלא חשיב הגאון היכי דאמידניה לאב דקא סמעט מעישור כדאיתא בכתובות שם משמע שפי' הגאון מה שאמרו שם הא דאמידנא הא דלא אמידנא היינו רק אם רוצין להוסיף על העישור אבל לא למעט בתקנת חכמים וכן אמרו בעלי התוס' שהובאו בחי' הרשב"א לגיטין דף נ"א. וכ"מ גם משיטת הש"ס בכתובות שם שאחר שתירצו הא דאמידנא וכו' הביאה שיטת

ללבנין ליסת ללבנאת מן שיהא לא עשר ולא ארזאק. [5b] [ואלדאפעה¹] אלתאניה אן יכון אלאב קד זוג אלבנאת פי היאתה פאן כאן כדלך לים להן עשר. ואלתאלתה אן יכון קד אדרכן ותזוגן בעד מות אלאב ולם תטאלב אכותהן בשי פאן דלך איצא ידפע אלעשר. ואמא אן כאן אדראך ולא תזויג בעד פליגב אן ינמר אן כאן קד קטע אלאכוה ען אכואתהם גראיה אלארזאק ולם תטאלבהם פקד פרטת ולים להא עשר. פאן כאן לם יקטעוא ענהא פיגב אן תאכד אלעשר ועלי אנהא קד אקאמת זמאנא בעד אלדראך. ואן כאן אלאכוה זוגהא בעד מות אביהם והי חינוך צגירה לם תדרך ואעטית אקל מן אלעשר פאדא אדרכת וטאלבתהם יגב אן יתממה להא ולים הדא ממא ידפע חקהא. ואלאכוה מכירון אן שאו מאלא עינא דפעו אלי אכתהם ואן שאו

(¹) בכ"ו: ואלדאפיה.

האם כי אם היה כך והניחה בנים ובנות הכל לבנים אין להבנות כלום בנכסיה לא עישור ולא מזונות¹). והדחה השנית אם כבר השיא האב בחייו הבנות בזה אין להן עישור²) והשלישית אם כבר בגרו ונישאו לאחר מיתת האב ולא תבעו מאחיהן כלום זה גם כן דוחה את העישור אבל אם בגרו ולא נישאו עוד אז צריכים לראות אם כבר פסקו האחים מלתת לאחיותיהן מזונות ולא תבעו מהם כבר מחלו ואין להן עישור ואם לא פסקו עדין³) הדין הוא שנוטלין העישור אף על פי ששהו זמן לאחר הבנות. ואם השיאו אותן האחים לאחר מיתת אביהן והיו אז קטנות ועדין לא בגרו ונטלו פחות מהעישור ותבעו מהם לאחר שבגרו צריכים⁴) להשלים להן ואין זה דוחה זכותן. ולאחים הברירה אם רצו

רבי גופא ופלפלו עליה ולא זכרו עוד האומדנא משמע שעכ"פ אין למעט מעישור וגם בבה"ג הביא השיטה הראשונה כש"ס ואח"כ סתם "יתומי" וזמתי ואית לה אחא מחייבין וכו' ואית לה עישור נכסי וכו' ומחייבין אחי למיתן לאחואהון עישור נכסי דשבק אבוהון דחני רבי אומר וכו' ועיין השיטות שהביא הר"ף והר"ן שם.

(¹) המזונות לבנות מתנאי כתובה כדאית' בכתובות מ"ט. ומה שקצבו פרנסה אמר רבי בת הניזונות מן האחין יש לה עישור, היינו מנכסי האב, אבל כמות האם והניחה ירושה ליוצאי חלציה הבנים יורשים ואין תקנת מזונות ופרנסה לבנות ועיין בדברי בה"ג שהבאנו.

(²) יוצא מן המשנה כתובות פ"ו ה"ו יתומה שהשיאתה אמה ומהאי דרבי דבת ניזונת מן האחין נוטלת עישור נכסים.

(³) הנה תר"ף כתב היכ' דבגרו או אינסיבן אי מיתזנן מנייהו אית להו פרנסה ואע"ג דלא מחי ואי לא מיתזנן מנייהו צריכין לאמחויי משמע שמפרש דברי הש"ס הא דקא מיתזנן וכו' לתרי אנפי היכי דבגרה או נישאת ובכולן רק היכ' דלא איתזנן צריכ' מחאה. ועי' בפ"י רש"י חילוק זה על נישאת והיינו בנערות (מדקמקשי ליה מהאי בריית' דיתומי' שהשיאתה) אולם הר"ם ה' אישות פ"כ ה"ג הביא האי חילוק רק בבוגרת דאם עורגה ניזונת בבית אחיה א"צ המחאה והעיר שם ה"ה שחילוק זה דנשאת בנערות ולא בגרה וניזונת לאחר נשואיה מן האחין אינו מבואר בדברי הר"ם ואולי יש לו בזה דעת אחרת. וראינו שחילוק זה אינו מבואר בבה"ג וגם פה בדברי ר"ם אינו ואולי סברו דפלפול הש"ס קאי רק על בוגרת ולא על נישאת (ועל מה שדייק לעיל בבריית' דיתומה שהשיאתה וכו' אבל גדולה לא כלומר אף שלא נישאת ועל זה מוסבה שיטת הש"ס הא איתביה רבא לר"ג יתומה ושני ליה וכו').

(⁴) זה יוצא מן הבריית' דקטנה שהשיאתה. שם.

גזוא מן אלעקאר אלדי כלף אבוהם. ואן מאת אלאך קבל דפע אלעשר אלי אכתה וכלף ולדא פלא תקבץ אלעשר מן אלולד אלא בימין בחכם כל מסתופי יחלף קבל אלאסתיפא. וכדלך אן כאנו עדה אכזה ומאת ואחד מנהם וכלף ולדא פתאכד אלעשר מן חצה כל אף בלא ימין ומן חצה אלמית בימין. פדלך כמאל שרה אלקסם אלאול אלדי הו מיראת אלדכראן מע אלאנאת.

אלקסם אלתאני. מיראת אלדכראן בעצהם מע בעץ. פאנה יגב אן יקסם אלמאל בינהם באלסוא מא לס יכן⁽¹⁾ [6] בינהם בכרא פאן אלבכר יאכד סהמין. והדה חדוד אלבכר אן יכון לס יולד לאביה קבלה שי ועלי אן אמה קד ולדת עדה אולאד לרגאל כתיר לס יבאלי⁽²⁾. וכדלך איצא אן כאן לאביה חבל קבלה תם סקט לס יצרה שי כל הו בכר. ואן ולד דכראן פי וקת ואחד פאלתצדיק ללקאבלה אן תערף איהמא אלבכר והו אלדי תשהר גבהתה אלי נסים אלעאלם קבל אכיה פאן כאן כדלך והו אלבכר. פאן גאז דלך אלוקת לס נצדק אלקאבלה וצאר אלתצדיק ללאם. פאן מיזא⁽³⁾ פי דלך אלוקת תם אכתלמא

⁽¹⁾ בכ"י: יכון וכן כתוב פעמים רבות אחר "לם".

⁽²⁾ בכ"י: יבאלי. — ⁽³⁾ בכ"י: מיזא.

נותנים מעות⁽¹⁾ לאחיותיהן ואם רצו מן הקרקעות אשר הניח אביהן. ואם מת האב קודם שנתן העישור לאחותו והניח בן אינה נוטלת העישור מן הבן אלא בשבועה⁽²⁾ כדין כל בעל חוב [מן היתומים] שנשבע קודם שיגבה חובו וכמו כן אם היו כמה אחים ומת אחד מהם והניח בן נוטלת העישור מחלק כל אח בלא שבועה ומחלק המת בשבועה⁽³⁾ ובוזה נשלם באור חלק הראשון בירושת הזכרים עם הנקבות.

החלק השני בירושת הזכרים בינם לבין עצמם. הבנים צריכים לחלק הממון ביניהם בשווה כל זמן שאין ביניהם בכור כי הבכור נוטל פי שנים. ואלו דיני הבכור אם היה בכור לאביו⁽⁴⁾ אע"פ שהיו לאמו כמה ילדים מן אנשים רבים אין משניחין על זה. וכמו כן אם היתה אשת אביו מעוברת קודם לו והפילה⁽⁵⁾ אין זה מפסידו אלא הוא הבכור. ואם נולדו שני זכרים בזמן אחד הנאמנות⁽⁶⁾ לחיה להכיר איזה מהן הבכור והבכור הוא מי שיצא פרחתו⁽⁷⁾ לאויר העולם קודם אחיו ואם היה כך הוא הבכור. ואם עבר זה הזמן לא נאמין עוד להחיה וחזרה הנאמנות להאם ואם

⁽¹⁾ יוצא מן הש"ס שם ס"ט. דאי בעי לסלוקי בוזוי מסלק לה. — ⁽²⁾ שם בגמ'.

⁽³⁾ יוצא מן הש"ס שם בהאי דגב' כמר בריה דר' אשי (בבה"ג מכריה דר' אשי) בלא שבועה ומכריה דר' סמי (בריוף ר' חמא) בריה דר' אשי בשבועה.

⁽⁴⁾ משנה בכורות פ"ח ה"א ועיין ב"ב קי"א:

⁽⁵⁾ שם במשנה וע"ש בגמ' דף מ"ו.

⁽⁶⁾ בקידושין ע"ד. אולם שם אית' דהחיה נאמנת לאלתר (לזה מתאים פסק הגאון במה שאמר "ואם עבר זה הזמן") אולם במה שאמר וחזרה הנאמנות לאם לא פירש שהנאמנות תעמוד בידה ז' ימים והאב נאמן לעולם וכ"א בגמ'.

⁽⁷⁾ בש"ס בכורות מ"ו:

כיף חילתהמא חתי יאכלו חט אלבכורה ואמא אן גא כל ואחד מנהמא יטאלב בנפסה פאלאכזה ידפעונה יקולון לה תבת אנך בכר וכד¹. ולכן אלוגה פי דלך אן יוכל ואחד מנהמא צאחבה עלי אסתיפא חט בכורתה פאדא טאלבהם אלמתוכל יקול להם לא יכלו אן יכון אלבכר אמא אנא ואמא אזי פאן כנת אנא הו פאדפעו אלי חט אלבכורה ואן כאן אזי פקד וכלני פאדא פעל דלך לס ימכנהם מדאפעתה פאדא קבץ חט אלבכורה אקתסמאהא בינהמא הו ואכזה. וללבכורה איצא דואפע תדפע חט אלבכורה והו כמסה ארבע מנהא תדפע בליה אלשי ואלכמסה תדפע אלבעץ. פלנשרה אלדואפע אלארבעה אלתי תדפע אלכל ונקול אן אלסבב אלאל הו אן תכון ולאדה אלכנין בעד מות אביהם פאן כאן דלך פלא פצל [6b] [ללבכר בשי עלי אכזה] ושרח דלך אן יכון רגל קד תופי ותרך ג' [זוגאת] חבאלי פולדת אחדאהן² פי שהר ניסן ואלאכרי [פי שהר אייר] ואלאכרי פי שהר סיון או כל ואחדה קבל [אלאכרי ביום] פאן כאן כדלך פלא יפצל אלבכר עלי [אכזה] הדה אלדאפעה אלאולי. ואלתאניה אן יכון אלמיראת [ען

(¹ בכ"ז: וכד. — ² בכ"ז: אכזהן.)

הוכרו באותו הזמן ולאחר כך נתערבו איזה תחבולה יש להם לגבות חלק הבכורה כי אם יבוא כל אחד בפני עצמו ויתבע האחים ידחו אותו ויאמרו הבא ראייה כי אתה הבכור ושול לפיכך הדרך בזה שאחד מהם יתן הרשאה¹ לחברו לגבות חלק בכורתו וכשיתבע מאחיו הבא בהרשאה יאמר להם אי אפשר שלא יהיה הבכור או אני או אחי אם אני הבכור תנו לי חלק בכורתי ואם אחי הבכור כבר נתן לי הרשאה וכשיעשה כך אי אפשר להם לדחותו ולאחר שקבל חלק הבכורה חולקין ביניהם הוא ואחיו. ולבכורה נ"כ דברים שדוחין את משפט הבכורה והם חמשה ארבעה מהם דוחין אותה מכל וכל והדבר החמישי דוחה אותה במקצת. ונבאר אלו הארבעה דברים שדוחין אותה מכל וכל ונאמר הענין הראשון הוא אם היתה לידת הבנים לאחר מיתת אביהם ואם היה כך אין יתרון להבכור מאומה על אחיו² ובאור זה אם מת אחד והניח שלוש נשים מעוברות וילדה הראשונה בחודש ניסן והשניה בחודש אייר והשלישית בחודש סיון או כל אחת מהן קדמה לחברתה ביום אחד אם היה כן אין יתרון להבכור על אחיו זה התנאי הראשון שדוחה את משפט הבכורה. והשני אם תהיה הירושה מן האם³ אין להבכור בה יתרון ואם מתה האשה

(¹ מימרי דרי ינאי ב"ב קכ"ז. וע' רש"י בכורות מ"ז שביאר הדבר ממש כדבר הגאון.)

(² בב"ב קמ"ב בכור שנולד לאחר מיתת אביו אינו נוטל פי שנים. וכן פירש הרשב"ם ונקט נמי גווי אחרוני כגון שילדה אשתו האחת תאומים.)

(³ משנה ב"ב פ"ח ה"ד ועיין שם בש"ס ק"א: אשר ימצא לו ולא לה וכן פסק הג' ר' משה בתשרי בש"ץ ד' ג' י"ח.)

אלאם] פאן אלבכר איצא לא יפצל פיה פאן [מאתת] אלאמרה וכלפת
אולאדא ואחד מנהם בכר לא יאכד סהמין. ואלתאלתה אן יכון אלמוראת
ען אלגד או סאיר מורתי אלאב פאן אלבכר איצא לא יפצל פי דלך.
ושרח דלך אן יכון תופי אלאב פי חיאה אלגד פמאת אלגד בעדה
פוקעת אלוראתה לבני אבנה ופיהם בכר פיקתסמון באלסוא. וכדלך
אן מאת אלעם או אלעמה [או אלכאל] או אלכאלה או סאיר אלקראבאת
אלתי תגב ללאב אן ירתהם פמאתו בעד מות אלאב פירתהם אולאדה
באלסוא לא יפצל פי כל הדא אלבכר. ואלד⁽¹⁾ אן כאן קד פרט ואכד
סהמא ואחדא פי שי מן מאל אביה פאן הו פעל דלך ולם ישאלב
ולם יקל אני אנמא סאהלתבם פי הדא פקד⁽²⁾ דפע חט אלבכורה ען
נפסה מן אלמאל כלה ולא יפצל פי דלך בשי הדא שרח אלדואפע
אלארבעה. ואדא מאת אחד אלאכזה בעד מות אלאב קבל אלקסמה
ואכדו פי קסמה מאל אלבכר וכל מן בקי פי אלאכזה יגב אן יעזלו
חצה אחיהם אלמית ויקסמון אלבאקי [7] ויעטון אלבכר סהמין [תם ירגעון

⁽¹⁾ בב"י: "ואלד".

⁽²⁾ גראה שצ"ל במקום "פקד" "פקט" או שצ"ל "פי הדא פקט פקד" וכו'.

והניחה בנים ואחד מהם בכור אינו נוטל פי שנים. והשלישי אם היתה הירושה מן
אבי האב או משאר⁽¹⁾ מורישי האב ג"כ אין הבכור נוטל פי שנים. ובאור זה אם
מת האב בחיי אביו ומת אביו אחריו ונפלה הירושה לבני בניו וביניהם בכור חולקין
בשוה. וכמו כן אם מתו אחי אבי האב או אחות אבי האב או אחי אם האב⁽²⁾ או
אחות אם האב או שאר הקרובים אשר האב היה ראוי ליורשם ומתו לאחר מיתת
האב, הבנים יורשים אותם בשוה אין בכל זה יתרון להבכור. והרביעי אם כבר
מחל להם ונטל חלק אחד באיזה דבר מממון אביו ואם עשה כך ולא תבע⁽³⁾ ולא
אמר אני מוותר לכם רק בדבר הזה כבר דחה מעצמו משפט הבכורה מכל הממון
ואין לו יתרון בו כלל זה באור הארבע דחיות. ואם מת⁽⁴⁾ אחד מן האחין לאחר
מיתת האב קודם החלוקה ובאו הבכור והנשארים מן האחיים לחלוק את הממון
צריכין להוציא חלק אחיהם המת ויחלקו הנשאר ויתנו להבכור שני חלקים ולאחר

⁽¹⁾ משנה בכורות פ"ה ה"ט ולא בראוי כבמוחזק ופי' בגמ' שם ג"כ. לאחיו נכסי דאבי
אבא, וחיינו אם אבי בכור זה לא היה בכור כי אם פשוט כמבואר לקמן רבני הבכור שמת
קודם אביו נוטלים בנכסי אבי אביהם פי שנים.

⁽²⁾ אלכאלה כוונתו אחות אם האב ועפ"י זה יש לבאר שחשב ג"כ באמרו אלעם או
אלעמה או אלכאל והוא אחי אם האב.

⁽³⁾ מימור' דר' אמי בב"ב קכ"ו. בכור שנטל חלק כפשוטו ויתר וכד' פפי משמיה דרבא
ויתר בכל הנכסים כלם.

⁽⁴⁾ יוצא מן הא שאמרו בב"ב קמ"ב א' ב' תינוק בן יום אחד נוחל וכו' לומר שממעט
בחלק בכורה וכו' בן שטול לאחר מיתת אביו אינו ממעט והרשב"ם שם פי' כביאור הגאון
וכ"כ ר' נטרונאי בתשרי בש"ץ ד' ג' כ"ב.

ויקסמון [חצו] אכיהם אלמית בינהם באלסוא [ולא יפצל אלבכר פיהא בשי]. ושרח דלך אן יתופי ויכלף תלתא אולאד פבעד מותה יתופי אחדהמא פאדא [יקסמא אלמיראת בינהמא] לא יעמא אלבכר מנה אלתלתין ואלאכר אלתלת ולכן יגב אן יקסם אלמאל עלי ארבעה פיאכד אלבכר סהמין [והו] אלנצף ואלאכר סהמא והו ארבע ואלרבע אלאכר אלדי הו חק אלמית יקסמונה בינהמא באלסוא פיציר ללבכר נצף ותמן וללאכר תלת ורבע סדס נקין מן אלקסמה אלאולי רבע סדס לאן לא יאכד אלבכר סהמין אלא מן אביה פקט לא מן מאל אכיה ולו לס יעשי' דלך אלולד בעד ופאה אביה אלא יומא ולו לס יכן איצא אלא אבן יום ואחד או ולד סאעה ואחדה בעד ופאה אביה. ואמא אן לס יולד קבל ופאה אביה וולד בעד מותה ומאת איצא בעד מותה פלים יצר דלך באלבכר ולא ינקצה שי מן גזוה בל יקסם אלמאל בינהם ויאכד סהמין. וכדלך איצא עלי אן עאש הדא אלאך אלתאלת אלמולוד בעד מות אביה לא ינקין² אכיה אלבכר מן סהמה שיא בל יגב אן יאכד סהמה אלדי וגב בעד ופאה אביה קבל ולאדה אכיה אלתאלת ויקסם אלבאקי עלי ג' אגזא. ושרח דלך אן יבון יקסם אלמאל ג' אגזא יאכד אלבכר אלתלת חט אלבכורה ואלתלתאן אלבאקיאן מן אלמאל בקסמין עלי ג' [7b] אגזא ואכד אלבכר תסעין איצא ואכיה אלתאני תסעין ואכיה

(¹ בכ"ו: יעיש. — ² בכ"ו: "נקס").

כך יחזרו ויחלקו חלק אחיהם המת ביניהם בשוה וכוה אין יתרון להבכור. ובאור זה אם מת האב והניח שלשה ילדים ולאחר מותו מת אחד מהם כשחולקין הירושה ביניהם, לא ישול הבכור ממנה שני שלישים והאחר שליש אלא צריכין לחלוק הנכסים לארבעה חלקים ונוטל הבכור שני חלקים והוא החצי והשני נוטל חלק אחד והוא רביע. והרביע האחר אשר הוא חלק המת חולקין ביניהם בשוה ויגיע להבכור חצי ושמינית ולהשני שליש וחלק א' מביד [ויתמעט בזה מחלק הבכור] חלק מארבעה ועשרים ממה שהיה מגיע לו פחות מהחלוקה לפי החלוקה הראשונה¹ כי הבכור אינו נוטל פי שנים אלא מן אביו לא מממון אחיו ואפילו לא חי הילד הזה אחר מיתת אביו אלא יום אחד ואפילו לא היה אלא בן יום אחד או נולד שעה אחת קודם מיתת אביו. אבל אם לא נולד קודם מיתת אביו ונולד אחר מותו ומת ג"כ אחר מותו אין זה מפסיד את הבכור ואינו ממעט ג"כ מן חלקו אלא חולקין המעות ביניהם וישול פי שנים וכמו בן אפילו אם חי אותו האח השלישי הנולד לאחר מיתת אביו אינו ממעט מחלק אחיו הבכור כלום אלא נוטל חלקו הראוי לו לאחר מיתת אביו קודם לידת אחיו השלישי והמותר חולקים לשלשה חלקים. ובאור זה כי חולקין הממון לשלשה חלקים ונוטל הבכור שלישי חלק בכורתו ושני שלישים הנשארים מן הממון יחלקו לשלושה חלקים ונוטל הבכור שתי תשיעיות ואחיו השני ב' תשיעיות

(¹) כאן הועתק כפי ההשערה שנפלו איזה מלות מן הכ"י.

אלתאלת תסעין צאר ללבכר אלן נצף ותלת סדס [ולן] קסמתה עלי אלקסמה אלולי אלמדכורה לם יצרי¹ לה אלא אלנצף פאלואגב אן [יעטו]ה חט בכורתה אלתלת סוא חצתה ולא ננקצה. פאן חצרת קסמה אלולאד וואחד מנהם בכר פחצנא [חיניד] אן וגדנא אחד אלד' אסבאב אנדפע אן חט אלבכורה ואלא דפענא אליה סהמין. והדאן אלסהמאן מן אלעקאר ואלמאל אלעין ואלדיון ואלתמאר וגמיע מא לם יכן כאמלא איצא פי חיאה אלאב פכמל בעד מותה ולא יקאל אן הדא האדת. כמל שרח אלקסם אלתאני מן אלבנוה אלדי הו מיראת אלבנין בעצהם מע בעין.

אלקסם אלתאלת מיראת אלבנאת בעצהן מע בעין. ואלדי יגב אן נשרח פיה אמראן. אחדהמא אדא כאן בעין אלבנאת צגארא ובעצהן כבארא אן תקול אלצגאר אנרין עלינא ארזאקא דונכן ועלי אן אלחכם פי אלבנאת אלצגאר מע אלבנין אן תגרי עליהן אלארזאק פאן כאן אלכל בנאת לם תזול² הדא אלקציה אלא אן יקתסמוה באלסוא. ואלתאני אן יכון קד תזוג אלבנאת פי חיאה אלאב ובקי בעצהן

¹ בכי "יציר".

² אולי צ"ל: תגז.

ואחיו השלישי ב' תשיעיות יגיע להבכור עתה חצי וחלק א' מ"ח ואלו חלקת הירושה על דרך החלוקה הראשונה¹) לא היה מגיע להבכור אלא חצי והדין הוא שיטול חלק בכורתו השליש חוץ מחלקו לא פחות. ואם באנו לחלוק הירושה לפני הבנים ואחד מהם בכור אז אנו רואין אם אנו מוצאים אחד מן הד' דברים נדחה משפט הבכורה ואם לא נותנין לו ב' חלקים. שני החלקים האלה הן מן הקרקעות וממעות ומן החובות²) ומן הפירות וכל מה שלא נגמר³) קודם מיתת האב ונגמר אחר מותו ולא נאמר כי זה ראוי. נשלם באור פרק השני מדין ירושת הבנים אשר גולל ירושת הבנים בינן לבין עצמן.

החלק השלישי בירושת הבנות בינן לבין עצמן. ואשר צריך שנבאר בו הם שני דברים. האחד אם מקצת הבנות היו קטנות ומקצתן גדולות. אם יאמרו הקטנות תנו לנו מוזנות וגניח לכן הירושה אע"פ שהדין בבנות קטנות עם הבנים שהם חייבין לזונן אם היו כולן בנות לא יצדק זה הדין אלא חולקות⁴) בשוה. והשני אם כבר נשאו הבנות בחיי האב

¹ לארבעה חלקים והבכור נוטל פי שנים.

² פסק ברבי דבכור נוטל פי שנים במלוה ב"ב קכ"ד ע"א וע"ב ודחה דברי ר' פפא שם דף קכ"ה. וכבר הביא הר"ף שיטה זאת "חזיון מאן דפסיק הלכת' כרבי דאמר בכור נוטל פי שנים במלוה ואיית' ראי'ה וכו'" ובאמת לשיטת ר' פפא צריכין אנו לכמה דקדוקים וחלוקים שלענין בעל וכחובת אשה מלוה אינה חשובה ראוי ועיין שם בפ' הר"י מיגש והרמב"ן.

³ לא ביאר הגאון אם היינו רק היכא דלא אשתנו וחכמים מודים או שגם בזה פסק כרבי ועיין דברי ר' פפא שם קכ"ד. בשיבלי שלופפי והוי תמרא.

⁴ יוצא מן המשנה ב"ב פ"ח ה"ה הניח בנות גדולות וקטנות וכו'.

פלא יגזו אן תקול אלאבכאר אעזלן לנא מא נתנאהז בה תם נקסם אלבאקי ביננא אלא יקתסמן⁽¹⁾ אלכל באלסוא. והדא אלקול אדא כאן אבוהן אלדי זוגהן [8] ואמא [אן . . תג. . ו]תזוגון⁽²⁾ בעד ופאה אביהן פיגב [אן תסתכרג אלאבכאר חקוקהן מנהן. וכדלך אלקול] איצא [פי אלבנין] אן זוג אלאב בעצהם ותרך [בעצהם לא יגזו אן יקול אלעזאב ללמתזוגין אעזלו לנא כל . . . וננפק ונערס בה קבל אלקסמה ונקסם אלבאקי אלא יקתסמן אלכל באלסוא לאן תלך עטיה מן אללה אעטאהם עלי יד אביהם. ואמא אן מד ידה בעצהם אלי אלמאל בעד ופאה אביהם ותזוג אמראה פיחאסב בה או יזוג אכאה. וכדלך איצא⁽³⁾ אן ערס לאבנה אלכביר פי בית מן דארה וגב לה דלך אלבית כאצה דון אכותה ולדלך ה' שרוט תוגבה פאן אנעכסת דפעתה. אן יכון אלמתזוג הו אכבר אלאולאד ואן תכון אלמראה עאתקה ואן יכון לס יתזוג קבל דלך אלוקת ואן יכון אול מן תזוג מן אלבנין הו ואלא יכון ללאב פי דלך אלבית שי לא ודיעה ולא מתאע ולא רפע ולא שי מן אלאשיא. פאן כאלף אחד הדה אלה שרוט אן יכון תם אף אכבר מנה

(1) בכ"י: יקתסמאן.

(2) כן הוא בכ"י וצ"ל: תזוגן.

(3) בכ"י: איצו.

וקצתן עדיין לא נשאו אין יכולות הפנויות לומר הניחו לנו מה שננשא בו ואח"כ נחלוק בשוה אלא⁽¹⁾ חולקות כולן בשוה. וזה הדין אם השיא אותן אביהן אבל אם נשאו לאחר מיתת אביהן יכולות הפנויות להוציא מהן חלקן וזוה הדין בבנים⁽²⁾ אם השיא האב מקצתן והניח מקצתן אין הפנויים יכולין לומר להנשואים קודם החלוקה תנו לנו כל מה [שנשלחם]⁽³⁾ לצורך הנשואים ואנחנו נלך ונתארם בו ונחלוק השאר אלא חולקין הכל בשוה כי זה מתנה שנתן להם השם על ידי אביהם. אבל אם אחד מהם שלח ידו בנכסים לאחר מיתת אביהם ונשא אשה מחשבין לו כנגדו או ישיא ג"כ את אחיו. ובמו כן אם עשה האב נשואין לבנו הגדול בבית אחד מדירתו אותו הבית לו לבדו ואין להאחים חלק בו וזוה ה' תנאים ואם היה כהפך מהם אין דין זה נוהג צריך שיהיה⁽⁴⁾ הנשוי הגדול שבבנים וצריך שישא בתולה ושלא יהא נשוי אשה קודם לכן ושיהיה הראשון הנשוא אשה מן הבנים ושלא יהיה לאב באותו הבית כלום לא פקדון ולא בלים ולא אוצר⁽⁵⁾ ולא דבר מן הרברים⁽⁶⁾ ואם היה

(1) יוצא ממה שאמר ר' יהודה בב"ב קל"ט. מה שנתן להם אביהם נתן.

(2) שם במשנה ובגמ'.
(3) בכ"י פה חסרון והשלכתי לפי תוכן הענין.

(4) מימרי דר' חנינא בב"ב קמ"ד.

(5) בכ"י רפע ואפשר שצ"ל דפין ושכוונת המחבר בזאת המלה אוצר או מקום להצניע.

(6) שם בש"ס מימרי דר' ירמיה וכו'.

או תבון אמריתה תיבא או יכון תזוג אמראה קבל הדה או יכון קד תזוג אך אבר קבלה או יכון ללאב פי דלך אלבית שי פלא יגב אלבית ללאבן. וכדלך איצא גמיע מא פצל בה אלאולאד בעצהם עלי בעץ פי חיאה אביהם מן כסא וחלי לנסאיהם ובניהם ובנאתהם לאנפסהם פי וקת אלקסמה לאן כל ואחד מא [8b] פויץ אבוה עלי עיאלה פויץ ואמא כסותהם הם פי אנפסהם פיגב אן תקסם פי וקת אלקסמה. ואן כאן כלף אלאב עקארא וגרם פיה בעץ אלאכוה גרוסא [ונצכו] פיה בסאתין [אן] כלף מאלא ואתגר בה בעץ אלאכוה פרבחו פיה פאלרבח ואלגרום וגמיע מא אשבה דלך יקסם פי אל[וסט דון] אן יכון ישרטון קבל אלפעל פי⁽¹⁾ מא אלמחצר ויקולון אן כל מא רבחנא לאנפסנא פאן פעלו דלך פאלרבח להם כאצה. פהדא שרח ג' אנואע קסמה אלמיראת עלי אלאולאד אלדי הו אלקסם אלאול מן אלבנוה. ואלקסם אלחאני מן אלבנוה הו קסמה אלמיראת עלי אולאד אלאולאד. ואבואב אלואגבאת

(¹) בכ"י מא.

בהפך מאחד מאלו החמשה תנאים אם היה אח גדול ממנו או נשא בעולה או נשא אשה לפניו או שנשא כבר אה אחר לפניו או שהיה לאב באותה הבית דבר אין הבית להבן וכמו כן כל מה שנתן האב בחייו לאיזה מן הבנים יותר על אחיהם במלבושים ותכשיטין לנשיהם ובניהם ובנותיהם הוא לעצמם⁽¹⁾ בזמן החלוקה לפי שכל אחד מה שנתן לו אביו לבני ביתו נתן. אבל המלבושים אשר עליהם צריכין לחלוק בשעת החלוקה. ואם הניח האב קרקע ונטעו בה מקצת מן האחים נטעים ועשו בה גנות או פרדסים או שהניח מעות ועשו בו מקצת האחין סחורה והרוויחו הרווח והנטעים והשבח וכל הדומה לזה חולקין בשוה חוץ אם התנו קודם המעשה בפני ב"ד ואמרו כל⁽²⁾ מה שנרויח לעצמנו שאם כך עשו הרווח⁽³⁾ להם לבד. וזה באור שלשה מיני החלוקה בירושת הילדים אשר הוא החלק הראשון במה שיש בירושת האב והבנים. והחלק השני בירושת הבנים הוא חלוקת הירושה בין בני

(¹) ב"ק י"א: ולא הביא מה שאמר ר' פפא "פעמים אף מה שעליהם אין שמין משבתת לה בגדול אחי" מפני שאינו מעיקר הדין ואם מיחו גם זה חולקין וע"ש ברא"ש.

(²) מתוך דברי הגאון משמע שלא לבד אם השביחו בחלקם אלא אף מה שהרוויחו בכל הנכסים הוא להם אם התנו וזה כדבר היש אומרים שהביא הרמב"ן בחידושו למשנה ב"ב פ"ט ה"ג והובא במ"מ לר"מ ה' נחלות פ"ט ה"ב.

(³) מדברי הגאון "אם כך עשו הרויח להם לבד" משמע שבאופן אחר השבח חמיד לאמצע, והנה לא אמר האיד הדין אם השביחו הנכסים מחמת עצמן (לפי הרשב"ם שחפרו ונטעו משלהם ולא משל אביהם) אם א"צ להתנות והשבח לעצמן כמאמר ר' חביב' משמיה דרבא בש"ס ב"ב קמ"ג ע"ב וכן כתב הר"מ בפ"י המשנה. — והגאון לא כתב אלא סתם דברי המשנה ועיין ר"מ הלכות נחלות שם שכתב שאם השביחו הגדולים מחמת הוצאתן והתנו הרויח שלהם אבל אם לא התנו או ששביחו הנכסים מחמת עצמן (מגופן ולא מחמת הוצאת האחין) תמיד הרויח לאמצע ועיין מ"מ שם.

אלתי יגב אן תעלם פי הדא אלקסם הי ארבעה. אלאול הו מיראת בני אלבנין מע אלבנין והו יכון צרבין אחדהמא מיראת אלבנין מע אלעם והו יכון איצא עלי צרבין אלואחד מיראת אלרגל מע אלעם ומתאלה מן אלאסמא אלמוגודה אן יכון ימות ראובן פי חיאה יעקב אביה ויכלף אולאדא ושמעון אכזה באקי פאדא מאת יעקב קסם אלמיראת בין שמעון ואולאד ראובן באלסוא. ואלאכר מיראת אלמראה מע עמהא והדא אלמתאל תרך ראובן בנאת פיקסם בין שמעון ובין בנאת ראובן באלסוא. ואלצרב אלתאני מיראת אלבנין מע אלכאלאת והו יכון עלי צרבין. אחדהמא [9] מיראת אלבנין מע אלכאלה ודלך אן יכון ליעקוב אבנתין מחלה ונועה פתמות מחלה פי חיאתה פתכלף בנין פאדא מאת יעקוב קסם אלמיראת בין בני מחלה וכאלתהם באלסוא. ואלאכר מיראת אלמראה מע כאלתהא והו הדא אלמתאל. כלפת מחלה [בנאת פיקסם] בין בנאת מחלה וכאלתהן באלסוא. פהדא שרח [אלבאב] אלאול. ואלבאב אלתאני מיראת בני אלבנין מע [בעצהם] [בעצא] ודלך עלי צרבין. אחדהמא מיראת בני אלעם מע בני עמהם. פאן דלך יקסם עלי מקדאר אלעמומה לא עלי מקדאר בני אלעם. ומתאל דלך מן אלאסמא אלמוגודה ראובן ושמעון אלאכואן מאתא פי חיאה יעקב אביהמא וכלפא אולאדא תם מאת יעקוב פאדא קסמו

(1) נוסחת הכ"י משובשת וצ"ל: בעצהם מע בעין.

הבנים ובוה החלק ארבעה שערים צריך שתדע אותם. הראשון הוא בירושת בני הבנים עם הבנים וזה יהיה בשני אופנים. האחד מהם ירושת הבנים עם אחי אביהם וזה יהיה ג"כ על שני דרכים. האחד ירושת הזכר עם אחי אביו והמשל בזה בשמות הנמצאים אם מת ראובן בחיי יעקב אביו והניח בנים ושמעון אחיו חי אם מת יעקב חולקין⁽¹⁾ הירושה בין שמעון ובני ראובן בשוה. והדרך השני ירושת הנקבה עם⁽²⁾ אחי אביה. וזה המשל הניח ראובן בנות חולקין בין שמעון ובין בנות ראובן בשוה והאופן השני הוא ירושת הבנים עם אחיות אמם וזה ג"כ על שני דרכים. אחד מהם ירושת הבנים עם אחות אמם וזה אם היו ליעקב שתי בנות מחלה ונועה ומתה מחלה בחייו והניחה בנים אם מת יעקב חולקין הירושה בין בני מחלה ואחות אמם בשוה. . . והדרך השני ירושת הנקבות עם אחות אמם והוא זה המשל הניחה מחלה בנות חולקין הירושה בין בנות מחלה ואחות אמם בשוה וזה באור השער הראשון. והשער השני הוא בירושת בני הבנים בינם לבין עצמם וזה על שני אופנים אחד מהם ירושת בני האח האחד עם בני האח השני. והנה החלוקה בזה היא לפי מספר אחי המת לא לפי מספר בני האחים. והמשל בזה מן שמות הנמצאים ראובן ושמעון שני אחין מתו בחיי יעקב אביהם והניחו ילדים ולאחר כך מת יעקב כשחולקין הירושה אין חולקין

(1) יוצא מן המשנה כ"ב פ"ח ה"ב ומן הש"ס קט"ו. שם.

(2) יוצא מן המשנה ומן הגמ' שם וסדר קי"ז שם.

מיראטה לא יקסם חצצא עלי עדה אלאולאד אלא יקסם עלי גזוין אחד לבני ראובן ואכר לבני שמעון קלו אם כתרו כאנו דכראנא אם אנאתא פאן כאן לראובן אבן ואחד ולשמעון תלתא נציבה מתל נציב אלג. ואלצרב אלטאני מיראת בני אלכאלה מע בני כאלתהם פאן דלך יקסם עלי קדר אלכאלאת. ומתאל דלך מחלה ונועה אלאכתאן מאתתא פי חיאה יעקוב אביהמא וכלפתא אולאדא. ואדא מאת יעקוב יקסם מיראתה קסמין. ידפע לאולאד כל ואחדה קסם כאן אולאדהא קלילא אם כתירא כאנו דכראנא אם אנאתא. ולא יקסם [9b] עלי קסם עדדהם. פאן כאן למחלה אבן ואחד או אבנה ואחדה פחצתה מתל חצה בני נועה קלו אם [כתרו] וכדלך כל מיראת ירתוה קום מקאם אב לא [ינטר] אלי עדדהם ואנמא יאכדון סהמא ואחדא קלו [לא ינקצו] כתרו לא [יזדאדו]. ואלבאב אלג אלדי יגב אן תעלם פי מיראת בני אלבנין הו אדא כאן לרגל עדה אולאד וואחד מנהם בכר ומאת אלבכר וכלף אולאדא ומאת אלאב קבלה או בעדה פיגב אן יאכד אולאדה סהמין אלדין המא חק אביהם לאנהם מקאמה. ואן כאנו בנאת פאלחכס להם כדלך. וכדלך איצא אן מאת סאיר אלאולאד ובקו אולאדהם יפצלון בני אלבכר. עלי סאיר בני עמהם בחט אלבכורה איצא כמא שרחנא.

אותה לפי מספר¹) הילדים אלא חולקין לשני חלקים חלק האחד לבני ראובן וחלק השני לבני שמעון מעטים יהיו או מרובים, זכרים או נקבות ואם היו לראובן בן אחד ולשמעון שלשה בנים חלקו שוה לחלק השלשה. ואופן השני ירושת בני האחות האחת עם בני האחות השנית וחולקין בזה לפי מספר האחות והמשל בזה מחלה ונועה שתי אחיות מתו בחיי יעקב אביהן והניחו ילדים אם מת יעקב חולקין הירושה לשני חלקים ונותנים לבני כל אחת ואחת חלק אחד יהיו ילדיה מעטים או מרובים זכרים או נקבות ואין חולקין כפי מספרם ואם היה למחלה בן אחד או בת אחת חלקה שוה לחלק ילדי נועה מרובים יהיו או מעטים וכוה כל ירושת היורשים במקום האב אין רואין על מספרם אלא נוטלין חלק אחד בלבד אם היו מעטים אין פוחתין להם ואם היו מרובין אין מוסיפין להם. והשער השלישי מה שצריך לידע בירושת בני הבנים אם לאיש כמה בנים ואחד מהם בכור ומת הבכור והניח ילדים ומת האב לפניו או אחריו הדין שיטלו ילדי הבכור שני חלקים אשר הם ראויים לאביהם לפי שהם במקומו²) וזה הדין הוא ג"כ אם היו בנות. וכמו כן אם מתו ג"כ שאר הבנים ונשארו מהם ילדים לבני הבכור היתרון על שאר בני אחי אביהם בחלק הבכורה ג"כ כמו

¹) חילוקי האופנים האלה פשוטים ויוצאים מסוגי דיש נוהלין.

²) אף שירושת שאר מורשים לבני הבכור שמת נקראת ראוי ואינן נוטלין פי שנים בירושת אבי אביהם אם היה אביהם בכור נוטלים חלקו פי שנים כן פסק ר' יהודאי בתשו' בש"ץ ד' ג' ל"ד וכ"א בבח"ג וכן פי' רשב"ם במשנה ב"ב דף קמז: וכן פסק הטור בחו"מ סי' רע"ז.

ואלבאב אלראבע מערפֿה אנתקאל אלמיראת מן אלאבן ללאבנֿה.
פאלשרט פי דלך אן מא דאס אסם אלאבן קאים אעני בה אן יכון לה
אבן או אבנֿה אבן פאן אלמיראת לא ינתקל אלי אלאבנֿה אלא אן לא
יבקא לאלאבן דכר ולא אנתי ולא מן ינחוא בה. פדלך כמאל אלקול
עלי אלקסם אלאול אלדי הו מיראת אלבנֿה.

אלקסם אלתאני אלדי הו מיראת אלבנֿה⁽¹⁾ אלדי יגב

אן יפחין פי הדא אלבאב ג' אמור.

אלאול אנתקאל אלמיראת מן אלבנין אלי אלאב.

פאנה לא יגב דלך חתי לא יבקא להם נסל לא ללאבן ולא [10]
ללאבנֿה [לא דכר ולא אנתי פאן בקי להם אבן אבן או] בנת בנת
[או שי מן נסל] לם ירת אלאב שיא [פאן לם יכן] ואחד מן נסל
אלבניֿה פאלאב [וארת ועלי אן תם אכֿוֿה ירתון] אלאכֿוֿה פאלאב
ירת. ואלאמר אלתאני [הו אן יכון קד] ידפע מיראת אלאב פי בעין
[אלאוקאת ויציר אלי אלאכֿוֿה] ונחן נבין מא אלדי ידפעהא ונקול אן
דלך [יכון] פי וקת אן ימות אחד אלאולאד לא יכלף ולדא פיתוזג אחד
אלאכֿוֿה אמראֿה אכֿיה אלמית וידכל פי מוצעה פינדפע אלמיראת ען
אלאב ולא ירת שיא ויציר דלך אלי אלאך אלדי יזוג אמראֿה אכֿיה

(1) אולי שבמקום „אלבניֿה“ בכ”י צ”ל „אלאכֿוֿה“.

שבארנו. והשער הרביעי בדין העברת הנחלה מן הבן להבת והתנאי בזה: כל זמן
ששם הבן קיים ר"ל אם היה⁽¹⁾ לו בן או בת הבן הנחלה אינה עוברת אל הבת חוץ
בזמן שלא נשאר להבן לא זכר ולא נקבה ולא מי שמתחם אחריו ובוה נשלם
המאמר מן חלק הראשון בירושת הילדים מן האב. החלק השני בירושת האב
מן הבנים וצריך שיתבררו בזה השער ג' דברים. הדבר הראשון העברת הנחלה מן
הבנים לאב. והנה זה לא יהיה אלא אם לא ישאר להם שום זרע לא להבן ולא
להבת לא זכר ולא נקבה כי אם נשאר להם בן הבן או בת הבת או זרע אחר לא
ירש האב כלום ואם אין שום זרע מן הבנים אז⁽²⁾ האב יורש ואע"פ⁽³⁾ שיש שם
אחים היורשים זה את זה בכל⁽⁴⁾ זאת האב יורש. והדבר השני הוא כי פעמים נדחה
האב מירושת בנו ותהיה להאחים ואנחנו נבאר מה זה שדוחה אותה ונאמר כי זה
יהיה בזמן שמת אחד מן הבנים ולא הניח ילדים ויבם⁽⁵⁾ אחר מן האחים אשת אחיו
המת הוא עומד תחתיו ונדחה הירושה מן האב ואינו יורש כלום ויהיה הכל להאח

(1) שם בש"ס קמ"ו.

(2) שם ודף ק"ח:

(3) אולי רמז בזה על מה שאמרו שם ק"ח: מלמד שהאב קודם לאחיו.

(4) בכ"י ועלי אן תם אכֿוֿה ירתון אלאכֿוֿה ואפשר כי לאחר אכֿוֿה הראשון נפלה מלה

אחרת וצ"ל ואלאכֿוֿה ירתון אלאכֿוֿה.

(5) משנה פ"ד דיבמות ה"ו כת"ק ודלא כר' יהודה וילפינן שם דף מ. מקראי.

אלמית. ואלקסם אלתאלת הו מיראת אלגד מע אלאכוה או דונהם ודלך אן ימות רגל ויכלף אכוה וגדא פאן אלמיראת ללאכוה לא ללגד⁽¹⁾ ולא יגוז אן יקאם באלאב ויקאל כמא אן אלאב יסבך אלאכוה כדלך אלגד יסבקהם לא יגוז דלך פאלמיראת ללאכוה ולא ירת אלגד מעהם שיא. וכמא אן אלאבן סאבך ללבנאת פי מיראתה ען אביה כדלך איצא יסתבקהן פי מיראתה ען אמה וכדלך גמיע נסלה יסבקהן ולא ירתן מעהם שיא. פדלך כמאל אלקול עלי קסם אלאכוה אלדי הו אלקסם אלתאני. אלקסם אלתאלת מיראת אלאכוה. אלואגבאת אלתו יחתאג אלי איצאח⁽²⁾ פיה ארבע⁽³⁾. אלאולי מערפה אלסבאק אלי אלמיראת פאנה יגב אן יסבך אלאכוה אלאכואת וכל מן [10b] [יקים אסם אלאך ונסלה] סבך אל[אכת]. ושרח דלך אלאך יסבך אלאכת ואבן[אלאך יסבך אלאכת] ו[אל]בנאת אלאך תסבך אלאכת. וכדלך איצא אבן אלאך יסבך אבן אלאכת [ובנת אלאבן] תסבך אבן אלאכת ועלי אנה [רגל והי] אמראה [וכדלך סאיר] אלנסל חתי לא יבקי אחר מן נסל אלאך [לאקרב] אלאכת. ואלתאניה אדא [אנ]תקל אלמיראת אלי אלאכת

(1) בכ"י ללגדא.

(2) בכ"י איצאח. (3) בכ"י ארבעה.

אשר נשא אשת אחיו המת. והדבר השלישי הוא בירושת אבי האב עם האחים או בלא האחים. וזה יהיה אם מת אחד והניח אחים ואבי אביו בחיים הירושה להאחים ואין הדין שיקום במקום האב ויאמר כמו שהאב קודם להאחים כמו כן אבי האב קודם להם אין הדין כן והירושה⁽¹⁾ להאחים ואין אבי האב יורש עמהם כלום וכמו שהבין קודם להבנות בירושתו מן האב כמו כן הוא קודם להן בירושתו מן האם⁽²⁾ וכמו כן כל זרעו קודם להן ואינן יורשות עמהם כלום. ובוה נשלם המאמר מן החלק הכולל ירושת האב אשר הוא חלק שני. החלק השלישי ירושת האחים. הענינים אשר צריך לבאר בו ארבעה. הראשון ידיעת משפט הקדימה בהירושה. והנה צריכין האחין להיות קודמין להאחיות וכל מי שמקים שם האח⁽³⁾ וזרעו קודם לאחות⁽⁴⁾ ובאור זה האח קודם לאחות ובן האח קודם לאחות ובנות האח קודמות להאחות וכן בן האח קודם לבן האחות ובת האח⁽⁵⁾ קודמת לבן האחות ואף על פי שהוא זכר והיא נקבה וכמו זה בשאר הזרע ער שלא ישאר אחד מן זרע האח או האחות יותר קרובה. והשני בזמן שהירושה עוברת להאחות אם היא קיימת יורשת ואם מתה והניחה ילדים

(1) בעיא דאיפישטא בש"ס ב"ב קמ"ז: וכן פסק הרי"ף והרשב"ם.

(2) בש"ס שם קמ"ו. מתניתין דלא כר' זכריה בן הקצב שאמר אחד הבן ואחד הבת שוין בנכמי האם.

(3) פה נמחק בכ"י ואולי היה כתוב "יכון יקים".

(4) ב"ב שם קי"ג: מקיש ירושה שניה לירושה ראשונה שכן קודם לבת ועי' ברשב"ם שם ובמשנה דף קמ"ו.

(5) בכ"י ובנת אלאבן צ"ל ובנת אלאך.

פאן כאנת הי באקידה ורתת ואן מאתת וכלפת אולאדא ורת אולאדהא
מקאמהא ויגב אן נעלם אן פי הדא איצא אלבנון אסבך ללבנאת לאנה
אן כאן ללאכת אבן ואבנה ורת אבן אלאכת כאלה ולא תרת אלאבנה
מעה שיא. ואלתאלתה מערפה אלתפציל בין אלאבנה פאן דלך לים
יכון אלא פי וקת אן יתזוג אלאך אמראה אכיה אלמית אדא לס יכלף
ולדא. ושרח דלך אן ימות ואחד מן אלאבנה בגיר ולד ויכלף
אמראה פתזוגהא אחד אלאבנה פקד וגב לה גמיע מא כאן לאכיה
אלמתופא מן מאל ועקאר דון אכותה ולא ירת מעה אכותה שיא. והדא
אלקול אן הו תזוג אמראה אכיה אלמית ואמא אן אבי מן תזויגהא
פחשה מתל חט ואחד מנהם. ואלראבעה אדא מאת אחד אלאבנה וכלף
אולאדא פאלואגב אן ירת אולאדה חצתה מע עמומתהם כאנוא דכראן אם
אנאת. וכדלך אן מאת אלאבנה כלהם וכלפוא אולאדא [11] פאלואגב אן
ירת [אולאדה חצתה ויקתסם אולאדהם... לכל בית גזו קלוא אם כתרוא
ולא ינקצון ולא יזאדון] דכראן אם אנאת ירתון לאן [אלבנאת תרת
מע עמהא פי מאל אכיה] וכדלך תרת מע בני עמהא [אך...].
פהדא שרח אלקסם] אלתאלת אלדי הו קסם אלאבנה. אלקסם
אלראבע מיראת אלעמומה אלואגבאת אלתי יגב אן נשרחהא פיה

ילדיה יורשים במקומה וצריך שנדע כי בזה ג"כ הבנים קודמין להבנות לפי שאם היו
לאחות בן ובת יורש בן האחות אחי אמו ולא תירש הבת עמו כלום. והשלישי ידיעת
היתרון שיש לאחד מן האחים¹) וזה לא יהיה אלא בזמן שנשא האח אשת אחיו המת
אם לא הניח זרע. ובאור זה אם מת אחד מן האחים בלא בנים והניח אשה ונשא אותה
אחד מן האחים כבר זכה בכל מה שהיה לאחיו המת בממון ובקרקעות מבלעדי אחיו
ואחיו אין יורשים עמו כלום וזה הדין אם נשא אשת אחיו המת אבל אם לא אבה
ליבמה או חלקו כחלק אחד מהם²). והרביעי אם מת אחד מן האחים והניח ילדים
הדין שיירשו ילדיו חלקו עם אחי אביהם בין שיהיו זכרים או נקבות וכמו בן אם מתו
כל האחים והניחו בנים הדין שיירשו הילדים [של כל אחד ואחד] חלק אביהם ויחלקו
ביניהם³) לכל בית חלק בין שיהיו מעטים או מרובים אין⁴) פוחתין להם ואין מוסיפין
להם בין שיהיו זכרים או נקבות כי הבנות⁵) יורשות עם אחי אביהן בממון אחיו
וכמו בן יורשות עם בני אחי אביהן⁶). וזה באור החלק השלישי אשר הוא חלק
יורשת האחים. החלק הרביעי בירושות אחי האב הענינים אשר צריכין אנו לבאר

¹) משנה פ"ד דיבמות ה"ז.

²) שם במשנה.

³) כאן חסר קצת בכ"י ואולי צ"ל אלמירת.

⁴) המלות האלה אינן נראות בכ"י במקום הזה אך כבר באו במקום אחר בספר הזה

ונראה שהיו ג"כ כאן במקום המטושטש.

⁵) ב"ב קט"ו. במשנה ובגמ' אין לו עיין עליו וכו'.

⁶) אולי היה כתוב כאן במקום החסר בכ"י "אך אביהא".

זמם. אלאולי מערפּה אנתקאל אלמיראת מן אלאזוה אלי אלעמומה. פנקול פי דלך אנה לא ינתקל אלמיראת אלי אלעמומה חתי לא יבקא אסם אלאזוה לא אף ולא ואחד מן נסלה ולא אכת ולא ואחד מן נסלהא. ואלתאניה מערפּה אלסבאק. פאנה יגב אן יסבק אלעמומה ללעמאת זכמא יסתבקונהם הם כדלך אולאדהם. ושרח דלך אלעם יסבק אלעמה ואבן אלעם יסבק אלעמה. וכדלך איצא אבן אלעם יסבק אבן אלעמה ויסבק בנת אלעמה⁽¹⁾ וכדלך איצא בנת אלעם תסבק בנת אלעמה ותסבק איצא אבן אלעמה ועלי אנהא אמראה והו רגל וכדלך סאיר אלנסל. ולא ינתקל אלמיראת אלי אלעמה אלא אן לא יבקא מן נסל אלעם ואחד אלבתה פאדא אנקטע יגב להא אלמיראת חנינד. ואלתאלתה הי אדא מאת אחד אלעמומה וכלף אולאדא פאלואגב אן ירת אולאדה חצתהם מע עמומתהם דכראן כאנוא אס אנאת. וכדלך אן מאת אחד אלעמומה... [11b] [בעץ באקו אולאד אלדין מאתו].. [אבאי]הם. וכדלך אן מאת אלעמומה [כלהם וכלפו אולאדא] אקתסם [אולא]דהם אגזא לכל בית [אן קלוא אס כתרוא] לא יזאדון ולא ינקצון כאנו דכראן [אם] אנאת ירתון [לאן אלבנת תרת] מע עמהא מאל אבן עמהא אלאכר. וכדלך תרת מע בני עמהא. ואלראבעה אדא אנתקל

(¹) בכ"ו: איצי ויסבק.

אותם בו חמשה. הראשון ידיעת העברת הנחלה מן האחים לאחי האב ונאמר בזה לא תעבור הנחלה לאחי האב אלא אם לא נשאר שם האחים לא אח ולא אחד מורעו ולא אחות ולא אחד מן זרעה⁽¹⁾ והשני ידיעת משפט הקדימה וצריך שאחי האב קודמין לאחיות האב וכמו שהם קודמין להן כמו בן ילדיהם. ובאור זה אחי האב קודם לאחות האב ובן אחי האב קודם לאחות האב וכמו בן בן אחי האב קודם לבן אחות האב ובת אחות האב וכמו בן בת אחי האב קודמת לבת אחות האב וקודמת ג"כ לבן אחות האב ואע"פ שהוא זכר והיא נקבה וכמו בן שאר הזרע. ולא תעבור הנחלה לאחות האב אלא אם לא נשאר מן זרע אחי האב אחד כל עקר ואם נפסק אז הירושא לה. והשלישי אם מת אחד מן אחי האב והניח בנים הדין שירשו בניו חלקם עם אחי אביהם בין שיהיו זכרים או נקבות וכמו כן⁽²⁾ אם מת אחד מן אחי האב והניח⁽³⁾ רק בני בנים נוטלין ג"כ חלק אביהם וכמו כן אם מתו כל אחי האב והניחו בנים חולקים ביניהם חלקים אשר לכל בית אם מעשים או מרובים אין נוטלים לא יותר ולא פחות בין שיהיו זכרים או נקבות לפי שהבת יורשת עם אחי אביה נכסי בן אחי אביה האחר וכן היא יורשת עם בני אחי אביה. והרביעי בהעברת הנחלה לילדי אחות

(¹) שם במשנה.

(²) יוצא מן הסוגיא ב"ב קט"ו וע' שם ע"ב בפ"י הרשב"ם שהביא ג"כ שלשלת הירושון.

(³) המלות כתובות מפורזות בכ"ו והיו נקראות אחר שורה הרבה והשאר נמחק. ותרגמו

לפי השערתנו.

אלמיראת אלי אולאד אלעמא פאלואגב פי דלך אן יסבך אלדכראן מנהם אלנאנת קיאסא עלי אלאכת אלדי דכרנא אנפא. פאן אבן אלעמא יסבך אבנתהא. וכדלך אבן אבן אלעמא יסבך. ובנת¹ אבן אלעמא וסאיר אלנסל לא תרת בנת אלעמא חתי לא יבקי נסל לאכיהא. ואלכאמסה אן כאן אלגד באקיא וקד אנתקל אלמיראת מן נסל אלאכזה² אלי אלעמומה פאלואגב אן ידפע אלי אלגד לא אלי אלעמומה לאנה אולא מן אלעם. ואנמא³ ידפע אלגד מן אן ירת מע אלאכזה לאנה לו כאן אבנה באקיא לכאן אלמיראת לה פאד הו כדלך פאולאדה מקאמה ואמא ההנא פלים הדה אלחנה פאלמיראת ללגד לא ללעמומה. פהדא שרת אלקסם אלראבע. פאן לס יכן ללמית אחד אלנאסאב אלמדכורה פיגב אן נפחין לאן לא בד מן אן יכון לה וארת מן אלאסראיליה מן אכזה⁴ אלגד ובניהם ובני בניהם או מא ארתפע אלי פוק דלך או הבט אלי מא הו דון דלך. גמלה אצול אלמוארית אלמשתרכה [12] למסה [עשר. סבעה מנהא ירתון ותמאניה לא ירתון.

¹ צ"ל אבן בנת אלעמה.

² צ"ל לאכיהא.

³ בכ"י ואמא.

⁴ בכ"י אכזה.

האב והדין בזה כי הזכרים קודמים לנקבות בהקש על האחות אשר זכרנו ענינה והנה¹ בן אחות האב קודם לבתה וכמו זה בן בן אחות² האב קודם לבן בת אחות האב ושאר הזרע לא תירש בת אחות האב אלא לא נשאר זרע לאחיה. והחמישי אם אבי האב קיים וכבר נעתקה³ הירושה מזרע האחים לאחי האב הדין שתעבור לאבי האב ולא לאחי האב כי הוא קודם לאחי האב ולא נדחה אבי האב מלירש עם האחים אלא מפני שאלו היה בנו⁴ קיים היתה הירושה לו על כן בניו במקומו אבל כאן אין מקום לשעם הזה והירושה לאבי האב לא לאחי האב וזה באור חלק הרביעי. ואם לא היה להמת אחד מאלו הקרובים הנזכרים צריך שנחקר לפי שאי אפשר שלא יהיה⁵ לו יורש מישראל מן אחי אבי האב ובניהם ובני בניהם או קרוב בדור למעלה מזה או בדור למטה מזה. והקרובים הבאים לירש בשותפות בכללן הם חמשה עשר. שבעה מהם יורשים ושמונה מהם אינם יורשים⁶. השבעה היורשים הם: האיש

¹ אפשר שר"ל כמו שהאב קודם לאחותו בירושת האב.

² יוצא מדברי הש"ס ב"ב קי"ג: וזמן המשנה והש"ס קט"ו. שהבאנו.

³ הכוונה "וצריך להעתק הירושה לאחי האב כגון שאין זרע לאחים אז אבי האב קודם לירש ולא אחי האב כמו שהאב קודם לירש לאחי המת". וכל זה יוצא ממאמר מקיש ירושה שניה וכו' ב"ב קי"ג: וע"ש ברש"ם שם קט"ו.

⁴ שהוא אבי המת.

⁵ ב"ב קט"ו: נחלה ממשמשת והולכת וכו'.

⁶ אחרי שביאר הדין מונה הגאון את כל האפשרות היכא שיוירשין בשותפות כמו שהוא יוצא מן הדין הנזכרין.

אנואע אלסבעה אלדין ירתון. אלרגל ירת מע עמה פין מאל עמה ועמתה וגדה וגדתה ועם אביה ועמה אביה ואלמראה תרת [מע עמהא פי מאל עמהא ועמתהא] וגדהא וגדתהא ועם [אביהא] ועמה אביהא. בני [אלאך] מע בני אלאך ירתון. בנאת אלאך מע בנאת אלאך [ירתון]. בני אלאכת מע בני אלאכת ירתון. בנאת אלאכת מע בנאת אלאכת [ירתון]. [ובני אלאך מע בנאת אלאך] ואלתמאניה אלדין לא ירתון אלמראה מע אביהא לא תרת פי מאל אביהא ולא פי מאל אמהא ולא גדהא ולא גדתהא ולא עמהא ולא עמתהא ולא כאלהא ולא כאלתהא. אלרגל מע כאלה לא ירת. אלמראה מע כאלתהא לא תרת⁽²⁾. בנאת אלאכת מע בני אלאכת לא ירתון⁽³⁾. אבן אלאכת מע בנאת אלאך לא ירת. אבן אלעמה לא ירת מע בנת אלעם. אלמראה לא תרת מע בנת אביהא. אלמראה לא תרת מע בני אביהא. פדלך כמאל אלטיו אלקראבה אלמשתרכה. וקאל אלקראבאת עלי ארבע צרוב. מנהא וארת מורת ומנהא וארת לא מורת ומנהא מורת לא וארת ומנהא לא וארת ולא מורת. פאמא אלמורתון ואלוארתון אלאב לאבנה ואלאבן לאביה ואלאכוה מן אלאב בעצהם לבעץ ואלגד לבני בניה ובנו אלבנין

(1) נראה שצ"ל בכ"י בני אלאך מע בנאת אלאך.

(2) בכ"י: כוע כאלתהא טעות סופר וצ"ל כאלהא.

(3) בכ"י: מע בני אלאכת וש"ס וצ"ל אלאך.

יורש עם אחי אביו בממון אחי אביו ואחות אביו וכממון אבי אביו ואם אביו ואחי אבי אביו ואחות אבי אביו. והאשה יורשת עם אחי אביה בממון אחי אביה ואחות אביה וכממון אבי אביה ואם אביה ואחי אבי אביה ואחות אבי אביה. בני האח יורשים עם בני האח בנות האח עם בנות האח יורשות בני האח עם בני אחות יורשים בנות האח עם בנות האח יורשות [בני האח עם בנות האח]. והשמונה שאינם יורשים האשה עם אחיה לא תירש בממון אביה ולא בממון אמה ולא בממון אבי אביה ואם אביה ולא בממון אחי אביה ואחות אביה ולא בממון אחי אמה ואחות אמה. האיש עם אחי אמו אינו יורש האשה עם אחי אמה אינה יורשת בנות האח עם בני האח אינן יורשות בן האח עם בנות האח אינו יורש בן אחות האב לא יירש עם בנות אחי האב האשה אינה יורשת עם בת אחיה האשה אינה יורשת עם בני אחיה וכוה נשלם מספר החמשה עשרה קרובים הבאים לירש. ואמר⁽¹⁾ הקרובים הם על ארבעה אופנים יש⁽²⁾ מהם נוחלין ומנחילין ויש שנוחלין ואינם מנחילין ויש שמנחילין ואינם נוחלין ויש שאינם נוחלין ולא מנחילין. והנוחלין ומנחילין האב לבנו והבן לאביו והאחים מן האב זה לזה ואבי האב לבני בניו ובני הבנים לאבי אביהם ואחי האב לבני אחיו

(1) ואמר ר"ל בעל המשנה כ"ב פ"ח ה"א.

(2) אחרי שביאר הדינין ופרטי היורשין כלל הכל במאמרו ע"ד המשנה כ"ב פ"ד ה"א וחוסף עליה בפרטים כפי שלשלת הירושא אשר שם לפנינו וע"ש בתו' כ"ב ק"ח ע"א ד"ה ואחין.

לגדהם ואלעם לבני אחיה ובנו אלאך לעמהם ועם אלאב לבני אבן אחיה ובנו [126] אבן אלאך לעם אביהם [האולי כמס' עשר] קרובא וארתון מורתון. ואלוארתון לא מורתון תמניה. אלרגל לאמה ואלרגל לאמרתה בנו אלאכת לכאלתהם ובנו אבן אלאכת לכאל אביהם ובנו אבן אלאכת לכאל אמהם ובנו בנת אלאכת לכאל אמהם ובנו אלבנת לגדתהם ובנו אלבנת לגדהם. האולי אלתמניה וארתון לא מורתון. אלמורתון לא וארתון תסעה תעכם תלך אלמראה לאבנהא ואלמראה לרגלהא ואלכאל לבני אכתהא ואלכאל לבני אכתהא וכאל אלאם לבני בנת אכתהא ואלגד לבני בנאתה ואלגדה לבני בנאתהא. הדה אלתסעה מורתון לא וארתון. ואלדין הם לא וארתון ולא מורתון י"ג. אלאכזה מן אלאם ואלעם מן אלאם ואלעמה מן אלאם ואלכאל מן אלאם ואלכאלה מן אלאם ועם אלאב מן אלאם ועמה אלאב מן אלאם וכאל אלאב מן אלאם וכאלה אלאב מן אלאם. פדלך י"ג קראבה לא

ובני האח לאחי אביהם ואחי אבי האב לבני בן אחיו ובני בן האח לאחי אבי אביהם. אלו החמשה עשרה⁽¹⁾ קרובים נוחלין ומנחילין. והנוחלין ואינם מנחילין שמונה. האיש את אמו⁽²⁾ והאיש את אשתו בני האחות את אחות אמם ובני בן האחות את אחי אם אביהם ובני בת האחות את אחי אם אמם⁽³⁾ ובני הבת לאם אמם ובני הבת לאבי אמם. אלו השמונה נוחלין ולא מנחילין. והמנחילין ואינם נוחלין תשעה אם תהפוך את הסדר האשה את בנה והאשה את בעלה ואחי האם את בני אחותו ואחות האם את בני אחותה ואחי אם האם לבני בת אחותו [ואחי אם האם לבני בן אחותו]⁽⁴⁾ ואבי הבנות לבני בנותיו ואם הבנות לבני בנותיה. אלו התשעה מנחילין ולא נוחלין. ואשר לא נוחלין ולא מנחילין י"ג. האחים מן האם ואחי האב מן האם ואחות האב מן האם ואחי האם מן האם ואחות האם מן האם ואחי אבי האב מן האם ואחות אבי האב מן האם ואחי אם האב מן האם ואחות אם האב מן האם. ואלה השלשה עשר

⁽¹⁾ הגאון לא מנה רק תשעה ולא זכר כל מה שנוגע לירושת הנשים. ובודאי יש כאן חסרון בכ"י.

⁽²⁾ אפשר שיש להשלים כאן אלאבנה לאמא (הבת את אמה) וע' לפנינו בהערות.

⁽³⁾ בכ"י ובני אבן אלאכת וצ"ל ובני בנת אלאכת ושורה שלמשה ובני בנת אלאכת לכאל אמתם ונכסל בטעות אך לפ"ז לא יעלה המספר לשמונה ואולי לפני ובני אלאכת לכאלתהם צריך להוסיף ובני אלאכת לכאלתהם = בני האחות לאחי אמם והנהגה זו מוכרחת ממה שמונה המוכבר באלו מנחילין ולא נוחלין ואלכאל לבני אכתה וא"כ הרב מונה כאן דבר והפוכו.

⁽⁴⁾ בן צריך להשלים ונראה כי בכ"י נפלו המלות וכאל אלאב לבני אבן אכתה. אבל גם בהוספה הזאת הקרובים המנויים כאן אינם אלא שמונה ובע"כ ט"ס יש כאן וצ"ל בשני מקומות לעיל וכאן שמונה או בשניהם תשעה ואם אנו רוצים לקיים הגירסא תשעה צריך להוסיף כאן כאלה אלאם לבני בנת אכתהא וזה אחות אם האם לבני בת אחותה או וכאלה אלאב לבני אבן אכתהא: ואחות אם האב לבני בן אחותה ובהיפך זה למעלה.

וארתון ולא מורתון. ואלוארתון אלדין ינתקלון אלמוארית אתנין. אלאבן מן אמה אלרגל מן אמראתה. וכדלך אבנה אדא מאת אלאבן פי חיאה אמה או אלרגל פי חיאה אמראתה רגע אלמיראת אלי בית אביהא ואן סבך מותהא למותה ולו סאעה ואחדה נקל אלמיראת מן בית אביהא ודפעהא אלי בניה או אלי אכותה או עמומתה או אגדאדה לאבויה [18] פאן מאתא פי וקת ואחד ולם יוקף עלי איהמא סבך אלמות אליה באנהמא גרקא פי [בחר] או וקע עליהמא⁽¹⁾ או חריק או מא אשבה דלך פאן חדת מע הדא שיא⁽²⁾ ולם יעלם מן אלדי מאת מנהא קבל פיגב אן יקסם אלמיראת ידפע [נצפה] אלי בית אלמראה אלדין הם וארתוהא ואלנצף אללתאני אלי וארת אלזוג ואלאבן. ואלכנתי חכם באלדון לה אדא כאן לה אכזה ואכזאת ואלמאל כתיר פיקאם מקאם אבנה ויגרי

⁽¹⁾ נראה שחסרה מלת כראב.

⁽²⁾ יש כאן שבוישים בערבי והגהנו קצתם אבל ענין ההלכה ברור.

קרובים לא נוחלין ולא מנחילין⁽¹⁾. והיורשים המעבירים את הנחלה שנים. הבן יורשתו מאמו והאיש מאשתו. וכמו כן הבת אם מת הבן בחיי אמו או האיש בחיי אשתו חזרה הירושה לבית אביה ואם קדמה מיתתה למותו אפילו שעה אחת הירושה עוברת מבית אביה לבניו⁽²⁾ או לאחיו או לאחיו אביו או למשפחת אבי האב ובניהם. ואם מתו בזמן אחד ואינו ידוע מי מת קודם כמו אם טבעו בים או נפלה עליהם חורבה או דליקה וכיוצא בזה הנה נולד בזה דבר ולא נודע מי מהם מת קודם והדין שיחלוקו⁽³⁾ הירושה ונותנין מחצה לבית האשה אשר הם יורשיה והחצי השני ליורשי האיש והבן. ואנדרוגינוס⁽⁴⁾ ידו על התחתונה ואם היו לו אחים ואחיות והנכסים מרובים דינו

⁽¹⁾ בפרטם אי אתה מוצא אלא תשעה ונראה שצריך להוסיף ועם אלאם מן אלאם ועמה אלאם מן אלאם וכאל אלאם מן אלאם וכאלה אלאם מן אלאם = ואחי אב האם מן האם ואחות אח האב מן האם ואחי אם האם מן האם ואחות אם האם מן האם.

⁽²⁾ כן דבר המשפט: אם ימות האיש לפני האשה או תחזור ירושתה לבית אביה. אבל אם תמות האשה קודם הבעל או ירושתה לבניו. ולזה יכונן דברי הגאון. אכן בענין הבן עם האם אף אם מת הבן קודם לאם ויש לו בנים או יורשו הבנים מה שיפול לאביהם בקבר ואמרו בתלמוד בב"ב ק"ד: אין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאחיו מן האב ובה"ג וכל הפוסקים אמרו שבניו יורשים.

⁽³⁾ פסק כחכמים במשנה בב"ב פ"ט ה"ז ולא כר"ע דאין הלכה כמותו מחבריו ואף דפרשו בש"ס שם קנ"ח: דברי ר"ע, והנה ר' זרחיה הלוי בבהע"מ פסק כדבר הגאון והרמב"ן העיד במלחמות שגם בנוסחא הראשונה של הרי"ף היה כתוב כן ואח"כ חזר בו הרי"ף.

⁽⁴⁾ נראה מתוכן הענין שהכוונה בזה המלה "אנדרוגינוס" אף שהוראת התיבה בערבית אנדרוגינוס וגם טומטום נראת מתוכן הדברים הבאים שכוונת הגאון על אנדרוגינוס וע' דברי רבא בב"ב ק"מ ע"ב בפירוש המשנה שם הניח בנים ובנות וטומטום. ותימה למה לא הביא גם טומטום שהוזכר כבר במשנה בב"ב. ואפשר משום דלא פסיק' ליה מילת' דכבר כתב הרא"ש בביאור הדברים במשנה בב"ב פ"ט ה"ב ובגמ' שם קל"ט דאם הניח טומטום ובת הטומטום נוטל ג' חלקים והבת רביע, והנה הגאון שם כללים יחידים במשפט הירושה ונקט רק דברים ברורים. ומדברי הגאון שאמר שאנדרוגינוס דנכסים מרובין יפול כמו הבת נתבטלו דברי הרמ"ע מפאנו שכתב

עליה ארזאק ולא ירת. ואן כאן אלמאל קלילא לים פיה ארזאק אלבנאת פיקאם אבן⁽¹⁾ ולא יגרי עליה ארזאק. וקאל אצחאב אלתמייז יגב אן ננטר אלמבול מאיה⁽²⁾ פאן כאן יכול מן אלדכר חכמנא לה חכם אלדכר ואן כאן יכול מן מכול אלאנתי חכמנא לה חכם אלאנתי ולם נתבדי⁽³⁾ בה ולא הו ראי. ואלוארתון איצא⁽⁴⁾ ינקסם קסמין אחדהמא וארת ירת מורתה וירת איצא מקאם מורתה. ואלאכר וארת ירת מורתה ולא ירת מקאם מורתה. פאמא אלוארת אלדי ירת מורתה וירת איצא מקאם מורתה. פאלאב ללבנין ואלבנון ללאב ואלאכזה ואלעמומה וסאיר אלקראבאת והו מא תבקא בעד האולי אלכמסה אלדי נדברהם.

ואמא אלוארת אלדי ירת מורתה ולא ירת מקאם מורתה פהם ג' והו ינקסם ג' אקסאם. אלקסם אלאול לא ירת מקאם מורתה ולא ירת אכרון מורתה מקאמה [13b] ואלתאני לא ירת אכרון מורתה מקאמה לכן ירת מקאם מורתה. ואלג' לא ירת מקאם מורתה ולכן ירת מקאם אכרון מורתה מקאמה. ללאול נועין וללתאני נוע ואחד וללתאלת נועין פדלך כמסה. פאמא נוע אלקסם אלאול אלדי הו לא ירת מקאם מורתה ולא ירת אכרון מורתה מקאמה פאחדהמא אלרגל לאמראתה ושרח דלך אנה לא ירת מקאם מורתה לאנה אן מאת אכו אמראתה פי חיאתהא

(1) צ"ל פיקום מכאן אבן. — (2) צ"ל מן איה.

(3) צ"ל ולם נתבד.

(4) בכ"י איצי וכן בסמוך.

כדין הבת ונותנין לו מזונות ואינו יורש ואם היו הנכסים מעושים ואין בהם כדי מזונות הבנות דינו כדין הבן ואין נותנין לו מזונות. ואמרו בעלי המבחן צריך לראות מאיזה מקום השתן יוצא אם מן הזכרות נידון אותו כזכר ואם מוציא השתן מן הנקבות נידון אותו כנקבה. אבל אין אנו סומכין על זה ואין זה ראיה. והיורשים ג"כ יחלקו לשני מינים האחד מהם יורש שיוורש מורישו ויורש ג"כ זכות מורישו. והשני שיוורש מורישו ואינו יורש זכות מורישו. והיורש אשר יורש את מורישו ויורש ג"כ זכות מורישו הוא האב את הבנים והבנים את האב והאחים ואחי האב של מת ושאר הקרובים אשר אינם בכלל אלה החמשה שנוכח. והיורשים שיוורשים מורשיהם ואינם יורשים זכות מורשיהם הם שלשה וזוה שלשה חלקים. החלק הראשון במי שאינו יורש זכות מורישו ואין אחרים יורשים מורישו במקומו. והשני האחרים אינם יורשים מורישו במקומו אבל הוא יורש מקום מורישו והשלישי אינו יורש זכות מורישו אבל הוא יורש זכות האחרים בחלק הראשון שני מינים ובהשני מין אחד ובהשלישי שני מינים בכללן חמשה. והשני המינים של חלק הראשון במי שאינו יורש מקום מורישו ואין אחרים יורשים מורישו במקומו האחד מהם האיש את אשתו ובאור זה שהוא אינו יורש מקום מורישו לפי שאם מת אבי אשתו בחייה ומתה אחרי אביה יורש

בתשו" סי' ק"ל שגם באנדרוגינוס הדין כמו באומסוס ויטול ג' רביעיות והועמדו דברי הסור בתר"מ סי' ר"ם שחילק בזה.

ומאתת בעד אביהא ורת אלזוג גמיע מא כאן לאביהא. ואמא אן מאתת
אלאמראהּ פי חיאהּ אביהא תם מאת אבוהא בעדהא לא ירת אלזוג
חמאהּ פי מוצע אמראתהּ. וכדלך איצא לא ירת אכרון מורתהּ מקאמהּ.
ושרח דלך אן מאתת אמראתהּ קבלה וורתהּא ולה אולאד מן אמראהּ
אכרי פאדא מאתת הו נקל אלמיראת אליהם ואמא אן מאתת הו קבל
תם מאתת אמראתהּ בעדה לא ירת אולאדהּ אלדין מן אלמראהּ
אלאכרי מקאם אביהם. ואלנוע אלתאני אלבנאת אלואתי להן אכזה
לא ירתן מקאם מורתהּן ולא ירת אכרון מורתהּן מקאמהּן. ושרח דלך
אדא מאת אלאב וכאנת אלנעמה ואסעה אכדן אלעשר. וכדלך אן
מאת גדהּן פי חיאהּ אביהן אכדן אלעשר מן נעמתהּמא גמיעא. ואמא
אן מאת אלאב קבל אלגד ומאת בעדה אלגד אלבנון יקומון מקאם
אלאב וירתון. [14] ואמא אלבנאת פלא יאכדן אלא⁽¹⁾ אלעשר מן מאל אלגד
ומן⁽²⁾ מאל אלאב פקט. וכדלך איצא אן כאן אבוהן בכרא⁽³⁾ ומאתת פי חיאהּ
אלגד ולה אכזה אולאדהּ יאכדון סהמין כמא שרחנא. פאדא אכדוא

(1) ע"פ ההעתיקה העברית צריך למחק פה מלת "אלא".

(2) בכ"י ומן צ"ל אלא מן.

(3) בכ"י "בכרין".

הבעל כל מה שהיה לאביה אבל אם מתה האשה בחיי אביה ואח"כ מת אביה אחריה⁽¹⁾
הבעל אינו יורש חמיו במקום אשתו וכמו כן אין אחרים יורשים מורישו במקומו
ובאור זה אם מתה האשה קודם לו ויורשה והיו לו בנים מאשה אחרת אם מת הוא
אח"כ הירושה עוברת אליהם אבל אם מת הוא⁽²⁾ קודם ואח"כ מתה האשה אין יורשים
הבנים שהיו לו מאשה אחרת זכות אביהם. והמין השני הבנות שיש להן אחין אינן
יורשות זכות מורשיהן ואין אחרים יורשים נ"כ מורשיהן במקומן ובאור זה אם מת
האב והיו הנכסים מרובים הבנות נוטלות העשור וכמו כן אם מת אבי אביהן
בחי אביהן נוטלות העשור מן הנכסים של שניהם יחד. אבל אם מת האב קודם
אביו ומת אחריו אבי האב הבנים עומדים במקום האב ויורשים אבל הבנות אינן
נוטלות העשור מן נכסי אבי אביהן אלא מן נכסי האב בלבד⁽³⁾ וכמו כן אם
היה אביהן בכור ומת בחיי אביו והיו לו אחים נוטלים בגיו פי שנים כמו שבארנו

(1) כענין זה פי' הרשב"ם הא דאמרי בב"ב קי"ד: אין הבעל יורש את אשתו בקבר.

(2) כן פי' הר"י מיגש את הענין אין הבעל וכו' ועיין בתוס' שם ד"ה מה אשה
ובחידושי הרמב"ן.

(3) צ"ל שכוונת הגאון שהבנות נוטלות רק עישור ממה שנופל אל חלק אביהן אבל
אינן נוטלות עישור מכל נכסי אבי אביהן וזה כדברי השור באהע"ז סי' קי"ג וכן משמע לקמן
שכתב ר' סעדיה שאם היה אביהן בכור ולאחר מותו מת אביו בניו נוטלין פי שנים ורק מחלק
הפשוט יתנו עשור לאחיותיהם אבל לא מחלק הבכורה. אכן שאר הפוסקים חלקו על זה ור'
האי פסק דאם מת האב ואח"כ אביו הבנות אינן נוטלות שום עישור מנכסי אבי האב. ודבריו
הובאו במשנה למלך ה' אשות פ"כ ה"ו. ועיין ברא"ש כתובות פ"ז סי' י"ח.

אלסהמין קסמוהא בנצפין אלנצף אלואחד יעטון מנה אלעשר ללבנאת ואלקסם אלתאני אלדי הו חט אלבכורה יגוזה אלבנון ביניהם וליס ללבנאת פיה אלעשר. לדלך קלנא אן לא ירתן מקאם מורתהן יעני אלעשר פקט. וכדלך לס ינרתן איצא אלעשר לאחד לאנה אן כאן להן זוג או בנת פאנהן אלעשר כמא שרחנא ואן לס יכן להן פאנותהן אלוארתון. הדא שרח אלמעני אלמנעכס. ונוע אלקסם אלתאני והו אלדי ירת מקאם מורתה ולא ירת אכרון מורתה מקאמה. פהו אלאבן אלדי ירת אמה ומקאמהא ולא ירת שיהא לאחד מקאמה. ושרח דלך רגל ולה אכזה מן אב לא מן אם ומאתת אמה פי חיותה צאר שיהא לה. פאדא מאת הו נקל אלמיראת וצירהא לאחד אכזה אלדי מן אביה מן אמראה אכרי. ואמא אן מאת הו פי חיותה אמה תם מאתת אמה בעדה לא יגוזה אן יכון אכזה אלדין מן אביה יקולון נרת מקאם אכונה. ואמא אן ירת מקאם אמה פאנה ירת פי כל חקוק יגב להא. ונועא אלקסם אלתאלת אלדין אכרון¹ מורתהם מקאמהם ולא ירתון מקאם מורתהם. אחדהמא אלבכר [14b] אנה יורת חט [אלבכורה] לאולאדה אן מאת הו

(¹) וצ"ל אלדין ירתון אכרון.

ולאחר שנמלו פי שנים חולקים אותו לשני חלקים האחד נותנים ממנו העשור להבנות והחלק השני אשר הוא חלק הבכורה חולקים הבנים ביניהם ואין להבנות בו העשור לכן אמרנו כי אינן יורשות במקום מורשיהן רצוני לומר העשור בלבד¹. וכמו כן אינן מורישין ג"כ העשור לאחר [במקומן] מפני שאם יש להן בעל או בת אין להן עשור כמו שבארנו² ואם אין להן האחים הם היוורשים³. זה באור המאמר המתהפך לשני צדדים. ומין חלק השני והוא מי שיוורש זכות מורישו אבל אין אחרים יורשים מורישו במקומו הוא הבן אשר יורש אמו וזכותה אבל אינו מוריש נכסיה לאחר במקומו ובאור זה איש שיש לו אחים מן האב אבל לא מן האם ומתה אמו בחייו נכסיה שלו. ואם מת הוא עוברת הירושה לאחר מן האחים מאביו ומאשה אחרת אבל אם מת הוא בחיי אמו ואח"כ מתה היא אין יכולים אחיו מן האב לומר נירש מקום אחינו⁴. אבל הוא אם יורש במקום אמו הוא יורש כל זכויותיה הראוין לה והשני מינים מחלק השלישי במה אשר אחרים יורשים מורשיהן במקומן אבל הם אינם יורשים מקום מורשיהם האחד הבכור הוא מוריש חלק הבכורה לבניו אם מת הוא הבנים

(¹) עיין הערה שלפני זאת ובשערי צדק ד' ג' ל"ד ובבב"ג ד' ברלין דף תל"ה ש"ס כתוב ממש כדברי הגאון ובס' בית מאיר על אהע"ז סי' ק"ג.

(²) אם נקיים גירסא זאת צ"ל שמירי שלא מיהו הבנות כהנשאם ועי' כתובות סה: וב"ב קל"ט. דאם מיהו ודאי הבעל יורש.

(³) נראה שהנוסחא הערבית משובשת וצ"ל פליס להן אלעשר במקום פאנהן אלעשר וכן העתקנו. וכבר בארנו למעלה דף י"ג שאין לבנות עשור אם נשאו בחיי אביהן.

(⁴) ב"ב ק"ד אין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאחיו מן האב וע"ש.

קאם אולאדה מקאמה ואכדוא חט אלבכורה כמא שרחנא פי אלכתאב ואמא אן ירת חט אלבכורה מקאם מורתה אעני אבאה פלא. ושרח דלך אן יכון ימות אלאב פי חיאה אלגד ולה אבן בכר פאן מאת אלגד פאולאד אבנה יקומון מקאם אביהם ללמוארית ולא יקום אלבכר מקאם אביה ליאכד סהמין מן מאל גדה ולא יאכד מן מאל גדה אלא סהמא ואחדא. והדא אלקול אן לס יבן אבזה איצא בכרא פאמא אן כאן אבזה איצא בכרא פיאכד איצא מן מאל גדה סהמין כמא יאכד מן מאל אביה. ואלנוע אלתאני אלדי יורת מיראתה לאכרין מקאמה ולא ירת מקאם מורתה הו אלאך אלדי תזוג אמראה אכיה אלמית אלדי לס יכלף ולדא פשרחנא פי אול אלכתאב אן מן צאר אלי הדא אלחאל הו אלחאיו גמיע תרכה אכיה אלמית אלדי לס יכלף ולדא פאן וקע בעד דלך מיראת לאכיה פלא יגוז אן יאכדה דון אכותה כל יקסם אלכל באלסוא. ושרח דלך אן יכון לראובן חנוך ופלוא חצרון וכרמי פימות חנוך בלא ולד ויכלף אמראה פיזוגהא פלוא פיגב אן יחוז כל חק הו לחנוך דון חצרון וכרמי לאנה מקאם חנוך פאדא מאת ראובן לא יקול פלוא אקסמוא אלכל עלי ארבעה ואעטוני חצה חנוך אכי סוא חצתי כל יקסם עלי תלתה [15] באלסוא. ואמא אן יורת דלך לאכרין פהו יורת לאן לו אנה אד תזוגהא מאת קבל אכיה לוגב דפעהא אלי ולדה. פדלך שרח נועי אלקסם אלתאלת ודלך כמאל מא אחתגנא שרחא פי הדא אלכאב.

עומדים במקומו ונוטלים חלק הבכורה כמו שבארנו בספר אבל אם הוא בא לירש חלק הבכורה במקום מורישו ר"ל אביו או אינו יורש. ובאור זה אם מת האב כחיי אבי האב והיה לו בן בכור אם מת אבי האב בני בנו עומדים במקום אביהם לענין הירושה אבל הבכור אינו עומד במקום אביו ליטל פי שנים מממון אבי אביו ואינו נוטל מממון אבי אביו אלא חלק אחד. וזה הדין אם לא היה אביו ג"כ בכור אבל אם היה אביו ג"כ בכור נוטל ג"כ מממון אבי אביו פי שנים כמו שנוטל מממון אביו. והמין השני מי שמוריש ירושתו לאחרים במקומו ואינו יורש זכות מורישו הוא האח שמייבם אשת אחיו המת שלא הניח בנים ובארנו בתחילת הספר כי מי שהוא בענין הזה הוא נוטל כל נחלת אחיו המת שלא הניח בנים אבל אם נפלה לאחיו ירושה לאחיו אין הדין שיטלנה בלא אחיו אלא חולקין הכל בשוה ובאור זה אם היה לראובן חנוך ופלוא חצרון וכרמי ומת חנוך בלא בנים והניח אשה ונשא אותה פלוא חצרון שנוטל כל מה שהוא לחנוך מבלי שיהיה לחצרון וכרמי חלק לפי שהוא במקום חנוך ואם מת ראובן אין יכול פלוא לומר חלקו הכל לארבעה חלקים ותנו לי חלק חנוך אחי חוץ מחלקי אלא חולקים לשלשה חלקים בשוה. אבל לענין שיוורש לאחרים הדין שמוריש לפי שאם היה מת לאחר שייבם את יבמתו קודם שמת אביו או הדין כי תנתן הירושה¹ לבנו וזה באור שני המינים מן החלק השלישי ובוה נשלם מה שהוצרכנו לכאר בזה השער.

¹ חיינו חלקו השלישי שלקח (הוא פלוא וחצרון וכרמי).

אלקול פי אלשבוך.

אלשך אלדי יקע פי אלמוארית עלי צרבין אחדהמא שך
אלקראבאת ואלאכר שך אחדי אלקראבתין. והדאן לא יכונאן. אלא
עלי סביל אלתעדי אן תכון אמראה תעדת פתוזגת בעד תופי זוגהא
קבל אסתופא ג' אשהר פתוזגת פי שהרין פולדת פי נחו סבעה אשהר
מן וקת דכולהא עלי אלרגל פלא יערף [הל] הו אבן אלאול אלמתופי
והו אבן תסעה אשהר או הו אבן אלרגל אלתאני והו אבן סבעה אשהר
פצאר דלך אלולד שכא. אמא פי תחרים אלקראבאת פנשדד עליה
ונחרם עליה קראבאתה מן אלרגל אלאול ואלתאני. וסנשרח דלך פי
מוצעה מא יגב.

ואנמא אצטרנא ההנא אלי דכרה לקצה אלמוארית אלתו לא
תתהיא באלתשדיד פנבין כף יכון דלך נקול פי דלך אנמא כאנא
הדאן אלרגלאן אלמתוהם אלולד לאחדהמא וליס הו מערופא גיר אכזין
ומאת אחדהמא וגא הדא אלשכי ליטלב שיא מן וראתתה פליס לה אן
יאכד שיא. ואן מאת הו וגא אלרגלאן אלמתוהם [15b] [עליהמא אנא] אבן
אחדהמא יטלבאן וראתתהמא אקתסמא מאלה בינהמא באלסוא. ואמא

מאמר הספקות.

הספק הנופל בירושות הוא על שני אופנים אחד מהם הוא ספק הקרובה
והשני ספק מי משנים קרוב יותר. ושני הספקות האלו לא יהיו אלא על דרך איסור
והוא אם נשאת האשה באיסור לאחר מיתת בעלה קודם שנלו לה ג' חדשים ונשאת
בתוך שני חדשים וילדה קרוב לשבעה חדשים מזמן שנבעלה לאיש הנה לא נודע
אם הולד הוא בן הראשון המת והוא בן תשעה חדשים או הוא בן הבעל השני והוא
בן שבעה חדשים זה הולד ספק. והנה לענין איסור הקרובות אנו מחמירים עליו
ואוסרים עליו הקרובות מן הבעל הראשון ומן השני ועתידין אנו לבאר זה בראוי
במקומו⁽¹⁾. אבל כאן הוצרכנו לזכור לענין הירושות ובו לא יצדק לומר כי אנו מחמירים
עליו ונבאר כיצד יהיה זה ונאמר אם לא היו אלו השני האנשים אשר נולד בהם
הספק למי מהם הולד אלא שני אחים ומת אחד מהם ובא זה הספק לשול ירושתו
אינו נוטל כלום⁽²⁾ ואם מת הוא ובאו השנים אשר נולד בהם הספק לאיזה מהם
הולד ותובעים הירושות שניהם חולקים ביניהם בשוה. אבל אם היו אלה השנים אחים

(1) כיוון בזה לס' העריות אשר חבר.

(2) משנה יבמות פ"א ה"ז ומ"ש שאם מת הבן השנים יהלוקו היינו כשלא השאיר הבן
זרע כ"כ הרמב"ם בפירושו והוא פשוט ובפ"ה מה' נחלות ה"ג לא הזכיר זה התנאי ומיירי כשאין
לו בנים וע"ש בלחם משנה לה"ד.

אן כאנוא אכזה פתחתאנ פי דלך אלי שרה ודלך לא יכון אלא אן יכון ראובן ושמעון אכזין פמאת ראובן מן גיר ולד פקאם שמעון ותעדא ותזוג אמראתה קבל ופא אלעדה אלתי הי ג' אשהר פבעד סבעה אשהר לדבולהא עליה ולדת ולדא הו שך ימכן אן יכון אבן אלאול לתסעה אשהר ואבן אלתאני לסבעה אשהר פאדא כאן כדלך ואצטרנא ללמיראת פלה תמניה אחכאם. אלחכם פי דלך עלי ג' אונה. אדא תקאבל דעאוייהם פי אלמיראת ורגח דעוי אלמר לה אפלג. ואן רגח עליה סלם. ואדא תואזן אלדעויאן וגב קסמה אלשי באלסוא. ואמא אלקסם אלאול פמטאלבה אלשכי לשמעון פי מיראת יעקוב פידעי אלשכי ויקול אני אבן ראובן אכיד נצף מאל יעקוב לי ונצפה לך פיקול לה שמעון אנת ולדי ולים לך שי אנא אלוארד קבלך פאן אפלאג אלהגה פי הדא אלבאב לשמעון אד שמעון איקן ודאך הו אלשך ידפע אלשך לליקין ולא יאכד אלשכי שיא. ואלבאב אלתאני מטאלבה אלשכי לשי שמעון עלי וראתה שמעון פידעי אני אבן שמעון ויקול אעמיני נציבא מעכם פיקולין לה הם אנת אבן ראובן ולים לך מענא שי פאלאפלאג איצא פי הדא אלבאב לבני שמעון אד הם אהל [16] אליקין ידפע אלשך ולא יאכד שיא. ואלבאב אלתאלת מטאלבה אלשכי

זה צריך באור והנה זה לא יהיה אלא אם היה ראובן ושמעון אחים ומת ראובן בלא בנים ועמד שמעון ונשא האשה באיסור קודם שנשלם המספר של ג' חדשים ולאחר שבעה חדשים מוזמן שבא עליה ילדה ולד שהוא ספק אפשר שהוא בן הראשון לתשעה חדשים ואפשר שהוא בן השני לשבעה חדשים ואם היה כן ואנו צריכים לדין על הירושא בזה שמונה דינים והדין בזה על שלשה פנים אם טענותיהם מתנגדות זו לזו בירושה וטענת האחד מכריע טענת חברו וזה ואם טענת האחר מכרעת עליו יתנגד לו⁽¹⁾. ואם טענותיהם שקולות הדין שיחלוקו בשות. השער הראשון בתביעת הספק לשמעון בירושת יעקב וטוען הספק ואומר אני בן ראובן אחיד חצי הממון של יעקב לי וחצי השני לך ושמעון אומר לו אתה בני ואין לך כלום אני היורש קודם לך הטענה היותר מכרעת בזה השער לשמעון לפי ששמעון ודאי⁽²⁾ וזה ספק נדחה הספק מפני הודאי ואין הספק נוטל כלום. והשער השני הוא בתביעת הספק בירושת שמעון בממון שמעון וטוען אני בן שמעון ואומר תנו לי חלק עמכם והם אומרים לו אתה בן ראובן ואין לך עמנו כלום הטענה היותר מכרעת⁽³⁾ בזה השער נ"כ לבני שמעון לפי שהם ודאי נדחה הספק ואינו נוטל כלום. והשער השלישי הוא בתביעת הספק

(1) בכ"י הנוסחא משובשת אבל תוכן הענין נראה שכן הוא.

(2) ספק ויבם שבאו לחלוק בנכסי סבא יבמות ל"ח. וע"ש בתו' ד"ה הוי יבם.

(3) ספק ובני יבם שבאו לחלוק בנכסי יבם שם ל"ו: אמרינן דהתם אמרי ליה אייתא ראייה דאחונא את ושקול" והנה לא חילק הגאון בין אם כבר חילק הספק עם היבם בנכסי המת וטוען עתה" ממה נפשך. ונראה שפוסק כ"י אבא שם דקם דינא וכן פסק הר"י.

לאולאד שמעון עלי מיראת ואחד מנהם אד ימות פיקול אנא אכוכם
אעמוני גזוא מעכם ויקולון הם לה אנת אבן ראובן ולים לך מענא שי
פי הדא אלבאב איצא אלאפלאג להם אד הם אליקין והו אלשך ואליקין
ידפע אלשך ולא יאכד שיא מעהם. וכדלך איצא אדא טאלבוא אולאד
אלשך אחדי הדא אלג' מטאלבאת לס יצה להם שי. כמל שרה אלקסם
אלאול. אלקסם אלתאני הו אדא אלתקי אלנשיראן ואלשכיאן פיגב
חיניד קסמה אלמאל ולה ד' אנואע. אלנוע אלאול מטאלבה אלשכי
לשמעון עלי וראתה ראובן אלשך יקול אנא אבנה וכל שי לי ושמעון
יקול אנת אבני ולים לך שי תואזן אלכלאם גמיעא שכיאן כלאהמא
יקתסמאן אלמאל באלסוא. ואלנוע אלתאני מטאלבה אלשכי לבני
שמעון עלי וראתה ראובן פידעי אנה אבן ראובן ואלמאל לה כלה והם
יקולון לה אנת אכונא ולך גזו מענא גמיעא שכיאן וגמיעא יקתסמאן
אלמאל אלנצפה לה ואלנצפה להם. ואלנוע אלתאלת מטאלבה אלשכי
ליעקב עלי וראתה שמעון אן לס יכן לשמעון ולד פיקול אנא אבנה ואלכל
לי פיקול לה יעקב אנת ולד ראובן אבני ולים לך שי גמיעא מתואזנאן

לבני שמעון בירושת אחר מהם¹) אם מת ואומר אני אחיכם ותנו לי חלק עמכם
והם אומרים אתה בן ראובן ואין לך כלום עמנו בזה השער ג"כ טענותם מברעת לפי
שהם באים מכח ודאי והוא ספק, והוראי דוחה את הספק ואינו נוטל עמהם כלום.
וכמו כן אם בני הספק טוענים אחת מאלו השלש טענות אין להם כלום. נשלם באור
חלק הראשון. החלק השני אם באו לדרון שנים אשר טענותיהם שוות ושניהם ספק
או יחלוקו הממון ובוה ארבעה אופנים. האופן הראשון בתביעת הספק לשמעון
בירושת ראובן הספק אומר אני בנו²) והכל שלי ושמעון אומר אתה בני ואין לך
כלום טענות שניהם שקולות ושניהם באים מכח ספק וחולקין הממון בשוה. והאופן
השני בתביעת הספק לבני שמעון³) בירושת ראובן וטוען כי הוא בן ראובן וכל
הממון שלו והם אומרים לו אתה אחינו ולך חלק עמנו שניהם באים מכח ספק
וחולקין הממון החצי לו והחצי להם. והאופן השלישי בתביעת הספק ליעקב⁴)
בירושת שמעון אם לא היה לשמעון בן ואומר אני בנו והכל שלי ויעקב אומר לו
אתה בן ראובן בני ואין לך כלום טענותיהם שקולות ושניהם באים מכח ספק הדין

¹) דין זה והבא אחריו אם בני הספק טוענים אלו הטענות יוצא ממה שאמר למעלה
בטענת היבם עם הספק וכבר כתב הר"ף ונקוצ האי כללא בידך כל היכא דאיכ' חד ודאי
בירושת וחד ספק מוקמינן לנכסי בחזקת הודאי וכו' רמז שיש עוד דוגמאות בזה.

²) ספק ויבם שבאו לחלוק בנכסי מיתנא שם בגמ' ל"ז: והנה הרא"ש כתב שם דמיררי
שהסבא קיים והיבם אינו בא לירש מחמת קרובה שהוא אחיו אלא בתורת יבם לבד. והגאון לא
הזכיר זה וגם הר"ף והרמב"ם סתמו.

³) ספק ובני יבם שבאו לחלוק בנכסי מיתנא וכמאמר ר' משרשיה שם בגמ' והנה רש"י
פי' דמנתיא דקא מודי ליה שקיל ואידך הוי ממון המוטל בספק חולקין והגאון לא כתב כן וכן
הר"ף והר"מ לא הזכירו זה אלא כתבו חולקין סתם וע"י בג"י.

⁴) סבא וספק בנכסי יבם שם בגמ' ל"ח.

והמא שביאן אלואגב פי דלך קסמא אלמאל בינהמא באלסוא. ואלנוע [16b] אלראבע מטאלבה אלגד יעקב לשמעון עלי ורתה אלשבי פיקול יעקב
 הו אבן ראובן אבני ואנת עמה ואנא גדה ואלגד ירת קבל אלעם ושמעון
 יקול אנא אבנה ואנת גדה ואלאב ירת קבל אלגד אלקולאן גמיעא
 מתסאויאן והמא שביאן וגב אלקסמא בינהמא באלסוא. פדלך שרח
 אלארבעה אבואב מן אלקסם אלתאני. אלקסם אלתאלת הי מטאלבה
 אלתי יתקארון בבעצהא ואלבעץ ינתכרון פנחכם באלאקראר ונקסם
 אלאנכאר. שרח דלך. אדא טאלב אלשבי בני שמעון פי מאל גדה
 יעקב פיקול אלשבי אני אבן ראובן ולי אלנצף ויקולון לה בנו שמעון
 אנת אכונא ואמא לך אלתלת¹ פאלואגב אן ידפע אליהם אלנצף אלדי
 קד אקר להם בה ויקסמון אלסדם אלבאקי בינהמא באלסוא. פדלך
 כמאל אלשרח פי אלתמניה אקסאם אלשך עלי סביל אלאיצאת. פאדא
 וגב אלקסמא ללמוארית ווקע פי אלקסמא מזארע וחקול ודור וביות
 ותיאב וכתב וגיר דלך פאחתאג פי דלך אלי אלקסמא פאלחכם פי דלך
 עלי ג' צרוב. אלאול איגאב אלקסמא ואלתאני אלמנע מנהא דון אן
 ירציא ואלתאלת אלמנע מנהא ואן רציא. שרח דלך אלצרב אלאול
 (1) צ'ל ואנמא לך אלא אלתלת.

בוה שחולקין הממון ביניהם בשוה. והאופן הרביעי בתביעת אבי האב יעקב¹ לשמעון
 בירושת הספק. יעקב אומר הוא בן ראובן בני אתה אחי אביו ואני אביו² ואבי האב
 קודם לאחי האב ושמעון אומר אני אביו ואתה אבי אביו והאב קודם לאבי האב שתי
 הטענות שוות והם שניהם ספק וצריך לחלוק ביניהם בשוה וזה באור ארבעה השערות
 של חלק שני. החלק השלישי הוא בתביעה אשר מודים במקצתה וכופרין במקצתה
 או הדין שנותנין כפי ההודאה ואותו חלק שיש בו הכחשה חולקין. באור זה אם
 הספק תובע³ את בני שמעון בממון אבי אביו יעקב ואומר הספק אני בן ראובן
 והחצי שלי ובני שמעון אומרים אתה אחינו ואין לך אלא שליש הדין בזה כי
 נותנין להם החצי אשר מודה להם⁴ וחולקין השתות הנותר בשוה ובוה נשלם באור
 שמונה החלקים בדין הספק בדרך ברורה. ואם צריכין לחלוק הירושה ונפלו בחלוקה
 שדות וקרקעות וחצרות ובתים ומלבושים וספרים וכיוצא בזה וצריכים לחלוק בהם
 הדין בזה על שלשה אופנים. הראשון מתי היורשים מוכרחים לחלוק. והשני
 מתי לא יחלקו כי אם מדעת כולם. והשלישי מתי אין חולקין אפילו אם רוצים.
 באור זה האופן הראשון אם נפלה ירושה לפני שנים ואחד מהם רוצה בחלוקה

(1) שם סכא ויבם בנכסי ספק.

(2) כלומר אביו של אביו.

(3) ספק ובני יבם בנכסי סכא שם.

(4) שם בגמ' פלגא דקמודו לחו שקלו תילת דקא מודה ליה שקל פש לחו דנקא הוי
 ממון המופל בספק חולקין. ונראה שהגאון קיצר וסמך עצמו על מוצא המשפט בגמ' והיה לו
 לומר והשליש דקא מודי ליה שקל וחולקין שתות הנותר בשוה.

אדא וקע מיראת בין אתנין ואראד אחדהמא אלקסמה ובאן דלך אלשי בדמתה⁽¹⁾ ינתפע בה פאדא קסם במלת [17] מנפעתה פתעלם אנה לא יגב אן יקסם דון אן יכון ינתפע בה מתל נפעה אלמצנוע לה ואלמקצוד איאה בתהייתה פאן באן כדלך וגב אן יקסם ואלא פלא יקסם. ואלחדוד אלמצנועה לתקאם⁽²⁾ אלאשיא ג' אנוע. אלנוע אלאול תקסים אלחקול. פנקול אנה אדא [וקע] להם חקל פי מיראת יכונון אתנין או תלתה או אכתר פקאל בעצהם נקסמהא וקאל בעצהם נביעהא ונקסם תמנהא פיגב אן ינטר אן באן אדא מא קסמת מזרעה צאר פי חצה כל ואחד מוצע תסעה אקבאב ואלקב כיל מערוף פיגב אן יקסמוהא ולא תבאע אלא מן אראד מנהם אלביע פיביע בעד אלקסמה ואן באן אדא הי קסמת לם יחצל לכל ואחד מוצע מ' אקבאב פלא יגזו אן תקסם כל תבאע ויקסם תמנהא. ואן באן גנאנא יגב אן ינטר אן באן אדא קסם⁽³⁾ חצל לכל ואחד מסאחה בדאר נצף קב פיגב אן תקסם ולא תבאע ואלדין יטלבו אלביע יביעון בעד אלקסמה שיהם. ואן באן לא יחצל לכל ואחד מוצע בדאר נצף קב פיגב אן תבאע ויקסם תמנהא. ואן באן בסתאנא או כרמא פיגב אן ינטר אן כאנת תתם חצה כל ואחד מנהם

⁽¹⁾ גראה שצ"ל בתמאמה.

⁽²⁾ צ"ל: לתקסם.

⁽³⁾ צ"ל קסמת.

והיה דבר שיש בו הנאה כשהוא בשלמותו ולאחר החלוקה תבטל הנאות דע כי אין כופין על החלוקה אלא אם בואת הנאת הדבר איננה כהנאות המיוחדת ומוזמנת אליו מתחילתו אם היה כך יש בו דין חלוקה ואם לא לא⁽¹⁾. והשעורים שנתנו לחלוקת הדברים הם מניינים המין הראשון הוא חלוקת השדות וגאמר אם נפלה לפניהם שדה בירושה והיו שנים או שלשה או יותר וקצתן אומרים נחלק וקצתן אומרים נמכור ונחלק בדמיה צריך לראות אם לאחר חלוקת השדה יגיע בחלקו של כל אחד מקום של תשעת קבין⁽²⁾ (והקב הוא מדה ידועה) אז הדין לחלוק ואינה נמכרת ומי מהם שרוצה במכירה ימכור לאחר החלוקה ואם לא יגיע לאחר החלוקה לכל אחד מקום של תשעת קבים אין חולקין אלא מוכרים אותה וחולקים בדמיה. ובגינות צריך לראות אם יגיע לכל אחד לאחר החלוקה שעור כדי זריעת חצי קב הדין לחלוק ואינה נמכרת ואלו שרוצים במכירה ימכרו לאחר החלוקה חלקם ואם לא יגיע לכל אחד מקום כדי זריעת חצי קב אז צריכין למכור ויחלקו בדמיה. ואם היה פרדס⁽³⁾ או כרם צריך לראות אם חלק של כל אחד מהם יהיה כשעור זריעת ג' קבים או הדין לחלוק ולא למכור ואם לאחר

⁽¹⁾ במשנה ב"ב פ"א ה"ו ובגמ' שם י"ג: כל שאלו יחלק ושמו עליו חולקין ומה יפו דברי הגאון בס' זה המאמר והר"מ פ"א שכנים ה"ד נקט לשון המשנה והכרית.

⁽²⁾ משנה ב"ב פ"א ה"ו.

⁽³⁾ כמאמר אבוה דשמואל ב"ב י"ב.

מוצע בדאר ג' אקבאב פיגב אן תקסם ולא תבאע ואן כאן אדא קסם
לם יחצל לכל ואחד מוצע בדאר ג' אקבאב פיבאע ויקסם תמנה. והיה
אלשרוט פי אלשאם [176] ואמא פי אלעראק עלי עמל יום יום ואן כאנת
אריץ דאת חראת פחראת יום. [ו]יגב אלאן אן נשרח בעד [מסאחה]
אלחקול ואלבסאתין ואלאגנה ונקול אן [קסמה] אלמזרעה תכון עלי
צרבין. אמא חצה בסיטה ואמא חצה מצעפה. ואלבסיטה תחתאג אלי
תלתה מעארף. וכדלך אלמצעפה תחתאג אלי מעארף ג'. פאמא ג'
מעארף אלבסיטה הי אן אלמזרעה יגב אן יחצל פי אלקסמה לכל
ואחד בדאר ט' אקבאב. פנחתאג אן נדכר מסאחה דלך אן כאן מרבעא
או מדורא או מתלתא. פנקול אן כאן אלחקל מרבעא פאלמסאחה אלתי
תגב אן תחצל לכל ואחד הי בדאר תסעה אקבאב תכון מסאחתהא
מן כל וגה מן אלארבע גהאת ואחד וסתין דראעא ותלת ותסע פי
מתלה פיוון פי אלתכסיר ג' אלאף דראע וסבע מאיה דראע וכמס
וסבעין דראעא. שרה דלך לאן ואחדא וסתין פי עשרה סת מאיה
ועשרה פי עשרין תכון אלפא ומאיתין ועשרין. ופי ארבעין תכון אלפין
וארבע מאיה וארבעין. ופי סתין תכון תלתה אלאף וסת מאיה וסתין.

החלוקה לא יניע לכל אחד מקום זריעת ג' קבים ימכר ויחלקו בדמיהם. ואלו התנאים
בארץ ישראל אבל כבבל⁽¹⁾ כדי עבודת יום. ואם היתה שדה חרישה צריך שיהיה
בו כדי חרישת יום. וצריכין אנחנו לבאר עתה אורך המדה של שדות ופרדיסים
גינות ונאמר כי חלוקת השדה תהיה על שני אופנים או חלק פשוט או חלק כפול.
צריכין אנו לידעת שלשה ענינים בחלק הפשוט וכמו כן לידעת שלשה ענינים בחלק
הכפול ולענין שלשה הפרטים בחלק פשוט הנה צריך שיניע לאחר החלוקה לכל
אחד כדי זריעת ט' קבים מן השדה וצריך שנוכיר מדת זה אם היה השדה מרובע
או עגול או משולש ונאמר אם היה השדה מרובע או המדה אשר צריך שיניע לכל
אחד הוא כדי זריעת ט' קבים ויהיה מדתו לכל צד מן הארבעה הצדדים אחת וששים
אמה ושליש וחשיעית כפול בדומה לו ויהיה בתשבורת ג' אלפים ושבע מאות
ושבעים וחמש אמות⁽²⁾. באור זה ששים ואחד כפול בעשר הם שש מאות ועשרה. כפול
בעשרים הם אלף ומאתים ועשרים. בארבעים אלפים וארבע מאות וארבעים. בששים
שלשת אלפים ושש מאות וששים. וששים ואחד על ששים ואחד הם שלשת אלפים

(1) בגמ' שם אמרו כן ר' יוסף ורבא בר קיסנא.

(2) מדת סאה שהיא ו' קבין היא חמשים אמה על חמשים אמה 2500 נוסף שלשה
קבין 1250 הסכום 3750 וכן כתב הרמב"ם בפ' למשנה ב"ב פ"א ה"ו וע"ש בתו"ט. והנה
הגאון נקט לשורש המספר $61\frac{4}{9}$ ועלו לו ג' אלפים ושבע מאות ושבעים וחמשה. ובאשר לא
אדע דרך הג' מדוע נקט 3775 (במקום 3750) אומר השערה והיא: שאלו נקט המספר 3750
וחעלה לשרש (אשר רצונו להעלות ע"פ דרכו) אחת וששים ועשירית (61,1) אז עלו לו 3783
שלמים וא"כ יחסר מן השטח האמתי ולא רצה להעמיד הענין בזה. גם לא רצה לתת שורש
 $61\frac{3}{4}$ שאלו כן עלו לו 3761 שלמים ואינו מספר הרגיל להיות מוחזק בזכרון כמו חמשה
ושבעים שהם ג' שלישים מן המאה לכן נקט מספר 3775 ושרשו $61\frac{4}{9}$.

ואיצא ואחד וסתין פי ואחד וסתין צאר תלתה אלאף וסבע מאיה וואחד ועשרין. ותלת ואחד וסתין תכון עשרין ותלת. ותסעהא צארת סתה ועשרין ותלתין. אצעהא לאנהא פי מתלהא צארת תלתה וכמסין ותלת. אנמעהא [18] מע תלתה אלאף וסבע מאיה וואחד ועשרין. פדלך תלתה אלאף וסבע מאיה וארבעה וסבעין ותלת ותחתאג תלתי דראע מן אלכסור צאר תלתה אלאף וסבע מאיה וכמס וסבעין סוא. הדא אלקול פי אלמרבע. פאן כאן מדורא פתכון מסאחה דהא אלתסעה אקבאב פיה אדא מא קסם בקסמין תחתאג אלי [ויאדה] אלתלת עליה פיזאד עלי דהא אלחצה תלתהא. פתכון פי אלתכסיר אלתי כאנת תלתה אלאף וסבע מאיה וכמס וסבעין כמסה אלאף. פאדא אלתמסת מסאחתהא באלאסתדארה צרבת סבעין ותלתין ונצף עשר פי מתלה וגדת חקיקה מחסובך. ושרח דלך סבעה פי סבעה תסעה וארבעין. סבעה פי סבעין תכון ארבע מאיה ותסעין. וסבעין פי סבעין תכון ארבעה אלאף

ושבע מאות ועשרים ואחד, ושליש מששים ואחד הוא עשרים ושליש [ונוסף] ע"ז תשיעית מששים ואחד עולה¹ עשרים וששה ושני שלישים כפלם לפי שהם כפולין ברומה להם יעלה המספר לחמשים ושלושה ושליש וכשתחברם עם שלשה אלפים ושבע מאות ועשרים ואחד עולה מספרם שלשה אלפים ושבע מאות ושבעים וארבעה ושליש וצריך עוד שני שלישים מן התשבורת ויעלו לשלושה אלפים ושבע מאות ושבעים וחמשה בשוה. זה המאמר במרובע ואם היה עגול ותהיה הכל חלק מן השני חלקים מדת אלו התשעה קבים אז צריך להוסיף שלישי עליו ויוסיפו על זה המספר שלישי ויהיה בתשבורת אשר הוא שלשה אלפים ושבע מאות ושבעים וחמשה. חמשה אלפים² וכשתרצה לעמוד על מדתם בהעגול צריך אתה לנפול שבעים ושני שלישים וחלק מעשרים בעצמם ותמצא אמתת חשבונך ובאור זה שבעה על שבעה ארבעים ותשעה, שבע כפול בשבעים ארבע מאות ותשעים, שבעים בשבעים ד'

(1) המחבר לא דק בחשבונו לפי חשבוננו צריך להיות שלישי מששים ואחד הוא עשרים ושליש ונוסף ע"ז תשיעית מששים ואחד הוא ששה ושבעה תשיעיות נמצא מכון עולה השליש והתשיעית מששים ואחד עשרים ושבע, כפלם חמישים וארבעה וכשתחברם עם ג' אלפים וז' מאות ועשרים ואחד יעלו ג' אלפים וז' מאות וחמשה ושבעים. אכן מה שכתב לקחת כפל זה השליש מששים ואחד נראה שאינו מכון כי זה השליש עומד בראש תור מצד זה וג"כ שלישי בראש תור מצד זה ואין אנו יכולין לצרפן למספר ברוחב ובאורך פעמים. וא"כ חסרים ב' שלישים והנה המספר המכון בזה $69 \frac{1}{4} \cdot 69 \frac{1}{4} = 4783 \frac{1}{4}$ יעלו לסך. 753 . 3774.

(2) גם זה החשבון אינו מדויק ושטח המרובע על העיגול הוא רק ב' אלפים וח' מאות בקירוב כי המרובע אינו יותר על העגול שלישי עיון אהליות פרק י"ב משנה ו' שהמרובע יתר על העגול רביעי, וסוכה ח'. ולפי זה אורך העיגול משפתו אל שפתו ס"ט וז' עשיריות בקירוב. אכן יש לומר שכונת הגאון "אם היה כל השטח שיש לב' חלקים אשר כל אחד מהם זרע ט' קבים עגול ונחשוב מרובע סביב למעלה העיגול אז צריך להוסיף שלישי לשטח שיש בעיגול עצמו. והוא המרובע גדול מן העיגול בשטחו רביעי כמבואר בתוס' עירובין דף נ"ו: ד"ה כמה, א"כ שטח מרובע שוה לשטח עיגול אם תוסיף על זה רביעי, וזה הרביעי הוא השליש ממה שהיה

ותסעין⁽¹⁾. בקי תלתאן ונצף עשר. תלתא⁽²⁾ סבעין סתה וארבעין ותלתאן ונצף עשרהא תכון ג' ונצף. צארת למסין וסדם אצפהא לאנהא פי מתלהא צארת מאיה ותלת. יגרי תלת ללכסור בקי מאיה. אצפהא אלי תלך צארת למסה אלאף ואפך אלחסאב הדא אלקול פי אלמדור. ואן כאן מתלתא. תכון מסאחה הדא אלאקבאב מנה צעף מא הי פי אלתרביע. ודלך אן אלמתלת אדא כאן מתסאוי אלאצלאע פארדנא אן נצירה מרבעא פתכון תלך אללתלתה אלאף ואלסבע מאיה ואללמסה ואלסבעין אלתי הי פי אלתרביע [18b] בסיטה תציר פי אלמתלת מצעפה פתכון סבעה אלאף וכמס מאיה תכון מסאחתהא מן כל תלת מא לו כאנת ארבעה סתה ותמנין ונצפא וכמסא פי מתלה תקמט הדא אלחצה פי מתלהא. שרה דלך סתה ותמאנין פי עשרה תכון תמאן מאיה וסתין. ופי עשרין

(1) וצ"ל "ותסע מאיה".

(2) צריך להוסיף מלת פי.

אלפים ותשע מאות. נשארו שני שלישים וחלק מעשרים שני שלישים כפולים בשבעים ארבעים וששה ושני שלישים. חלק מעשרים כפול בשבעים הוא ג' וחצי סך הכל חמשים וששית כפלם לפי שהם כפולים בעצמם יעלה בידנו מאה ושליש. הוצא שלישי⁽¹⁾ לתשבורת נשארו מאה וכשתצורפם אל המספר שלמעלה יעלו חמשה אלפים מסכים עם החשבון. כן המאמר בעגול. ואם היה משולש יהיה מדת אלו הקבים בו כפל ממה שהוא מרובע וזה לפי שהמשולש אם היה שוה בצלעותיו ונרצה לעשותו מרובע יהיו אלו שלשה אלפים ושבע מאות ושבעים וחמשה שהם פשוטים במרובע כפולים במשולש ויהיו שבעה אלפים וחמש מאות ותהיה מדתם מכל שלשה הצדדים כמו אלו היה מרובע פ"ו וחצי וחמישית כפול בעצמם ותחסר זה המספר כפול בעצמו⁽²⁾ באור זה שמונים ושש כפולים בעשרה הם שמונה מאות

בשטח קודם שהוספת עליו רביע [המרובע א', והעיגול ב = הוספה א"כ א = ב. $\frac{1}{2}$; א = $\frac{1}{4}$; ב = $\frac{3}{4}$; א"כ אותו $\frac{1}{2}$ שהוספת הוא השליש ממה שהיה העיגול מעיקרא $\frac{3}{4}$] ואם תרצה לקחת מרובע מן זה העיגול $\frac{1}{4}$ שהיה שטחו ג' אלפים שבע מאות ושבעים וחמשה צריך להוסיף שלישי. ועיין בתשו' חות יאיר סי' קע"ב.

(1) עיין למעלה על מה שהוציא לפי חשבונו כפול השלישים. והחשבון האמתי הוא שבעים ושני שלישים ואחד מעשרים היינו = שבעים שלמים ושלושה וארבעים חלקים מששים על שבעים שלמים ושלושה וארבעים חלקים מששים הם... 5000, 555.

(2) נראה שר"ל כי אם תחסר זה המספר כפול בעצמו מה' אלפים לא ישאר כלום. וגם כאן יש שגיגין בדברי המחבר בלקחו למדה כי המשולש חצי המרובע וזה אינו ותחשבון המדוקדק:

$$8775 = \frac{s^2}{4} \sqrt{3} = 0.433 s^2$$

$$3775$$

$$0.433 = s^2$$

$$s = \sqrt{\frac{3775}{0.433}} = 8718 = 93$$

ואולי שכוונת הגאון שמשלש שוה בצלעותיו אם תשלים אל אלכסונו משלש אחר שוה כמס

אלף וסבע מאיה ועשרין ופי ארבעין תכון תלתה אלף וארבע מאיה וארבעין. ופי תמאנין תכון סתה אלף ותמאן מאיה ותמאנין. ואיצא סתה פי סתה ותמאנין תכון למס מאיה וסת עשר. פדלך סבעה אלף ותלאת מאיה וסתה ותסעין. ונצף סתה ותמאנין תכון תלתה וארבעין עשר סתה ותמאנין תכון תמאניה ונצף ועשר⁽¹⁾. צארת ואחד וכמסין ונצף ועשר. אצפהא צארת מאיה ותלתה וכמס. ותכרג ארבעה אכמאס מן אלעשר⁽²⁾ צארת מאיה וארבעה. אצפהא אלי תלך אלסבעה אלף ואלג מאיה ואלסתה ואלתסעין צאר אלגמיע סבעה אלף⁽³⁾ וכמס מאיה סוא בגיר זיארדה ולא נקצאן. צחה הדה אלקסמה פי אלתרביע ואלתדויר ואלתתלית ואנקצאת⁽⁴⁾ תלאת מעארף אלבסיטה ותלאת מעארף אלמצאפה איצא כדלך לאן הדה אלחצה אלדי הי תסעה אקבאב אן כאנת לבבר פיגב אן יעמא בדאר תמאניה עשר קבא פיציר פי אלתרביע צעה מא דכרנא ופי אלתדויר צעפא [19] ופי אלתתלית צעפא. ואמא צעפא פי אלתרביע פאנה אדא כאן מרבעא כאנת באלתכסיר סבעה אלף וכמס מאיה דראעא פיציר פי באב אלגדר סתה [ותמאנין]

⁽¹⁾ בכ"י ונצף עשר בסעות וכן לקמן.

⁽²⁾ בכ"י מן אלעשר ואולי צ"ל מן אלכסור.

⁽³⁾ בכ"י חסר אלף.

⁽⁴⁾ בכ"י "ואנקצאת" תחת "אנקצאת".

וששים. בעשרים הם אלף ושבע מאות ועשרים. בארבעים הם שלשה אלפים וארבע מאות וארבעים. בשמונים הם ששה אלפים ושמונה מאות ושמונים וששה כפול בשמונים וששה חמש מאות וששה עשר. ביחד הם שבעה אלפים ושלוש מאות ותשעים וששה. וחצי של שמונים וששה הוא ארבעים ושלושה. ועשירית של שמונים וששה הוא שמונה וחצי ועשירית ביחד חמשים ואחד וחצי ועשירית כפלים יהיו מאה ושלושה וחמישית ותוציא ד' חומשין מן התשבורת יהיו מאה וארבעה בצרוף אל אלו השבעה אלפים וגי' מאות ותשעים וששה סך הכל שבעה אלפים וחמש מאות בשוה לא יותר ולא פחות זה בירור החלוקה במרובע ובעגול ובמשולש. ונשלם באור של ג' הענינים בחלק פשוט. וגי' הענינים בחלק כפול הם כמו זה לפי שזה המספר של תשעת קבים אם היה בכור צריך שיתנו לו כדי זריעת י"ח קבים ויהיה כרובע כפל ממה שזכרנו ובעגול כפל ובמשולש כפל. ולענין הכפל במרובע הנה יחזיק התשבורת במרובע⁽¹⁾ שבעה אלפים וחמש מאות אמות ויהיה שרש המספר שמונים ושש וחצי וחמישית מרובע בעצמו כמו שזכרנו ובארנו במשולש הפשוט אשר הוא

למשל ראשון עד שיהיה מרובע יתכן בלי שום ספק ששטח מרובע הזה יהיה בו כפלים ממה שהיה במשולש שהוא מחצית זה המרובע. וא"כ אם ה' קבין במשולש ואתה רוצה לעשות ממנו מרובע יהיה בשטחו כפלים ממה שהיה במשולש. והנה בגוף החשבון שנקט הגאון יש להעיר שבחשבון המכוון פ"ו וחצי וחמישית על פ"ו וחצי וחמישית הם $7516 (89) = 7516 \cdot 7 \cdot 86$.

⁽¹⁾ ע' לעיל בהערה על זה החשבון.

ונצף וכמס פי מתלה כמא דכרנא ושרחנא פי תלתית אלכסיטה אלדי
 יציר צעף אלתרביע סוא לא יזיד ולא ינקין הדא אלקול פי אלמרבע.
 ואן כאן מדורא יזאד עליה תלתה פיציר אלסבעה אלאלאף ואלכמס
 מאיה פי הדא עשרה אללאף והי רבוה פכון תדוירהא מן אלטרף אלי
 מרף מאיה פי מאיה פיציר מצרוב מאיה פי מאיה עשרה אללאף כמא
 דכרנא. פאן כאן מתלתא פיזיד אחד אלנצפין עלי אללאך פחתאג אלי
 אן יצעף פיציר פי אלתכסיר כמסה עשר סוא פכון מסאחתה מן כל
 גהה מן אלתלאת גהאת מאיה ותלתה ועשרין וסבעאן פי מתלה סוא.
 ושרח דלך מאיה ותלתה ועשרון פי עשרין תכון אלפין ומאיתין וסתין.
 אצפהא אלי תלך צארת ארבעה עשר אלפא וכמסה מאיה וסתין. ואיצא
 מאיה ותלתה ועשרון פי תלתה צארת תלת מאיה ותסעה וסתין אצפהא
 אליהא איצא פדלך ארבעה עשר אלפא וסבע מאיה ותסעה ועשרון.
 וסבע מאיה ותלתה ועשרין כמסה ותלתין אצפהא לאנהא פי מתלהא
 צארת סבעין. אצפהא אלי תלך צארת כמסה עשר אלפא גיר ואחד.

כפל המרובע בשוה לא יותר ולא פחות⁽¹⁾ כן הוא במרובע ואם היה עגול מוסיפין
 שליש⁽²⁾ ויהיו השבעה אלפים וחמש מאות עשרה אלפים והוא ריבוא ותהיה מדת היקפו
 מן הקצה אל הקצה מאה על מאה ומאה כפול על מאה עשרה אלפים כמו שזכרנו. ואם
 היה משולש מוסיפין החצי האחר על השני וצריך להכפיל⁽³⁾ אותם ויהיה בתשבורת
 ט"ו אלפים בשוה ותהיה מדת כל צד מן השלשה צדדים מאה ועשרים ושלשה
 ושני חלקים משבעה כפול בדומה לו בשוה ובאור זה מאה ועשרים ושלשה⁽⁴⁾ כפול
 במאה הם י"ב אלפים ושלש מאות כפול בעשרים שני אלפים ומאתים⁽⁵⁾ וששים
 בצרוף עם מספר הראשון והיה סך הכל⁽⁶⁾ י"ד אלפים וחמש מאות וששים ועוד
 מאה ועשרים ושלשה כפול בשלשה יעלו שלש מאות וששים ותשעה. נוסף ניכ אל
 המספר שלמעלה יהיה סך הכל י"ד אלפים ושבע⁽⁷⁾ מאות ועשרים ותשעה ושתי
 שביעיות ממאה ועשרים ושלשה שלשים וחמשה⁽⁸⁾ וכשתכפולם לפי שהם כפולים
 בעצמם יהיו שבעים נוסף אל המספר שלמעלה יהיה סך הכל ט"ו אלפים פחות

⁽¹⁾ כלומר אם המשולש יהיה ט' קבין וכמתכונתו תוסיף עליו משולש יהיה זה המרובע
 (מב' משולשים) הכפל ממנו וע' לעיל בהערה.

⁽²⁾ כלומר שליש ממה שבו והיינו רביע שבמרובע וזה הדבר שאמרנו למעלה בביאור
 חשבון הגאון.

⁽³⁾ נ"ל הפי' בזה שהמשולש יהיה כפול כמדתו הראשונה ויחזיק י"ח קבין וא"כ תכפיל
 גם המרובע שהוא כפל המשולש.

⁽⁴⁾ בכ"י חסר כאן שורה שלמה כפל של מאה ועשרים ושלשה במאה.

⁽⁵⁾ כאן טעה המחבר וצ"ל ד' מאות במקום מאתים.

⁽⁶⁾ נמשך לפי הטעות שכתוב למעלה וחסרו ב' מאות בכל החשבון וצ"ל ושבע מאות.

⁽⁷⁾ גם לפי חשבונו (מלבד הטעות שלמעלה) יש כאן טעות וצ"ל י"ד אלפים וט' מאות
 וכ"ט. וכן צריך להיות כי לקמן אמר שבתשלים שבעים יהיה ט"ו אלף חסר אחד. וא"כ ברור
 שיר המעתיק עשתה אלה.

⁽⁸⁾ גם זה טעות וצריך להיות ששה ושלשים וב' שביעיות.

ותכרנ מן אלכסור ואחד תמאס למסה עשר [19b] אלפא כמא דכרנא.
פדלך שרח אלמתלת צחה הדה אלקסמה איצא פי אלתרביע ואלתתלית
ואלתדויר.

כמל אלקול פי אלמזארע.

אלקול פי אלאגנה. קד שרחנא אן חדהא אן יחצל כל ואחד פיהא
מתל בדאר נצף קב. שרח תלתה אנואע. אלמפרדה אלול אלתרביע
ומקדארה באלתכסיר מאיתין דראע ועשרה אדרע ותלת. פיון גדרה
פי אלתרביע ארבעה עשר ונצף פי מתלה. אבאנה דלך. ארבעה עשר
פי עשרה תכון מאיה וארבעין. ארבעה עשר פי ארבעה תכון סתה
ובמסין. פדלך מאיה וסתה ותסעין. ונצף ארבעה עשר סבעה. אצעפהא
לאנהא פי מתלהא צארת ארבעה עשר. ודהא עלי תלך צארת מאיתין
ועשרה סוא. ויכרנ מן אלכסור תלת פדלך שרש אלתרביע. ושרש
אלתדויר אן יכון מקדאר הדא אלנצף קב אלמדכור אלדי הו בתכסיר
אלתרביע מאיתין ועשרה ותלת. יזאד עליה תלתה כמא דכרנא פיציר
אלתכסיר פי אלתדויר מאיתין ותסעה ותמאנין ותלתא ותסעא פיון

מאחד וכשתוציא האחד מן התשבורת נשלם המספר של חמשה עשרה אלף¹ כמו
שזכרנו. וזה באור המשולש נתבררה החלוקה הזאת ג"כ במרובע ובמשולש ובעגול.

נשלם המאמר בחלוקת השדות.

המאמר בנינות. כבר בארנו כי גדרם אשר צריך שיניע בהן לכל אחד כדי
זריעת חצי קב. באור שלשה מינים שונים הראשון המרובע ושעורו בתשבורת מאתים
ועשר אמות ושליש² ויהיה שרשו במרובע ארבעה עשר וחצי כפול בעצמו באור
זה ארבעה עשר כפול בעשרה מאה וארבעים ארבעה עשר כפול בארבעה חמשים
וששה ביחד מאה ותשעים וששה וחצי של ארבעה עשר שבעה כפול לפי שהם
כפולים בעצמם הם ארבעה עשר נוסף אל המספר שלמעלה סך הכל מאתים
ועשרה בשורה והוציא השליש מן התשבורת³ וזה תנאי המרובע. ותנאי העגול
שיהיה שעור החצי הקב הזה הנזכר אשר הוא בתשבורת המרובע מאתים ועשרה
ושליש מוסיפין עליו שלישיתו כמו שזכרנו ויהיה התשבורת בהעגול מאתים
ושמונים ותשעה ושני שלשים ושני חלקים מתשעה ויהיה שרשו שבעה⁴ עשר

¹ החשבון המכוון של מאה ועשרים ושלוש שתי שביעיות על מאה ועשרים ושלוש ושתי
שביעיות הוא $123 \frac{2}{7} \cdot 123 \frac{2}{7} = 15199, 36$.

² לפי החשבון שחשב למעלה בשדות ט' קבין אמות 3775 יהיה לחצי קב 209,2 אמה.

³ המספר המכוון עם התשבורת 210,25.

⁴ אינו מכון וצ"ל מאתים ושמונים וארבעה תשיעיות.

גדרה סבעה עשר גיר נצף עשר פי מתלה. שרח דלך סבעה עשר פי עשרה יכון מאיה וסבעין. סבעה עשר פי סבעה מאיה ותסעה עשר. ואלכל מאיתין ותסעה ותמאנין. [20] ידהב למכאן כף אלעשר סבעה אתסאע תכון מנעפה ואחדא ואחדא למסה אסבאע. אלבאקי מאיתין וסבעה ותמאנין סוא. פדלך שרמ אלתדויר ומסאחה אלתתלית אן יכון מקדאר הדא אלנצף אלקב אלמדכור ההנא אלתי בתכסיר אלתרביע מאיתין ועשרה ותלת ארבע מאיה וסתה עשר ותלתי דראע ישאבה בדאר קב פי אלתרביע. ודלך אן יקסם בנצפין ויטרח אלואחד עלי אלאתר פיוכין גדרה עשרין דראעא ורבע וסדם פי מתלה. שרח דלך. עשרין פי עשרין ארבע מאיה. רבע עשרין כמסה. סדם עשרין תלתה ותלת. צארת תמניה ותלת. אצעפהא צארת סתה עשר ותלתין סוא. פדלך ארבע מאיה וסתה עשר דראעא ותלתי דראעא עלי אלחסאב אלואצת. הדא שרוט אלמפרדה. ומסאחה נצף אלקב פי אלמצעף אעני

פחות חלק אחד מעשרים כפול בעצמו¹). באור זה שבעה עשר כפול בעשרה מאה ושבעים שבעה עשר כפול בשבעה מאה ותשעה עשר סך הכל מאתים ושמונים ותשעה יוצאים לחשבון של חלק א' מעשרים שבע תשיעיות ויהיה הסכום אחד חמש שביעיות²). הנשאר מאתים ושמונים ושבעה בשוה וזה תנאי העגול ומדת המשולש שיהיה שעור החצי הקב הזה הנזכר אשר הוא בתשבורת המרובע מאתים ועשרה ושליש ארבע מאות וששה עשר אמות ושני שלישים³) והוא כדי זריעת קב במרובע וזה כי אנו חולקים אותו לשני חלקים ונותנים החלק האחד על חברו ויהיה שרשו עשרים אמה ורביעית ושתות כפול בעצמו באור זה עשרים בעשרים ארבע מאות רביעית מעשרים חמשה שתות מעשרים שלשה ושליש ביהד שמונה ושליש כפלם עולים לששה עשר ושני שלישים בשוה סך הכל ארבע מאות וששה עשר ושני שליש אמה בחשבון מדוקדק. אלו התנאים הנפרדים.

ומדת חצי הקב בחלק הכפול ר"ל במה שנותנים להבכור צריך לכפול חלקו

¹) לפי חשבונו למעלה יהיה החשבון מכון שבעה עשר פחות אחד מעשרים על שבעה עשר פחות א' מעשרים יעלה. 8, 287 וזה שהזכיר למטה סכום זה.

²) בכ"י ידהב למכאן כף אלעשר ויתכן שצ"ל במקום כף נצף ותוכן הענין נראה שהמחבר רצונו לומר כי יען אשר השורש י"ז פחות חלק א' מעשרים לא יעלה ביד המספר שלם של מאתים וצ"ט. וקשה להבין דעתו של המחבר באלה השבע תשיעיות ואולי רצה המחבר לומר שיחסרו בחשבון $\frac{1}{20}$ — כמו $\frac{7}{10}$ וצ"ל בכ"י "אעשאר" במקום "אתסאע". ואמר ליקח אלה השבע התשיעיות כפול, הלא הנה ארבעה עשר תשיעיות, היינו "אחד וחמש תשיעיות" וכן צריך להיות ובכ"י צריך לתקן. במקום "כמסה" אסבאד צ"ל "כמסה אתסאד".

³) באמת הוא ארבע מאות ועשרים וחצי שלישים כי זה השליש אשר נזכר בתשבורת המרובע מאתים ועשרה ושליש כפול כאשר נתן אליו עוד שלישי דומה לו ממש והיה למרובע כמבואר למעלה אכן ברצות הגאון לתת שורש למספריו נקט מספר ד' מאות וששה עשר אמות וב' שלישים ששרשו עשרים אמה ורביעית ושתות $(20 \frac{10}{24})$ שאלו נקט לשורש 20.5 היה המספר 420,25 וזהו שטח יותר גדול, לכן נקט זה השורש. והשטח $416 \frac{2}{3}$.

מא יעמא ללבכר פיגב אן יצעף סהמה כמא דכרנא פיציר מוצע נצף
אלקב פי אלתרביע מוצע קב והו ארבע מאיה וסתה עשר ותלתאן
באלתכסיר והו פי באב אלגדר עשרין דראעא ורבע וסדס פי מתלה.
ושרחה כמא שרחנא. ודלך חק אלמרבע. פאן כאן מדורא זדנא עליה
תלתא כמא יגב לכל תדויר. פהו ארבע מאיה וסתה עשר ותלתאן. אדא
זדנא עליה מאיה וכמס ותלתין ונצף ותסע צארת אלגמלה [20] כמסה
מאיה ואתנין וכמסין ותלת. תכון גדוראה ללתדויר תלתה ועשרין
דראעא ונצף פי מתלהא איצאח דלך תלתה ועשרין פי עשרה תכון
מאיתין ותלתין ופי עשרין תכון ארבע מאיה וסתין ותלתה תלתה ועשרין
תסעה וסתין. אלגמלה כמס מאיה ותסעה ועשרין. ונצף תלתה ועשרין
אחד עשר ונצף. אצעפה לאנה פי מתלה צאר תלתה ועשרין. זר עליה
כמס מאיה ותסעה ועשרין יציר כמס מאיה ואתנין וכמסין. ותכרג תלת
דראע מן אלכסור לאן נצפא פי נצף רבע ובקי נצף סדס. פדלך שרחה
ללתדויר. ואן כאן מתלתא מתסאויא אחתגנא אלי אן יכון מוצע אלף
מצעפא פיציר מוצע קבין. ותנצפה מסאחתה פי אלתרביע. ודלך אן
תרביעה באלתכסיר ארבע מאיה וסתה עשר ותלתאן. פאדא אצעפתהא
צארת תמאן מאיה ותלתה ותלתין ותלת. יכון גדרה חנינד עלי מא

כמו שזכרנו ויהיה במקום חצי קב במרובע מקום של קב וזה ארבע מאות וששה עשר
ושני שליש בתשבורת והשרש עשרים אמה ורביעית ושתות כפול בעצמו. וכאורו
כמו שבארנו. וזה משפט המרובע. ואם היה עגול מוסיפין עליו שליש כמו שצריך
בכל עגול. וכשאנו מוסיפין על ארבע מאות וששה עשר ושני שלישים מאה
ושלשים וחמשה וחצי ותשיעית⁽¹⁾ יהיה סך הכל חמש מאות וחמשים ושנים ושליש
ויהיה שרש העגול עשרים⁽²⁾ ושלושה אמות וחצי כפול בעצמו באור זה עשרים
ושלושה בעשרה מאתים ושלושים בעשרים ארבע מאות וששים שלשה בעשרים
ושלושה ששים ותשעה סך הכל חמש מאות ועשרים ותשעה והחצי מעשרים ושלושה
אחר עשר וחצי כפלם לפי שהם כפולים בעצמם יעלה המספר של עשרים ושלושה
הוסף עליהם חמש מאות ועשרים ותשעה עולה חמש מאות וחמשים ושנים ותוציא מן
התשבורת שליש אמה לפי שחצי כפול בחצי רביעית⁽³⁾ נשאר חצי משישית. וזה באורו
להעגול. ואם היה משולש שזה בצלעותיו אנו צריכין לכפול המקום של הקב ויהיה
מקום של שני קבין וצריך לכפול מדתו בריבוע וזה כי רבועו בתשבורת ארבע מאות
וששה עשר ושתי שלישיות ולאחר שנכפל הוא שמונה מאות ושלושים ושלושה ושליש

⁽¹⁾ אינו מכון. דהשליש מן ארבע מאות וששה עשר ושני שלישים הוא מאה ושלושים
ושמנה וחמשה תשיעיות נוסף על $416 \frac{2}{3}$ יעלו לסך $555 \frac{2}{3}$ ונראה שנקט מספר $552 \frac{1}{3}$ בעבור
שרצה ליקח שורש.

⁽²⁾ החשבון המכון עשרים ושלוש אמות וחצי על עשרים ושלוש אמות וחצי הוא 552.25.

⁽³⁾ כוונת הגאון שהוא נקט שליש ובאמת הוא רק רביעית א"כ חסר מחשבוננו חלק אחד
משנים עשר = חצי ששית. שמספר זה יש בין שלישית ורביעית.

קטע תסעה ועשרין גיר עשר פי מתלהא. אבאנה דלך תסעה ועשרין פי עשרה תבון מאיתין ותסעין תסעה ועשרין פי עשרין כמס מאיה ותמנין ואיצא תסעה ועשרין פי תסעה תבון מאיתין וואחד וסתין. צאר גמלה דלך תמאן מאיה וואחד וארבעין. ובקי תסעה. אלתסעה ואלעשרין ופי אלתמאניה וסבעא דראע אלבאקי [21] תמאן מאיה ותלתה ותלתין ותלת סבעא [.. אצפהא אליהא] פי אלכסור צאר תתל"ג. פדלך שרה ג' אק[באב סאם] אלמצעה.

אלקול פי אלכרום ואלבסאתין.

אן אשרמנא אנהא לא תקסם או יכון. אלקסם ג' אקבאב פאנהא תחתאג איצא אלי שרה תלתה מעאני אן כאנת בסיטה ותלתה מעאני איצא אן כאנת מצעפה. פאמא שרה ג' מעאני אלבסיטה פאלאול אן כאנת מרבעה פחצה דלך יכון באלתכסור אלף דראע ומאיתין וכמסין. אלגדר פי דלך ללתרביע ל"ה ונצף פי מתלה. ואבאנה דלך אן תצרב לה' פי ל' פתציר אלפא וכמסין. ואיצא ל"ה פי ה' תבון קע"ה וסבע כמסה ותלתין עשרה ונצף צאר דלך י"ב ונצפא. אצפה לאנה יגב אן תצרב פי מתלהא פתציר כ"ה. זד עליהא קע"ה צארת ר'. זדהא עלי

ויהיה שרשו או לאחר שנקטע עשרים ותשעה פחות עשירית כפול בעצמו באור זה עשרים ותשעה בעשרה מאתים ותשעים עשרים ותשעה בעשרים חמש מאות ושמונים ועוד עשרים ותשעה בתשעה מאתים וששים ואחד סך הכל שמונה מאות וארבעים ואחד ונשארו תשעה¹) התשעה ועשרים ובשמונה אמות ושתי שביעיות האמה הנשאר שמונה מאות ושלשה ושלשים ושליש השתי שביעיות... הוסיף עליהן בתשבורת יהיו תתל"ג. וזה באור שלשה השערים בחלק הבכור.

המאמר בכרמים ופרדסים.

הנה התנאי בהם כי אין בהם דין חלוקה אלא אם יהיה חלק כל אחד ג' קבים ובהם ג"כ צריך לבאר שלשה ענינים בחלק פשוט ושלשה ענינים בחלק כפול. ובבאור שלשה הענינים בחלק פשוט הענין הראשון אם היה מרובע יהיה המספר בתשבורת אלף ומאתים וחמשים אמה השרש בזה להמרובע ל"ה וחצי²) כפול בעצמו ובאור זה אם תכפול ל"ה בל' יעלה בידך אלף וחמשים ועוד ל"ה כפול בחמשה מאה ושבעים וחמשה החצי כפול בשלשים וחמשה³) י"ב וחצי כפלם לפי שאתה צריך להכפיל אותם בעצמם יעלו עשרים וחמשה נוסף עליהם קע"ה אתה מוצא מאתים

¹) לפי חשבוננו שמונה מאות ושלשים ושלשה ושלש צריך להיות כאן שנשארו יותר שהעלה חשבון שרשיו ממה שצריך לפי המדה $7\frac{2}{3}$ ויתכן שצ"ל שבעה ושני שלישים. והנה החשבון המכוון בתשעה ועשרים חסר פחות עשירית כפול בעצמו הוא 835,21.

²) השרש המכוון יותר . 35,3; כי באמת ל"ה וחצי על ל"ה וחצי עולה לסך 1260,025.

³) גם כאן חשבוננו בלתי מכוון. כי החצי כפול בשלשים וחמשה יעלה לסך $17\frac{1}{2}$.

אלף וכמסין צאר אלגמלה אלף ומאיתין וכמסין סוא בתצחיה אלחסאב.
ואן כאן תדוירא זד עליהא תלתא פי אלתקציר⁽¹⁾ ודלך אן תקציר תרביעה
אלף ומאיתין וכמסין פתבון תלתהא ארבע מאיה וסתה עשר ותלתי
דראעא. פאדא אצפתה אליה כאן אלגמלה אלף תרס"ו סוא בגיר
נקצאן. פדלך תצחיהא פי אלמדור. ואמא פי אלמתלת [21b] פאנה כמא
שרחנא תחתאנא אן תנפך כס תרביעה פתצעה תכסירה פי אלמתלת.
ושרח דלך אנה פי אלתרביע מבסומא אלף ר"נ. פתחתאנא אדא מא
אצעה אן תציר אלפין ת"ק. פאדא אלתמסת אלגדר דלך כאן גדרה
חיניד כמסין פי כמסין פהו אלפין ת"ק. לאן כמסה פי כמסה. כמסה
ועשרין. כמסין פי כמסין תבון אלפין ת"ק. כמלת שרח אנואע אלבסיטה.
ואלמצעה אעני חט אלבכר פתבון גדרה פי אלמרבע מתל גדרה פי
אלמרבע⁽²⁾ פתציר פי מוצע⁽³⁾ סת אלאף פתבון כמא שרחנא כמסין פי
כמסין פי אלגדר פתבון אלפין ת"ק פי אלתקציר. ואלשרח כמא שרחנא
פי הדא אלבאב אלמתקדם. ואן כאן מדורא יגב אן יזאר עליה אלתלת
ואן יעטא מקדאר ח' אקבאב. פנקול אן מוצע ח' אקבאב יבון פי
אלתקציר תלתהא אלאף של"ג ותלת. יבון אלגדר להא ללתדויר עלי מא
יקטע אלחט מן כל גהה נ"ח פי מתלה פאדא אכדנא אלאיצאח לדלך

⁽¹⁾ בכ"י אלתקציר וצ"ל אלתכסיר.

⁽²⁾ בכ"י פי אמרבע וצ"ל פי אלמתלת.

⁽³⁾ בכ"י הנוסחא משובשת וצ"ל פי מוצע ג' אקבאב סת אקבאב.

ובצרוף אל האלף וחמשים יהיה סך הכל אלף ומאתים וחמשים בשוה בחשבון מדוקדק.
ואם היה עגול תוסיף עליו שליש בתשבורת ואם התשבורת של המרובע אלף
ומאתים וחמשים תהיה שלישיתו ארבע מאות וששה עשר ושני שליש אמה
וכשתצרפם יהיה סך הכל אלף ותרס"ו בשוה בלי חסרון⁽¹⁾ וזה באורו בעגול. ואם
היה משולש כבר בארנו כי צריך שתראה כמה רבועו ותכפול התשבורת בהמשולש
ובאור זה במרובע הפשוט אלף ר"נ וצריך שיהיה לאחר הכפלתו אלפים ות"ק
וכשתבקש השורש יהיה שרשו חמשים על חמשים וזה אלפים ות"ק כי חמשה על
חמשה עשרים וחמשה וחמשים על חמשים אלפים ות"ק. נשלם באור המינים
בפשוט. וכפול ר"ל בחלק בכור יהיה השרש במרובע כמו השרש במשולש
ויהיה במקום ג' קבים ששה קבים וזה כמו שבארנו חמשים על חמשים בשרש
ויהיה בתשבורת אלפים ות"ק והבאור כמו שבארנו בזה השער הקדום. ואם היה
עגול צריך שתוסיף עליו שליש שיתנו לו שיעור ח' קבים ונאמר כי המקום של
ח' קבים יהיה בתשבורת שלשה אלפים של"ג ושליש והנה השורש להעיגול
לאחר שתקטע הוויות מכל צד נ"ח כפול בעצמו וכשנרצה לברר זה נכפול נ"ח

⁽¹⁾ היתר $\frac{2}{3}$ השמים.

צרבנא נ"ח פי י' תכון תק"פ ופי ב' תכון אלף ק"ס ופי מ' תכון אלפין ש"כ. ואיצא נ"ח פי י' תכון תק"פ. וזהא עלי תלך תכון אלפין תת"ק סוא. ואיצא נ"ח פי ח' תכון תס"ד. אנקטע מנהא רבע נ"ח והו י"ד ונצף ואצעפה לאנה פי מתלה תכון כ"ט. אנקצהא מן תלך יבקא [22] תל"ה. ידהב ללכסור ואחד ותלתין יבקא תל"ג ותלת אצפהא אלי אלאואיל יחצל פי גמלה דלך תלתה אלאף של"ג ותלת כמא דכרנא וחצלנא. ואן כאן מתלתא מתסאוי אלאצלע פאחתגנא אלי אן נצעפה כמא הו פי אלמרבע מתל אלחסאבאת אלתי צחת לנא. פיציר אלאלפין ואלכמס מאיה אדא אצעפת כמסה אלאף. פיכון גדרהא חנינד פי מד אלתר בסוא סבעין דראעא ותלתין ונצף עשר פי מתלה והו מצעף בזאיד י"ב קבא. פהדא שרח אלקסם אלאול אלדי הו קסם אלחקול ומא גאנסהא.

ואלקסם אלתאני פי אלביות. פנקול אן קסמה אלביות עלי צרבין. אמא אן וקע בית מפרד פי אלמיראת בין אתנין או ג' פקאל בעצהם נביע וקאל בעצהם נקסם פאן כאן כל דלך אלבית אדא קסם יציר לכל ואחד מנהם ד' אדרע פי ד' גאיז אן יקסם ולא יבאע. ואן כאן ללבית סאחה בין ידיה פליגב אן ננשר אן כאן פיהא לכל ואחד אדא קסמת

בי' עולה תק"פ וכשנכפול נ"ח בבי' יעלה אלף וק"ס נ"ח במ' אלפים ש"כ ועוד נ"ח ביי' תק"פ נוסף להמספר שלמעלה נמצא אלפים ותת"ק בשוה ועוד נ"ח כפול בח' יהיה תס"ד כשתמול מהם חלק רביעי של נ"ח והוא י"ד וחצי ותכפול אותם לפי שהם כפולים בעצמם עולה כ"ט כשתחסר אותם מן המספר שלמעלה נשאר תל"ה ועוד אחד ושני שלישים יוצאים לחשבון התשבורת נשאר תל"ג ושליש וכשתצרפם להמספרים הראשונים יהיה סך הכל שלשה אלפים של"ג ושליש כמו שזכרנו ובארנו. ואם היה משולש שוה בצלעותיו צריך שנכפול אותו כמה הוא כמרובע כפי החשבונות אשר נתברר לנו ויהיו האלפים וחמש מאות לאחר הכפלתם חמשה אלפים ויהיה השרש שלהם או במדת הקו בשוה שבעים אמה ושני שלישים וחלק מעשרים כפול בעצמו¹). ויהיה בהכפלתו י"ב קבים וזה באור החלק הראשון אשר הוא חלק השדות והדומה להם.

והחלק השני בענין הבתים ונאמר כי חלוקת הבתים על שני פנים. אם נפלה בית אחד בירושה לפני שנים או שלשה ואומר האחד למכור והשני אומר לחלוק אם לאחר חלוקת הבית יגיע לכל אחד ארבע אמות על ארבע²) הדין שחולקין ולא ימכר ואם היה חצר לפני בית או צריך לראות אם היה בו לאחר החלוקה לכל אחד ח' אמות

(¹) כאן קיצר המחבר ולא פירש חשבונו והחשבון המכוון $70 \frac{4}{60}$ כפול הוא 5000,8.

(²) ברייתא סוכה ג': ושם בגמ' למדו עוד מתוכן הברייתא בנידון אם יש להם דין חלוקה בחצר שלפני הבית עד שיש גם בחצר דין חלוקה וע"ש.

ח' אדרע טולא פי ד' ערצא קדר מא יעמל מנה אסטואן ד' פי ד' ודהליו ד' פי ד' פנאיו אן תקסם. ואלצרב אלתאני אן כאנת ביות כתיורה מן דאר סאחה אלדאר נפסהא לא תקסם חתי יכון פיהא ח' אדרע טולא פי ד' לכל ואחד. וכל דראע מן הדה אלקסמה [22b] סתה קבצאת פי אלדראע מקדאר כל קבצה וחדהא אמא ארבע בערין אלבהם או סתה בערין אלכנצר או כמסה ותלת בערין אלסבאבה. והדה אלג' מתסאוויה. ואלנוע אלתאלת קסמה סאיר אלבקאית ממא הו סוא אלמנאזל ואלביות מתל אלחמאמאת ואלביות ואלברג ומא אשבה דלך. פאן אלחד אלמוצוע להדה אלקסמה אן יכון אדא מא קסמת תהיא אן יעמל פי כל קסם מנהא דלך אלדאר אלדי היית לה. ובדלך אן וקע פי אלמיראת שקאק. או אכסיה ונטיר דלך אן כאן אדא קסמת איצא יצלה אן יקאל להא רדא אלציה או כסא אלציה יקסם ואלא פלא יקסם פאן כאנת הדה אלתקאסם כלהא עלי מא דכרנא פנאיו אן יקסם פהדא שרה אלקסם אלאול. ואלקסם אלתאני אלדי

באורך על ד' אמות ברוחב¹) שעור שיכולין לעשות ממנו סמיו ד' על ד' ופרוזדור ד' על ד' או הדין לחלוק והאופן השני אם היו הרבה בתים²) במדור החצר עצמו אין חולקים אותו אא"כ היו בו ח' אמות אורך על ד' אמות לכל אחד וכל אמה³) בזה החלוקה ששה טפחים באמה ושעור כל טפח⁴) או ארבע ברוחב אגודל או שש ברוחב הזרת⁵) או ה' ושליש ברוחב האצבע⁶) ואלו הג' שעורים שווים. והמין השלישי חלוקת שאר הנחלות חוץ מן הדירות⁷) והבתים כמו המרחצאות והבתים⁸) והבורגנין והדומה להם והשעור שנתנו לחלוקה הזאת שיהא יכולין לאחר החלוקה להשתמש בכל חלק לאותו תשמיש המיוחד לו⁹) וכמו כן אם נפלה בירושה יריעות או בגדים וכיוצא בזה אם לאחר החלוקה יקרא שמו עליו סודר של ימות הקיץ או כסות הקיץ חולקין ואם לא אין חולקים¹⁰) ואם היו כל אלה החלקים על הדרך שזכרנו הדין שחולקים וזה באור חלק הראשון. וחלק השני במה שאין כופין לחלוק והוא שאם היה כל אחד

(¹) הדין דצריך להיות ד' ברוחב וחי' באורך בחצר כ"כ הר"י מיגש חביאו המ"מ בפ"ב מה' שכנים הלכה א' והם למדו כן מדברי אביו בב"ב י"א. וכבר כתב שם הרמב"ן בחירושו דכל הפלפול בגמ' לענין אי חצר כנגד הפתחים מתחלק אינו ענין ליורשים או לשותפין שקנו הבית עם פתחיו וחצריו וגם הגאון לא הזכיר מזה דבר.

(²) משנה ב"ב פ"א ה"ו.

(³) עירובין ג'.

(⁴) מאמר ר' פאפ עירובין מ"א.

(⁵) כן נקראת גם בגמ' אצבע הקטנה מנחות י"א: זו זרת זו קמיצה וכו'.

(⁶) צ"ל או חמש ברוחב האצבע וכן בכ"י צ"ל „או כמסה“ „במקום „או כמסה ותלת“.

(⁷) ר"ל השדות והגנות והפרדסים.

(⁸) נראה שנפלה כאן מלה אחת ואפשר שצ"ל בית הכד כמו במשנה בבא בתרא.

(⁹) משנה ב"ב פ"ו ה"ז ושם בגמ' דף י"ג ע"ב וכבר דברנו על ענין זה למעלה.

(¹⁰) כיון שנקט במשנה טלית ועליו אמר כל שאם יחלק שמו עליו משמע שקאי גם על טלית.

הוא אמתנאע אלקסמה. והוא אן קצר כל ואחד מן הדה אלתקאסס מן
אלחדוד אלמדכורה פיה אלמוצועה לה ולס יכן פיה לכל קסס בדלך
פלא יגזו אן יקסס חנינד. ובדלך איצא סאיר אלאניה מן חדיר ונחאס
וגיר דלך פאן קאל בעין אלקום לא נקסס כל ואחד מנהא פלא תקסס
ואדא אמתנעת אלקסמה ונב ואחד מן תלתה אשיא. אמא אן רצי אחד
אלקאסמין אן יאכד. הו אלגזו אלאול [28] ויחאסב שריכה באלאפעל
אלדי בינהמא פיפעל. או יקול אחד אלקאסמין לצאחבה אמא אן
תביע מני או תשתרי מני פיגב אן יביע מנה או ישתרי מנה ועלי אן
אלאכר יקול נקסס. ואלתאלת אן יקול כל ואחד מנהמא אנא נשתרי
פאן קאלא בדלך לא יבאע לא להדא ולא להדא כל יבאע ויקסס תמנה.
פדלך כמאל שרח אלצרב אלתאני אלדי הו אן תראציא אקתס[א]מהא.
ואלקסס אלתאלת. הו(א) אלדי לא יקסס ואן תראציא. דלך אלכתב
אלמקדסה והי ארבעה ועשרין ספרא ומא אשבה דלך. פאן רציא אן
יקתסמאהא לם תז(ו)דהמא. והדה אלקול אן כאן דסתא ואחדא ואלא
תקסס. ואמא אן כאנת דסותא ורציא באן יאכד כל ואחד מנהם דסתא
פגאזו להמא. ואן כאנת מעמולה דסתין או תלתה ורצי אלואחד מנהמא

מאלה הדברים שאנו דנים עליהם לענין החלוקה פחות מהשעורים הנזכרים שנתנו
להם ולא יהיה בכל חלק כזה (השעור) או אין כופין על החלוקה. וכמו כן בשאר
חפצים בכלי ברזל ונחושת וזולתם ואם אומרים מקצתם לא נחלק כל אחד מהם אין
חולקין ואם אינן רוצין לחלוק או על כרחך יהיה אחד משלושה הדברים אם רוצה
אחד מבעלי החלוקה ליטול חלק הראשון ויחשוב לשותפו חלק הנשאר ביניהם⁽¹⁾
יכול לעשות זה או אחד מבעלי החלוקה יכול לומר לחברו⁽²⁾ או מכור לי או קח ממני
או צריך למכור לו או ליקח ממנו ואע"פ שהאחר אומר נחלק. והאופן השלישי אם
כל אחד משניהם אומר אני אקחהו אם אומרים כך אין מוכרים לא לזה ולא לזה
אלא מוכרים וחולקים הדמים ביניהן⁽³⁾ ובוה נשלם באור אופן השני בדברים שחולקים
אם שניהם רוצים. והחלק השלישי בדברים אשר אין בהם דין חלוקה אפילו שניהם
רוצים וזה בכתבי הקודש והם ארבעה ועשרים ספרים והדומה לזה⁽⁴⁾ אפילו רוצים
לחלוק אין הרשות בידם וזה הדין אם היו בכרך אחד אבל אם היו בכרכים הרבה
ורוצים שיטול כל אחד מהם כרך אחד הרשות בידם ואם היו בשני כריכות או

⁽¹⁾ יוצא ממה שאמרו שם י"ג: על בבי כריכות תרגמא ר' שלמן בבשניהם רוצים.

⁽²⁾ היינו דינא דגוד או אגוד ולא ביאר הגאון אי מעלין בדמים וי"ל שדעתו כדעת
הגאונים שהובאו ברמב"ן בחי' שם ששמן אותן בב"ד ואין מעלין אהדדי בדמים.

⁽³⁾ הן אם שניהם אומרים לא נקח כזה מצינו בפוסקים שמוכרין וכן פסק הר"י מיגש
והרמב"ם בפ"א מה' שכנים ה"ב ע"ש במ"מ אולם אם שניהם רוצים ליקח כזה אמרו שאר
הפוסקים דאין מוכרין אלא משכירין וכן משמע מדברי המשנה ב"ב פ"י ה"ז ומן הגמ' שם ד' י"ג
ולגאון לפנינו דרך אחרת כזה גם לא הביא דין חלוקה לזמנים שכתבו הר"י מיגש והר"מ שם
ויש להם סמך בגמ' שם.

⁽⁴⁾ מסברת הגאון וע' רש"י במשנה שם.

אן יקסמהא ולם ירצי אלאכר פיגב אן יבאע במא הו עלי אנה גזואן או
תלתה פאנה לא יגוז אן תקסם אלאגזא אלא ברעאהמא. ודלך תמאם
אלאיצאח לתקאסם אלמוארט והו נבאי¹ במאל אלקול עלי אלמוארית.

כמל כתאב אלמוארית בעזר אללה ממא עני בתאליפה

רבינו סעדיה בן יוסף נוחם עדן.

⁽¹⁾ בכ"ז נבאי^ה וצ"ל נהאי^ה וחכונה גמר וסוף.

בשלשה ואחד משניהם רוצה לחלוק והשני אינו רוצה או צריך למוכרם⁽¹⁾ כמו שהם
אע"פ שהם שני חלקים או שלשה לפי שאין הדין לחלוק אלא ברצון שניהם ובוה
נשלם הבאור בחלוקת הירושות והוא תכלית וסוף המאמר בירושות.

נשלם ספר הירושות בעזר אלוה ממה שייגע לחברו רבינו סעדיה בן
יוסף נ"ע:

⁽¹⁾ לא מצאתי ראיה לפסק זה ולפי הפוסקים יחלקו בזמנים ואם הם ענין אחד יש בהם
דין דגוד או אגוד ע' טוח"מ סי' קס"ג.

תרי"ג מצות.

תרי"ג מצות.

את ה' אלהיך תירא, ואותו תעבוד בתפלה,
ערב ובקר יחרוהו, באות, ושטפת לתהלה.
בכנפיך ציצית נצה⁽¹⁾, ובפתחיך מזוזה סלה,
כבר הוריד, ירא מהם, כלאל נתן⁽²⁾ למו גדולה.
גדולה לזקני, והדרתם, ומורא למקדיש⁽³⁾ תקים,
ללמוד⁽⁴⁾, וללמד דת, והמלך יקראנה להם בלהקים⁽⁵⁾.
דחה האלילים⁽⁶⁾, ונתצתם, ורעד⁽⁷⁾ כמוך תחשקם,
הביאה⁽⁸⁾ כפר, וצדק תרדוף, ומשקלותיך לצדק תקם.
הקם תקים, ועוזב תעזוב, והעבט תעביט די חסרון,
השב תשיב אברה, והענק תעניק, והוכיח לכשרון.
וחי אחיך עמך⁽⁹⁾, וברכת בשבעך ברוך,
המול ימול יליד ביתך, ומקנת כספך לברית זכרון.
זכר שמור השבת⁽¹⁰⁾, אתה, ובניך, ועבדיך, ובהמתך ישבתו,
ראשון, ושביעי⁽¹¹⁾ בניסן עצרת, ותרועה קדש לנקבו⁽¹²⁾.
חקת הכפורים קדשהו, והחג, והשמיני בו,
שלש רגלים תחוג⁽¹³⁾, ומתנת יד כברכת טובו.

- (1) אולי רמז בזה שציצית חובת סלית.
(2) לפי מקור במקום צווי כלומר צריך אתה לתת להם גדולה כאשר אתה נותן לה' וכן חן גדולה לזקנים. והר"ר יחיאל מ' זכס בהערותיו פי' השוה המקום כבודם לכבודו.
(3) צ"ל למקדש (אשר) תקים.
(4) נראה שמנה פה מצות ת"ת בפני עצמה.
(5) מפני החרוז אמר הריבוי בלשון זכר, וביחיד בסמוך "להקת".
(6) גם בבה"ג איתא "לשרף ולגדע ע"ז".
(7) אולי צ"ל ודיעין.
(8) רמז למצות שקלים.
(9) גם בבה"ג אית' והחיות את וכו'.
(10) זכר ושמור מנה למצות אחת כי בדיבור א' נאמרה, ושביטה מנה למצות אחרת לאיש, וכן מצוה לבנים ולעבדים ולבהמה לכל אחד בפ"ע.
(11) קרא לשביעי של פסח וכתוב בפ' ראה וכו' במס' סופרים פי"ט ה"ג וע"ש בהערות.
(12) לקרא.
(13) נראה שרמז על החגיגה.

טובו בפסח, מצה, ומרור¹), לבער חמץ ולכלות.
 שבועות²), וסוכה, ולולב, תקיעה, וענוי ממאכלות.
 ירחי³) עיבור, ופסח שני, ושמחת החגים⁴) למלאות,
 כתוב זאת⁵) רמז מגלה, ונר ימי חנוכה עד כלות.
 כלות שש שנים הארץ, ובס תחפיש עבד עברי הנלקח.
 שנת החמשים ונמשות, וגם הרצוע בה יפקח.
 לתת תרומה, וראשית עריסך, והלולי קדש מרקח⁶),
 אך תשוב חבול לצריכיו ותבורך בכל מקח.
 מקח נסף ושטר וביאה כס באשה תריר⁷),
 שארה, כמותה, ועונתה בעודנה, וכריתות בצאתה להפריד.
 נכספת ליפת תאר גיירנה, ותבחון השוטה מהמריד⁸),
 יבמתך חלוץ, או יבם אולי יקום שריד.
 שריד מהפיל שים מעקה, ופדה פטר רחם בהסתח.
 ושגר בהמה יקדשון, ויפדה הרכש⁹), או ינותח.
 עת המקושרות תבכרנה הקדישם¹⁰) מאין רתח.
 גירי צדק כאזרח, והנבילה לתושבי פתח.
 פתח הבכורים אם פתחו הביאם, ותקרא במקדשים¹¹),
 מעשר בהמה, ומעשר ראשון, ומעשר אביונים מרושים¹²),
 צעור בשני¹³) לבחירה, או תפדהו ודמיו מקדשים,
 והתודית בקימין¹⁴) כל אלה בערתי כל מעשרות קדשים.
 קדש ראשית נזך, ומתנות זבחיך ארבע¹⁵),
 הלכות שחיטה תחקור בדת, ולכמות דם הנובע.

-
- (1) כל אחת מנה למצוה בפ"ע.
 (2) רמז על מספר שבעה שבועות.
 (3) רמז על קביעות ראשי חדשים וכ"א בבה"ג.
 (4) נראה שרמז על שלמי שמחה או על השמחה בכלל.
 (5) לא מנה הגאון את חנוכה ומגלה אלא לפי שנרמזים במקרא, ובאמרו רמז מגלה
 נראה שהרגיש במה שיש להשיב על הבה"ג במה שמנה כמה מצות דרבנן כמבואר בס' המצות
 להרמב"ם שורש א'. ע' הערות הר"ד זכס.
 (6) ערלה בשנה חרביעית קודש הלולים הפירות אשר כבר נתבשלו ופובות הגה
 ומלאות רקח.
 (7) זאת הגירסה נכונה ע"פ הערת הר"ד זכס; וה"ר ראזענבערג קרא "תדיר" כלומר תחיה
 לך אוהבת. ממלת דודים.
 (8) פ"י הר"ר סוטה (לבלי תמריד).
 (9) פ"י הר"ר ואם לא תפדה פטר חמור וערפתו.
 (10) נראה דעת הגאון שמצוה להקדיש הבכורות בפ"ה ועיין משנה ערכין פ"ה ה"ז
 ורמב"ם ה' בכורות פ"א ה"ד. מאין רתח פ"י הר"ר אל ירע בעיניך.
 (11) במקום המקודש תקרא פ' ביכורים.
 (12) פ"י הר"ר נדבאים.
 (13) פ"י הר"ר במעשר שני.
 (14) אם קימית כל אלה שאם לא קיים אינו מתודה עיין משנה מעשר שני פ"ה ה"א.
 (15) נראה שמנה הגאון המתנות ארבע מצות.

רחב גבולך והתאוית¹ תדשנה טובי ותשבע,
 תט אחרי רבים במדרשי פנים² שבע.
 שבע ותשעים מצות עשה אלה תמיד תגמור.
 כי מצות הגוף³ המה ומעדניהם תזמור.
 תבואתך טובה אשר צפנתי פעלתי לחוסים לאמר,
 אם תלך בדרכי ומשפטי תשמור.

תשמור מוצא שפתיך כי תדור, ותפליא להזיר לרצון,
 תקריב אם תטמא בפתע, ועל תורת נזירך לעלצון⁴.
 שאננה⁵ בנדריה ואסריה לאביה, ואישה המלצון⁶,
 אל המקום אשר אבחרה בו תביאו קרבני רצון.
 רצון מיום השמיני עולת בקר וצאן ועוף לרציון⁷,
 גם שלמי בקר וצאן, וארבעים לחמי תורת צפיון⁸.
 קרבן חלבים להניף, חזה, ושוק למשרתי חביון⁹,
 לשרוף נותר לבקר, עור העולה לכהני צביון¹⁰.
 צביון¹¹ מנחת סלת, מחבת, ומרחשת, חלות, ורקיפה להערך,
 ברית מלה, ומכלת¹² קדשים, ומחלקות מנחות תדרך¹³.

(¹ מנה גם מצוה זו כמו שמנאה הרמב"ן בהשגותיו לספר המצות לרמב"ם מצות עשה ד' עיין שם.)

(² נראה שכיוון הג' לדברי הירושלמי סנהדרין פ"ד ה"ב. רבש"ע הא"ך היא החלכה א"ל אחרי רבים להטות וכו' כדי שתהא התורה נדרשת מ"ט פנים טהור וכו' ועי' מס' סופרים פט"ז ה"ה וה"ו ובשה"ש רבה ובפסיקתא רבתי פ' כ"א, ובמקום מ"ט אמר הגאון בקיצור "שבע" כלומר שבע על שבע; והר"ר פ"י שכיוון למשנה סנהדרין כ"א ב' רשב"ג אומר בג' מתחילין בה' נושאין ונותנין ונומדין בז' והר"ר זכס פ"י שכיוון למשנה שם פ"ה ה"א שהיו בודקין בז' חקירות. (³ נראה שחידש הגאון והוסיף על חלוקת הבה"ג חלוק המצות למצות הגוף ולמצות קרבנות וששייכות לטהרות כי הבה"ג במנין לא שמר חלוק הזה, וגם לא מנה העשין כפי אשר באו בסידור התורה אף שמנה הל"ת בענין זה האחרון. והבאים אחריו באזהרות תפסו דרך ר"ם, והנה בהקדמה לבה"ג הוצאת הר"ע הילדסהיימר נמצאו בתוך מנין המצות התיבות "מצות הגוף" שלא במקומן; ואולי אחרונים קבעו זאת ועיין שם הערה כ"ה ובדברי הר"ר שזח"ה במגיד לשנת תרל"ח.)

(⁴ רמז על הקרבן אם נטמא הנזיר פתאום וכן אם השלים נזירתו בשמחה כ"פ הר"ר והר"י זכס.)

(⁵ האשה.)

(⁶ עליהם לקיים או להפרי, מלצון פ"י מליץ והר"ר פ"י מלשון שררות.)

(⁷ להיות לרצון לפני ה').

(⁸ אולי תורה לה' הצופה הכל וכל העתיד וכן נקראת המדה בלשונות העמים. והר"ר זכס פ"י קרבן תורה על שבאה צפיתכם שצפיתם והר"ר פ"י תורה שתצפו שתהא לרצונכם.)

(⁹ ביהמ"ק חביון עוזו כ"פ הר"ר.)

(¹⁰ מלשון צבי היא לכל הארצות והר"ר פ"י לשון רצון ובחירה.)

(¹¹ לפי דעתנו הטוב המורם לאזכרה.)

(¹² פ"י הר"י מלשון מכולת לביתו ורמז על מצוה אכילת קדשים, ופ"י הר"ר מלשון ממכלה צאן אינו עולה יפה.)

(¹³ ל' הפעיל וכן בחרוז שלמעלה "להערך" כמו להעריך.)

פתי החבתיים, וחלק כחלק, וממכר¹) משמר המכרך,
 רחיצת מים, ותרומת דשן, ובער עצי אשה ערך.
 ערך נפש האדם כפי שניו, ובהמה שלא תבא אולם²).
 ערכי בתים, וחומש בעליהן, שדי אחזה, ומקנה לגאלם³).
 שעירי⁴) עבודת נכר לעם, וליחיד להובילם,
 שדה חרמים, ונוזל הנר, וחטאת על כל נעלם.
 נעלם מקהל, ומשיח יביא פר, והנשיא בשעיר יתכפר,
 עם הארץ בשה, ונוזלים, ובעשירית האיפה להשפר.
 מועל, ונוזל ישיב קרן, וחומש, ובאשם שגנתו יפר,
 ואשם תלוי, ולנחרפת, והקדש בחמישיתו לכפר.
 לכפר מגע חטאת, ודמה⁵) בכל כלי, כחקת תמימה⁶).
 הלויים ירימו ממעשרותם למשרתי המלך פנימה.
 כה תברכו, וזה חקכם חמשים ושמונה מצוה שלימה⁷).
 וקדש מכהן מן הנפש, כי אם לשארו יטמא.
 יטמא מן נבלת בהמת⁸) טוהר הנוגע, והנושא, והאוכל כחוק,
 ונוגע בטומאה⁹), ונושאה, ונוגע בשרץ בדחוק¹⁰).
 טומאת כלים, ושבר חרש, אוכל, ומשקה, וזרע במחוק¹¹).
 תנור, וכירים יתין, במעין, ובור ללמוד חוק.
 חוק שכבת זרע, לרואה, ויצועו, ולשכבת חיק¹²) מהמרות¹³).
 דתי זב, וטהרתו, וקרבנו, ונדה, ובוועלה נזהרות.
 זבה לספר, ולהקריב, שבוע ושבועים ליולדת ספורות,
 שלשים ושלשה וכפלם, ולהביא קרבן, ולהורות¹⁴).

¹) לשון לבד ממכריו על האבות ועיין סוכה נ"ו. ובר"מ ה' כלי המקדש פ"ד ה"ה וכבר העיר הר"ז שמשמר היוצא מברך את משמר הנכנס.

²) כגון המקדיש בהמה טמאה שאינה ראויה לקרבן ע' פ"י הר"ז.

³) ושדה מקנה לענין גאולתם.

⁴) שעירי חטאת בעובדי ע"ז לצבור וליחיד.

⁵) כל אשר יגע בבשרה יקדש ואשר יזה מדמה וכו'.

⁶) פרה אדומה אשר אין בה מום.

⁷) אלה מצות הקרבנות וקראן "שלמה" על שם שאמר בתנחומא צו והובא בילקוט תהלים פ"ח "הקרבנות אינן אלא שלום וכו' זבח השלמים שעשה שלום לכל".

⁸) נבלת בהמה טהורה.

⁹) נבלת בהמה טמאה.

¹⁰) נראה שכיון שהשיעור צריך להיות כאחת אבל ישני חצאי שיעור שתלאן בקיום אינו טמא במגע שאין חיבור אדם חיבור וכן פסק הר"מ בפ"א מה' אבות הטומאה ה"ב ועיין חולין קכ"ד: והר"ז פ"י בדחוק בקרוב עד שיטמאנו והר"ר פ"י בנמאס.

¹¹) לשון המשנה מכשירין פ"א ה"ה הממחק את הכרישין, כלומר שדוחקן עד שיצא מהן טל להכשיר הזורעין ובש"ס כריתות ט"ו: גורם "המחק" את הכרישין והר"ז פ"י בתלוש והר"ר פ"י כמו בחוק.

¹²) וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכו' ואשה אשר ישכב איש אותה

ש"ז ירחצו במים.

¹³) שלא לעשות במרי ולעבור על זה.

¹⁴) והזהרתם את בני ישראל, ולהורות את בני ישראל.

ולהורות מראה עור הבשר הבהרת, והמחיה¹) רתוקים²).
 אם פרוח³), והצרעת, קרחת ורעותה⁴), והנתקים.
 הבוהק לטהר, והבגד לעשיר המטהר, ולעניו חקים,
 חקי הבית וטהרתו ואז יירשו⁵) כמו דבקים.
 דבקים במת יתחטאון בשלישי, ובשביעי ככתבם,
 מזי מי הנדה יכבם, וכן ישמא הנוגע בם.
 גמר ארבעים וחמש מצות⁶) פרישת טמאות מלקרבם
 הוכללו מאה ושלש מצות⁷) כהנה בהתערבו בם
 בם כנכללו הראשונות נמצאו מאתיים⁸) נגוהים
 אלה הם מצות עשה דברי חכמות ראמות נבוהים
 אונך הט ושמע ועשה שמור מצותי וחיה מבלהים
 אין חקר לשכר עושיהם ואראנו בישע אלהים.

אלהים אחרים לא יהיה לך, לא תעשם, ותעבדם, ותשתחוה להם.
 ולא תביא תועבה, וצפויה⁹), ולא ישמע על פיך זכרוניהם.
 בל תקים אשרה, ומצבה, ואבן משכית למעניהם,
 אל תאכלו מזבחם, ולא תלכו בחקות גויהם.
 גויהם מכרות למו ברית, ומהתחתן בם הזהרו,
 אובות, וידעונים לא תלמדו, ומשאל בפחזותם הוסרו.
 דחו נחשים, ועוננים, וקסם, מכשף, וחבר, ודורשי מת תזרו¹⁰).
 מקרה, והקפה, והשחת, משרט, וכתובת הנזון.
 הנזרו פן תשבעו לשוא, ולשקר, ולא תחללו שם אדון,
 לא תענה שוא, ותשא שמעו¹¹), ותשת ידך לחנף, ורבי מדון¹²).

(¹) אולי כיון למכות אש שנאמר והיתה מחית המכה.

(²) נסגרים מל' רתקו בזיקים.

(³) אולי כיון במנינו „אם פרוח“ לשאת ולשחין שכתוב בהם „פרח“ ואח"כ מנה והצרעת.

(⁴) גבחת.

(⁵) רמז על מה שאמרו וי"ד והובא בילקוט מצורע תני רשב"י כיון ששמעו כנענים
 שישראל באו לארצם עמדו והטמינו כל ממונם בכתלים וכו' אמר הקב"ה לא הבטחתי לאבותיהן
 שאני מכניס את בניהם וכו' לארץ מלאה כל טוב וכו' מה הקב"ה עושה מגרה בתוך ביתו
 נגעים והוא סותרו ומוצא בו סימא. ואולי צ"ל חקי הבית וטהרתו ואז יירשו.

(⁶) מצות טומאה וטהרה.

(⁷) עם מצות הקדשים.

(⁸) כשיטת הבה"ג „שמנה בסוף ספרו ר' מצות עשה וכן בהקדמת הבה"ג הוצאת ר"ע
 הילדסהיימר ומה שנרפס בבה"ג הישן רמ"ח אולי המעתיקים אשר ראו דברי ר' שמלאי הוסיפו
 אלה המ"ח.

(⁹) צפוי נעבד אסור כן הביא הר"ם בלשון הספרי בספר המצות ל"ח כ"ב ומנאה בפני
 עצמה וע' משנה ע"ז פ"ג ה"ה ועיין ש"ס שם מ"ה.

(¹⁰) פ"י הר"ר מלשון זרה הלאה.

(¹¹) לא תשא שמע שוא.

(¹²) לפ"ד הכוונה לא תהיה אחרי רבים לרעת.

ועל ריב לנשות, וגם משפט¹), והכר פנים, וקחת שחד לאברון,
 עול משפט²), ושאת פני דל, והרור³), פן תכחשון ורון⁴).
 זרון לא תוידון⁵), לאור נשיא, לקלל שופט, ולהקשות ערף⁶),
 לעשק, ולגזול, וללין פעולה, לנקום, ולנטור, ולהכשיל מטרף⁷),
 חרלו לכם מכל אלה ושאת חטא⁸), וחרש לחרף,
 משנוא, ומרצוח, ורכיל, ומעמוד על דם טרף⁹),
 טרף אבר מן החי, וגיד הנשה, גבלה, וטרפה, חלב, ודם,
 על הדם לא תאכלו, ובשר בחלב, אותו ואת בנו בהתיחדם.
 יוצא¹⁰) חוץ, מסימני דג, והחיה, והעוף, והחגב בנודם¹¹),
 ורמשי ארץ כל יאכלו עמי, אל ישקצו ויטמאו בס כבודם.
 כבודם הלוי לא יעובדוהו, לא יענון יתום, ואלמנה פן אחרה,
 כל יוני גר, וילחצוהו, ויקחו כופר לרוצח מתגרה,
 לא יונן¹²) רע, ויאמצו לבב¹³), המדה, והמשקל, והמשורה להמרה¹⁴),
 לא תחמד, ולא תגנב, ולא תנאף זה כלל מערה.
 מערה אם, ואשת אב, והכלה, והגדה, ואשת איש בס קנאתי,
 שלשה¹⁵) דורות מזרעך, ובהם מחמותך¹⁶) גנתי.
 נות¹⁷) אח, ודוד, ואחות, אחיות אב, ואם פנית¹⁸),
 אל תטמאו בכל אלה, כי את כל אלה אשר שנאתי
 שנאתי אשה אל אחותה, קרש, וקדשה, ויבמה החוצה,
 וגרושה אחרי הטמאה, ואל תחלל בתך לנאצה.

(1) לא תמה משפט.

(2) לא תעשו עול במשפט.

(3) לא תהדר פני גדול.

(4) ולא תכחשו.

(5) נראה שכיון ללא תסור שנאמר והאיש אשר יעשה בזדון וכו' ולא יוידון עוד.

(6) על מה שנא' דברים ב' י"ז וערפכם לא תקשו עוד. וכבר השיב הרמב"ם בס"ה שורש ד' על מניין זאת המצוה אכן הרמב"ן בהשגותיו שם מנאה.

(7) נראה שכיון ללפני עור לא תתן מכשול ורמז על מה שאמרו בת"כ על זה אל תאמר לו מכור את שדך וקח לך חמור ואת עוקף עליו ונוטלה הימנו והר"ר פי' לא תסיג גבול והנה זאת הל' כבר מנה הגאון להלן באות ב' בסוף הלאוין.

(8) ולא תשא עליו חטא.

(9) לא תעמוד על דם רעך.

(10) בשר שיצא חוץ למחיצתו כדדרשינן בחולין ריש פ"ד.

(11) אשר תעופנה.

(12) ולא תונו איש את עמיתו.

(13) לא תאמץ את לבבך.

(14) במדכס בי והר"ר פי' להמיר.

(15) על בתו ובת בנו ובת בתו וכן נמנו בבה"ג אצל הנשרפין והר"ר פי' אמו ואם

אמו ואם אביו.

(16) חמותו ואם חמותו ואם חמיו כפי' הר"ר.

(17) פי' הר"ר אשת.

(18) פי' הר"ר הסרת.

ענבות זכר, וזרמת בהמה, וכל תרביענה אשה לשמחה,
ומהעביר למולך זרע, ומלסרס⁽¹⁾ כל חיה פרוצה.
פרוצה תלבושת שעטנו, וכל תתעלם מאבדה, ונפל⁽²⁾,
לא תשיכו⁽³⁾, ולא תשימנהו⁽⁴⁾, ותחי כנושה, ותמשכן השפל⁽⁵⁾
צור לא תנסו ותתנו מוראו⁽⁶⁾, ולא תשמע אל נביא שקר טפל,
לא יחבול רחים, ורכב, ובגד אלמנה אליה קפל⁽⁷⁾,
קפל כלי גבר מאשה, והחלף⁽⁸⁾, וכל חסגר לארץ מרתים⁽⁹⁾,
זר לא יאכל קדש, לא תתעשת בנגע⁽¹⁰⁾ למראה עינים.
רק לא תקח האם, וערלה, ולא ירבק חרם בידים,
נקי בדין מענוש⁽¹¹⁾, מבית ומכים מדות שתים⁽¹²⁾,
שתים וארבעים ומאה מצות לא תעשה הרע,
אלה הם חובות הגוף⁽¹³⁾ ושתים הקיצונות⁽¹⁴⁾ מהשתרע
תגור כי אני דיין להפרע ולא יגורני רע
לא תוסיף עליו, וממנו לא תגרע.

תגרע זרע, וקציר בשביעית, ובשניהם ביוכל מדרשון⁽¹⁵⁾,
אל תחשבו בליעל, ותגשו⁽¹⁶⁾, לא תפאר, ותעולל נשון⁽¹⁷⁾,
שכחה, פאה, פרש, ולקט, ולא יצבא הנקי ברגשון⁽¹⁸⁾,
לא תעשה כל מלאכה בשבת נתתו זכר ליום ראשון,
ראשון, ושביעי בפסח, ששה בסיון, והכסא חויתך,
העשור, והחג, ועצרת וממלאכת עבודה הוהרתך.

-
- (1) ובארצכם לא תעשו ויקרא כ"ב כ"ד אוהרה לסירוס ובכח"ג מנאה בלשון המקרא.
(2) לא תראה את חמור אחיך או שורו נופלים וכו' והתעלמת.
(3) לא תשיך.
(4) לא תשימון עליו נשך.
(5) נראה שכיוון אל "לא תבא אל ביתו לעבט עבטו".
(6) אולי כיון לסוף פרשת לא תנסו דברים ו' י"ט להדף את כל איבוך מפניך.
(7) הניחתו מקופל לשמרו להחזירו.
(8) ולא ילבש גבר שמלת אשה.
(9) מל' מרת רוח ליצחק ובעבד שברח מח"ל לארץ. וקרא ארץ העמים מרתים, ור"ר
פ"י ל' מרידה.
(10) השמר בנגע הצרעת וכו' ככל אשר יורו אתכם הכהנים.
(11) ונקי וצדיק אל תהרג.
(12) לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן וכו' לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה.
(13) הבה"ג במנין המצות ל"ת מנאן לפי סדר כתבן בתורה והגאון שמר גם בל"ת החילוק
בין חובת הגוף לשאר ענינים, ועוד אמר הבה"ג "לאוין שבמלקות" וכוונתו שראוי עליהם מלקות
לולא ענין מונע כגון אין בהם מעשה. והגאון אמר סתם מצות ל"ת.
(14) הכתובות בחרוז הבא.
(15) לבלי דרוש אחריהן ולבקש לעשותן.
(16) לא תגש.
(17) כי תחבט זיתך לא תפאר וכו' כי תקצור כרמך לא תעולל.
(18) אשר יהיה נקי לביתו כי יחס עור לבבו יען לא עברה שנה מיום נשא אשה, ור"ר
פ"י ברגשון מלחמה.

קציר חדש, ומחמצת, לא יראה, ולא ימצא פקדתיך,
נא, ובשל, ושבר עצם, מהותיר, והוציא, וזבח על חמץ צויתך.
צויתך כל תפסח בשעריך, נכר, וערל, ותושב לא יכרו עליו,
בל תבער, ותצא גבול בשבת, שלשים ושבע מצות זמן נקוו אליו
פטום שמן, וקטרת, ולא יסך, וזר בל יקרב היכליו,
לא תעלו על מזבח הקטרת, ונסך לא תסכו עליו,
עליו אין מעלות, ונפת חרב⁽¹⁾, ותכבה אש החיצון לרגוע⁽²⁾,
מאכל חטאת⁽³⁾ פנימה, ומנחת כהן⁽⁴⁾, מומם⁽⁵⁾, ושמא מלננוע
שומת שמן וזה במנחת חב⁽⁶⁾, והבדלת מלוק בפנוע,
אל תקטירו שאור, ודבש, ושמא להקריב⁽⁷⁾ לבלתי ננוע,
ננוע אין ליולדת, ולא תבוא, ושמא לא יאכל קדש,
מומי בהמה משחוט, ומהקריב, ושורע לגדר בל תקדש,
מהותיר תודה, ומלחמין מנחה, ולא ילין חלב חוץ הקודש,
פן תעלה בכל מקום, אתנן, ומחיר מהביא לקודש,
לקודש אם נשמא לא יאכל, ומבן נכר לא יאתיו,
לוי לא יגע, ויראו כבלע, ויעברו מחמשים⁽⁸⁾, ובחלבו ישוו,
כהני לא יחללו קדשי, ובל יאכלו בגבולין⁽⁹⁾ וישתיו⁽¹⁰⁾,
הן אלה מצות לקרבניהם עם לא ימיר, ארבעים יהיו.
יהיו קדושים מטמאת מת, מגרושה, וחללה, וזנה לנקותם,
גדולם⁽¹¹⁾ לא יפרע, ויפרום, ויצא⁽¹²⁾, ורחק אלמנה, וקרוכיו במותם,
שרפם אשת זר לא תאכל, כל יפדו חרם, ויקדישו בכור חם,
לא יסנירו חלוש, וישכרו, ובל ינחלו⁽¹³⁾ זולתי חקותם,
חקותם נוספות חמש עשרה כלם תשעים ושתים נכונים
המלך אל ישיב עם, ואל ירבה סוסים, ונשים, וממונים.

(1) כי חרבך הנפת.

(2) לשבות.

(3) חטאת אשר יובא מדמה וכו' לכפר בקדש לא תאכל.

(4) וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל.

(5) כל איש אשר בו מום לא יגש להקריב.

(6) מנחת חובה שמביא הבעל על אשתו ספק סוטה.

(7) ולא יטמאו את מחניהם.

(8) ושרת את אחיו וכו' ועבדה לא יעבד.

(9) לא תוכל לאכול בשעריך וכו' ותרומת ידיך וכן מנאה הר"מ וע' מכות י"ז. ור"מ

פי"א ממעשה הקרבנות ה"ד.

(10) נראה שלא מנה הרב שתית נסכים חוץ לחומה בפ"ע אולם הר"מ מנה במעשר שני

אכילת דגן בפ"ע ושתית תירש בפ"ע בס' המצות ל"ת קמ"א קמ"ב.

(11) והכהן הגדול מאחיו.

(12) ומן המקדש לא יצא.

(13) בארצם לא תנחל.

זומס¹). נדר לא יחל, כל יאחרהו, ומלאת זרענים²).
 אל יגלח הנזיר, וישת דם ענב, ונפנים³).
 ונפנים פן תקדש⁴). וכלאי זרע, ורבעי בהמות⁵) מונחות,
 לא תתעמר, ותשחית עץ, ויוסיף המלכה עלי נכוחות.
 המגרש לא ימכר, והמעשר למת, ולשמא, ולאנחות⁶).
 ומקנה הנמכרת כל ינאול, עבודה, וגוה מקדשים דחות.
 דחות מן קהל פצוע, וכרות, ממזר, עמוני, ומואבי,
 לא תדרשו שלומם לעד, מצרי, ואדומי עד שלשה מהביא.
 גרון לא תניף, ותתן אל כלי, ותחרש בבלאים כתעבי,
 לא יעבד⁷) בנחל, ולא תבנה עיר⁸) בנדה בי.
 בי השבעתיך לא תסוג⁹). ותחסום, ואחיד בפרך לא תכלה,
 פן ידרוף גואל הדם, ועברית לעם נכרית לא תסלה¹⁰).
 אונם, והמלשין¹¹) כל ישלחו, מאה ושלשים וחמש מצות למלא,
 הכל מאתים ושבעה וששה [ושבעה]¹²) לא תעשה אחת ממצות אלה.

אלה שבעים ואחד המומתים מצותם שנית לבית דין¹³) החזרתי,
 בשבע¹⁴) דרכים להשמיד תמותת זדים פזרתי.
 ברשף¹⁵) ורגם, ורצח, ומות מבלי רשם¹⁶) הזהרתי,
 כרת, ואבד מאתי, ופגעון המקנאים גזרתי.
 גזרתי עשרים ושלשה¹⁷) לכרת מושך ערלת בשרו מחוץ,
 לא פסח, ולא התענה, ובכפורים במלאכתו נחין.

- ¹ נראה שכיוון לעדים זוממין שלוקין מן התורה כראית' במכות ב'.
² אולי מנה הגאון כל תאחר בלקט שכחה ופאה בפני עצמו כדרשין בר"ה ה'.
 כי דרש ידרשנו וכו' מעמך זה לקט שכחה ופאה.
³ וענבים לחים ויבשים לא יאכל.
⁴ כלאי כרם.
⁵ כלאי הבהמה.
⁶ לא אכלתי באני ממנו.
⁷ אשר ערפו שם העגלה.
⁸ עיר הנדחת.
⁹ לא תסוג גבול.
¹⁰ תמסר ותמכר מלשון סלית שונים מתורתך.
¹¹ מוציא שם רע.
¹² כצ"ל כי לעיל מנה קמ"ב נוסף קל"ה סך הכל רע"ז וכן המספר בבה"ג.
¹³ כאשר שמר הגאון את דרך הבה"ג כן מנה המומתים כפ"ע אף כי מנאם בתוך
 הלאוין, בעבור שהעונש ניתן לב"ד וב"ד מחוייב לתת בראש המזיר כפ"ע, וכוה נתן טעם
 למנין הבה"ג ועיי' רמב"ם ס' המצות שורש י"ד ופי' הר"ר.
¹⁴ הבה"ג מנה "שבעה" עונשין שבתורה ומנה שש במיתת ואחת במלקות וכאשר הלך
 הגאון בדרך הבה"ג השאיר מספר "שבעה" אך הביא מספר שבעה מיתות ובתוכן אחת שלא
 מנאה הבה"ג "פגעון המקנאים".
¹⁵ שריפה. כפי' הר"ר.
¹⁶ חנק.
¹⁷ כ"כ בסוף בה"ג ובבה"ג הוצאת הרע"ה גם בהקדמה. אולם בבה"ג ד' וויען בהקדמה
 כתוב במעות כ"ב לפי שהיה חסר לפני המסדר אחות אחיו כמו שהעיר הרשז"ה.

דם, וחלב האוכלמו, ושמא, באכלו קדש לחוץ,
 והבא ביתי ושמאמו עליו, השוחט ומעלה החוץ.
 החוץ רקח שמני, וקטרת, והסך משחתי במרמה,
 לועמי נותר, ופגול, וחמץ בפסח ללחמה.
 וגם אלה יספרו שנית כי מצותי להכריתם יזמה,
 אף המערה מקור נדה כי היא זמה.
 זמה מבוא האחות, ואשר אחיות הוריו⁽¹⁾ צועה.
 דודתו, ואחות אשתו, ואשת אחיו לבלי חוק⁽²⁾ ממתעה.
 חרוג תחרגו⁽³⁾ מכלנה פן אכרית כפרץ נבעה,
 ואחריהם סקול שמנה עשר⁽⁴⁾ בתחלה מסות⁽⁵⁾ טועה.
 טועה ומדיח רעהו, ומתלהלה באובו, וידעונו,
 מגדף, ועובר אל נכר, אף המעביר לו את בנו.
 ילד סורר ומורה, והמקלל הוריו כמענו⁽⁶⁾,
 מכשף, ובא אלי אם כי עמד על...⁽⁷⁾ כנו.
 כנו ברדת עדי כלתו, ואשת אביו יעודה,
 על תבלית⁽⁸⁾, משכבי בהמה, ותועבות זכור צמודה.
 לפי כבוד השבת מחלליה, ובאי מאורשה חמודה,
 לרגבים וגל עפר יוקמו מדדתי⁽⁹⁾ מדה נגר מדה.
 מדה⁽¹⁰⁾ שנית אשוב זכר אלה להודיע כי המה הנשרפים,
 שלשה מיוצאי ירכו⁽¹¹⁾, וכהנה מעורתו רצופים.
 נשים שלש למעלה ממנו⁽¹²⁾, ובת כהן תוקד לרשפים,
 עשר⁽¹³⁾ עבירות אלה בנפשותם לבדנה שרופים.
 שרופים במספרם עשרה⁽¹⁴⁾ אחרים ימותו בידי שמים
 האוכל טבל, ותרומה, וכהן בשמא קדשי שמים.

(1) פי' הר"ר: אחות אביו ואחות אמו.

(2) שלא במקום מצות יבום.

(3) תיראו מכל העבירות אלה פן תקיא אתכם הארץ ורמוז על מאמרם בת"כ ושמרתם את משמרתי להזהיר ב"ד על כך.

(4) בנדפס בטעות "שמנה אשר".

(5) נביא שקר שעשה מסות ומופתים.

(6) בדבריו.

(7) כתב הר"ר "חסר" בכ"ו ועי' דניאל י"א ז'.

(8) אשה העומדת לפני בהמה לרבעה.

(9) הכוונה על האי שאמרו במשנה סוטה פ"א ה"ז במדה שאדם מודד מודדין לו וע"ש בגמ' ח'. והר"ר פי' על מה שאמרו בית הסקילה היה חוץ לב"ד ועי' בר"ם פ"ב מה' סנהדרין שהיה רחוק כמו ו' מילין כמו שהיה בין ב"ד של משה רבינו לפני פתח אהל מועד ובין מחנה ישראל.

(10) עיין דף שלפני זה הערה 13.

(11) על בתו ובת בתו ובת בנו ועל בת אשתו ועל בת בנה ועל בת בתה.

(12) על חמותו ואם חמותו ועל אם חמיו.

(13) בבה"ג כתוב חשעה וכבר הגיהו שם "עשרה" ועי' בהערה להקדמת הבה"ג להרע"ה.

(14) בבה"ג מנה י"א ועי' בהערות הנ"ל. והנה השמיט הגאון מחוסר בגדים ששמש

עורך שי בטמאה, ושכור, וזב, וטבול ערבים⁽¹⁾,
 חסר כפור, ופרוע, מבלי רחוץ ידים ופעמים⁽²⁾.
 פעמים⁽³⁾ אזכור שמונת אלה לעונש חנקה צבתים⁽⁴⁾
 גונב נפש, וממרה חכמי⁽⁵⁾ ומכה אב ואב העצבתים⁽⁶⁾,
 צופה עם⁽⁷⁾ אלקו לאליל, והמשקרים באמרי פי⁽⁸⁾ הצבתים,
 הבא אל אשת רעהו, זוממי כהנת, וזוניה קצבתים.
 קצבתים שני אלה האחרונים⁽⁹⁾ והם בטפל ידועים
 תחתם אביא גונבי קסוות⁽¹⁰⁾, ובוכל ארמית מקנאיהם פוגעים,
 רוצח, ואנשי עיר הנדחת שניהם לפי חרב נועים,
 פרט שבעת מיני מות כלל אחת ושבעים.
 שבעים ואחד סנהדרי ישפטום עשרים ושלשה בקטנה
 יכרתו רשעים מארץ וכוגדים יסחו ממנה
 תמימים יותרו בה ולחכמים לבדה נתנה
 אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה.

תבונה אם יש את נפשכם כל האמים עושו ובאו,
 שכל⁽¹¹⁾ חכמת בני ובינתם תראו חתת ותיראו.
 ששים וחמש פרשיות חקים ומשפטים⁽¹²⁾ להם נקראו
 שיחו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול וכבודם ראו.

שהביא הבה"ג וע' רמב"ם בס' המצות שורש י"ד שהביא בשם ספר המצות שהשיג עליו "ט"
 מיתח בידי שמים וע' הערות הר"ד שזח"ה בהמגיד שהבאנו.

(1) טבול יום.

(2) ורגלים.

(3) כלומר אף שכבר הוזכרו במספר הלאוין חזר ומנאן כאמור למעלה. ומנה ח' וכבה"ג
 בהקדמה ט' אולם בסוף מנה ח' ובהקדמת כה"ג הוצאת הר"ע "שבעה" ע"ש בהערה.

(4) כמו ע"י צבת מלשון צבת בצבת עשויה.

(5) זקן ממרה.

(6) הנכאבים ע"י זה.

(7) מתנבא בשם ע"י.

(8) כלומר הנביא השקר המשקר בתוך להקת הנבאים אשר עליהם נאמר באמרי פי הצבתים.

(9) פי' הר"ר חגאון חוזר ומסיר אלה השנים כי הם נכללים ונטפלים על איסור הבא על

אשת איש ועדים זוממין שנעשה להם כאשר עשו.

(10) תחת אלה השנים אשר מחק הביא מיתח קנאים פוגעים. — גונבי קסוות חיינו כלי שרת
 מן המקדש שלמדו מהא שלא יבואו לראות בסנהדרין פ"א: ועיין ס' המצות להר"ם שורש ג'.

(11) בבית השני מכל חרוז חותם חג' שמו בכפילת איזה אותיות "ססעעיד בן יוסף
 אאללופף חזק ואמין" ועי' בהערת הר"ר שי"ר בהצופה להמגיד ש"ז דף שכ"ה.

(12) כבר עמד הר"ר שי"ר על זה והקשה הלא הבה"ג קחשיב פרשיות מסורות לצבור
 מפני שעל הצבור לפקח עליהם, ומה שאמר חוקים ומשפטים (בנדרם בהקדמה "חוקים ומשפטים")
 הוא כעין פי' לדבריו "פרשיות". המסורים לצבור וגם בחובות הלבבות שער אהבת ה' פי' אמר
 "מצות שחייבין בהם בצבור ואין היחיד חייב בהן" ונראה שדעת הגאון שגם הדינין והמשפטים
 כמנו אותן הכתובין בפ' ואלה המשפטים הן חייב לצבור לפקח על גזל ועושה שרואין במדינה
 והן מסורין לצבור; וכן כל מה שהביא יש להם שייכות לסדר שלום והשקט ואחות במדינה.
 והנה בשתיים סר ר"ס מכנין הבה"ג. ראשונה שלא מנה מפרשיות שסדר הבה"ג (ס"ה) כי אם

ראו שפטיהם ושוטריהם מה נהדרו במראם
על פי שני עדים, ויחקרו הישב במלאם.
קמ¹) סרה כאשר זממו, ומן הלשנה²) ילמדו פליאם,
עורכי מלחמתי מה יפה, בהשיבם המחנכים³) מן צבאם.
צבאם בסוד קדושים רבה מחניהם מקדשים⁴) ומכבדים,
יצודו אשימה עלי מלך, ויערפו לכפר דם⁵) נורדים,
פרשת מלקות ייסרון, והם בתרועת מלך נועדים⁶),
יקראו לשלום בקרב והמשלימים יהיו למו עבדים,
עבדים העברי, ועבריה משפטם חקם לגלות,
דין החובל בחבירו, ובהרה, ומשחית עין, ומכה בשבט בגלות
סדר נוגח, ונוגף, ונומץ⁷), המבעה, וההבער לתגמולות,
בשומ⁸) חנם, ושכר, והשוכר, והשואל, ופרשת נחלות,
נחלות וכל בת יורשת, והבכור פי שנים יכיל,
נותני מום ומשפטיהם, והאונס, והמפתה בהנביל⁹),
מוציא דבה¹⁰) לענוש, ומחוקת מבושים להשכיל¹¹),
יקברו גבלת התלוי, תשלומי כפל וכפלים¹²) להשכיל,
להשכיל על מציאת שדה כי תנקה מהוחפר¹³),
וקדשתם שנת הדרור בהעברת שופר,
כל מושבי הארץ פרשתי בגאולת חבר נשפר¹⁴),
סכום ארבעים מצות ונמכר לגוי בפדיון יכופר¹⁵),
יכפר לכם בשבתכם בחטאת הכפורים על הסדר,
פרשת תמידין, גם מוספין, ופרה למשמרת בתדר¹⁶),

שלשים ומנה ל"ה אחרות, שנית. שהבה"ג מנה הפרשיות כסדרן לפי כתיבתן בתורה, והגאון
עזב דרך זה.

- ¹) אשר קמו לענות בו סרה ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו.
- ²) כי יפלא ממך דבר וכו' וקמת ועלית.
- ³) אשר בנה בית ולא חנכו וכו'.
- ⁴) והיה מחניך קדוש.
- ⁵) ויערפו שם וכו' ונכפר להם הדם.
- ⁶) עשה לך חצצרות.
- ⁷) וכו' יפתח איש בר וכו' ונפל שמה.
- ⁸) השם בידו לשמור בחנם. ואולי צ"ל בשומר חנם.
- ⁹) פי' הר"ר מלשון ויתנכלו.
- ¹⁰) מוציא שם רע.
- ¹¹) שאתה חייב להציל כמו שדרשו בספרי והר"ר פי' לענוש כפי המכביש והמתבייש.
- ¹²) כפל וד' וח'.
- ¹³) שמצוה להחזיק שדות בא"י ושלא להניחה ביד עובר אליל, אשר יבוש בעבדו ללא
אלוה. ועיין ספר המצות לר"מ ל"ח נ"א והשגת הרמב"ן למצוה רכ"ז שם בסוף הענין. והר"ר
פי' מהוחפר מאחיק האביון הנדכה.
- ¹⁴) אולי צ"ל חבר נשפר כלומר גואל אשר יש לו עושר ונכסים.
- ¹⁵) אחרי נמכר גאולה תהיה לו.
- ¹⁶) פרה אדומה.

מִנָּא הָעוֹמֵר, וְהַכּוֹרִים, וְשִׁלּוּחַ טַמְאִים מִמַּחֲנֶה הָרִד⁽¹⁾,
 אֲהָרֹן, וּבְנָיו לְמִלּוֹאֵיהֶם, וְשִׁחֲרַת⁽²⁾, בְּנֵי לֹוֹ לְבֹא חֹדֶר,
 חֹדֶר הַמִּשְׁכָּן מִה נִכְבַּד אֲשֶׁרֵי עֵינָ רָאִתָּהּ בַּמַּחֲנֶה,
 אֲרֹן הַבְּרִית, וְהַשְּׁלֶחֶן, וְאוֹר הַמְּנוֹרָה לֹא יִשְׁוֶנָה,
 זָהָב מְזֻקָק לְקַמֹּרֶת, וְנִחוּשֶׁת נְכוֹב⁽³⁾ לְדִשְׁנָה,
 לְכָרוֹת בְּבִרְכּוֹת וְקִלְלוֹת בְּרִיתוֹת⁽⁴⁾ אַרְבָּעִים וְשִׁמּוֹנָה,
 וְשִׁמְנָה⁽⁵⁾ וְאַרְבָּעִים מִגְרָשֵׁי לֹוֹ, שֵׁשׁ מֶהֱן לְמַקְלָשׁ⁽⁶⁾ בְּגִדֵּי,
 לְכָתוֹב תּוֹרָתִי עַל אֲבָנִים זָכָר הַמִּזְנָבִים⁽⁷⁾ בְּעִדְרִי,
 הַשִּׁמּוֹנָה בְּנָדִים לְתַפְאֶרֶת, וְשִׁמֶן וָךְ לְמֵאוֹר דְּבוּרִי⁽⁸⁾,
 וְשִׁמֶן רוֹקַח, וְהַמְּמוּלָּח, עֲשִׂים וְחֹמֶשׁ מִצְוֹת דְּבָרִי,
 דָּבָר הַגִּדְתִּי לְיַעֲקֹב אוֹתוֹ מִכָּל גּוֹי בְּאֲשֶׁרֵי,
 פְּנוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא יִכְלֹוּהוּ אֶל תְּפִירָתוֹ אֵתָהּ בַּחֲרִי⁽⁹⁾,
 גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ נִטְעָתִיךָ הָעֲשִׂיתִיךָ כִּלִּיל הוּא בַּחֲדָרִי,
 פֶּאֱרִי בְךָ אֶתְפָּאֵר כַּמְּלֹאֲנִי עֲבָדִי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל בַּחֲרִי,
 בַּחֲרִי הִנֵּה אֱלֹהֵי מִצְוֹתֵי שֵׁשׁ מֵאוֹת וְשִׁלֹּשׁ עֶשְׂרֵה מִסְפָּרָם,
 חֹזֶק וְאַמִּץ וְעֹשֶׂה כִּי בַעֲזָרְךָ אֶל רֶם,
 אֲנִי יְיָ זָכוֹר לְמַקְבְּלֵיהֶם וְאִם דָּל מִמַּעַשׂ דּוֹרָם,
 כֹּאשֶׁר זָכִינוּ לְהִזְכִּירָם זָכָנוּ לַעֲשׂוֹתָם וּלְשִׁמְרָם.
 (אז⁽¹⁰⁾) שֵׁשׁ מֵאוֹת וְשִׁלֹּשׁ עֶשְׂרֵה וְכו' כִּמוּ בְּנִדְפָס בְּסוֹף מוֹסָף).

(1) מַחֲנֶה ה'.

(2) וְכֵה תַעֲשֶׂה לָהֶם לְטַהֲרָם וְכִבֵּר הָעִיר הָרִד שְׁמֵנָה הַגָּאוֹן מִצְוֹת שְׁאִינָן נוֹהֲגִין לְדוֹרוֹת וְעֵי הָרִד בְּסִי הַמִּצְוֹת שׁוֹרֵשׁ ג'.

(3) וְעֵשִׂיתָ אֶת הַמִּזְבֵּחַ וְכו' וְעֵשִׂיתָ סִירְתִּיו לְדִשְׁנָה וְכו' נְכוֹב לַחַת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ.

(4) אֱלֹהֵי יַעֲמָדוּ לְבָרֶךְ אֶת הָעָם, וְרָמְזוּ עַל הָאֵי דִירוּשָׁלַיִם סוּפָה פִּיז' הִיד אֵין לָךְ דְּבָר וְדָבָר מִן הַתּוֹרָה שְׁאִין כְּרוֹת עֲלֵיו מִ"ח פְּעָמִים.

(5) חֲרוֹז זֶה שֶׁהֵם בִּי שׁוֹרוֹת חֶסֶד בְּנִדְפָס וְהַעֲתִיקָם הָהִירָא נִיבּוּיָעֵר הִיוּ לְהָרִד שׁוֹחֵה כְּכָתוּב בַּחֲמִיד הַנִּל.

(6) שֵׁשׁ עָרֵי מַקְלָשׁ תַּהֲיִינָה לָכֶם.

(7) לְזָכוֹר לְנִחְשָׁלִים בַּתּוֹרָה ה'.

(8) נִל שְׁצִידִיק לְהִיּוֹת "דְּבוּרִי" וְאִם גּוֹרְסִין דְּבוּרֵי צִ"ל שֶׁהוּא מַלְשׁוֹן כְּעִדֵּר בַּתּוֹךְ הַדְּבָר.

(9) כָּתַב הָרִד שְׁבַכִּי נִקּוֹד בְּחָרְרִי (אָף) וְכָתַב שְׁאוּלִי צִ"ל בַּחֲרִי, אִוֹלָם כֵּן כְּכָתוּב בַּחֲרוֹז שְׁאֲחֵר זֶה.

(10) אוֹלֵי אִמְרוּ סִדֵּר זֶה בַּמַּקְהִלּוֹת, וְנִרְאָה שֶׁהוֹסִיף אוֹתוֹ אִיזָה מַעֲתִיק, כִּמוּ שְׁנִרְאָה שֶׁהוֹסִיף הַמַּעֲתִיק הָרִד הַתִּיבּוֹת "כִּמוּ בְּנִדְפָס בְּסוֹף מוֹסָף".

פירוש י"ג מדות.

פירוש של עשרה מדות.

פי' שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם⁽¹⁾.

ר' ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת. מקל וחומר. ומגזירה שוה. ומבנין אב מכתוב אחד ומבנין אב ושני כתובים. מכלל ופרט. מפרט וכלל. כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט. ומכלל שהוא צריך לפרט. ומפרט שהוא צריך לכלל. וכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. וכל דבר שהיה בכלל ויצא למעון טעם אחר שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר. וכל דבר שהיה בכלל ויצא למעון טעם אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר. וכל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירונו הכתוב לכללו בפירוש. ודבר הלמד מענינו. ודבר הלמד מסופו. ושני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם⁽²⁾.

(1) לפני זה הפי' כתובה בכ"י הברייתא דר' ישמעאל כמו שהיא בתורת כהנים ובכר העיר הר"ר ש"ז שעכטער בבית תלמוד שנה ד' צד רל"ב שלפי עדות הר"ד אבודרהם בפ"י לוי"ג מדות היתה נוסחת הגאון כמו שהיא במדרש השכם. ר' ישמעאל אומר משלש עשרה מדות התורה נדרשת" ובכ"י לפנינו כתוב בברייתא דר"י בשלש עשרה מדות. והנה ראה זה מצאתי בס' "אשכול הכופר" סי' קנ"ח הביא "בת"כ נאמר משלש עשרה מדות התורה נדרשת מק"ו וכו'" אולם שם סי' קע"ד איתא "הורו ואמרו בי"ג מדות התורה נדרשת ואע"פ שר' ישמעאל אמר הכל הורו לו." — אמנם גם סידור המדות למספרן הוא משונה בפ"י ר' סעריה מברייתא דת"כ אשר לפנינו. דבברייתא מדת "דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא" כתובה קודם המדות "כל דבר שהיה בכלל ויצא למעון טעם אחר שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר" "וכל דבר שהיה בכלל ויצא למעון טעם אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר". ונהפוך הוא בפ"י הכ"י אשר לפנינו שאחר השתי מדות האלה תבוא המדה "דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא".

(2) הפי' אשר כתוב בת"כ אחר דברי ר"י הביא דוגמאות למדות אך מן החלכה, רק במדת ק"ץ הביא "ואביה ירק ירק" אולי מפני שזה נודע מן הדרש כשספרו את הקל וחומר בתורה (עיין ספרי פ' בהעלותך, ב"ק כ"ב. וב"ר פ' צ"ב). וגם בסוף הדוגמאות בבי' כתובים המכחישים זא"ז הביא לדוגמא "וירד ה' על הר סיני מלמד שהרכין" שהובא במכילתא פ' יתרו וסיים "וכן אמר דוד בס' תהלים ויט שמים" וכדומה לזה כתוב במדרש תהלים י"ח סי' י"ג (הוצאת הר"ר בובער) "כתוב אחד אומר וכו' ובא השלישי והכריע ביניהם" ובשם כ"י נאמרו שם הדברים.

המדה הראשונה. מקל וחומר. כיצד הוא קל וחומר. יש מהם שיתפרש ממנו ענין מצוה. ומהם ענין דבר בלי מצוה. צוה הקב"ה לאדם שנשא שתי נשים שחייב בשלשה תנאים הכתובים בתורה והם: שאר כסות ועונה שני⁽¹⁾ אם אחרת יקח לו שארה כסותה ועונתה לא יגרע זה נאמר בשביל שתי נשים ולא פירש לנו משפט האשה אחת זה יש לנו ללמוד מקל וחומר מה שתי נשים שהדבר עליו יותר כבד סיפוק שתיים מסיפוק אחת ק"ו לאשתו היחידה שהוא קל עליו יותר שחייב באלו התנאים המפורשים למעלה. והדומה לו כי תראה⁽²⁾ שור אויבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו לא אמר לנו הכתוב אלא של אויב. זה יש לנו ללמוד ומה של אויב הקפידה תורה עליו וחייב להשיב אבירתו ק"ו לאוהבו. וכמו כן כי⁽³⁾ תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו ק"ו של אוהב והדומה לו מצות הקב"ה לאיש שלקח שתי נשים כדבתיב כי תהיינה לאיש שתי נשים וגו' וילדו לו בנים האהובה והשנואה והיה בן⁽⁴⁾ הבכור לשנואה לא יוכל לבכר את בן האהובה וגו' ואינו רשאי לתת חלק הבכורה שהוא לבכור בן השנואה לבנו בן האהובה בשביל כבוד אשתו האהובה ואם ילדה האהובה בכור מה יהיה משפטו יבכר בן השנואה שאינו בכור על בן האהובה שהוא בכור ק"ו ומה בנו הבכור שהוא בן השנואה אמרה תורה לא יוכל לבכרו⁽⁵⁾ על בן האהובה שאינו בכור ק"ו בן אהובה כשהוא בכור. והדומה לו כי⁽⁶⁾ ייזד איש על רעהו להרנו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות אפי' יהיה כהן עובד עבודתו לא תשאו פנים לעבודתו ועוד שאפי' בא להאחו בקרנות מזבחי משם תקחנו זה נאמר בשביל כהן. ק"ו ישראל אם בא להאחו בקרנות המזבחה שתקחנו משם. ומהם הרבה כמו אלו למד מצוה ואחרים הרבה למד ענין דבר.

המדה השנייה. מנזירה שוה. יש מצות פרושות ופרוטות הענינים ויש מהם

מלבד אלה כל הדוגמאות הפי' בת"כ לדברי ר"י הם מן החלכה. אולם ר"ס הביא דוגמאות גם מענינים ספוריים ומליצות בנביאים ובכתובים. ועיין שם באשכול הכוסר שם שהביא בתוך עשר ק"ו שמנה ר' ישמעאל גם וואף כי הוא אכל אכל היום העם (שמאל א' י"ד, ל') ואף כי היום יקדש בכלי (שם כ"א ו') אף כי לגדיב שפת שקר (משלי י"ז ז') אף כי איש אבלתהו (יחזקאל ס"ו ה'). והנה הר"ס במקומות שהביא דוגמאות מענינים ספוריים הביאם בסוף פירושו למדה ובקיצור רמז על זה בראש פירושו למדה הראשונה ושם בסוף אמר "ומהם הרבה כמו אלו למד מצוה ואחרים הרבה למד ענין דבר".

⁽¹⁾ שמות כ"א י'. עיין דברי ר' יאשיה במכילתא. כמשפט הבנות וכו' ה"ז בא ללמד ונמצא למד מה זו שארה וכו' לא יגרע אף בת ישראל שארה וכו' לא יגרע.
⁽²⁾ צ"ל כי תפגע. (שמות כ"ג ד') ע' בפ' ר"י אברבנאל שכתב וכ"ש מאוהבך תועה בשדה והר"ד אבודרהם הביא דוגמא הכתובה בת"כ והוסיף באבודרהם שממנו למדין גם לענין דיו לבא מן הדין להיות כגדון. אולם בס' בחיי על התורה פ' בהעלתך חסר הענין דיו לבא מן הדין ואין שם רק לענין מדת קו"ח כדבר ר"ס. והנה גראה שרשי ואחריו האבודרהם והבחי שאלו ממקור ר"ס וע' הערות הר"י קאבאק לפי רש"י "בישורון" שנה ו' צד 38.

⁽³⁾ שם ה'.

⁽⁴⁾ צ"ל הבן הבכור לשניאה (דברים י"ט ו') והר"י אברבנאל כתב שם "בהיות המשפט שוה ככל בכור עם אחיו עם היותם בני אשה אחת אבל דבר הכתוב בהוה כי לא יפול הספק בזה כי אם בהיות שם בנים מב' נשים וע"ש.

⁽⁵⁾ ואולי צ"ל אמרה תורה לא יוכל לבכר עליו בן האהובה.

⁽⁶⁾ צ"ל וכו' (שמות כ"א י"ד) ואולי כוונת הגאון פי' "מעם מזבחי" היינו שהוא כהן שהוא חסיד אצל מזבחי וכן פי' ר' עקיבה מעם מזבחי ולא מעל מזבחי ביומא פ"ד. ורש"י פי' שם "שאל לעבוד עבודה" וע' מכות י"ב. בטעות שמעה יואב.

מצוה שפירש מקצתה והסתיר מקצתה. ויש לנו להשוות מקצת הנסתר למקצת הגלוי. ואזכור מהם ראשי דברים מבוא לאחרים להדמות זה לזה. כתוב בתורה ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה וגו' זהו ענין מפורש מקצתו ומפני מה הוא מפורש מקצתו ולא כולו שהרי באיש שהוא בנינו⁽¹⁾ נסתר ואומר באיש ערות בת בנך או בת בתך ולא אמר ערות בתך ואחר כך בת בנך או בת בתך ולא פירש בכאן בגלוי בתו ממש וזהו מקצתו נסתר ויש לנו להשוות מה שנאמר באיש למה שנאמר באשה לאסור בתה של איש כבתה של אשה זו היא גזירה שוה. ועוד אמר בפגול ואוכליו עונו ישא כי את קודש ה' חלל ונכרתה הנפש ההיא מעמה⁽²⁾ זהו ענין מפורש מקצתו בכרת ונאמר בנותר ביום ההוא יאכל לא תותירו ממנו עד בקר אני ה' ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה' ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי⁽³⁾. זהו ענין סתום מקצתו מפני שלא פירש עונש אוכל נותר כמו שפירש עונש אוכל פגול שהוא בכרת ויש לנו להשוות דבר לדבר שני למעלה כי את קודש ה' חלל ונכרתה ונאמר כאן ולא תחללו מה למעלה במי שחלל שהוא בכרת ענש כאן בלא תחללו שאם תחללו תהיו בכרת כזה האחר שחלל. ויש מהם⁽⁴⁾ דברים ללמוד דבר להשוות דבר לדבר כמו משלי שלמה בן דוד שהוא כולו דומה זה לזה.

המדה השלישית. מבנין אב וכתוב אחד. הוא עיקר ידוע מפסוק אחד והוא אב לכל מצוה או לכל דבר שהוא מענינו להתלמד ממנו. כמו שאמר בסמיכות וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי⁽⁵⁾ מצאנו כל הסמיכות וסמך את ידו ידו אחת ולא שתיים יש לומר מאחר שמצאנו פעם אחת פירוש הסמיכה בשתי ידיו הדין הוא שנלמוד ממנו לכל הסמיכות שהן בשתי ידיו ויהיה להם זה הפסוק אב לכלל הסמיכות והוא פסוק אחד בלבד. וכן הוא אומר בענין סקילה איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו ואומר ואיש אשר ישכב את זכר משכביו אשה תועבה עשו שניהם מות יומתו דמיהם בהם⁽⁶⁾ ולא ידענו ענין זו

(1) אולי צ"ל בנינו. כלומר שבתו ובתו הם ממנו יצאו ומסקבת בורו חוצבה. עיין (ויקרא י"ח י'). והנה כבר העיר הר"ר שעכטר שאולי דבר ר"ס מכתו מאנוסתו. וכן נראה שצריך הגר"ש לאסור בתו מכל מקום. ועוד אפשר לומר דבפסוק י"ז אסר אשה ובתה שאינו בתו. וא"כ היה לו כאן לפרש בתו ממש ועיין יבמות ט"ז: ובח"י הרשב"א שם ב': שכתב בסוף דבריו "ומיהא לכשתמצא לומר דבתו מן הנשואין קאמר לא תקשי לך דמבת אשתו דתניא במתני' בתר הכי נפקא משום דאורחא דתנא הוא בהכי דתני בתו שהיא בת אשתו ובת אשתו שלא בתו". והנה דוגמא זו הובאה גם בס' האבודרהם. ובבחי' יש מעות וכתוב "לא אסר אלא הבת" וצ"ל לא אסר הבת" וברש"י כתוב בפ' ולא אסר הבת עצמה.

(2) צ"ל מעמיה (ויקרא י"ט ח').

(3) שם כ"ב, ל"א, ל"ב. והנה כבר העיר הר"ר שעכטר להגות בת"כ ובכריתות ה'. והנה בת"כ פ' קדושים איתא ואכליו עונו ישא זה בנין אב כל שהוא קדש חייבין עליו כרת. ונראה שדעת הגאון כ"י סימאי בכריתות דבפ' קדושים בפגול מיירי ולמדו ממנו נותר אלא שר' סימאי הביא הפסוק דנותר משמות כ"ט ל"ד.

(4) אחר שאמר בראשית המדה השנייה שיש מצוה שיש להשוות מקצת הנסתר למקצת הגלוי אמר שיש גם דברים ללמוד מהם מוסר ולהשוות דבר לדבר וע' באשכול הכופר בפירושו ההיקש הביא כמה פסוקים ממשלי לראיה (עיר פרוצה אין חומה, דלף טורד).

(5) ויקרא ט"ז כ"א וגו' ח' ובת"כ אחרי, "זה בנין אב לכלל הסמיכות שיהיו בבי' ידיים". ובמנחות צ"ג: אמר ר"ל כן.

(6) ויקרא כ', ט' וי"ג הדוגמאות מסיחת סקילה, מהתרת אוכל נפש וטומי אדם ובהמה הביא גם ר"ד אבודרהם.

המיתה איזה מיתה היא אם היא סקילה או הריגה או חנק או שריפה. אבל מצאנו¹) איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו באבן ירגמו אותם דמיהם במ ים לנו לומר מאחר שמצאנו פעם אחת בענין זה הרבר ירגמו אותם דמיהם במ בדין הוא שנלמוד ממנו לכל דבר שנאמר בו דמיו בו או דמיהם במ שהוא חיוב סקילה. ויהיה להם זה הפסוק אב לכל דבר שנאמר בו דמיהם במ. וכן תמצא בענין פסח שיאמר²) כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה להם ובכל המועדים כולם נאמר³) כל מלאכה לא יעשה וכל מלאכה לא תעשו. נבין עתה מזה שבפסח יעשה צורך אכילה שנאמר בו אך אשר יאכל לכל נפש והקלו אותו ובכל המועדים לא נאמר אך ולא התיר לנו במפורש ונחמור אותם יש לנו ללמוד כיון שמצאנו בפסח שהתיר לנו צורך אכילה בדין הוא שנלמוד ממנו לכל המועדים שנעשה בהן צורך אכילה במועד. ויהיה זה הפסוק אב לכל המועדים ללמוד ממנו עשיית צורך אכילה במועד. ועוד כתיב לא תחבול רחים ורכב כי נפש הוא חובל⁴). מאחר שאמר כי נפש הוא חובל יש לנו ללמוד שכל דבר שהוא צורך נפש להתפרנס בו כגון כלי סעודה או כיוצא בו או אומן כלי אומנתו הכל עובר בו משום כי נפש הוא חובל והיה לו רחים ורכב בנין אב לכל מחית צורך נפש. ועוד צוה הכתוב בענין יום הנפודים מערב עד ערב תשבתו שבתכם אם תאמר זה הוא יותר חמור מיום שבת שצוה בו שנקח מעט מיום שלפניו ומעט מיום שלאחריו מה שאין כן בשבת מכאן יש לך ללמד שהוא אב ללמוד ממנו כל שבתות שנצטוונו וכן גרסינן בגמ' יומא בפרקא בתרא⁵) מנין שמוסיפין מחול על הקודש שנאמר מערב עד ערב אין לי אלא ביום הנפודים בשבת מנין שני תשבתו אין לי אלא שבת מועדים מנין שני שבתכם שהן שבתות הרבה וזה אב לכל המועדים. ובזאת המדה שפירשתי מבנין אב וכתוב אחד יש בה אחרת שהיא משני כתובים ולא היא מדה בפני עצמה אלא תלויה בחברתה: בנין אב משני כתובים ופי' עיקר ידוע משני כתובים פסוקים. דע שצוה הקב"ה במצוה דבר אחד ובמצוה אחרת מענינה דבר אחר. ואחר כך יבוא הדבר ללמד שמה שחייב בכאן חייב בכאן ויהיה לה העיקר ידוע משני פסוקים וזהו אחד מהן. ספר הכתוב מומי בני אדם ואמר בהם⁶) או גרב או תבלול בעיניו וגו'

¹) שם כ"ז וצ"ל ואיש או אשה. וכ"א בת"כ סוף קדושים דמיהם במ זה בנין אב. וע' במכילתא משפטים ומקלל אביו וכו' וכבר העיר הר"ר שעכטר שבכריתות ה'. אמר רב אשי שהיא גז"ש ועי' סנהדרין נ"ד. וס"ו.

²) שמות י"ב ט"ז.

³) צ"ל "כל מלאכה עבודה לא תעשו (ויקרא כ"ג). והנה ביוה"כ כתיב כל מלאכה לא תעשו. שם כ"ח ול"א ונשנה שם ל"ז כ"ט ובמדבר כ"ט ז'. ובפסח לבד כתיב, כל מלאכה לא יעשה. והנה במכילתא בא אמרו סתם שמותר מלאכה אוכל נפש ביו"ט, והר"ר שעכטר הראה מקום לספרי פנחס כלומר נאמר כאן מקרא קדש ונאמר להלן מקרא קדש. והנה בפרש"י כתב זה בנה אב לכל המועדים לפי שהוא ראשון לכולן. ודברים אלו חסרים בבחי' ובאבודיהם.

⁴) דברים כ"ד ו' וע' משנה ב"מ פ"ט ה"ג ובספרי.

⁵) כאן הביא ראיה מן הגמרא. יומא פ"ב: והוא כמעט כגו' הרי"ף והרא"ש. רק שבסוף כתוב שם "כל שבת שאתה שובת" והגאון אמר שהן שבתות הרבה. והנה בבב"ג הביא להיפך שיר"ש ילפינן מתשבתו, ושבת ילפינן משבתכם. וכבר הראה הר"ר שעכטר על הנוסחא שנרמזה בדקדוקי סופרים.

⁶) ויקרא כ"א כ'. וצ"ל או גבן או רק או תבלל בעינו.

ובמומי הבהמה אמר¹) עורת או שבור או חרוץ או יבלת ולא נאמר במומי בן אדם ועתה יש לנו ללמוד שמה שחייב במומי האדם חייב במומי הבהמה ומה שחייב במומי הבהמה חייב במומי האדם זהו בנין אב משני כתובים ללמוד ממנו לכל המומין שמומי אדם ומומי בהמה שוים. ודומה לו בנרות בית המקדש שנאמר²) חקת עולם לדורותם. ולא אמר בו מיום פלוני עד יום פלוני ובשלוח המצורעים אמר³) מזכר עד נקבה תשלחו אל מחוץ למחנה תשלחום ולא יטמאו את מחניהם לא אמר לדורות ובנרות אמר לדורותיכם ויש לנו לומר מה שצוה בנרות שהוא לדורותיכם שיהא מיום צווי כמו מה שצוה במצורעים שהוא מיום צווי יש לנו ללמוד שהוא לדורותיכם כמו שצוה בנרות לדורותיכם.

המדה הרביעית⁴). כלל ופרט. פרט וכלל. זה הוא על שני פנים. יש מהם שיתחיל בכלל ויסיים בפרט ויש מהם שיתחיל בפרט ויסיים בכלל פי' כלל שכולל הכל ופרט כמו שאמר חוץ מזה. כיצד אמר הפסוק⁵) וכל אשר יפול עליו מהם במותם יטמא זהו כלל מכל כלי עץ או בנד או עור או שק זהו פרט ולא יטמא אלא מה שבכלים. וכמו כן⁶) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה זהו כלל ואמר ערות אביך פרט ולא יאמר עליו אלא מה שפרט. עוד⁷) לא תלבש שעטנז זהו כלל כלומר כל דבר שהוא משעטנז ואחר כך צמר ופשתים יחדיו פרט ונחזור לפרט זהו כלל ואחר כך פרט ותחזיר לפרט. אבל פרט וכלל פרט⁸) ואחר תחזור כלל לכלל כמו שנאמר לענין שבת שורך וחמורך וכל בהמתך⁹) שורך וחמורך פרט וכל בהמתך כלל תחזור לכלל. ולענין חימוד¹⁰) עבדו ואמתו ושורו וחמורו פרט וכל אשר לרעך כלל. וכמו כן¹¹) בכל תבואתך פרט ובכל מעשי ידיך כלל.

המדה החמישית. כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט. פי'

(1) ויקרא כ"ב כ"ב. ובתרי"ב ובכבודות מ"ג. דרשו בג"ש כמו שהעיר ה' קאבאק ביסורון ח' צד ל"ח.

(2) שמות כ"א כ"א. ואולי צ"ל וכתוב לדורותיכם והוא בויקרא כ"ד ג'.

(3) במדבר ה' ג' ודוגמא זאת הובאה בת"כ וע' בספרי ריש נשא ר' ישמעאל אומר הואיל ונאמרו צוואות בתורה סתם ופרט באחת מהן שאינה אלא מיד ולדורות אף פורשני כל צוואות שבתורה וע' בס' הכריתות.

(4) כבר העיד ר"ר אבנדרהם שר"ס מנה כלל ופרט, ופרט וכלל למדה אחת ורש"י הפירסם. (5) ויקרא י"א ל"ב. והנה אף שלא מצינו דרש בזה מ"מ יש רמז במה שנאמר בת"כ בפסוק זה מניין לעשות שאר כלים כבגדים ת"ל טמא [צ"ל וטמא] וע"ש פסוק כ"ז ובב"ק כ"ה: תנא מפין בשרץ כיייתי וברש"י ובשבת ס"ד. גמר כלי כלי מהתם.

(6) ויקרא י"ח ו' וז' ובפ"י המיוחס לרש"י ובאבנדרהם ובבחי' הובא זה במדת דבר הלמד מסופו וע' אדר"ע פ"ב.

(7) דברים כ"ב י"א. והדוגמא מובאת באבנדרה' וע' פ"ט דכלאים ה"א ובפ"י הר"ע ובשבת כ"ז:

(8) צ"ל ואח"כ, כלומר הכלל שבא אח"כ תחזיר הכתוב לכלל.

(9) צ"ל ושורך דברים ה' י"ד והן אמת שר' יוסי בשם ר' ישמעאל דריש ליה בב"ק נ"ד: בכלל ופרט וכלל מפני שבדברות הראשונות נאמר כלל, אולם הדוגמא שהביא אמת שבדברות האחרונות הוא פרט וכלל וע"ש בתו'.

(10) צ"ל ועבדו (שמות כ' י"ז) ומובא באבנדרהם והוא השתמש בפ"י ר"ס שהראיה אינה ברש"י ובבחי' והוא הביאה. והנה גם באשכול הכופר הובאה (כמדה ז') ושם מביא הפסוק מדברות אחרונות דברים ה' י"ח. והנה במכילתא יתרו דרשינן ליה בכלל ופרט וכלל (בית רעך כלל). (11) דברים ט"ז ט"ז ועיין ספרי יכול בו במין ת"ל ובכל תבואתך.

כלל ופרט וכלל פרט בין שני כללות אחד קודם ואחר ידיו בדין הפרט וזולתה לא לכל מה שכלל בשתי כללות אלא למה שידמה זה הפרט לזולתה עמה לא לכל כללה כמו שאמר במעשר שני¹) ונתת הכסף בכל אשר תאווה נפשך והו כלל בבקר ובצאן וביין ובשכר והו פרט ובכל אשר תשאלך נפשך כלל פרט בזה הענין שיקנה בכסף מעשר דברים חוץ משל פרט ואינן מן הכללות אלא מענין הפרט ומה הם גדולי הארץ שהם מענין יין ושכר וחיות שהם מענין בבקר ובצאן. וכמו כן למי שהתפקד אצלו פקדון וכחש בו שישלם כפלים כמו שאמר²) על כל דבר פשע והו כלל על שור על חמור על שה על שלמה והו פרט על כל אבדה והו כלל יש לנו להבין מזה הדבר שיש בפרט דבר אחר סתום שאינו משני הכללות והו מענין הפרט. ומה הן³) העבדים שהוקשו בקרקעות שלא ישלם בשבילים כפלים. והשטרות שאין גופן ממון.

המדה הששית. כלל שצריך לפרט ופרט שצריך לכלל. פי' דבר שהוא כלל שלא יתכן מבלי פרט ופרט שלא יתכן מבלי כלל כיצד⁴) קדש לי כל בכור זה הוא כלל ולולי שאמר כל זכר שהוא פרט היינו אומרים הבת כשתולד קודם שנקדשה לבכורה ת"ל כל זכר והו כלל שצריך לפרט ופרט שצריך לכלל אלו אמר קדש לי כל זכר היינו אומרים אפילו מי שאינו בכור ת"ל כל בכור והו פרט שצריך לכלל. ובמנחות הדומה לו⁵) ואם תקריב מנחת בכורים לה' ואלו שתק בבאן היה רשות לכל אחד ואחד להקריב כמו של עדה קודם שיקריבו הם כי זהו כלל בכורים כל בכורים בשביל זה אמר והבאתם את עומר הכל ביחד לא כל אחד בפני עצמו והו כלל שצריך לפרט ואם לא היה אומר מנחת בכורים היה רשות ליחיד להביא עומר מאחד שהביאו הקהל בשביל [כך] כתב בכורים בשני המקומות וכתב ראשית קצירכם ללמד שראשית הקציר אינו ליחיד. והבכורים מאחר שהביאו הקהל יביא הוא קלוי באש.

המדה השביעית⁶). כל דבר שהוא בכלל ויצא לטעון טעם אחר שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר. פי' תמצא שיפריד אדם מכלל שהיה

¹) דברים י"ד כ"ה. ואמר ר"ם שכלל גדולי קרקע שהן מענין יין ושכר וחיות שהן מענין בבקר ובצאן וע' עירובין כ"ז. ונראה שפי' כן אליבא דמ"ד פרי מפרי וגידולי ארץ היינו פרי בעלי חיים שפרין ורבין וגם צמחים מן הארץ וכ"פ בשל"ה ואם לא כיון לזה אולי שפי' כן אליבא דמ"ד בכריתא מה הפרט מפורש ולד וולדות הארץ (כלומר ולד חי נולד וגם ולדות הארץ היינו צמחים וכן הגירסא בילקוט אכן בגמ' לפנינו וולד ולדות הארץ) וע"ש מה שאמרו האמוראים בנדרן הבריתא. — והנה ראיה זו איתא בפ' המדות בת"כ וברש"י ובאבודרהם.

²) שמות כ"ב ה'. והראיה איתא גם ברש"י ובאבודרהם אלא ששם נקט הדרש לענין שבועה והר"ם נקטו לענין תשלומין ובבבאי כתוב סתם שהדרש לענין שנו' וע' ב"מ נ"ז: ובתו' שם, והנה בריש ת"כ נקטו האי דוגמא לענין פרט וכלל.

³) אולי צ"ל כאן "הקרקעות שאינן מטלטלין והעבדים וכו'".

⁴) שמות י"ג א'. והפרט אולי צ"ל הזכר (במקום כל זכר) והוא בדברים ט"ו י"ט וכן נדרשה המדה במכילתא גם הובא שם הפסוק וכל מקנך תזכר פטר. שור ושה בשמות ל"ד י"ט. והנה שם י"ג ט"ז קראנו ע"כ אני זוכה לה' כל פטר רחם הזכרים וע' בראש ת"כ שהובאה מדה זו, וברש"י ובאבודרהם הובא הפסוק במדבר ג' מ' פקוד כל בכור זכר.

⁵) ויקרא ב' י"ד וכ"ג י'. ודרש ר"ם ע"פ שיטת ר' עקיבה שאמר בת"כ ויקרא בכורין בכורי כל יחיד ויחיד לומר שאינה באה משל צבור (כן הגירסא בילקוט ס' תנ"ז).

⁶) הנה בהגיון לב סדר ר"ם בתחלה המדה דכל דבר שהוא בכלל ויצא לטעון

להשפט בו ולעונשו והוציאו מכלל ללמד עליו טענה אחרת שהיא כענינו ולהקל עליו. כיצד כשנמצא אדם שהרג את הנפש בשגגה ולא היה שונאו מתמול שלשום אלא שאנה השם לידו מה יהיה משפטו משפטו יהיה כהורג בודון שהרי כלל הפסוק⁽¹⁾ ומכה אדם יומת כל אדם בין בודון בין בשגגה והו כלל הוציאו מכלל המזידים ודונהו לקולא שני⁽²⁾ ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום וגו' חייבו גלות ולא חייבו מיתה זהו דבר שהיה בכלל הממיתים והוציאו הכתוב מכללן לפי שהיה שונג ומען עליו טענה אחרת מענינו מה היא הטענה ואשר לא צדה זהו יצא להקל ולא להחמיר. ודומה לו שמצאנו מי שנשבע על דבר שלא יעשה אותו ושכח ועשה בשגגה יביא קרבנו אם היה דל יביא שתי תורים או שני בני יונה שני⁽³⁾ או נפש כי תשבע לבטא וגו' ואם לא תניע ידו וגו' והמחלל את השבת בשגגה חייב חטאת קבועה אע"פ שהיה דל צריך נקיבה מן הצאן כשבה לא פחות שלא תמצא בו ואם דל ואם לא תמצא ואם לא תניע תדע שאמר למעלה⁽⁴⁾ אם נפש אחת תחטא בשגגה ואומר אחת מכל מצות ה' זהו כלל כל המצות ואחר כך יצא זה שנשבע וכו' מכללו ודנו עליו לקולא בינה שמעה זאת מתוק מדבש. ומי שאמר יצא למען טעם אחר אינו אלא טועה⁽⁵⁾.

המדה השמינית⁽⁶⁾. וכל דבר שהיה בכלל ויצא למען טעם אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר. פי' תמצא שיפריד דבר מכלל שהיה לו

טעם אחר שהוא כענינו (אולי צ"ל "כענינו" שבפירושו מביא כן) ואח"כ כל דבר שהיה בכלל ויצא למען טעם אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר. (שזה מוסיף במשפט על הכלל הראשון) ואח"כ כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו יצא (שהוא מוסיף על הענינים שנלמד דינם). אכן בראש ת"כ הם בסידור כאשר הם ברש"י ובאבודרהם מדה ח) כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו יצא. ט) כל דבר .. למען טעם אחר כענינו יצא להקל. י) כל דבר .. למען טעם אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר. -- והבחי סדרם ט) כל דבר שהיה בכלל ויצא למען טעם אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר ואח"כ י) כל דבר ... ויצא למען טען אחר שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר. והנה הוראת "כענינו" פי' הגאון "מכלל שהיה להשפט בו ולעונשו". -- וברש"י פי' בכלל רוצח שנא' ומכה נפש יומת וזהו כדבר ר"ם, ובאבודרהם ובכ"י הוסיפו "שזה המית וזה המית". והנה ר"ם גרס למען טעם אחר ולהלן בפ"י מדה ח בסוף כתב "מען" ובפירושו אמר "למען עליו טענה אחרת", ובאבודרהם טען אחר, ברש"י ובת"כ טען אחר, ובכ"י לסי' ט) גרס טעם וסי' י) טען אחר. וענין המדה שאם יצא ע"י הכתוב דבר אחר מכלל, יצא רק להקל, וכה אמר ר"ם "ומען עליו טענה אחרת" ובכ"י "ללמד על עצמו שנצל זהו ולא להחמיר".

⁽¹⁾ ויקרא כ"ד כ"א. והנה דוגמא זאת איתא ברש"י ובאבודרהם ובכ"י.

⁽²⁾ שמות כ"א י"ג. והנה במכילתא בפסוק וכי יויד דרשו למה נאמר פרשה זו לפי שהוא אומר ואיש כי יכה כל נפש אדם יכול המזיד והשונג (כצ"ל ולפנינו אף המזיד והשונג) ת"ל וכי יויד.

⁽³⁾ ויקרא ה' ד' וז'.

⁽⁴⁾ שם ד' כ"ז, ודרשו בת"כ בחטאת קבועה ואם נפש אחת וגו' אחת ממצות ה' ולא כל

מצות ה' פרט לשמיעת קול ולביטוי שפתים ולטומאת מקדש וקדשו

⁽⁵⁾ כ"כ באשכול הכופר פי' קס"ב, כן העיר ה"ז שעכטר.

⁽⁶⁾ ענין המדה הז' (דבר בכלל ויצא למען טעם אחר שהוא כענינו) היינו שגוף הענין בכלל והפרט אחר ושוה בכל וכ"כ ר"ם לעיל "שיפריד אדם מכלל שהיה להשפט בו כגון הרוצח או החוטא המביא חטאת. וענין המדה הח' שמשונה ענין זה היוצא מן הכלל ששוה לו בשמו אבל יש הפרש בענינו ואמר ר"ם "שיפריד דבר מכלל שהיה לו וזה קרוב לפי' בעל

מלהכלל בה ושופטין עליו לקולא יותר מן בעלי הכלל וחומר מן בעלי הכלל וזה יהיה כשיפרד מן הכלל כיצד צוה הקב"ה⁽¹⁾ למי שנשאר עליו תבואה⁽²⁾ לפדותה ביוכל ודן אותו שאם ירצה לפדות אותה בפחות משנה אין לו רשות ובתי עיר הימה באות בכלל אבל יצאו מן הכלל ושם להם דין קל יותר מן השדות ומה הוא הדין שאם ירצה לפדותה קודם מלאת שנה תמימה הרשות בידו מה שאין כן בבתי החצרים וזהו יצא להקל ואי זהו להחמיר שהוא יותר חמור מדין בתי החצרים שאם לא יגאל אותה עד שנה תמימה לא תגאל עוד. הבין בית מושב היתה בכלל בתי החצרים ויצאה מכללן לטעון עליו טעם שלא כענינו ויצא להקל דינו מדין בתי החצרים שאם ירצה לפדותה קודם תמימות השנה יגאל ומה שאין בחצרים שלא יגאל עד שימלא מספרן שני שחשב שג'⁽³⁾ לפי רוב השנים ולהחמיר יותר מן החצרים שאם לא יגאל עד שנה תמימה לא יגאל עוד מה שאין כן בחצרים שיגאל עד שנת היוכל. בינה זה הענין ואל תאמר דבר אחד שהוא טעות. וכמו כן דין עבד עברי להשתחרר בשנה השביעית והאמה⁽⁴⁾ בכלל עבד אבל יצאה מן הכלל לטעון טען אחר ויצאה להקל ולהחמיר. האיך להקל שאם תהיה כוגרת קודם שבע שנים תצא מה שאין כן באיש ולהחמיר שאם לא תיטב בעיני רבונוה⁽⁵⁾ ימכור אותה אפי' קטנה שתמכר קטנה ולא גדולה מה שאין כן בעבד שלא ימכר קטן אלא גדול.

המדה התשיעית. וכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא. פי"ו⁽⁶⁾ שיפירד ויפרוט הכתוב

קרבן אהרן שפי' במדה אשר לפנינו "כל דבר שהיה כלול עם הכלל בשם אבל לא במדות" וע' בשל"ה תשבע"פ כלל מדות.

⁽¹⁾ נראה דעת הגאון שחובה לגאול ממכר אחיו כדעת ר"א בקידושין כ"א.

⁽²⁾ היינו תבואת שנה אחת ובת"כ בהר אית' שני תבואות לא שנת שידפון ולא שנת ירקון ולא שביעית עולה מן המנין. ובמשנה ערכין פ"ט ה"א ושם איתא נרה או הובירה עולה לו מן המנין, ודברי ר"ס צ"ע ואולי כיון לזה שעכ"פ צריך תבואת שנה אחת אם נרה או הובירה בשנה השניה. וכ"א בתוספתא עירכין נרה שנה אכלה שנה עולה מן המנין (וצ"ל שם הובירה שנה אכלה שנה וע' ר"מ פ"א משמיטה ה"א).

⁽³⁾ ויקרא כ"ה ט"ז. ודברי ר"ס קשה להעמידם שהרי שנינו במשנה עירכין פ"ט ה"ז ונגאלין מיד וכן בת"כ ואולי כוונת הגאון שבבתי החצרים צריך לתת גרעון כסף וזה אינו פחות ממחיר שנה ואיתא במשנה יוצא בגרעון כסף כשדות. ואולי צ"ל לפנינו "שלא יגאל עד שימלא מספר שני שחשב שגא' לפי רוב השנים". אולם בכל זאת דברי ר"ס צ"ע שנראה שדמה שדי תבואות לבתי החצרים ולפי ההלכה במשנה ובגמ' זה אינו שבשדי תבואות אינו גואל פחות מבי' שנים ובבתי החצרות מיד (וגותן כסף שנה תמימה) וע' בתוספתא שם.

⁽⁴⁾ דוגמא זו איתא ברש"י ובאבודרהם ושם איתא הקולא שיוצאת בסימנין ובמיתת הארון החומר שהאדון מקדשה בע"כ. ור"ס נקט הקולא שיוצאת כשהיא כוגרת (ואולי שנה המעתיק והיה דעת הגאון כשהיא גדולה) והחומר שימכרה.

⁽⁵⁾ נ"ל שגם פה שנה המעתיק בהעתיקו וכוונת הגאון שאביה יוכל למכור אותה שהאדון אינו מוכרה בשום פנים לפי ההלכה וע' קידושין פ"א. ומה שאמר שחבן אינו נמכר אלא גדול כלומר כשמוכר עצמו או ע"פ ב"ד שאין מוכרים קטן וכ"א במכילתא וכי ימכור איש האיש מוכר את בתו ואינו מוכר את בנו וע"ש.

⁽⁶⁾ ר"ס פי' ענין המדה (משנה במדה ז' ששם נאמר הענין בכלל וע"י זה היה ראוי להשפט עליו בדומה לו) שהדין שהיה להכתב בכלל הוציאו התורה וכתבו רק בפרט לבר או עונש בפרט זה לבר.

דבר מכללו וידון עליו בדין שראו לדון בו הכלל כולו. כיצד אמר הכתוב ⁽¹⁾ והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וגו' וזה הדין אינו לשלמים בלבד אלא לכל קרבנות ההקדש כמו שהוא מפורש בכמה מקומות היינו אומר זה הדין לשלמים בלבד. וכמו כן אשר יתן מזרעו למולך מות יומת ומולך שם אליל ועובדין אותו בני עמון שני' ולמולך שקוץ בני עמון ואמר בדברי קבלה ⁽²⁾ כל אדם שיתן מזרעו לשום אלוה לכמוש או לעשתרות או לכיוצא בהם ולולי שאמר כן היינו אומר' למולך הוא שחייב מיתה בלבד וזה יצא מכלל האלילים כולן ויצא ללמד עליהם ועל עצמו.

המדה העשירית. וכל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש אי אתה רשאי להחזירו לכללו עד שיחזירהו הכתוב לכלל בפירוש. פי' יהיה דבר אחד בכלל דברים ויפרד מהם. ודנין אותו בדין וזלתו אינך רשאי להחזירו בענין שהיה בו עד שיפרשנו הכתוב. כיצד אמר בשביל הכהן ⁽³⁾ ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו אלו לא אמר לנו יותר בזה הענין היתה בתו הנשואה לישראל תאכל בלחמו כי בתו בכלל ילדי ביתו היא וכיון שאמר ובת כהן כי תהיה לאיש זר וגו' הוציאה מן הכלל ולא תוכל להחזירה שתאכל בבית אביה עד שיתפרש לך כיצד ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה וגו' למדנו בפי' הפסוק שאם לא יהיה לה בן תשוב לקדמותה לאכול. וכמו כן נאמר בשור וכי ינח שור את איש או אשה ⁽⁴⁾ ומת יסקל השור ולאיש ⁽⁵⁾ על בעליו דבר כל שור שינח שאין לבעליו דמים כיון שאמר אם ⁽⁶⁾ עבר ינח שור או אמה הוציאו מן הכלל וחייב בעליו שלשים שקלים והיינו חושבים השור לא יסקל חזר ואמר השור יסקל הוציאו מכללו בשביל בעליו שישלם והחזירו לכללו שיסקל בכללו. וכמו כן אמר הקב"ה למשה רבינו ע"ה בעליית הר סיני ⁽⁷⁾ רד הער בעם ומשה ואהרן בכלל כיון שאמר ועלית אתה ואהרן עמך הוציאו מן הכלל חזר ואמר והכהנים והעם אל יהרסו וגו' חזר לכללו שהיה בו. המדה האחת עשרה. ודבר הלמד מענינו. פי' ⁽⁸⁾ דבר שהוא מכלל ודנין

⁽¹⁾ ויקרא י' כ'. ובת"כ איתא "והלא שלמים בכל הקדשים" מניין לרבות כל הקדשים והדוגמא איתא בריש ת"כ.

⁽²⁾ ע' ירושלמי סנהדרין והמדה שדרשו שם וברש"י אמר "והלא הוא בכלל שאר התועבות" ובאבודרהם ובבבחי "התיעובין" ונראה שכווננו למה שכתב ר"ס ע"ז אחרות.

⁽³⁾ ויקרא כ"ב י"א וי"ג. כלומר אם שבה אל ביתו מכית בעלה עכ"פ תדון שתאכל כי שבה אל בית אביה ע"ז אמר שרק במקום שאמרה תורה שתאכל ובת"כ דרשו שמעוברת ושומרת יבם לא תאכל וכן איתא במשנה יבמות פ"ז ה"ה והנה בפי' רש"י סיים וכל התורה נדרשת בכך. (באבודרהם ובבבחי חסרים הדברים האלה) שבאמת זהו עיון וביאור שדרך זה דרך התורה ואינה כ"כ מדה שנתנה לדרוש וע' בראש ת"כ.

⁽⁴⁾ שמות כ"א כ"ח. וצ"ל "או את אשה" ועיין במכילתא שנדרש על מדה זו.

⁽⁵⁾ כבר העיר הר"ר שעכטר שחסרון יש כאן וצ"ל ולאיש על בעליו אין דבר שנאמר ובעל השור נקי.

⁽⁶⁾ שם ל"ב.

⁽⁷⁾ שמות י"ט כ"א וכ"ד. ואם שלא נדרש כן במכילתא הלא חקרו בזה ואמרו יכול אף הכהנים (כנראה אהרן בכלל ועי' שם למעלה מזה ר"י בן ק' אומר נדב ואביהו) יעלו עמך ת"ל ועלית אתה ועי' בפירוש'.

⁽⁸⁾ החילוק בין מדה זה לשאחריה שאין דבר הנדרש מפורש ברור אלא מתוך עיקר הענין גלמה. ודבר הלמד מסופו היינו שכסוף הענין מגלה קרא בפירוש על מה שלפניו. והנה ברש"י ובבבחי לא נמצאת הדוגמא הזאת ורק דוגמא דאל יצא איש ממקומו ובאבודרהם הביא גם דוגמת ר"ס.

אותו במקומו בדינו כמו שצוה הקב"ה לכהן גדול⁽¹⁾ ומן המקדש לא יצא וגו' אינו ר"ל שלא יצא מן המקדש על כל פנים אבל הענין ההוא נאמר בשביל שומאת מת וכשתחזור לא יצא לענין הנזכר היה הענין שלא יצא מן המקדש אחרי הגויה זה תלמד מענינו ולולי שאמר בשביל זה היינו מחייבין שלא יצא מן המקדש כל ימיו. וכמו זה⁽²⁾ ואיש כי ימרט ראשו וגו' אין הענין בו טהור מכל שומאה אבל אם היה זב או מצורע ראוי היה להיות טמא אבל זו הטהרה נאמרה על הענין ולא נאמר טהור אלא מנתק שלא תעלה על לבו ויאמר בשביל שימרט ראשו מנתק הוא אלא טהור הוא. וכמו כן חתן לא יצא בצבא ולא יעבור עליו וגו'⁽³⁾ לא תעלה על לבך שפטור הוא מכל מצות האמורות בתורה אלא פטור מכל ענין מלחמה אפי' מלהוליך מזון לאנשי המלחמה ולתקן כלי מלחמה וזה הוא פטור.

המדה השתים עשרה. ודבר הלמד מסופו. אדם שיהיה לו בן קטן או אשה ונדרו⁽⁴⁾ נדר עליה ואמר⁽⁵⁾ אישה יפרנו ואל תאמר כל נדר חייב האב או הבעל להפרי אלא כל נדר שבו רעבון או עמל ויניעה זהו שיפר שכן תמצא בסוף הענין שאמר⁽⁶⁾ כל נדר וכל שבועות איסר לענות נפש וגו'. וכמו כן ביוסף שמכרו אותו אחיו לא מצאנו שהתחנן לפניהם ומצאנו בכאן שאמר⁽⁷⁾ אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו וגו'. וכמו כן לא מצאנו שאמרו ישראל⁽⁸⁾ חדל ממנו ונעבדה ולא נרצה ללכת עמך אבל מצאנוהו בסוף הענין הלא זה הדבר אשר דברנו אליך.

המדה השלש עשרה. ושני כתובים הסמכיים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם. פי' שתראה שני פסוקים שמכחישין זה את זה ותביא אות שלישי ויפריד ביניהם כנאמר⁽⁹⁾ וכל המנחה אשר תקריבו לה' לא תאפה חמץ וגו' ובמקום אחר אומר⁽¹⁰⁾ ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שנים שני עשרונים סלת תהייה חמץ תאפינה בכורים לה' כיון שבא האות השלישי נסתלקה מחלוקת ואמר⁽¹¹⁾ קרבן ראשית תקריבו אותם לה' אבל אל המזבח לא יעלו לריח ניחוח. וכמו כן תמצא כשקנה דוד הגורן מאת ארונה אמר שנתן לו חמישים שקלים בשבילה

⁽¹⁾ ויקרא כ"א י"ב תפס דברי ר' מאיר במשנה סנהדרין פ"ב ה"א וע' בת"כ והוכחא באבודרהם.

⁽²⁾ ויקרא י"ג מ'. הדוגמא איתא בריש ת"כ.

⁽³⁾ הברים כ"ד ה'. ומה שאמר שפטור מלהוליך מזון וכו' כן דרשו בספרי ובסופה מ"ד. אולם מה שאינו פטור משאר מצות זה אינו לפנינו במדרש.

⁽⁴⁾ נראה שמעיה המעתיק וצ"ל בת קטנה או אשה ונדרה.

⁽⁵⁾ אין הכוונה על פסוק מיוחד שכתוב בו ואישה יפרנו שזה הפסוק הביא אח"כ באמרו "שכן תמצא בסוף הענין", אך כוונתו "שאמרה תורה בכמדבר ל' מ' וי"ג שהבעל מפיר" וכן הוא באבודרהם.

⁽⁶⁾ שם י"ד. וצ"ל וכל שבעת איסור, ומה שנאמר לפנינו "חייב הבעל להפרי" נראה ששגג המעתיק הוא, וצ"ל יכול הבעל להפרי וכ"א באבודרהם וע' בספרי.

⁽⁷⁾ בראשית מ"ב כ"א. (וע' ב"ר פ' תצא) וע' בפ"י הרמב"ן שם שדרך הכתובים לקצר במקום א' ומאריכין בו במקום אחר.

⁽⁸⁾ שמות י"ד י"ב. ובמכילתא וכי מה אמרו ישראל למשה במצרים.

⁽⁹⁾ ויקרא ב' י"א. וצ"ל כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ.

⁽¹⁰⁾ שם כ"ג י"ד.

⁽¹¹⁾ שם ב' י"ב. וכן פירש"י ורשב"ם והראב"ע כתרומם המיוחס יונתן.

שנא¹) ויקן דוד את הנורן ואת הבקר בכסף שקלים חמישים. ומצאנו בדברי הימים שקנה אותם בשש מאות שקלים שני²) ויתן דוד לארונה במקום שש מאות יכחיש זה לזה אבל תמצא שיאמר³) ויאמר דוד זה בית ה' ולאלהים וזה מזבח לעולה לישראל כיון שהיה המזבח לכל ישראל יש לומר כי השש מאות היו לקוחים מכל ישראל וחלק אותם לייב חלקים תמצא כל חלק וחלק נ' שקלים הואיל וכך הנ' הנזכרים נתנם דוד בשביל שבט יהודה ובדברי הימים חשבם סך הכל שש מאות. וכמו כן תמצא בשמואל שהיה מספר ישראל שמנה מאות אלף שני⁴) ותהי ישראל שמנה מאות אלף איש חיל ובדברי הימים אלף אלפים ומאה אלף. השלישי הפריד ביניהם שני⁵) ובני ישראל למספרם ראשי האבות למספרם ונו' זה שאומר כ"ד אלף לכל חדש שהיו עם דוד שתעלה מרתם תמצא מאתים אלף ופי' אלף. ועוד י"ב אלף לכל נשיא שנא' ועל שבטי ישראל לראות סך הכל ש' אלף כשתבין זה תמצא מספרם שמונה מאות אלף כשתוציא הש' אלף והמספר אשר אלף אלפים ומאה אלף הוא כשתחלק המספר תמצא אותו כך והפסוק השלישי יוכיח ונגמר.

¹) שמואל ב' כ"ד כ"ד.

²) דה"י א' כ"א כ"ה. וצ"ל ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות.

³) שם כ"ב א' וכ"א בספרי פ' נשא ופ' וזאת הברכה ובזבחים קט"ז: ובל"ב מדות דר"ג.

⁴) ש"ב כ"ד ט'. ודה"י א' כ"א ה' וכ"ז א'. ואיתא במד' ט"ז בל"ב מדות דר"א

והובאה ברד"ק.

⁵) אולי צ"ל ובני ישראל וכו' ושומריהם (ד"ה כ"ז א') והר"ר שעכטר הראה מקום על פסוק ט"ז שם. ונראה כוונת הדרש שבדה"י א' כ"ג ד' כתוב שומרים ושופמים ששת אלפים. ושם כ"ז א' קראנו לכל דבר המחלקות הבאה והיוצאת חדש בחדש. א"כ השומרים הבאים והיוצאים היו י"ב אלף, ואלה י"ב אלף השומרים עם אנשי המלחמה ב' מאות אלף ופי' אלף הם ש' אלף החסרים במלכים במספר העם ונחשבין לבדם.

תשובות

תשובות.

א. וששאלתם¹) החולץ ליבמתו קטנה ובא להמלך ליבם אותה המותרת אם לאו ואם בא עליה מדעתו היעבור בלאו אם לאו כך ראינו שכיון שחלץ לה אסרה עליו ליבום שכך שנינו²) נתן לה גט הוא אסור בקרובותיה והיא אסורה בקרוביו ופסולה³) מן הכהונה⁴) וכן אם חלץ לקטנה נאסרה על חייבי כריתות ועל חייבי לאוין כי החליצה נגד הנש היא עומדת וכן הלכה.

ב. וששאלתם⁵) ר"ש ולוי ויהודה אחים ור"ש ולוי היו נשואין ויהודה אינו נשוי ונפטר ראובן ולא הניח זרע למי ראוי ליבם את אשתו וראובן כתב לה בכתובתה זוזים ידועים וחפצים וכלים והודיע שמקצת הזוזים הביאה אותם מבית אביה ומקצתם כתב לה בעלה משלו ומקצת זה היה מוקדם ומקצתו מאוחר היאך יהיה דינם בכל זה אם היבמה והאח חפצים ליבם או אם שניהם חפצים לחלוץ או אם האח חפץ ליבם והיבמה חפצה לחלוץ או אם היבמה חפצה להתיבם והיבם חפץ לחלוץ כך ראינו לפי מה שכתב בשאלה זו שגדול האחים ראוי ליבם כמו שנאמר⁶) והיה הבכור אשר תלד כו' אמרה תורה בכור על גדול האחים ושנינו⁷) מצוה בגדול ליבם ואם האח הגדול אינו חפץ ליבם אומרים לקטן ממנו ליבם ואם אינו חפץ אומרים לאחר שהוא קטן ממנו והרוצה ליבם ייבם ואם אין אחד מהם רוצה ליבם חוזרין לגדול ואומרים לו אם אינך רוצה ליבם חלוץ כמו שאמרו לא רצו חוזרין אצל הגדול ואומרים לו עליך מצוה או חלוץ או יבם ואין ראוי להמתין למי שהוא במדינה אחרת עד שיבוא ולא

¹) שערי צדק חלק ג' שער א' סי' י"ב.

²) משנה יבמות פ"ג ה"ד ושם איירי בקטנה.

³) מפסק הב' דהחליצה כשרה בדיעבד לפסלה עליו מוכח שגם הגאון גרם במשנה שם פ"ב ה"ד קטנה שחלצה תחליץ כשתגדול ואם לא חלצה חליצתה כשירה כג' הירושלמי ולא כג' הבבלי וע' תוס' בכורות י"ט ע"ב ד"ה איש וכן גרס הרי"ף וכפסק ר"ם איתא בתשו' גאו' קדמונים סי' קמ"ג וע' ה"ה לר"ם הלכות יבום פ"א ה"ז.

⁴) זה כתוב בב' תשו' הג' אשר היה לרשזח"ה ואחר התיבות "וכן הלכה" נמצא שם "והכי אמר ר' עמרם המייבם את אשתו אחיו זוכה בנכסי אחיו המת כולן אבל החולץ ליבמתו לא זכה בנכסי אחיו ואין לו בהן אלא חלקו כאחד מאחיו וכן הלכה". א"כ המסק האחרון הכתוב בש"ץ שלפנינו בסוף תשובה זאת הוא מר' עמרם.

⁵) ש"ץ שם סי' כ"ג וכתוב לפניה "שאלה זו הועתקה מלשון ערב".

⁶) כדרכו הביא בראש דבריו ראייה מן המקרא לפי שפירשו החכמים בו וע' יבמות כ"ד. ובירושלמי שם פ"ב ה"ו ובספרי כי תצא.

⁷) שוב הביא ראייה מן המשנה יבמות פ"ד ה"ה וכדרך הגאונים מכניס ביאורו בתוך

לקטן עד שיגדיל וייבם אבל מצוין את האחים הגדולים שהם מצויין בעיר לייבם ואם רצה אחד מהם ליבם יכתוב לה שנים עשר זווים וחצי ואם להוסיף מוסיף ויכתוב לה על עצמו כמו שהיה כתוב על אחיו ואם רצה להוסיף מוסיף ולא יפחות לה אלא ברצונה ואם הניח המת קרקע תהיה אותה קרקע משועבדת לה ואם לאו הרי נכסי זה האח החי משועבדים לה שכך אמרו¹) כנסה הרי היא כאשתו לכל דבר ובלבד שתהא כתובתה על נכסי בעלה הראשון ואי לית לה מראשון תקינו²) לה רבנן משני כרי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה ואם שניהם רוצים לחלוץ או האח רוצה לחלוץ אע"פ שהיא רוצה להתיבם הדין בשני דברים הללו אחד הוא והוא שתגבה כל כתובתה ומה שהביאה מבית אביה ומה שכתב לה בעלה מוקדם ומאוחר לאחר שתקבל נזירה שלא נפרעה ולא תפשה מכל מה שהיא תובעת ולא מדמיו שום דבר כמו שאמרו³) אין אלמנה נפרעת מנכסי יתומים אלא בשבועה ואם האח רוצה ליבם והיא רוצה לחלוץ הדין בזה שכל מה שהביאה מבית אביה והוא מצוי בעצמו נותנין אותה לה ואם אינו מצוי נותנין לה דמיו לאחר שתקבל נזירה כמו שאמרנו ומה שכתב לה בעלה והיא תחת ידה וברשותה אין מוציאין אותו ממנה ומה שאינו תחת ידה וכמו כן מה שאבד לגמרי וכמו כן המאוחר כולו אין נותנין לה ממנו כלום ואפי' בנזירה כמו שמצאנו בדינין⁴) ואי אמרה יבמה לא ניהא לי ביבום כל דאיתא מבית נשא שקלא ליה ומאי דכתב לה בעלה דאיכא בידה לא שקלינן מינה ודליכא בידה לא יהבינן לה כאלו הדינין יש לעשות בכל הדרכים ואין לשנות.

ג. ושאלתם⁵) אשת איש שהלך בעלה למ"ה ובא ישראל משומד וכנסה כמנהג⁶) גוים והולידה בן ואח"כ בא בעלה ונתן לה גט ואותו משומד מחלל שבתות בפרהסיא עכשיו אותו בן כשר הוא כי אביו נחשב כגוים וגוי ועבד הבא על בת ישראל הוולד כשר או דילמא כיון שאם חזר בו ישראל ישראל גמור הוא והוולד ממזר כך ראינו שהולד ממזר לא מטעם שאם חזר בו משומד הרי הוא כישראל לכל דבריו אלא מפני שהיתה הורתו ולידתו בקדושה ואין הולכין בדין זה אחר שמירת שבת ולא אחר חילולה לפי שבשני מקומות צריך לדעת משפטי משומד ושתי בחינות יש להן מקום ראשון לענין לברך ולזמן ולבטל רשות וכדומה להן מן המצות בחינתו בכל אלה לראות השומר הוא את השבת או מחללה כדתניא⁷) ישראל משומד המשמר שבת בשוק הרי הוא כישראל לכל דבריו שמבטל רשות ושאינו משמר שבת

¹ משנה שם ה"ד.

² כתובות פ"ב: וכתב לה מנה וכ"א לעיל "י"ב וחצי" וכ"א בר"מ הל' אישות פכ"ב הי"ד.

³ משנה גימין פ"ד ה"ג.

⁴ נראה שהביא ר"ם כאן דינין קצובין בשער הישיבה בסורא כעין הלכות פסוקות ואולי שצ"ל "כהלכות" במקום "בדינין" ואי אמרה היבמה לא ניהא לי וכו' והובא בבבא ע"ט אות גט חליצה דבמתא מחסיא משוון לה כמורדת על בעלה ואולי כיון לתשו' בענין זה שנפסקה כה ההלכה כדין הזה והובאה בתשו' גאוניס קדמונים סי' צ"א ובתשו' אחרת (מאי דתפיסא) לא מהנפיקונין ודלא תפיסא לא יהבינן.

⁵ ש"ץ שם סי' נ"ד.

⁶ אולי שמנהג גוים היה כיון שהלך הבעל למקום רחוק ולא בא להשיא את אשתו לאחר או הכוונה שהנישואין היו כמנהג גוים.

⁷ בחולין ו'. בע"ז ס"ד: ובעירובין ס"ט: ובתוספת' שם פ"ה הנוסח' משונה. ולפני ר"ם היו הדברים תחסינים שם "ה"ה כישראל לכל דבריו" "ה"ה כגו'.

בשוק הרי הוא כנוי ואינו מבטל רשות ומקום שני לענין קדושין ונישין חליצה ומאונן וממזרות וכדומה להן מכל המצות בחינתו בכל אלה לראות אם היתה הורתו ולידתו בקדושה קידושיו קידושין ונימו נט וחליצתו חליצה ובניו מחייבי כריתות ממזרין כמו ששנינו לענין גרים¹) היתה הורתו ולידתו בקדושה הרי הן כישראל לכל דבריהם כללו של דבר במצות הלך אחר שמירת שבת בעריות הלך אחר הריון ולידה אף כאן כיון שנתיהר ונולד בקדושה ובא על אשת איש הולד ממזר נמזר ואין ברבר זה ספק וכך הוא הדין ואין לשנות.

ד. וששאלתם²) ראובן היה נשוי והיה דר עם אשתו בבית אביה ופעמים היה בעיר ופעמים היה הולך לעיר אחרת והיה אדם אחד נוהג לבא מבבל והיה נכנס לבית אבי האשה הזאת וכשהיה ראובן שומע היה כועס וחושד ולאחר זמן בא ראובן עם אשתו לביד ואמרה האשה אי אפשרי בבעלי זה ענה בעלה ואמר יפרע מפלוני שהפסיד עלי אשתי כשהיה בא ויוצא מבית אביה והיא רוצה להנשא לו והרבו דברים על זה וסוף דבר קרא האיש³) פסק הגט והוא אומר אינו מניח זה האיש לישא אותה שהוא גרם לה להתגרש ממני והוא אומר לה שישאנה ולא נכתב הגט באותו יום ולמחר בא האיש הנשען ובא אבי האשה ואמה ובקשו מבית דין לכתוב לה כתובה ולהשיאה לאיש הנשען ולא רצה בית דין לשמוע להם ולפי שראו שהוא רוצה לישא אותה נתנו הגט לשני אנשים מוקני הקהל ואמרו להם כשילך זה האיש מן העיר תנו לה הגט ואותו האיש נשאר בעיר ולא הלך ולא נמסר לה הגט ואחר ימים באו אנשים והשיאו אותה האשה לאותו האיש הנשען ושדכו שידוכין ועמד עמה מאז ועד הנה יליף מרנא לעבדוהי תשובת שאילתא דא. כך ראינו אם כך היה המעשה כמו שכתב בשאלה זו הרי אשה זו אשת איש בלא ספק וחייב לגרשה וחייבין בית דין להוציאה ממנו מכמה פנים והראיה שהיא אשת איש משני פנים גדולים האחד מפני שלא קבלה גט וכל זמן שהאשה לא קבלה גטה הרי היא אשת איש כמו⁴) שכתב בתורה וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ואלו אמרה תורה וכתב לה ספר כריתות ושלחה מביתו היתה גרושה ממנו משעת כתיבת הגט אבל כשהוסיפה ונתן בידה הודיעתנו שהיא אשתו כל זמן שלא הגיע הגט לידה וכמו כן מצינו במשנה שכל זמן שלא הגיע הגט ליד האשה יוכל האיש לבטלו כמו ששנינו⁵) השולח גט לאשתו והגיע בשליח או ששלח אחריו שלח ואמר לו גט שנתתי לך בטל הוא הרי זה בטל ומשהגיע הגט לידה אינו יכול לבטלו ואלו היה הבעל כהן וכתב גט לאשתו ולא הגיע הגט לידה או הגיע הגט לידה על תנאי ולא נתקיים התנאי הרי היא אשתו ואין אנו אומרים שהחזירה מאחר שנרשעה לפי שאין בזה ריח הגט כמו ששנינו⁶)

⁽¹⁾ יבמות צ"ז:

⁽²⁾ ש"ץ חלק ג' שער ב' סי' ס"ו. ולפניה כתוב "הועתקה שאלה זו מל"ע".

⁽³⁾ קודם הגט קרא הבעל פסק הגט בכ"ד ומינה בזה השליח לכתב הגט. אולם אמר שדעתו לסדר הגט ע"ד "חוק מפלוני" ואולי הכוונה "פסוק וסידור הגט בכל תיבותיו" שבו יראה הסופר השמות וכו' וכן יכתוב. ופסק הגט הובא גם בתשרי שאחרי זאת.

⁽⁴⁾ כדרכו הביא ראיה מן המקרא וחוקר ודורש הקרא ומודיע שהדין נובע מן הכתוב.

⁽⁵⁾ משנה גיטין פ"ד ה"א. בבבלי ובמשניות כתוב "אם משהגיע גט לידה שוב". אכן

במשנה שכירושלמי וכן ברי"ף חמרה תיבת שוב שנחסר גם אצל ר"ס שהביא תחלת המשנה וסופה. ונראה שגרס "משהגיע הגט" ובמשניות כתוב "אם משהגיע".

⁽⁶⁾ שם פ"ח ה"ח.

כתב לגרש את אשתו ונמלך בית שמאי אומ' פסלה מן הכהונה ובי"ה אומרין אע"פ שנתנו לה על תנאי ולא נעשה התנאי לא פסלה מן הכהונה הרי נודע כי האשה שלא קבלה הגט הרי היא אשת איש לכל דבר והפן השני שאילו כתב לה גט שלם ומסרו לה והיה מתנה עליה שלא תנשא לפלוני הרי הגירושין בטלים ועדיין היא אשתו כמו ששנינו⁽¹⁾. המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפ' רבי אליעזר מתיר וחכמים אוסרין ואין הלכה כרבי אליעזר הרי נודע בידיעה ברורה שזו האשה אשת איש נמורה משני הפנים הללו האחד מפני שלא קבלה הגט והשני מפני שאמר לה חוץ מפלוני ואילו נתן לה הגט בידה והיה אומר לה חוץ מפ' הרי היא א"א כשהיתה מקודם ואילו לא אמר לה חוץ מפ' אבל לא הגיע הגט לידה הרי היא א"א כשהיתה מקודם כ"ש ששני הפנים הללו יש בה והדבר הראשון שאנו אוסרים בו אשה זו על זה האיש הוא הדבר הנדול שאנו יודעים שהיא אשת איש משני פנים ועוד מפני שהוא חשוד עליה ואלו היה בעלה מגרשה גירושין גמורים היתה אסורה לזה החשוד עליה קודם הגירושין וכל אדם שנחשד על א"א קודם שישאנה אסור לישא אותה ואנו חייבין למנעו מפני החשד הקל אבל הדבר שצריכין להתיישוב בו אם נשאה בכתובה וקידושין לאחר שגירשה בעלה גירושין גמורין כמו ששנינו⁽²⁾ הנמנע מאשת איש והוציאה מתחת ידו אע"פ שכנס יוצא ונאמר בתלמוד אמר רב ובעדים⁽³⁾ ואמר ר' ובדבר מכוער וביאור דבר מכוער היאך יהיה כגון רוכל יוצא ואשה חוגרת בסינר רוק למעלה מן הכילה מנעלין הפוכין תחת המטה ובתלמוד ארץ ישראל⁽⁴⁾ שניהן יוצאין מתחת אפלה מעלין זה את זה מן הבור טופחת על ירכה מבחוץ ופסקו ואמרו הילכתא כר' קשיא הילכתא אהילכתא ל"ק הא בקלא דפסיק הא בקלא דלא פסיק וכללו של דבר אין כופין את הנמנע להוציא אלא בקלא דלא פסיק ובדבר מכוער או בקלא דפסיק ושני עדים ושני דברים הללו בשכבר נשאה הנמנע כמו שהוא מפורש במשנה אע"פ שכנס יוציא אבל קודם שישאנה אפי' בחשד קל ובקלא דפסיק מונעין אותו מלישא אותה כמו ששנינו⁽⁵⁾ המביא גט ממ"ה ואמר בפני נכתב ובפני נחתם הרי זה לא ישא את אשתו ועוד אמרו החכם שאסר את האשה בנדר על בעלה הרי זה לא ישאנה הרי נתבאר שהחשד הקל מונע הנישואין קודם היותם אבל אחר הנישואין בכתובה וקידושין אין מחייבין אותו להוציא אלא בחשד גדול והוא קלא דלא פסיק ודבר מכוער או בקלא דפסיק ועדים כמו שביארנו וכל שכן עם אלו החשדות החזקות שנתפרשו בשאלה זו שזה האיש היה נכנס לבית האשה הזאת והיה יושב שם ועוד שלא היה בעלה בעיר וזה הוא ייחוד גמור כמו

(1) שם פ"ט ה"א.

(2) משנה יבמות פ"ב ה"ח. הגאון גורם הנמנע מאשת איש וכ"א כבה"ג ה' מיואן לפי עדות הרשב"א בחידושו ליבמות כ"ד ע"ב ולפנינו כבה"ג איתא "לאשת איש" ובמשניות ובש"ס שלנו "על אשת איש".

(3) מדברי הגאון משמע שסבר דרבי פי' האי משנה ישנה דהנמנע מאשת איש דמיויר שהיה אותו הנמנע יוצא ואשה חוגרת בסינר ומכוער הדבר תצא ולמשל נקט הרוכל והני מתניתין דמביא ביבמות כ"ד: שם תניי' לפי פי' זה, ורב פי' בעדי זנות, והנה בנידון דבר רבי על הנמנע שנשאה גם הר"ח גם הר"ק פירשו כדבריו ועיין שם בתוס' ד"ה אמר רבי וברא"ש.

(4) כתובות פ"ז ה"ו ושם אית' שניהם טופחין על ירכה במרחץ.

(5) משנה יבמות פ"ב ה"ט וי'.

ש'אמר¹) אמר רבה בעיר אין בה משום ייחוד ואין ראוי²) לישא את הקרובות מפני שנודעה עמידתו עמה ועוד שהבעל היה³) כועס על זה וגדול שבאלו הדברים שכשידע הנשען שהבעל היה מגרש קודם⁴) ועשה שידוכין לפי מה שהוזכר בשאלה זו והיא עדיין א"א וכ"ש שנתייחד עמה אחר אלו השידוכין הארורים ואלו היה בזה המעשה מאלו הדרכים היה ראוי למנוע איש זה מלישא אשה זו על אחת כמה וכמה שכולם היו הילכך מחייבין על כל פנים את האיש להפריש ממנה ומהירין אותם שלא יתחברו בדרך נישואין קל וחומר בדרך אחר וחזרין לבעל ונוטלין ממנו גט שלם ככל תנאי ונותנין לאשה ותהיה בו מותרת לישראל לאחר שלשה חדשים מיום כתיבת הגט השלם ואוסרין אותה על הנשען ולא יקרב לה בשום פנים ולאחר משמתין את שניהן עד שיצא מביתה וכמו כן האנשים שהיו שם בעת שידוכי אשת איש והתירו דבר זה כולם חייבי גידוי ואפי' היו חכמים כמו ר' שילא כמו שלמדנו החכמים בתלמוד⁵) ההוא גברא דטבע באנמא דסמקי אנסבת ר' שילא לדביתהו א"ל רב לשמואל⁶) ליתי מר לישמתיא אמר ליה נשלח ליה ברישא שלחו ליה מים שאין להם סוף אשתו מותרת או אסורה שלח להו אשתו אסורה⁷) הדר שלחו ליה אנמא דסמקי מים שיש להם סוף או מים שאין להם סוף שלח להו מים שאין להם סוף⁸) ואלא מר מאי טעמא עבד הכי מטעא טעינא אמרי כיון דקוו וקיימי כמים שיש להם סוף דמי ולא היא כיון דאיכא גלי אימר גלי אשפלוה קארי שמואל עליה דרב לא יאונה לצדיק כל און קארי רב עליה דשמואל ותשועה ברב יועץ.

ה. וששאלתם⁹) ראובן יש לו אשה וכבר ידעו בית דין מה שהוא חייב לה שהורה בדבר ידוע וקנו ממנה שאינו חייב לה יותר ורצה ראובן לגרשה ואינה רוצה לקבל גט וטוענת שהוא נשבע לה שלא יגרשנה לעולם ונמנעה מלכוא לבית דין ורצה הבעל להביא לבית דין כל מה שהוא חייב לה כפי מה שהן יודעין ולקרות¹⁰) פסק הגט כדי שיכתבו אותו ויהא מזומן לאשתו ובשתרצה לקבלו עם הזווים תקבלו ותעשה כראוי לה היפטר ראובן מן המזונות כשיעשה כך אם לאו ועוד אם נמצאת מעוברת וטוענת כי מבעלה נתעברה והיא מתחבאה ממנו ואינה באה לבית דין והיאך יהיה הדין על טענתה שטוענת שבעלה נשבע שלא יגרשנה יודיענו נאון אדוננו. אם

(¹) קידושין פ"א.

(²) פסק ר"ס ולא ישא קרובות כיון שעמדה אצלו וקצת אנשים חשבו שהיתה נשואה וע' יבמות כ"ז. הנשען מן האשה אסור באמה וכו' כשם שאסורה לו כך אסורה לאחיו.

(³) הכוונה שהיה חושב לאמת שזנה עמה.

(⁴) אולי צ"ל "קידם" ועשה שידוכין" כלומר שבענין זה האיסור ברור שבאלו הדברים והדינים שנאמרו היה צריך להוציאה על אחת כמה וכמה בענין שלפנינו שעשה שידוכין והיא א"א ונוסף עוד שנתייחד עמה אחרי כן.

(⁵) יבמות קב"א.

(⁶) לפנינו "תא נשמתיא".

(⁷) לפנינו חסר "הדר שלחו ליה".

(⁸) לפנינו רק "מר מ"ט עביר הכי".

(⁹) ש"ץ שם סי' י' ולפניה כתוב "גם זו הועתקה" ונראה מלשונה ומדרך שמביא פסוקי התורה לראיה שהוא לר' סעדיה ומדובר בה "מקריאת פסק הגט" שהזכיר ר' סעדי' בס' שלפני זאת החשובה.

(¹⁰) ע' סי' ד' חערה ג'.

הדבר כך כמו שנכתב בשאלה זו אם ראובן רוצה לגרש את אשתו והיא אינה רוצה להתגרש אם הוא נותן לה כל הראוי לה יכול לגרשה בין ברצונה בין בעל כרחא כמו שאמרנו⁽¹⁾ האשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה והאיש אינו מוציא אלא לרצונו וזה שאמרנו שהוא יכול להוציאה בעל כרחא אינו שלא לדעת אלא לדעתה והדרך בזה ששולחין לה בית דין ומצוין אותה לבא לב"ד עם בעלה וכשתבוא מצוין אותו לפרוע לה וכשהן רואין שהוא פורע כראוי מקרין אותו פסק הנט וכותבין אותו וכשנותנין אותו בידה בעל כרחא הרי היא מגורשת ועל כל פנים צריכין להניחו בידה כמו שכתוב אחר וכתב לה ונתן בידה ואם זרקו לה או קרוב לה אין הגירושין גמורין עד שיהיה בידה אע"פ ששנינו⁽²⁾ היתה עומדת ברשות הרבים וזרקו לה קרוב לה מגורשת קרוב לו אינה מגורשת כבר פסקו בתלמוד א"ל שמואל לרב יהודה⁽³⁾ שינא כדי שתשוה ותטלנו ואת לא תעביד עובדא עד דמטי גיטה לידה ואם נסתרה מבית דין משמרינן לה שלוחי ב"ד עד שיראו אותה ומצוין אותה לבוא ואם לא באה לאחר שצו אותה ראוי לכתוב כתב פתיחא עליה כי האיש ממתינן לו עד שלשה מושבות מפני רוב עסקיו אבל האשה די לה בשליחות אחת כמו שמצאנו בתלמוד⁽⁴⁾ רב אשי איקלע לבי רב כהנא חזא הוה איתתא דאזמנה לדינא מצפרא וקא כתבין עליה פתיחא לפניא אמר ליה לא סבר ליה מר להא דאמר רב חסדא קובעין זמן שני וחמישי ושני א"ל הני מילי בנברא דאניס אבל איתתא דשכיחא במתא ולא אתיא מעיקרא⁽⁵⁾ מורדת היא ואם באה לב"ד וחייבה לקבל הנט ולא קבלתו ולא היה להם יכולת להניחו בידה יהא הנט מונח בב"ד עם כל הממון הראוי לה לקבלו ויהא חשוב לה כאלו קבלה הממון בלבד לפטור ראובן מן המזונות כמו שמצאנו במשנה על מי שיש לו לקבל ממון ונחבא כדי שלא יקבלנו שמניחין הממון בב"ד ויחשב לו כאילו קבלו⁽⁶⁾ בראשונה היה נטמן יום שנים עשר חדש שחאה חלוטה לו והתקין הלל הזקן שיהא חולש את מעותיו בלשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס אימתי⁽⁷⁾ שירצה יבא ויטול את מעותיו וכשראובן נותן את הראוי לאשתו ומה שהוא חייב לה עם הנט הרי הוא פטור מליתן לה מזונות אבל אם נמצאת מעוברת אינו יכול לדחותה כל זמן שלא קבלה הנט לפי שהיא ברשותו ותחת אישה אנו קוראין בו ואפי' היה בעלה במ"ה ונתעברה ואמרה שמבעלה נתעברה נאמנת כמו שהוא מפורש בענייני ממזרות⁽⁸⁾ אין חוששין לה כגון דהוה איתיה לאבוה במ"ה ואיעברה אימיה דאמרינן דילמ' אתא בצנעא לביתיה ושמש וכמובן אין מצילין ירושתה מראובן והוא יורשה כל זמן שלא

⁽¹⁾ גיטין מ"ט:

⁽²⁾ משנה שם פ"ח ה"ב.

⁽³⁾ גיטין ע"ח:

⁽⁴⁾ ב"ק קי"ג לפנינו בש"ס אית' דאזמנה לדינא בפניא ובצפרא כתיב עליה פתיחא.

אולם הרי"ף גרס כג' ר"ס.

⁽⁵⁾ תיבת מעיקר' חסרה בש"ס לפנינו אולם אית' ברי"ף.

⁽⁶⁾ משנה ערכין פ"ט ה"ד וכג' ר"ס אית' במשנה שבמשניות "ויהא חלוש' לו" (במשנה

בגמ' ובגמ' גיטין ע"ד: "כדי שיהא חלוש' לו") הלל הזקן (במשנה בגמ' הלל אולם בגיטין כג' ר"ס) בלשכה (בגמ' ללשכה).

⁽⁷⁾ במשנה במשניות ובגיטין אימתי שירצה הלל ובמשנה שבגמ' "שירצה הלל" ור"ס

גרס "אימתי שירצה יבוא".

⁽⁸⁾ כיון לבה"ג סוף ה' גיטין שכתובין שם כדברים האלו.

קבלה הנט לפי שהיא תחת אישה ואם מתה הוא יורשה בירושת התורה לפי שכל זמן שלא קיבלה הנט לא נגמר ושלחה מביתו. ומה שטוענת האשה שראובן נשבע לה שלא יגרש אותה לעולם עליה להביא ראייה ואם הביאה עדים שנשבע לה חייבין ב"ד למנעו מלגרש אותה כדי לקיים שבועתו כמו שאמרה תורה לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה ואם אין לה ראייה והיא רוצה להחרים על מי שנשבע לה שלא יגרשנה ואינו מודה הרשות בידה להחרים סתם על זה הענין לאחר שמאיימין על ראובן ומהירין אותו ליראה את השם שהוא עד בין איש לאשתו כמו שנאמר כי ה' העיד בינך ובין אשת נעורך אשר אתה בנדתה בה והיא חברתך ואשת בריתך אולי יירא מהאל ויפחד ויודה במה שהיה ביניהם ויחזרו למוטב ולשלום וכך הדין⁽¹⁾).

ו. ושאלת⁽²⁾ מעשה שהיה במקומנו ראובן היה לו שתי בנות ושידך שמעון לאחת מהם ונתרצת לו וכך המנהג במקומנו בשעה שהוא רוצה לקדש את הנערה אם בוגרת היא מרשת את אביה לקבל קדושיה ואם קטנה היא מקבל קדושיה מדעתו כמנהג חכמים ובאין הקהל לבית הכנסת שמתפלל שמה אבי הנערה ומקבל קדושי בתו בבית הכנסת וראובן זה היה תלמיד וזקן ובאו התלמידים והקהל לבית המדרש ועמד שמעון ממקומו ונתן קידושין לראובן והיו התלמידים בני רב נתן⁽³⁾ וז"ל יושבין בצדן פתח שמעון ואמר תהא בתך מקודשת לי בטבעת זו ואמרו לו בלשון הקדש פרש פרש כמו ארבעה וחמשה פעמים ולא שם לבו לדבריהם שנבהל בעמדו לפני התלמידים ולפני הקהל לאחר שישב במקומו אמרו לו התלמידים שיושבין בצדו מול ממנו שני גיטין לשתי בנותיך ששתיהן נאסרו עליו לפי שלא פירש איוו מהן קידש והשיב ראובן ואמר פלונית בתי קידש ואע"פ שלא פירש עכשיו לפניכם הרי עדים שלא שידך אלא לפלונית ועמדו העדים והעידו שלא שידך אלא לפלונית ואף שמעון ענה ואמר לא קדשתי אלא פלונית ומרוב שנבהלתי לפניכם לא פירשתי שמה השיבו התלמידים ואמרו אף על פי שהעדים מעידין ששידכת פלונית ועל דעת כך קדשתיך כיון שלא פירשתי שמה אלא אמרת בתך מקודשת לי בסתם כבר נוקקו לך שתייהן ושתייהן נאסרו עליך וצריך אתה לשני גיטין ולא עוד אלא שאילמלא הייתה רוצה לחזור כך מן פלונית זו יכול אתה לטעון ולומר לא קידשתי אלא פלונית ואע"פ שבראשונה שדכתי בפלונית חורתי בי והוראה לדבר שלא פירשתי שמה הילכך שתייהן נאסרו עליך ועמדו התלמידים בשטתן של תלמידים אלו בני רב נתן וז"ל חוץ מן חמשה או ששה תלמידים שעמדו עם ראובן שהיו קרובין ועמדו אלו כנגד אלו הללו אוסרין והללו מתירין ילמדנו אדוננו הלכה כדברי מי מהן. וכאשר נקראה שאלה זו לפנינו תמהנו מתלמידי חכמים שחלקו אחד על אחד ואילו היתה חלוקתן היצרנו שני גיטין או לא יצרנו כל עיקר היינו אומרים זו חלוקת אביי ורבא⁽⁴⁾ שהיה אביי אומר קדושין שלא נמסרו לביאה הוו קידושין וצריכות שני גיטין ורבא אמר קידושין שלא נמסרו לביאה לא הוו קידושין כלל ואין צריכות גט כל עיקר ואפילו היתה חלוקתן כך לא היה גכון הלכה רווחת היא שהלכה כאביי וצריכות שני גיטין כי היא אחת מן

(1) בראש התשובה שאחרי זאת בש"ץ סי' י"א כתוב בכ"י אשר היה לפניו להר"ר שוח"ה "לר"ובן אביתור".

(2) ש"ץ חלק ג' שער ג' סי' י"ב.

(3) אולי היו בני ר' נתן גאון.

(4) קידושין נ"א.

הששה¹) וכ"ש כי לא נחלקו אב"י ורבא כמעשה הזה יען כי סתם הוא כי בפירוש אמרנו כי היתה חלוקת אב"י ורבא באומר לחבירו אחת משתי בנותיך מקודשת לי ובאשר אנו מחזירין את התירוץ ואומר המקדש אשה ובתה או אשה ואחותה כאחת אינן יוצאין הא אחת מאשה ובתה או אחת מאשה ואחותה מקודשת ולדברי רבא אפילו אחת מאשה ואחותה אינן מקודשת ואילו שמעון זה אמר לראובן אחת מבנותיך מקודשת לי בטבעת זו בודאי היתה חלוקת אב"י ורבא אבל המעשה הזה רחוק הוא ואפילו מדברי רבא בעבור כי סתם אמר שמעון לראובן בתך מקודשת לי ולא אמר לו אחת מבנותיך ואיפשר לומר שאפי' רבא שהיה מתיר בהאומר אחת משתי בנותיך אף הוא²) היה אוסר בהאומר בתך סתם כי באמרו אחת משתי בנותיך הסמיך על ברירה ראשונה שקדמה או על ברירה שהיא נבררת לאחר מיכן ובאמרו בתך סתם תפשי קידושין בשתייהן והזקקו לו שתייהן ונאסרו עליו שתייהן כאב"י ואין מניחים לברר להבא ואין סומכין על ברירה לשעבר קל וחומר אם אמר בתך סתם ולא אמר אחת מהן שאין נשענין על בחינתו שעברה ולא על ברירתו הבאה הלכך לא נמצא מקום לתלמידים לטעות ולהתיר לא כדברי אב"י שהוא אוסר בין בסתם בין באחת ולא כדברי רבא שהרי התיר באחת ולא התיר בסתם ולא נמצא שלישי בכל התלמוד כולו שהוא מתיר בסתם שיתלו בו התלמידים ההם הרי נתברר כי מכל מקום א"כ היה מעשה הרי נאסרו שתי בנות ראובן על שמעון וצריכות ממנו שני גיטין ואין משניחין לשידוכי שמעון הראשונים ואין צריכין לתת טעם שאילו בקש לחזור בו משידוכין היה יכול ואף לא יועיל לשמעון מה שצוח ואמר כי פלו' קידשתי ואפי' היה בתוך כ"ד כי בארבעה לא יועיל כדי דיבור מגדף ועובר ע"ז ומגרש ומקדש³) וכל שכן שאם שהה יותר מכדי דיבור כמה כפלים כי הזקקו ונאסרו וצריכות שני גיטין ואין חשש בדבר זה⁴).

ז. ושאלתם⁵) ראובן משכן לשמעון משכונות על קפ"ח דינרין שלוח ממנו ופרע לו מקצתם ואח"כ משכן לו אבן בדולח על עשרה דינרין ופרע אותם לו ועכשיו ראובן תובע את שמעון ליתן לו משכנותיו והוא רוצה לפרוע לו הנשאר מחובו ושמעון אומר כבר אבדו כל המשכונות הראשונות ואבן הדולח כשתפשו המלך ובזו כל אשר לו ועוד אומר שמעון שהמשכונות לא היו שוים יותר ממאה דינרין וראובן אמר שהיו שוים מאתים דינרין ואומר שמעון שהאבן לא היתה שווה יותר מארבעה דינרין וראובן אומר שהיתה שווה עשרה דינרין⁶) יש מן הדין לעיין בתחילה בטענת שמעון

¹) יע"ל קג"ם ע"ש נ"ב.

²) הן אמת שבש"ס שם הקשו על רבא מהא דהמקדש את בתו סתם וכו' אכן כבר פ"י שם הר"ן דפ"י האי בתו סתם כ"לומר האומר אחת מבנותיך מקודשת לי אם יש בוגרות הרבה אין אחת מהן מקודשת וע"ש שהביא דברי ר"ם אלו בתשובה וגם הרשב"א בפ"י האומר בהאי דלא שביק אינש מצוה דרמיה עליה מביא המעשה שבאה לפני ר"ם והנה זה הפלפול הנמצא בגליון ש"ץ ח"ג שער ג' סוף סי' י"א (דף י"ח ע"א תחלתו "והר"ן") הוא מוקדם ושייך לסי' י"ב זה.

³) נדרים פ"ז.

⁴) בראש התשובה שאחרי זאת בש"ץ סי' י"ג איתא בכ"י תשו' הג' אשר היה לפניו לר' שזח"ה ר"י הילא"ו.

⁵) ש"ץ חלק ד' שער ב' סי' ה'.

⁶) נראה שהשמים המעתיק השאלה בענין ערבות של לוי. וכבר העיר ר' חיים מודעי שרק בסוף התשו' נזכר ענין זה.

שהוא אומר שהמשכונות והאבן נגולו לו ובזו עם שאר מה שאבד לו ואח"כ יש לעיין בדבר שיש בו ביניהן מחלוקת בשיעור דמי המשכונות ואח"כ יש לעיין במה שהתנדב לוי ונכנס בערבות בשביל ראובן. העיון הראשון כשמעון טוען כי המשכונות של ראובן אבדו עם שאר מה שאבד לו כשתפשו המלך צריכין לעיין⁽¹⁾ אם היתה כונת התופש שתפשו בשביל עצמו וממונו ועשרו או שמעו הרי שמעון חייב לראובן ואין ראובן מפסיד וכשיתברר כי כונת התופשים לשמעון בשביל עצמו אין ראובן מפסיד כלום יש לעיין אח"כ במענת שמעון שהוא אומר שהמשכונות ואבן אבדו ואם ראובן מודה לו מוטב ואם לאו ישבע שמעון בגזירה כי הכל אבד כמ"ש⁽²⁾ אמר רב הונא ומשביעין אותו שבועה שאינה ברשותו שמא עיניו נתן בה ולא יפטר שמעון משבועה זו אלא אם יש לו⁽³⁾ שהמשכונות של ראובן עצמם נגולו וכשיוודע הדבר הרי נשלם העיון בשער הראשון ויש לעיין בשער השני שטוען ראובן שהמשכונות היו שוים מאתים דינרין והאבן עשרה דינרין ושמעון אומר שהמשכונות היו שוין מאה דינרין והאבן ארבעה דינרין ואלו לא היה שמעון נותן שיעור בדמי המשכונות היה ראובן נאמן בשבועה בגזירה על שיעור דמיהן לפי שהוא בעל המשכונות והוא בקי יותר בשוים והיה מחשב עם שמעון ואם דמי המשכונות כדמי הדינרין שלוח ממנו והיה זה כנגד זה ואם חסר היה לו להשלים ואם העדיף דמי יש לדחות⁽⁴⁾ שיעור העודף לפי ששמעון נותן שיעור בדמי המשכונות ואומר כי שיעור דמיהם מאה דינרין וראובן אומר מאתים לפיכך ישבע ראובן בגזירה שנתן לשמעון משכונות כנגד החוב שעליו ויפטר מאותה תביעה ולא ישבע כי היו שוים יותר ויטול שכלל גדול בדין כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין ומצאנו במשנה שמי שתובעין אותו בעודף בדמי המשכון שהוא חייב שבועה כשהוא מודה במקצת כמו ששינונו⁽⁵⁾ המלוה את חברו על המשכון ואבד המשכון ואמר לו סלע הלוייתך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלוייתני עליו וסלע היה שוה פטור וזה נאמר על הלוה בשאינו מודה במקצת החוב שעדיין נשאר עליו סלע הלוייתך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלוייתני עליו ושלשה דינרין היה שוה חייב וזה נאמר על הלוה בשמודה במקצת החוב שעדיין נשאר עליו סלע הלוייתך עליו ושתיים היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלוייתך עליו וסלע היה שוה פטור וזה נאמר על המלוה בשאינו מודה במקצת דמי המשכונות שנשאר עליו סלע הלוייתני עליו ושתיים היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלוייתך עליו וחמשה דינרין היה שוה חייב וגם זה נאמר על המלוה כשמודה במקצת דמי המשכון שנשאר עליו. עכשיו ראובן ושמעון כל אחד טוען שנשאר לו אצל חברו יותר על הראוי לו והשבועה היא על ראובן שדינרי ההלוואה עליו וישבע שנתן לשמעון משכונות ששוים כנגד החוב שעליו ויפטר ולא ישבע שהיו שוים יותר מפני שאין בדין⁽⁶⁾ שיטול יותר שגם שמעון נותן

(1) עיין ב"ק קי"ו וקי"ז.

(2) לפנינו ב"מ ל"ד: משביעין אותו (וכן שם ה'): וכו' מ"ט חיישין שמא וכו'.

(3) צ"ל ראיה וכו' א"כ בבעל העיטור תחלת אות מלוה על המשכון.

(4) כ"כ הרא"ש סוף פ"ו דשבועות והובא בסור חו"מ ע"ב שהמלוה אינו משלם אם

המשכון שוה יותר ונאבד באונס.

(5) משנה שבועות פ"ו ה"ו.

(6) נראה שזה אמר על דרך היתרון כענין אם היה טוען אבדתו בפשיעה. כיון שגם

שיעור לדמי המשכונות אבל מגלגלין בשבועת שמעון שלא קבל מראובן דבר ששועה יתר על החוב שיש לו עליו על ידי גלגול שבועה ותחלת השבועה היא שישבע שמעון שהמשכונות ננולו ממנו ומוסיף ושאותם המשכונות לא היו שוים יותר מן החוב שהיה ראובן חייב לו כמו שנאמר בתלמוד שם⁽¹⁾ רב אשי אמר זה נשבע וזה נשבע זה נשבע שאינה ברשותו וזה נשבע כמה היה שוה והכי קאמר מי נשבע תחלה מי שהפקדון אצלו שמא ישבע זה ויוציא הלה את הפקדון וכשישלמו שני השערים האלו שאמרנו יש לעיין בערכות⁽²⁾ שערב לוי בעד שמעון שאם ערב לוי בעד שמעון במצות שמעון הרי שמעון חייב לפי שבמצותו ערבו וכ"ש אם קנו מידו אבל כשנתפרש בשאלה שלוי התנדב אין שמעון חייב כלום.

ח. והלכתא⁽³⁾ מלוח ישראל מעותיו של נכרי מדעת הנכרי אבל לא מדעת ישראל כיצד ישראל שלוח מעות מן הגוי ברבית ובקש להחזירן לו מצאו ישראל אחר ואמר לו תנם לי ואני אעלה לך בדרך שאתה מעלה לו אסור ואם העמידו אצל גוי מותר וכן גוי שלוח מעות ישראל ברבית ובקש להחזירן לו מצאו ישראל אחר ואמר לו תנם לי⁽⁴⁾ ואני מעלה לך בדרך שאתה מעלה לו מותר ואם העמידו אצל ישראל אסור.

ט. ושאלתם⁽⁵⁾ ראובן תבע את שמעון ואמר יש לי אצלו משכון והלויני עליו כך וכך וזוים והמשכון שוה יותר ואני תובע אותו שיחזיר לי העודף אמר שמעון היה לו אצלי משכון כמו שאמר והיה שוה יותר והסכמנו שנינו וקניתי ממנו ונתתי לו העודף והרי המשכון ואין לו עלי כלום יורינו אדוננו מה הדין. כך ראינו אם כך היה המעשה כמו שנכתב בשאלה זו שראובן משכן אצל שמעון משכון שהיה שוה יותר מהמעות שלוח ממנו וכשתבעו ראובן להחזיר לו העודף טען כי כבר נתנו לו וקנה ממנו המשכון הרי שמעון נאמן בשבועת היסת כמו שנתבאר כי המחלוקת שבין המלוה והלוה כשהמלוה אומר שנתן ללוה וזוים כנגד דמי המשכון או פחות או יותר יש בה ד' דינים. הדין הא' אם המלוה אומר נתתי וזוים יותר מדמי המשכון בכפל והלוה אומר לא נתת אלא כמה שוה המשכון ולא יתר ישבע הלוה שבועת היסת ויפטר כמו ששנינו⁽⁶⁾ סלע הלוייתך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא

שמעון נותן שיעור כמה היה שוה אין על ראובן שבועה אלא על שמעון שבועת היסת שבנידון דין שנאבד באונס אף אם היה שמעון אומר שאינו יודע כמה היה שוה המשכון לא היה משלם היתר כאשר נאמר לעיל דף 95 הערה 4. והכא שנשבע שמעון שאינה ברשותו מגלגלין עליו השבועה שלא היה שוה יותר על החוב. ועיין בבבא"מ מלוח על המשכון ובס' התרומות שער מ"ט א' ובסו"מ סי' ע"ב.

⁽¹⁾ כלשון הזה נאמר בב"מ ל"ה. בשבועות מ"ג: בשינוי מעט.

⁽²⁾ נצרך לזה בענין אם לא ירצה שמעון לישבע.

⁽³⁾ ש"ץ שם סי' י"ז ומצינו פה הלכה שלמה כמו שכתובה ראשוני הגאונים ונראה כששאלו השואלים שאינן בקיאין בהלכה על איזה ענין והדין פשוט מתוך הגמ' אז השיבו הגאונים אותה הברייתא או המימרא וכתבו רק בראשה "והלכתא" כלומר שכן ההלכה.

⁽⁴⁾ בגמ' לפנינו כמו בפן הראשון ואני אעלה לך. אכן הבב"ג והרי"ף כתבו כג' ר"ס בסיפא "ואני מעלה".

⁽⁵⁾ ש"ץ שם סי' י"ז וכתוב לפנינו "שאלה זו הועתקה מל"ע" ונראה מדרך חילוקי הדינים אשר בה שהיא מ"מ וגם הראב"ד הזכיר שיטת ר"ס בן יוסף שלא חילק בין מלוה לפקדון שנאמן לטעון עד כדי דמיו והובא בסה"ת שער מ"ט ד'.

⁽⁶⁾ משנה שבועות פ"ו ה"ו.

סלע הלוייתי עליו וסלע היה שוה פטור. והדין הב' אם המלוה אומר נתתי וזוים יותר מדמי המשכון בכפל והלוה אומר לא נתת לי אלא כמה ששוה המשכון וכחצי דמיו ישבע הלוה בגזירה וישלם החצי הנשאר כמ"ש סלע הלוייתך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלוייתי עליו ונ' דינרין היה שוה חייב. והדין הג' אם הלוה אומר שהמשכון שוה משנה המעות שלויתי ואמר המלוה לא היה שוה אלא כנגד המעות שנתתי ולא יותר ישבע המלוה שבועת היסת ויפטר כמ"ש סלע הלוייתי עליו ושתיים היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלוייתך עליו וסלע היה שוה פטור. והדין הד' אם הלוה אומר שהמשכון היה שוה משנה המעות שלוה ואמר המלוה שהיה שוה כנגד המעות ועוד יותר ישבע המלוה בגזירה וישלם היתר כמו שאמרו סלע הלוייתי עליו ושתיים היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלוייתך עליו וחמשה דינרין היה שוה חייב. נמצא עכשיו כי בשער השני ובשער הד' שנאמר בהן חייב יש חיוב שבועה בגזירה לפי שהוא מודה מקצת טענה והשער הראשון והשער הג' שנאמר בהן פטור הרי הוא פטור מגזירה אבל משבועת היסת אינו נפטר מפני שביניהן דררא דממונא כמ"ש בתלמוד⁽¹⁾ א"ר נחמן ומשביעין אותו שבועת היסת ולפי אלו העיקרין ישבע שמעון שבועת היסת שכבר פרע לראובן כל דמי המשכון שלו וכך הדין.

י. ושאלת⁽²⁾ ראובן נתן לשמעון ולוי שותפיו ממון להתעסק בו כדי שיטול ריוח ונתן להם כמו כן ממון ונתנו שמעון ולוי לראובן הראוי לו מן הריוח על יד ואחר כך רצה ראובן ליטול הקרן שלו והחזירוהו לו שמעון ולוי ונפרע מן הכל ואחר כך תפס המלך כל ממונם של שמעון ולוי עם ממונו של יהודה שהיה לו ביד שמעון ולוי עמד יהודה ותבע את ראובן ואמר לו אתה שותף של שמעון ולוי תן לי ממוני כי חייב אתה לתת לי אמר ראובן אני לא הייתי בשותפותם אבל היה לי בידם עיסקא וכבר נפרעתי ולא נשאר ביני וביניהם שום דבר מהיום כמה ימים ושמעון ולוי מודים ואע"פ כן עשו אנשים ביניהם פשרה ונשבע ראובן ליהודה בגזירה שאין לשמעון ולוי בידו ממון ושאין ביניהם שותפות ונתרצה יהודה בזה ואחר כך חזר ותבע את ראובן ואמר השבע לי בתורה כי שמעתי עליך שאינך חושב הגזירה שבועה יורינו אדוננו אם יתחייב ראובן אם לאו. אם כך היה המעשה בין ראובן ושמעון ולוי ויהודה כמו שנכתב בשאלה זו אין ליהודה תביעה על ראובן מחמת שמעון ולוי לפי ששני השותפין שהממון בידם הם שמעון ולוי אבל ראובן ויהודה הם שנתנו העסק ואינם נסריכים זה בזה מחמת דבר זה כמו שאין ראוי לראובן לתבוע ליהודה בחוב שיש לו על שמעון ולוי כי הדין יורה שראובן ויהודה כל אחד מהם אינו אלא כמלוה וכמפקיד ואינו שותף כמו שאמרו בתלמוד⁽³⁾ אמרי נהרדעי האי עיסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון עביר רבנן מילתא דניחא ליה למלוה וניחא ליה ללוה ומאחר שנודע שממון העסק חציו כדין מלוה וחציו כדין פקדון לפי שני החלקים האלו הרי בעל הממון פטור מתביעות מי שיש לו חוב על שהממון בידו כי המפקיד ממון ביד אדם אין ראוי לחייבו לשלם חוב שעל מי שהפקדון אצלו והמלוה את אדם אין ראוי לחייבו לשלם חוב הלוה ולפי אלו הכללות אין ראוי לראובן לתבוע את יהודה בדבר ששמעון ולוי

⁽¹⁾ שבועות מ': וע' בטוח"מ ס"י ע"ב וס"י קל"ג.

⁽²⁾ ש"ץ שם ס"י ל"ח.

⁽³⁾ ב"מ ק"ד: ושם אית' מילת' דניחא ליה ללוה וניחא ליה למלוה וכ"א ברי"ף.

חייבין בו וגם יהודה אין ראוי לו לתבוע את ראובן בדבר ששמעון ולוי חייבין בו ואיפשר שיתבעו⁽¹⁾ שמעון ולוי את שניהם כבר נודע שיהודה שלא כדן עשה בתבעו את ראובן בדבר ששמעון ולוי חייבין בו ועוד שלא היה ראוי לאותם שעשו הפשרה לחתוך ביניהם אחר שידעו שלא היו בעלי דינין כמו שכתוב בתורה שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק כלומר שישמעו מבעלי דינין בעצמן ולא מאחרים ונאמר משפט נבחרה לנו נדעה בינינו מה טוב ועוד לא היה די להם ששמעו דבריהם אלא שחייבו את ראובן גזירה לא באמת ולא בצדקה ואם יעלה על לב אדם שבשם שראוי לעשות פשרה על ממון כך ראוי לעשות פשרה על שבועה שאינו חייב בה הרי הסובר כך שוגג שאין ספק שבועה כספק ממון ועוד להוכיח שם שמים בדבר שאינו צריך כמו שאמרו רבותינו ז"ל⁽²⁾ אמר רב שישא בריה דרב אידי פרשי אינשי מספק שבועה ולא פרשו מספק ממוןא מאי טעמא ממון⁽³⁾ איפשר בחזרה שבועה לא איפשר בחזרה. תשובה.⁽⁴⁾ ויהודה שחזר לתבוע את ראובן אחר שקבל גזירה שלא היה מחייב בה והוא אמר השבע לי בתורה כי שמעתי שאינך חושב הגזירה שבועה יש בדבריו פירכות הרבה אחת שכבר קבל ממנו יתר על הראוי לו מן הדין שלא היה ראוי לו אלא להחרים סתם על מי שבינו ובין שמעון ולוי שותפות ואינו מודה והוא השביע בגזירה והשנית שהוא רוצה להשביע בתורה ולא שם לבו כי הגזירה היתה⁽⁵⁾ בספר והשלישית שעלה על לבו שאין הגזירה חלה אלא על מי שחושב אותה שבועה והוא בודאי חלה על כל משקר בין שחושב אותה שבועה בין שאין חושב אותה שבועה והוא כמו האש שהיא שורפת מי שסובר שהיא שורפת ובמי שסובר שאינה שורפת וכמו הברזל שהוא חותך במי שסובר שהוא חותך ומי שסובר שאינו חותך כמו שכתב הלא כה דברי נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע ועל כל פנים כל בר ישראל שמקבל גזירה הרי היא עליו שבועה בלא ספק כי הגזירה היא האלה כמו שכתוב בגזירת עירין פתגמא ובמקומות הרבה נקראת האלה שבועה כמו שכת' והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה ונא' וישבע יהושע בעת ההיא לאמר ארור האיש לפני ה' על בנין יריחו ונאמר לאחר כן בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו ועוד נאמר ויואל שאול את העם ונאמר ויהונתן לא שמע בהשביע אביו את העם הרי נתפרש כי הכתוב קורא את האלה שבועה לפיכך כל מי שמודה שהוא יהודי⁽⁶⁾ חייב באלה ותחול עליו כשהוא מקבלו או כשנזרין אותה עליו כמו שהשבועה חלה עליו כשהוא נשבע בה או כשמשביעין אותו וזו היא תשובת השאלה.

יא. וששאלתם⁽⁷⁾ ראובן נפטר לבית עולמו והניח בן מאשה שהיתה לו קודם

(1) צ"ל שניהם את שמעון ולוי. — (2) לפנינו בב"מ ו'. איתא ר' ששת בריה דר' אידא.

(3) בש"ס איתא בחזרה שבועת לית' בחזרה, וכג"ר ר"ס אית' ברו"ף.

(4) אולי המעתיק שם תיבת תשובה בראש המאמר הזה כיון שבמה שקדם דבר הנאון בתשו' רק על מה שנעשה ע"י הפשרה ועכשיו משיב על עיקר השאלה.

(5) נראה ברור שדעת ר"ס שגם הגזירה בנקיטת חפץ, אולם משמע שדעתו שבהיסת אין נקיטת חפץ רק מניחין ס"ת על כסא וכן כתוב לקמן סי' מ"ז והנה ידוע שבדורות הראשונים מחומר השבועה לא היו משביעין רק גזרין בחרם וע"י ש"ך ח"ד ש"ה סי' כ"ב דף ע"ו ע"א וברש"י שבועות ל"ח: ומשמע מדברי רש"י שלשון "גזירה" מפני ששמן וגזרין עליו החרם ואינו מלשון ארץ גזרה. וע"י בעה"ט אות מלוה ע"פ ובת"י גימין ל"ה. ד"ה לא שנא ובטור חו"מ סי' מ"ז.

(6) אם לא יאבה להיות בין החשודים על השבועה שדינם מכאור במשנה שבועות פ"ז ה"ד.

(7) ש"צ ח"ד שער ג' סי' ו'.

ומתה בחייו והניח אשה שנשא אחר הראשונה וילדה בת לאחר מותו והבן והאשה תובעין הראוי להן מעוֹבוֹנו ועוד תובעין שינתן לבת הראוי לה יורנו רבינו מה הראוי ליטול כל אחד מאלו ויבאר לנו דיני כתובת האלמנה כשהכניסה לו ובשכתב לה במתנה ובתוספות. אם כך היה הדבר כמו שכתב בשאלה זו שראובן נפטר והניח בן ובת קטנה ואשתו כך הדין שתפרע האלמנה מכל הכתוב לה בכתובתה שהוא כמו חוב על בעלה שמת וזו היא הדרך כל מה שימצא מכל מה שהביאה מבית אביה או מכל מה שכתב לה משלו בכתובתה הרי היא נוטלת אותו בלא שבועה ובלא חרם כמו שאמרו קדמונינו⁽¹⁾ מטלמלי ואיתנהו בעיניהו שקלא להון בלא שבועה וכל שאינו מצוי מאותו שהכניסה לו ומאותו שכתב לה והיא מבקשת ליטול דמיו אינה נפרעת ממנו אלא בגזירה שמקבלת שלא נפרעה ממנו ולא נטלה חילופי כמו שאמרו⁽²⁾ הנפרעת מנכסי יתומים לא תפרע אלא בשבועה וכשהיא נשבעת על מה שאינו מצוי מגלגלין בשבועתה שלא גולה כלום מכל ממון היתומים כמו שאמרו רבי שמעון ואמר בזמן שתובעת כתובתה יורשין משביעין אותה אבל התוספת דינה לפי מנהג המקום אם מנהגם ליטול הכל ממי שיש לו קרקע ושלא ליטול ממי שאין לו קרקע אין לשנות מן המנהג ואם מנהגם ליטול מחצה ממי שיש לו קרקע ושלא ליטול ממי שאין לו קרקע יעשו כמנהג כי הדין בכתובות כמנהג המדינה שעל אותו המנהג נשאת לו⁽³⁾ ואחר פריעת האלמנה מן הראוי לה בכתובתה צריכין להפריש⁽⁴⁾ לבת שיעור מזונותיה עד שתבגר אע"פ שכל הנכסים אין בהם יותר על שיעור מזונותיה וזמן בגרות הוא עד שיהא לה שתים עשרה שנה ומחצה ויום אחד ואחר כך מפרישין לה עישור כל הנכסים הנשארים להנשא בס' לבעל כמו שמצאנו⁽⁵⁾ תניא רבי אומר בת הזונות מן האחין נוטלת עישור נכסים והנשאר לאחר כך מכל הנכסים מקרקעי ומטלמלי הרי הוא של בן כדין ירושה כמו שאמרו⁽⁶⁾ אמר רבי אבא מוציאין לבנות עד שיבגורו והנשאר לבנים ואם מתה הבת כל הנותר מאותו שהפרישו למזונותיה ולפרנסת הבת הרי הוא חוזר לאח.

יב. וששאלתם⁽⁷⁾ ראובן כתב כתובה לאשה וקדשה ולא נכנסה לחופה והיא נתנה לו מקודם אלפים וזוים כדי שיקנה לה בהם חפצים לנשואיה ומתה לאחר ימים ועדיין לא נכנסה לחופה מי ראוי ליורשה אם קרובה לבית אביה כדין הירושה או זה האיש שקדשה וכתב לה כתובה ולא נשאה ואם הוא חייב להחזיר האלפים וזוים לאבי האשה אם לאו. אם כך היה הדבר כמו שיש בשאלה זו שראובן כתב כתובה לאשה וקדשה ולא נשאה ומתה בדין תורה אינו ראוי ליורשה כי הדבר שבו זוכה

(1) לפנינו בכתובות נ"ה. חסר "שקלה להון".

(2) משנה כתובות פ"ט ה"ח ופסק בר' שמעון וכן פסק ר"ח ע' בתו' כתובות ק"ח: ד"ה לאפוקי וברא"ש שם.

(3) מנהגים שונים מצינו בענין כתובה. מתוך תשובת הגאונים הוצאת הר"א הרכבי סי' ר"ו ידענו שבאפריקי כולה היו כותבין תוספת שזה לכל הנשים. ומנהג זה לגבות מבעל הקרקע חצי התוספות וממי שאין לו קרקע אין גובין הוזכר גם בשאלה לר' חנניה בש"ץ ד' ד' מ"ז.

(4) כל זה במקום שהנכסים מועטים ובנכסים מרובין ינתנו לאחין והן יזנו את הבנות כדאיתא במשנה ב"ב פ"ט ה"א וכו' ר"ס בראש ס' הירושות דף ט' וכו' ר"ס פ"ט מאישות הי"ז.

(5) כתובות ס"ח:

(6) לפנינו ב"ב ק"מ. אלא אמר רבא מוציאין להם לבנות עד שיבגורו והנשאר לבנים.

(7) ש"ץ שם סי' י"ז. ולפניה כתוב בש"ץ "שאלה זו הועתקה מלשון ערב".

האיש לירש את אשתו שקידשה הוא הנישואין ואותם קורין חופה ואין זוכה בקידושין ובכתיבת כתובה הילכך כל אשה שנכנסה לחופה עם בעלה לאחר כתובה וקידושין הרי היא אשתו כדין הנישואין ואם מתה יירשנה אע"פ שלא בעל אותה שאין סומכין אלא על הנישואין כמו שאמרו קדמונינו⁽¹⁾ א"ר נחמן בר יצחק אף אנן תנינא הבא על אשת איש כיון שנכנסה לרשות הבעל לנישואין אע"פ שלא נבעלה הרי זה בחנק נכנסה לרשות הבעל בעלמא שמע מיניה וכל זמן שלא נכנסה לחופה הרי היא ברשות אביה כמ"ש⁽²⁾ לעולם היא ברשות אביה עד שתכנס לחופה אע"פ שנכתבה כתובה וקדשו אינה נקראת נשואה ולא יירשנה והרי היא כדין ארוסה כמ"ש⁽³⁾ תאני רבי חייא אשתו ארוסה לא אונן ולא מיטמא לה וכך היא לא אוננת ולא מיטמאת לו מתה אינו יורשה מת הוא גובה כתובתה מנכסיו והוא דכתב לה כתובה הרי נתברר כי קדמונינו סוברים שאיפשר שתכתוב כתובה ותתקדש האשה ותמות ולא יירשנה בעלה מפני שלא נכנסה לרשותו ופרשו בתלמוד כי אילו היה מתיחד עמה בבית אחד ולא היה לשום נישואין בני בית אביה יורשין אותה ועוד פרשו שכל דבר שתפיש הבעל מנדוניתה ומבגדיה חייב להחזיר אע"פ שנתייחדו שלא לשום נישואין כמ"ש⁽⁴⁾ הלך האב עם שלוחי הבעל או שהיתה לו⁽⁵⁾ חצר בדרך ונכנסה עמו ללון אע"פ שכתובתה בבית בעלה אביה יורשה אבל אם נשאה או הביא אותה לביתו או נמסרה לשלוחו או נתייחדו במקום לשום נישואין כבר זכה לירש אותה אע"פ שנדוניתה בבית אביה כמו שפירשו ואמרו מסר האב לשלוחי הבעל או שמסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל או שהיתה לו חצר בדרך ונכנסה עמו לנישואין אע"פ שכתובתה בבית אביה ומתה בעלה יורשה עכשיו כשראובן כתב כתובה וקדש ולא נשאה אין לו זכות בכל מה שהניחה והוא חייב להחזיר האלפים וזוים שקבל לאנשי בית אביה כחק הדין הראוי.

יג. וששאלתם⁽⁶⁾ ראובן נשא אשה והכניסה לו בנדוניתה תכשיטין ובגדים וחפיצים וכתבה לו שדה שיעורה בבית סאתים והוא כתב לה בכתובתה ממון להיות חוב עליו וממון אחר להיות תוספת ואחר שנשאה הוסיף לה בתכשיטין שלה כפל והלבישה בגדים משלו וקנה חצר ונכתב השטר בשמה ואח"כ הלך הוא ואשתו לעיר אחרת והניחו כל ממונם בביתם ועמדו שנים רבות בעיר אחרת עד שמת הבעל ועמדה האשה בחיים שנה אחת והיתה שומרת יבם כי היה לבעל שני אחים ולא היה לו זרע ואחר כך מתה האשה וקפצו אחי הבעל ולקחו כל מה שהיה להם בעיר ונפלה

(1) לפנינו בכתובות מ"ט. אף אנן נמי תנינא.

(2) משנה שם פ"ד ה"ה וגירסת ר"ם "עד שתכנס לחופה" כג"ה הרי"ף ונראה שגם בירושלמי הו' גרסי בן דשם אמרינן בביאור המשנה "לא סוף דבר לחופה".

(3) לפנינו בכתובות נ"ג. "אמר להו' ר' חייא תנינא". גם חסר בש"ס תיבת "מנכסיו" ומה שכתב עוד בתשו' לפנינו "והוא דכתב לה כתובה נראה שהוסיף בה הגאון בביאור ע"פ המשנה ר"פ ד' דכתובות.

(4) השמיט הגאון מתוך דברי התוספ' בכתובות פ"ד והובאה בש"ס שם מ"ח: הא "או שהלכו שלוחי הבעל עם שלוחי האב" ברישא לפי שאין חידוש בו רק החידוש בסיפא כשמסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל שהבעל יורשה.

(5) צ"ל לה וכ"א בתוספתא ובש"ס שם.

(6) ש"צ ח"ד ש"ד סי' ל"ה. ולפניה כתוב "גם זה הועתקה מלשון ערב".

מחלוקת בין אחי הבעל ואחי האשה על הכתובה ועל הגדוניה ועל מה שנתן לה ומה שכתב לה בחוק חוב ובחוק תוספת ועל מה שהוסיף לה בתכשיטין ומלבושין לאחר כך ועל החצר שכתב בשמה למי ראוי לכל דבר ודבר מאלו יורינו גאון ואם נפרו האחים מה שנמלו מן החפצים מה יתחייבו ואם טענו שכבר כלו מה יתחייבו ואחי האשה תובעין תבואת השדה של אותה שנה שבין מיתת הבעל ומיתת האשה והוציאה רבה שהם אומרים שהוציאו על אחותם בחלי קשה שהיה לה באותה שנה אם ראוי להם בכל אלו השערים שום דבר אם לאו עד הנה.

שאלה זו יצאתה לפנינו ואם כן הוא כאשר נכתב כי ראובן נאסף והניח אשה שומרת יבם ומתה ובאו אחיה ואחיו להשפט על אודות מה שכתוב בכתובתה כך הוא הדין כי כל אשר הביאה לו מבית אביה כסף וזהב בגדים ותשמישי בית ינתנו כולן לאחיה היוורשים אותה ואף השדה אשר שיעורה כבית סאתים זרע הרי היא לאחיה וכל אשר כתב לה בעלה משלו בין כסף ובין זהב ובין בגדים ינתנו כולן לאחיה בירושתם אותה כי על כן הורינו נשיאי בני ישראל מימי אבותינו כאשר למדונו רבותינו⁽¹⁾ שומרת יבם שנמלו לה נכסים מורים בית שמאי ובית הלל שמוכרת ונותנת וקיים מתה מה יעשה בכתובתה ונכסים הנכנסים והיוצאים עמה בית שמאי אומרים יחלקו יורשי הבעל עם יורשי האב ובית הלל אומרים נכסים בחזקתן כתובה בחזקת יורשי הבעל ונכסים הנכנסים והיוצאים עמה בחזקת יורשי האב אבל מה שכתב לה בתורת שטר חוב ומה שכתב לה בתורת תוספת אין ליורשיה להזכירם כלל הואיל ואשר המשיך לה בשעת כתובה הרי הוא שב ליורשיו קל וחומר מי שלא המשיך להכי לא יוקח מהם. ולענין החצר שקנה וכתב בשמה הרי היא כנכסי מלוג שאין כותבין בכתובה ותורת ליורשיה שהרי אם פחתו פחתו לה ואם הותירו הותירו לה וכן כל אשר הליבש אותה וכסה אותה אחרי נישואיה ואינו כתוב בשטר כתובה הרי הוא כנכסי מלוג וינתן ליורשיה וכן כל ירושה אשר נפלה לה מאחרים וכל מתנה אשר נתנו לה אחרים הרי הן כולן ליורשיה שהרי אין כותבין בכתובה וכולן נכסי מלוג הן ולענין מה שהוסיף לה בעלה⁽²⁾ כלי כסף וזהב הכתובין בשטר כתובה אשר הביאה לו וכן לענין מה שכלו מבגדיה הולכין אחר מנהג בני העיר ואם נהגו בה כי כל כלי אשר הוא לה ישוב לאשה בשומתו אם הוסיף ואם פחת יעשו כן ואם לא נהגו בכך יעשו כמשפטן ויוסיפו על שומת זו ויפחתו מן שומת זה כי לכך פירשו דמיהן בכתובה כאשר שנינו⁽³⁾ אלו הן עבדי צאן ברזל אם מתו מתו לו ואם הותירו הותירו לו. ולענין מה שלא נמצא מן הכלים אשר הביאה מבית אביה אילו היתה קיימת היתה נשבעת בגזירה כי לא לקחה חליפין ונוטלת דמיו עכשיו שמתה ולא נשבעה לא יוכלו יורשיה להשבע לאחי בעלה שאין אדם מוריש שבועה לבניו לנבות בה אבל מה יעשו בה רואין אם נהגו בני העיר כרג נחמן משלמין להם חצי דמיהם ואם לא נהגו אין משלמים להם כלום⁽⁴⁾ ומנין אנו אומרים כי המשפט כן כי מצאנו החכמים הראשונים השוו משפט שני יורשין שאין זה יכול להשבע ולקחת ואין זה יכול להשבע ולהפסיד כמשפט שני בעלי דינין שהן חשודין שאין הסוען יכול להשבע

(1) משנה יבמות פ"ד ה"ג.

(2) כלומר בשומתן.

(3) משנה שם פ"ז ה"א.

(4) בכ"י רש"ח"ה מסיימת כאן התשובה אכן בכ"י וויען נמצאת כולה. כמו בש"ץ.

ולקחת אף לא הנטען יכול להשבע ולהפסיד כי כן שנינו¹) היו שניהן חשודין חזרה שבועה למקומה דברי רבי מאיר רבי יוסי אומר יחלוקו ואמרינן²) אמר רבי יוסי בר מנימי עבד רב נחמן עובדא כרבי יוסי דאמר יחלוקו ומנין שאין עושין כרב נחמן אלא במקום שנהנו כך אמרו בסוף השמועה אמר רב פפא הילכך האי שטרא דיתמי דעל יתמי אחרינא³) לא קרעין ליה ולא אנבווי מגבינן ליה מקרע לא קרעין ליה דילמא⁴) סברי לה כרבי אלעזר אנבווי נמי לא מגבינן ביה דילמא סברי לה כרב ושמאל מכאן למדנו שאין חולקין ביניהן אלא במקום שנהנו ולענין תבואת השדה בשנה שבינתים הלכה רווחת היא שאין היבם אוכל פירות שדה יבמתו כי כן שנינו⁵) היבם אינו אוכל פירות כי תקנו חכמים פירות תחת פרקונה אע"פ כן פירות שנעקרו מן השדה לפני מות ראובן הרי הן שלו והורישן לאחיו וכל אשר היה מחובר בארץ בשעת מיתת ראובן הרי היא של אלמנה ולוירשיה אחריה כי כן שנינו⁶) רבי שמעון אומר מקום שיפה כחו בכניסתה הורע כחו ביציאתה מקום שהורע כחו בכניסתה יפה כחו ביציאתה פירות המחזכרין בקרקע בכניסתה שלו וכיציאתה שלה והתלושין מן הקרקע בכניסתה שלה וכיציאתה שלו. ולענין הוצאות שאמרו יורשי האלמנה כי הוציאו על רפואתה אין יורשי הבעל חייבים לשלם להם מאומה מהן לפי שאין היבמין חייבין לא לרפאת את שומרת יבם אם חלתה ולא לפדותה אם נשבת ולא לקבורה אם מתה כי כן שנינו⁷) תנו רבנן נישבת לאחר מיתת בעלה אין היתומים חייבים לפדותה ולא עוד אלא אפי' נישבת בחיי בעלה ואחר כך מת בעלה אין היוורשים חייבים לפדותה שאין אני קורא בה ואותיבניך לי לאנתו והרי הדברים קל וחומר ומה שבויה שאם בא בעלה לגרשה אינו יכול עד שיגרשה אין היבמין חייבין בו רפואה שאם בא בעלה לגרשה עד שלא ירפאנה הרי הוא יכול על אחת כמה וכמה שלא יהו היבמין חייבים בה כי כן שנינו⁸) נשבת חייב לפדותה אמר הרי ניטה והרי כתובתה תפדה את עצמה אינו רשאי לקתה חייב לרפאותה אמר הרי ניטה והרי כתובתה תרפא את עצמה רשאי. ולענין קבורתה קא אמרינן⁹) איבעיא להו שומרת

¹) משנה שבעות פ"ד גרס ר"ס "ר' יוסי אומר יחלוקו" כמו שהעמידה בש"ס שם מ"ז.

²) בש"ס שם "אמר ר' יוסף בר מנימי עבד ר' נחמן עובדא יחלוקו."

³) "דעל יתמי אחרינא" ליתא בש"ס ובבב"ג, ואולי הכנים ר"ס לבאר הענין תיבות אלו.

⁴) צ"ל סברי לן.

⁵) לא נמצא בגמ' לפנינו בפירוש אולם משמע כן מן המשנה כתובות פ"ח ח"ז. ואולי כיוון ר"ס לבה"ג שנמצא שם פסק זה בה' יבום ועיין ביבמות ל"ט. ליפלגו בחייה ולפירות ובכתובות נ"ג: בעי ר"ל בת יבמה ובר"ן שם פ"ח שהביא שיטת הרשב"א והשיב עליה. והנה הרמב"ם פכ"ב מאישות ח"י כתב "שאין ליבם פירות אפי' בנכסי צ"ב".

⁶) משנה כתובות פ"ח ה"ד.

⁷) לפנינו בכתובות נ"ב "דתניא".

⁸) משנה כתובות פ"ד ה"ט וג' ר"ס בשינוי מעט שלפנינו כתוב "אמר הרי גיטה וכתובתה" ובפ"ן הראשון בדיון כתוב גם במשנה בירושלמי "אמר הרי גיטה" ובמשנה שכמשניות בבבלי אית' "ואם אמר". ור' חיים מודעי העיר בדיון אם יכול הבעל לגרשה קודם רפואתה לעיין בספרי כי תצא ובה"ה פ"ד מה' אישות ובר"ן פ' נערה ובתמת ישרים סי' קצ"ט ובסור אהע"ז סי' ע"ט וגראה שר' סעדיה גקוט עיקר הדיון.

⁹) כתובות פ': והנה בריש האיבעיא אולי קיצר ר"ס מה שביאר שם בגמ' שני צדדי האיבעיא. אכן בסוף הענין שהביא אביו אפשר שהיה כתוב לפני ר"ס בגמ' האי "דכתובה בחזקת יורשי הבעל ונכסים היוצאים עמה בחזקת יורשי תאב" ואפשר שהוסף הביאור מדעתו.

יבם שמתה מי קבורה אמר רב עמרם תא שמע דתניא שומרת יבם שמתה יורשי כתובתה חייבים בקבורתה אמר אביי אף אנן נמי תנינא אלמנה ניוזנת מנכסי יתומים ומעשי ידיה שלהן ואין חייבין בקבורתה יורשיה יורשים כתובתה חייבין בקבורתה ואי זו היא אלמנה שיש לה שני יורשים הוי אומר זו שומרת יבם כתובה בחוקת יורשי הבעל נכסים הנכנסים והיוצאים עמה בחוקת יורשי האב. ולענין מה שכתוב בשאלה זו כי היבמין אומרין על מקצת הכתובה כי בלו או אבדו אם מודים הם במקצתן חייבין שבועה שהיא גזירה על השאר שאינם ברשותם כי זה כלל גדול בדין מודה מקצת טענה ישבע הילכך כל אשר יודו בו מאשר פירשנו כי הוא ליורשי האלמנה ישלמוהו להם וישבעו על הנותר ואין לשנות מן העניינין האלו פתגם.

יד. (וששאלתם¹) מי שהיה נשוי שלש נשים כתובתה של זו מנה ושל זו מאתים ושל זו שלש מאות² כו' אע"פ שיודעין אנו שהלכה כרבי ולא כר' נתן ואע"פ ששמואל מעמידה בכתובת זו לזו ולפצותה מדין ודברים וכי רב יעקב משמיה דרבינא מעמידה בשתי תפישות אע"פ כן מקום הניחו לנו גם אנו ויכולנו להעמידה³ בתנאי ב"ד על הממון הנמצא למת כל אשה שהוא פחות מכתובתה לא תעדיף על שלפניה ושהוא יתר על כתובתה תטול באשר היא עד כדי כתובתה בשוה והנשאר לפי חשבון לפי בהיות שם מנה שהוא פחות⁴) מכתובת השנית והשלישית לא יעדפו על כתובת הראשונה ולכן יחלקו שלשתן בשוה ובהיות שם מאתים הראשונה נוטלת חמשים לפי שהוא יתר על כתובתה נוטלת שלשים ושלשה ושליש שהוא בשוה מן המנה האחר ומן המנה השנית ששה עשר ושני שלישים שהוא שתותו לפי חשבון ושלישית לא תעדיף על השני אלא תטול כל אחת שבעים וחמשה ובהיות שם שלש מאות הרי אין פחות מהגדולה שבכתובות ולפיכך יטלו לפי חשבון ראשונה חמשים ושניה מאה ושלישית מאה וחמישים.

טז. (וששאלתם⁵) ראובן ושמעון שותפין ומת ראובן בבית שמעון והניח אצלו ממון הרבה וחפצים ואחר מיתת ראובן בא בנו ותבע את שמעון ליתן לו ממון אביו בין מהשותפות בין מה שהניח בביתו ממון וחפצים ושמעון כופר ואומר כי לא הניח אצלו מידי ואינו מודה לו בשותפות יורינו נאון מה יתחייב שמעון בתביעת בן ראובן מן השותפות ומן הממון שהניח. אם נתקיים בב"ד ששותפים היו ראובן ושמעון בין בעדות עדים בין בהודאת שמעון יתחייב שמעון ליתן לבן ראובן כל מה שיורה בו וכל מה שיעידו בו עליו עדים ומקבל על עצמו גזירה בספר תורה על מה שאינו מודה בו ואין עדים שמעידין בו ואע"פ שבן ראובן אינו נותן שיעור לממון שהניח

¹ ש"ץ שם סי' ג"ב.

² משנה כתובות פ"י ה"ד וע' כגמ' שם צ"ג.

³ כבר העיר הר"ר זכריה פראנקל במחברתו על התשובות, תרל"ה שהגאון מפרש המשנה באופן אחר ממה שפי' בכבלי, וגם בירושלמי מפורשת בענין אחר ומדברי הגאון "בתנאי ב"ד על הממון הנמצא למת" נראה שכוונתו שדעת השונה במשנתנו בשיטת ר"ג היא שזה הוא תנאי ב"ד בכל נישואי האנשים ולא שאיש הלזה התנה כך עם נשיו, והוא תנאי ב"ד שכך ישלמו הכתובות אם ימות הבעל, ודעת רבי שהלכה כמותו שאין זה תנאי ב"ד אלא יחלקו בשוה ובוה יבא על נכון פי' הברייתא דרבי חולק על ר' נתן וע' בתוי"ט.

⁴ כלומר שאותו ממון שנמצא למת הוא פחות מכתובת השנית וכי.

⁵ ש"ץ ח"ד ש"ה סי' י"ב והיא הועתקה.

אביו ביד שמעון מן השותפות אבל אומר לו רצוני שתשבע לי שאין לאבי בידך כלום ולא גזלתני הרי הוא חייב להשבע בגזירה שזה הוא דין כל שותף כמו שאמרו קדמונינו⁽¹⁾ ואלו נשבעין שלא בטענה השותפין והאריסין וכשיחייב שמעון בגזירה מצד השותפות ראוי הוא לבן ראובן⁽²⁾ לנלגל עליו ולומר ולא הניח אצלך ממון אחר שלא מצד השותפות לא דינרין ולא זוזים ולא מטלטלין ולא חפצים אפי' שזה פרוטה וזה הענין קורין לו גלגול שבועה ופירושו סיבוב ואם לא נתקיימה השותפות בהוראת שמעון ולא בעדים אבל בן ראובן היא טוען כך וגם טוען שהניח אצלו ממון אם יש לבן ראובן עדים שמעידין כי ראו את ראובן שהכניס בבית שמעון בעת שהיה בביתו אנבוקראות או ממון או שקים או מצעות או חפצים אחרים ושמעון אומר החזרתים לו או מכרם והוציא דמיהם וכיוצא בזה יתחייב שמעון שבועת היסת שכך הדין⁽³⁾ שכל מי שמעידין עליו עדים בחוב או בפקדון והוא טוען שהחזיר שישבע שבועת היסת וצורת שבועה זו שמניחין ספר תורה על כסא ואומר שלח צבור כי בן ראובן תובע את שמעון דודו ואומר שהיתה שותפות בינו ובין אביו והניח אביו בביתו חפצים ושמעון כופר בעיקר והשותפות ואומר כל מה שהכניס לביתו לא נשאר לי ממנו אצלי כלום וכל מי שיש אצלו משותפות ראובן או יש אצלו מעובדו ואינו מודה יהא ויהא ואם אין לבן ראובן עדות שראובן הכניס שום דבר לבית שמעון לא יתחייב שום דבר אבל שלח צבור מחזירים סתם בפני שמעון על כל מי שיש בינו ובין ראובן שותפות והניח אצלו ממון ואינו מודה לו בו ואלו שלשה דינין שבארנו כל אחד מהן ראוי לדון בו במקומו ובענינו ואין לשנות.

מז. (ושאלתם⁽⁴⁾) ראובן נפטר מן העולם והניח יורשיו הוציאו פנקסם וחשבונות והראו לפני סוחרים ויהודים נאמנים ונמצאו במתקנים לפי מה שנראה ונמצא בהם חשבונות משא ומתן שהיה בינו ובין שמעון לחייב את שמעון באו היוורשים ותבעו את שמעון במה שמצאו עליו בפנקסי מורישם ובחשבונותיו ובקשו ממנו להוציא פנקס לחשב בו כנגד חשבונות ראובן ולהוציא הנכון לאמיתו כמנהגי הסוחרים בפני תנאים ולא רצה שמעון ואמר אין לי פנקס ואיני יודע חשבון אבל אין לכם בידך כלום אמרו לו היוורשים האתה מודה שהיה בינך ובין מורישנו שנים רבות משא ומתן וחובות הרבה וסחורות רבות אמר הן אבל לא נשאר לכם אצלי שום דבר אמרו לו היאך אתה יודע זה בלא פנקס ובלא חשבון והיאך תוכל להשבע והנך אומר שאין לך פנקס ולא חשבון ולא הוסיף שמעון על דבריו אבל כך אמר איני חייב לכם כלום יודיענו גאון מה הדין. אם כך היה הדבר כמו שכתוב בשאלה זו שראובן נפטר ומצאו יורשיו על שמעון בפנקסיו ובחשבונותיו ממון ותבעו אותו להראות גם הוא חשבונותיו לחשב בהם כנגד אלו והוא מודה במשא ומתן שהיה ביניהם שנים רבות יש מן הדין לחייב את שמעון להוציא פנקסיו וחשבונותיו כדי שיראו יורשי ראובן מה היה שמעון מתחייב למורישם בחייו כדי שיתן לו שמעון כפי הראוי וכמו שהיו

(1) משנה שבועות פ"ז ה"ח.

(2) הורה הגאון דאף היוורש משביע שבועת השותפין בטענת שמא וזה כיש מי שהורו שמביא הר"מ בפ"ט משכנים ושותפין ה"ג וכן הובא בשם ר' כהן צדק במדרכי דכתובות ע"י ד"מ לטור חו"מ צ"ג.

(3) ע"פ הש"ס שבועות מ'.

(4) ש"ץ שם ס"י י"ג הועתקה ונראה שגם היא מ"ס.

תנאיהן שיש דינין הרבה¹) שהן נמצאין במשנה וחשבונות נמצאו בתורה שכך מצינו שחייבה תורה לחשב עם המוכר שדהו לישראל שנאמר וחשב את שני ממכרו והשיב את העודף ועוד חייבה לחשב עם הגוי שקנה ישראל שני וחשב עם קונהו ולהשיב לו הנשאר בין בתוספת בין בגרעון שני אם עוד רבות בשנים ואם מעט נשאר בשנים ומאחר שאלו החיובים ואלו ההזרות אנו מזהירין לעשות עם הגוי קל וחומר לישראל עם ישראל ועכשיו כיון ששמעון אומר אין לי פנקס ולא חשבון ולא נשאר לו בידי כלום יש בזה שלשה דברים איפשר יש בידו פנקס וחשבון והוא מחביאו לפי שידוע שיתחייב בו ואיפשר שאין לו פנקס ולא חשבון מפני ששרפו או קרעו או האבדו כדי שלא יתחייב ואיפשר שאבד פנקסו במאורעות שאירעו שלא ברצונו ואיפשר שהוא אומר אמת באמרו כי לא נשאר לראובן בידו כלום ובעבור אלו הספיקות יתחייב שבועה כפי מה שאנו אומרים ישבע²) שאינו יודע שיש לו פנקס ולא חשבון בינו ובין ראובן ואינו יודע איפה הוא ולא גרם לאבדו ולא נשאר לראובן אצלו כלום מכל צד ומכל פנים ושבועה זו שהוא מתחייב בה היא שבועת היסת כפי הידוע מן הדין הגלוי שבועת היסת דאמר פרעית לך כל מה דהוה לך נבאי וצורת שבועה זו שמניחין ספר תורה על כסא ועומד שלוח בית דין ואומר בני ראובן תובעין את שמעון בממון וחשבון שהיה לאביהם ושמעון אומר שאינו חייב להם לא ממון ולא חשבון כל מי שהוא חייב להם שום דבר ואינו מודה בו או יש אצלו פנקס וחשבון שיש להם בו זכות ואינו מוציאו או יודע איפוא הוא או גרם לאבדו יהא ויהא ומשלים והקדוש ביה נפרע מן הרשע כמו שני את אשר יחטא איש לדעתו ונשא בו אלה להאלותו ואתה תשמע השמים ועשית כו'.

יז. ראובן³) היה בינו ובין שמעון שהוא דר במדינת הים משא ומתן וקצת שותפות והיה לראובן חבר ושמו לוי ולקח לוי כתב מאת ראובן להביאו לשמעון שיקח לו מאת גר אלף זוז וקודם שהניע לוי לעיר ששמעון וגר דרים בה מת ראובן ואח"כ בא לוי ועמד בבית שמעון וכברו וישב עמו ימים וכשנתן לו כתב ראובן בשם גר באלף זוז אמר לו שמעון ומאחר שמת ראובן מנין אמול זוזים אלו אמר לו לוי מה אתה ערב לגר אמר לו שמעון אין לו בידי שום דבר ולא אערוב לו כלום הלך שמעון והעדים וכתב שטר כי שמעון ערב אלף זוז לגר והעיד הוא ובן דודו של גר והעידו אחרים על כתבם ונתקיים השטר וכששמע שמעון הלך לאנשים ששמעו וידעו שהיה לוי מתרעם על שמעון ומבקש ממנו לקבל כתב ראובן וליתן הזוזים ולא רצה והעידו כמה ששמעו משניהם ולוי היה אומר הזוזים שלו הם אבל שם גר הזכרנו באמנה והעידו על חתימת העדים עדים אחרים יודיענו גאון מה יתחייב שמעון והוא לא ערב הזוזים וגם לא קיבל הכתב אבל העיד לוי ובן דודו של גר. אם כך היה הדבר בין שמעון ולוי כמו שכתב בשאלה זו הרי נתקיימה עדות עד אחד על שמעון שערב הזוזים כי אלו הזוזים אי אפשר שלא יהיו של לוי או של גר ואם היו בודאי של לוי הרי עדותן בטלה שאין ראוי להעיד לעצמו אבל עדות בן דודו של גר קיימת מפני שאין קריבות בינו לבין לוי ואם היו הזוזים של גר בודאי הרי עדות בן דודו בטלה מפני שהוא מן הקרובים הפסולים להעיד לו אבל עדות לוי קיימת שאין ביניהם

¹) כדבר הזה שעכ"פ צריך אדם לבאר חשבוניתו פסק גאון בתשרי גאוני מזרח ומערב סי' ה'.

²) גם כאן פסק דהיורש משביע שבועת השותפין במענת שמא.

³) ש"ץ שם ח"ד סי' ס"ח ולפניה כתוב: הועתקה מלשון ערב.

קריבות ומאחר שיש שם עדות עד אחד יש לראות ענין ערבות של שמעון אם עניינו שאילו היה שני עדים מעידין כך יהיה שמעון מתחייב לשלם הרי הוא מתחייב שבועה בגזירה בלי ספק בעדות העד כמו שמצאנו⁽¹⁾ כל מקום ששניהם מחייבים אותו ממון אחד מחייבו שבועה ואם היה הענין שאילו היה שני עדים מעידין כך לא יהיה שמעון מתחייב לשלם הרי בלי ספק שאינו מתחייב גזירה בעדות עד אחד וכשאנו מעיינים מה שזכר שמעון ערבו אנו מוצאים שאילו היו מעידין כך שני עדים לא היה מתחייב לשלם הממון וכל שכן שלא קבל הכתב ולא קנו מידו וכשאין שני העדים מחייבין אותו ממון לא יחייבו האחד גזירה ומאין יתברר לנו ששני עדים אילו היו מעידים ששמעון ערב ממון זה לא היה מתחייב בו לשלמו שכל מה שסוחרים התגרים אין מקבלין בו דיוקנאות בעיקר הדין אבל התגרים הקלו בדבר כדי שיתקן משאם ומתנם כמו שמצאנו בתלמוד⁽²⁾ אמר רב יהודה אמר שמואל אין משלחין מעות בדיוקני ואפי' עדים חתומין ומצאנו הדיבורים שהמוצאים בין שני בני אדם במשאם ומתנם על שלש מעלות הראשונה דיבור ממש ואין שם מתן שום סיבה ולא קבלת החפץ והשנית דיבור ומתן סיבה בלא קבלת החפץ והשלישית דיבור ומתן סיבה וקבלת החפץ וכשמתחברין השלשה בשעת מקח וממכר ואמר ראובן לשמעון הרי מכרתי לך זו הסחורה במאה זוזים ונתן מאת הזהובים שהם הסיבה ונטל הסחורה שהוא החפץ ועוד אילו היה נטל הסחורה ולא היה נותן הדמים הרי המקח קיים ולא נשאר מקום לאחד מהם לחזור בו כמו ששנינו⁽³⁾ משך ממנו פירות ולא נתן לו מעות אינו יכול לחזור בו וכל שכן אם נתן לו מעות ואם אמר לו הרי מכרתי לך הסחורה במאה זוזים ונתן הזוזים שהם הסיבה ולא קבלת הסחורה שהיא החפץ ורצה אחד מהם לחזור בו אינו חייב בדיני אדם אבל הוא חייב בדיני שמים מפני שלא עמד בדיבורו עם הסיבה כמו ששנינו נתן לו מעות ולא משך ממנו פירות יכול לחזור בו אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו ואם אמר לו הרי מכרתי לך סחורה זו במאה זוזים ולא קיבל הסחורה שהיא החפץ ולא נתן לו הזוזים שהם הסיבה אין הדין מחייב אותו שום דבר וגם אינו חייב בדיני שמים כלום ואין בזה אלא שהצדיקים אין רוצין לחזור בהן כמו שמצאנו בתוספתא הנושא והנותן בדברים לא קנה והחזור בו אין רוח חכמים נוחה הימנו ונאמר בתלמוד⁽⁴⁾ אמר רבא אין לנו עליו אלא אין רוח חכמים נ"ה הרי נתברר כי נתינת הסיבה עם הדיבור מחייבת עונש בידי שמים למי שחוזר בו ואם אין שם נתינת הסיבה עם הדיבור אבל היה הדיבור בלבד אין שם חיוב כמו שאמרו בתלמוד⁽⁵⁾ דברים ומעות קאי באבל אמרו דברים בלא מעות לא קאי באבל אמרו והגיע הדבר

(1) כן הגירסא בכתובות פ"ז: ובשבעות מ'. איתא כל מקום וכו' עד אחד מחייבו שבועה.
 (2) ב"ק ק"ד. ונראה שפי' הגאון שאין הדיוקנא כשליחות ממון שיחייב בו מקבל הדיוקנא בשום ענין וכעין זה פי' בבהע"מ שם ועיין במלחמות הרמב"ן שרבים הסכימו לפי' זה.
 (3) משנה ב"מ פ"ד ה"ב. והנה התיבות 'ומדור הפלגה' חסרים בנוסח הגאון במשנה והם אינן ג"כ בנוס' המשנה שבירושלמי ובר"ף. וגם אינן בתוספתא פ"ג בדברי ר"ש אכן בכבלי מ"ח. הובאו בדברי ר"ש.

(4) כן הגי' בבה"ג ובר"ף. ובש"ס שלפנינו שם דף מ"ח. אנו אין לנו.

(5) שם. כן הגי' בבה"ג דברים ומעות קאי באבל אמרו דברים כדי לא קאי באבל אמרו. דומה לגי' זו בר"ף. ובש"ס איתא דברים ואיכא בהדיהו מעות קאי באבל דברים וליכא בהדיהו מעות לא קאי באבל.

שכל מי שהוא ותיק¹) ואינו רוצה לקבל עונש בידי שמים כשהוא מקבל חצי דמי הסחורה הוא חפץ בותיקותו ליתן חצי הסחורה ולהניח החצי. ולפי זה הדין יש בדין שמעון ולוי אילו היה שמעון ערב והיה מקבל הכתב ונותן הממון לא היה יכול לחזור בו מפני שהיו שם שלשת הדרכים הדיבור והסיבה והחפץ וגם אילו היה ערב והיה מקבל הכתב ולא היה נותן הממון היה עליו עונש בדיני שמים כשחזור בו לפי שהיו שם שני הדרכים ואילו לא היה נותן הממון ולא קיבל הכתב אילו נתקיים שערב בלא קנין בהודאתו או בשני עדים והיה חוזר בו ולא היה מתחייב בדיני שמים ולא בדיני אדם ומאחר שנתברר כי אילו מן העדים היו מעידין על שמעון שערב הממון וחזר בו לא היה מתחייב מקל וחומר שלא יתחייב כלום בעדות עד אחד לפי מה שביארנו ועם כל זה אם היה הממון של לוי בודאי והיה שם נר אמור באמונה והעיד לוי שהממון של נר הרי חטא חטאה גדולה שהסיע עצמו מענין בעל דין לענין עד אע"פ שעדותו אינו מועלת לו כמו שפירשו קדמונים בספרי ובתוספת²) מנין לשלשה שנושין באחד מנה שלא יהא אחד בעל דין ושנים עדים ויוציאו ממנו ויחלקו תלמוד לומר מדבר שקר תרחק ופירשו בתלמוד היכי דאמי אי לימא דמפקין תלתא מנה עדות שקר מעלייתא הוא אלא דמפקין חד מנה וזה פירוש ראוּבֵן ושמעון ולוי נושה כל אחד מהן ביהודה מאה זוזים בלא עדים והם עושים הערמה וכסבורין שהיא מותרת שנותן במתנה ראוּבֵן ללוי אותה מאה הזוזים שנתן ליהודה וגם שמעון נתן לו מאה הזוזים שנתן ליהודה ומעיד ראוּבֵן שיהודה חייב ללוי מאה זוזים ואין כונתו למאת הזוזים שללוי אומר שיש לו ביד יהודה מפני שראובן לא היה עד עליו אבל כונתו לאותם מאה הזוזים שנתן הוא ליהודה וכבר נתנם במתנה ללוי וכמו כן מעיד שמעון וכונתו לאותם מאה הזוזים שנתן הוא ליהודה וכשמוציאים מיהודה אע"פ שכל אחד מהן מעיד בדבר שהוא יודע הרי הוא חוטא ונענש לפי שהסיע לעצמו מענין בעל דין לענין עד הרי ביארנו כל מה שאנו צריכין לו בענין שאלה ואין אדם מתחייב בדין בערבות סתם בלא קנין ובלא משיכת דבר חוץ ממה שאדם ערב לנישואי בנו או בתו לאדם ידוע כמו שאמרו קדמונים³) אמ' רב גידל אמר רב כמה אתה נותן לבנך כך וכך וכמה אתה נותן לבתך כך וכך עמדו וקדשו קנו הן הן דברים הנקנין באמירה ומפני זה אמרו הן הן דברים הנקנין באמירה שאין אדם מתחייב בערבות סתם בדבר אחר. יח. ולענין⁴) שלשה שישבו לקיים השטר⁵) אנו מקשין עליה ראוּהו שלשה

¹) נראה שדעת הגאון שאם נתן מקצת הדמים שאינו קונה אלא מקצת ובשאר אינו במי שפרע אולם בש"ס שם מ"ח: ר' חייא בר יוסף ורב סברי כן אולם ר' יוחנן אמר כנגד כולו הוא קונה ופי' רש"י במסלמלין נמי לענין מי שפרע וכן פסקו הר"ף והר"ם.

²) לא מצאנוהו שם רק בש"ס שבועות ל"א. והגירסא כדי שיוציאו מנה ויחלקו, ומה שהביא בשם התלמוד ח"ד וכו' אלא דמפקין חד מנה אינו לפנינו בש"ס כמו שהעיר ר"ח מודעי. ונראה שהיה כתוב בעיקר הברייתא כג' ר"ם «ושנים עדים ויוציאו ממנו ויחלקו» וזה שנוסף לפנינו בש"ס «מנה» הוא קיצר מן הפירוש. והנה בבה"ג הגי' כג' הש"ס «ויוציאו ממנו מנה» כ"א בילקוט פ' משפטים ועיין ברי"ף שהגיהו כן.

³) כתובות ק"ב. ונראה מתוך לשון הגאון שפי' כפשוטו דבכל ענין כשאדם ערב בנישואי בנו או בתו משועבד ולא כפי' ר"ת ורשב"ם הובא בתו' קידושין מ"ז ד"ה הן.

⁴) ש"ץ ח"ד ש"ז סי' מ"ז. בכי"ה חסר שם ר"ס אולם מתוך דברי התשו' «כי שלשה פנים יש בכך» נראה סיוע שהיא ממנו.

⁵) כתובות כ"א: ור"ה כ"ז. ועל זה הביא תיוצא מסוגי' הש"ס בר"ה.

והם ב"ד כו' לומר שאין עד נעשה דיין ובמקומה אנו גומרים בה לומר שעד נעשה דיין והשבנו אותם כי שלשה פנים יש בכך לענין קיום שמירות העדים נעשין דיינים בידיעתן בלבד ואין צריכין להגיד ולענין עדות החדש¹) אע"פ שיודעים צריכין להגיד ואם הגידו ידונו ואם לאו אל ידונו ולענין דיני נפשות אפי' מעידין אין נעשין דיינים מפני שכולן לחובה.

יט. (וששאלתם²) ראובן ושמעון ולוי נשתתפו ולקחו מקח ועירבו ממונם ביחד והוליכו סחורתם לבבל ומצאו שהיו סחורות כסחורתם בזול ונשמו על מקחם ובאו לבתיהם ואחר כך נודמן להם שלקחו ראובן ושמעון מקח אחר ולא היה שם לוי עמם והניחוהו בספינה ואחר שהניחוהו בספינה נפל פחד בעיר וכמעט אבד ממונם ופגשו ראובן ושמעון את לוי ואמרו לו זה המקח שקנינו ולא היית אתה עמנו אנו חפצים שיהיה לאמצע ושיהא עם המקח האחר שיש לנו בבבל ליפות לנו המקחו הראשון אמר להן לוי בכמה יעמוד המקח זה עם הראשון חשבו החשבון ומצאוהו פחות ששה עשר דינרין ביבשה כשיתערב הכל אמר להן לוי בשחו בשם וקיימו השותפות על זה אמר ראובן ושמעון ללוי זה המקח האחרון הוא כתוב על שמינו ביד המוכר בוא אתה ויכתב שמך ביד המוכר אמר להן הן ירד שמעון באותו מקח וישב בספינה וכשהגיע המקח שלם לבבל מצא שכבר נמכר המקח הראשון ונמצא הפסד בראשון וריוח באחרון אמרו ראובן ושמעון ללוי לא נתן לך מן הריוח שבמקח האחרון כי לא היית עמנו כשקנינו ולא נכתב שמך בעת שקנינו ואתה חייב לשלם חלקך מן הפסד הראשון יורנו גאון אם ראוי ליטול מן הריוח כמו שהוא מתחייב ליתן מן ההפסד. אם כן היה המעשה כמו שנכתב בשאלה שראובן ושמעון ולוי היו שותפים במקח³) ואחר כך לקח ראובן ושמעון מקח אחר ואמרו ללוי יהא לאמצע ונמלו ממנו הראוי לו ליתן משכר המלחים והעובדים וכיוצא בהם הראוי הרי המקח האחרון לאמצע בלא ספק לראובן ושמעון ולוי שלשתם לפי התנאי שהיה להם במקח הראשון ואין לומר שאין ללוי בו חלק מפני שלא היה עמהן בשעה שקנו כי ראובן ושמעון זכו לו כאילו קנה עמהן מפני שנתן שכר המלחים והעובדים ואותו המקח במקומו שכור ללוי ובכיוצא בזה שנינו⁴) אם היה פקח שוכר את מקומו ועוד ממקום שהיה מתחייב לו לשלם חלקו אילו אבד המקח באותו הפסד משוכה בחלקו ועכשיו שניצל המקח והרויחו בו זכה בחלקו מן הריוח כמו ששנינו⁵) כל הנעשה דמים באחר כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו ואין לומר שהמקח הראשון כיון שנמכר

⁽¹⁾ ע"פ הסוגי' בגמ' צריכין אנו לפרש דברי ר"ם שבקיום שטרות יקיימו אם ידעו ודי. ובקידוש החודש אע"פ שיודעין כולן צריכין להעיד לפניהם. היינו ששנים מהם עומדין ומעידים והשאר יהיו דיינים ואם ראו רק ג' יצרפו שנים אחרים עם האחר הנשאר היושב ויודע גם הוא העדות והנהו דיין, ובדיני נפשות אפי' מעידין לפניהם כיון שב"ד היושב גם הם יודעין העדות אין נעשים דיינים, ואפשר שהתשו' נעתקה מערבית ונשחת לשונה קצת.

⁽²⁾ שו"ת ח"ד ש"ח סי' י"א.

⁽³⁾ נראה דעת הגאון כיון שנתן דבר מה בשילום המלחים והעובדים וכו' הראו שהוא שותף גם לענין מקח האחרון כשותפות במקח הראשון ואין צריך נתינת מעות ולא קנין וזהו כדברי מהרי"ק שהובא בב"י לטור חו"מ ר"ם קע"ו שהיכא שכבר היו שותפין ואח"כ באו להתנות התנאי קיים בלי קנין.

⁽⁴⁾ משנה ב"ב פ"ה מ"ז וצ"ל שוכר את מקומו וכ"א שם.

⁽⁵⁾ משנה קידושין פ"א ה"ו.

קודם שיניע המקח השני ולא נגמר מה שהסכימו עליו לערב שניהן מפני זה בטלה שותפות לוי לפי שזה אינו ראוי אלא אילו היו מתנין כן על לוי ואומרים לו אם יגמר לנו לערב שני המקחות הרי יש לך חלק בשני ואחריותו עליך ואם לא עמד לערב אין לך בו חלק ואחריותו עלינו כמו ששנינו⁽¹⁾ ר' מאיר אומר כל תנאי שאינו כתנאי בני ראובן ובני גד אינו תנאי שנא' ויאמר משה אליהם אם יעברו בני גד ובני ראובן כו' ואם לא יעברו כו' אבל עכשיו מאחר שלא התנו בפירוש על שני הפנים האלו והניע המקח באחריות לוי עמהם אין קדימת מכירת המקח הראשון מבטלת הראוי ללוי מן השני ואין לומר כיון שלא נזכר לכתוב שם לוי עם רויש אין לו חלק במקח כי אין זה מן הדין אלא אילו היה לוי ממאן לכתוב שמו כי אז היה עובר על מה שהתנו עליו שותפיו אבל כשהיה לוי שומע לכתוב שמו כל זמן ששותפיו מבקשים ממנו כמו שנתפרש בשאלה זו אין לרוי'ש לטעון שלא נגמר התנאי וזה ראוי בדין ואין לשנות.

ב. ושאלת⁽²⁾ ראובן נשתתף עם שמעון ונכתב להם שטר וזה נוסחו קנינו מן שמעון ביום פלוני במתא פלוני שיש לראובן בידו שלשת אלפים זהובים על תנאי שיוסיף שמעון עליהן אלפים זהובים⁽³⁾ ומא יתהיא לה פוק דלך כלוי ומה שיוזמן לו יותר על זה ויתעסק בהם בענין שמתעסקים שולחנים ובסחורות אחרות ומה שמסיעין מן השמים יטול ממנו ראובן⁽⁴⁾ שתי שתותים ומחצה מכל זון ושמעון חצי זון וחצי שתות ובענין זה יתן כל אחד מהם מן ההפסד אם יארע וכתב שמעון כתב ידו וקנו ממנו העדים בחיזוק גמור וחתמו ונתעסק שמעון במלאכות הרבה מתחלת השותפות ועד עכשיו כעשר שנים והרויח הרבה ועכשיו תבעו ראובן ואמר לו תן לי חלקי מכל מה שהרווחת ומכל מה שקנית מנכסים מקרקעי ומטלטלי אחר השותפות ועשה עמי חשבון על מה שנשלט מזהובים ומה שנשלטתי אני והשלם לי הראוי לי לפי מה שהתנינו אמר לו שמעון אין ראוי לך אלא חלקך מרויח חמשת אלפים זהובים בלבד ושאר מה שהתעסקתי בו בממוני ובממון אחרים והרווחתי בו אין לך בו חלק אמר לו ראובן והיאך יהא זה והכל יהא לאמצע וכל מה שעשית בממון זה במעשים ומלאכות הרי היא בכלל התנאי שהתנינו בשטר⁽⁵⁾ צרף ונהבדה ותגראת וגיר דלך כלומר

(1) שם פ"ג ה"ד ומה שכתוב במשנה שבמשניות ובבלי "וכתיב" צ"ל "וכו'" כמו שהוא כאן וכ"א במשנה בירושלמי ובר"ף וגו'.

(2) ש"ץ שם סי' י"ב והנה נראה שהתשו' זאת היא תשו' בפני עצמה ואינה חלק מאותה תשובה שנכתבה בג"ה סי' תקנ"ב ובתשו' גאוני מורח סי' צ"ב כי לפנינו נאמר בתשובה שהבעלי דינים נחלקין על ה' דברים ושם נאמרו דברים אחרים, גם סכום המעות והמנין הוא משונה.

(3) צ"ל "ומא יתהיא לך פוק דלך כלומר" ומה שיוזמן לו "יותר" והנה ה' חיים מודעי קרא "ומה יתהיא אלה פוק דלך" ופי' "מה שיוזמן לו הקב"ה יותר על זה" אכן השואל בעצמו פי' דבריו לפנינו במלות "ומה שיוזמן לו יותר על זה" אכן לקמן בתשו' כתב הגאון "כל מה שיוזמן לו הקב"ה פי' המלות לפי הענין וע' דף 110 הערה 4.

(4) החשבון הישר לפי הממון היה לראובן $\frac{3}{5}$ ולשמעון $\frac{2}{5}$; אכן אולי שעסק שמעון יותר בסחורה לקח חלק אחת מששים יותר דהיינו $\frac{25}{60}$ ולראובן יגיעו אך $\frac{35}{60}$ או לפי שהיו המטבעות ע"פ חשבון הששויות נקט שיעור זה לפי מה שיגיע לכל אחד.

(5) צרף ונהבדה וגיר דלך וצ"ל תגאראת ולקמן בתשו' מביא מן אלתגראת וכבר העיר הר"ר א"א הרכבי בתשו' הגאונים אשר הוציא דף 340 בהערה שצ"ל "מלאכת שולחנים ותחבולות ושאר סחורות" ונראה שאלה הדברים המפרשים את המלות הערביות לא כתב השואל

מלאכת שולחנים וכיוצא בה ושאר סחורות וזולת זה ובאמרו וזולת זה הרי כל מה שעשית לאמצע והריוח בינינו לפי מה שהתנינו ועוד שאיני מניח אותך ליתן מן הממון שבידך אלא למי שיש לו ראייה שאתה חייב כדי שלא תבריה ממני ממון השותפות ותתן אותו לקרוביך יורנו ראש הישיבה היאך הדין אם יהיה שמעון נאמן בדברו אם לאו אם יתחייב הבא ליפרע מן שמעון שבועה כי מה שהוא נוטל בדין הוא נוטל ואינו מערים. שאלה זו יצאה לפנינו ואם כן הוא כאשר נכתב בה המעשה כאשר היה על מכוננו כך נראה לנו הדבר כי ראובן ושמעון אלו נשפטין זה עם זה על חמשה דברים הדבר הראשון בעבור מה שקיבל עליו שמעון להוסיף על אלפים זהובים⁽¹⁾ מא יתהיה לה פוק דלך ראובן טוען כי דבר זה משמיע שכל ממון שיש לשמעון חייב לערבו בשותפות זו ושמעון אומר איני חייב להוסיף על שלשת אלפים זהובים של ראובן אלא אלפים זהובים בלבד והמשפט בדבר זה לא כדברי ראובן ולא כדברי שמעון אלא כל דינרי כסף וזהב הנמצאים לשמעון חייב להטילם עם האלפים והובים ויהיו כולן קרן שלו בשותפות זו אבל אם היו לו בתים שדות וכרמים אינו חייב למוכרם ולהטיל בשותפות זו להיותם קרן⁽²⁾. והדבר השני על אודות שנשתכר שמעון במלאכות רבות והריוח ממון גדול וקנה ממנו קרקעות מתחלת זמן השותפות ועד שעת תביעה כעשר שנים וראובן אומר לו חלוק בינינו את הכל בין ממקרקעי בין משלטלי כפי התנאים שהתנינו בינותינו ושמעון אומר לו אין לך חלק אלא משכר חמשת אלפים דינרי כסף בלבד ואף גם זאת המשפט לא כדברי ראובן ולא כדברי שמעון לא כדברי ראובן שהוא מבקש לשום כל ממון שנשתכר שמעון שכר לאמצע ולקחת ממנו שני שתותים ומחצה ולא כדברי שמעון שהוא חסין לקחת את כולו לעצמו אלא כל שכר שעלה מחמשת אלפים הזהובים האלו בין מן המלאכות המפורשות בכתב שותפות שהן צרף ונהבדה ובין ממלאכות אחרות אשר לא נפרשו בודאי כולו שכר והרי הוא לאמצע שכר נאמר בכלל⁽³⁾ וגיר דלך מן אל תגראת וחולקי אותו בחק השותפות אבל כל שכר שעלה לשמעון בממון של אחרים שסחר בו ונשתכר אינו חייב לשומו שכר באמצע אלא כך הוא חייב להטילו לאמצע להיותו קרן כאשר קבל עליו ומא⁽⁴⁾ יתהיה לה פוק דלך ופירשנוהו כל מה שיומן לו הקב"ה והריוח הזה שהגיע לשמעון בממון אחרים והיה עיקרו לשמעון וכל שכר שיעלה בו יהיה בינו ובין ראובן כחוקי השותפות ואין צריך לומר כי כל אשר ישתכר שמעון בממון אחר כולו אם נשתיירו לו מבלעדי האלפים הזהובים שהשכר לאמצע וכל מה שנשתכר שמעון בממון אחרים יחשב קרן ויהיה לו לבדו עומד בתוך השותפות משועבד להיות כל ריוח שעליו בינו ובין ראובן כאשר קיבל עליו וכיון שאין מן

אלא מעתיק החשו מערבית לעברית כתב לביאור בהעתקה ולא הבין יפה המלה הערבית כדבר רא"א הרכבי.

⁽¹⁾ ע' דף 109 הערה 3.

⁽²⁾ נראה שכתשו' זו לא ביאר הטעם מצד הלשון כמו שביאר בתשו' גאוני מורח הנ"ל אלא הודיע הדבר בקיצור.

⁽³⁾ אותן הדברים היו ג"כ כתובין בשטר המפורש בתה"ג הוצאת רא"א הרכבי סי' תקנ"ב ונראה שנוסח אחד דומה בעיקר הענינים היה להם בשטרי שותפות, ובמקום האחרון כתוב "מן סאיר אלתגאראת".

⁽⁴⁾ הגאון הביא "יתהיה לה וכו'" "מזה מוכח שמה שש"י מה שיומן לו הקב"ה הוא רק לשון ביאור ולא שקרא אללה. וע' דף 109 הערה 3.

הדין לראובן בקרן זה מאומה אלא כולו לשמעון אין לתמוה מחמת שאילו הפסיד בו הפסד היה לו לבדו. והדבר הג' מוקדם הוא לפני הדבר השני אע"פ שלא נתפרש בשאלה הרי הוא מובלע בתוך דבריה ואי אפשר מלגלותו ולבארו היטב ולשאל אם מותר לשמעון אחרי קחתו ממון מן ראובן לשותפות לקחת ממון אחר מן סוחר לשותפות אחרת או אסור ולהשיב¹) כי שלש מדות בענין הזה מדה ראשונה שותפים שפרשו בכתב שותפות כי יש למשתכר רשות להשתתף אף עם אחרים או שאין לו רשות לעשות כן כה יהיה משפטם לעשות כאשר התנו ביניהם כאשר אנו אומרים בכמה מקומות²) רשאיין הספנין להתנות ביניהן רשאיין החמרין להתנות ביניהן וכיוצא בהם. מדה שנית שותפיין שלא הזכירו ביניהן שותפות שלישי אבל המשתכר הוא יושב בחנות שכל משאו ומתנו בה בענין הזה אין לו רשות להשתתף עם אחר אף לא להתעסק במלאכה אחרת כאשר שנינו³) המושיב את חבירו בחנות למחצית שכר אם היה אומן לא יעסוק באומנותו לפי שאין עיניו על החנות בשעה שעוסק באומנותו ואם היה שותף עמו בחנות מותר המושיב את חבירו בחנות למחצית שכר לא יהא לוקח ומוכר דברים אחרים ואם לקח ומכר השכר לאמצע. מדה ג' שותפים שלא הזכירו ביניהן שותפות שלישי והמשתכר אין כל משאו ומתנו בחנות אלא לוקח ומוכר במקומות רבות בענין הזה יש לו רשות להתעסק במלאכות אחרות בין מן ממון שלו ובין מן ממון אחרים והשכר לעצמו כי כן שנו רבותינו⁴) הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר רשאי הלוקח ליקח לו מאותו המין וכשהוא מוכר אל ימכור שתיהן כאחת אלא אלו בפני עצמן ואלו בפני עצמן ועוד שנינו⁵) הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר לא יהא לוקח בשלו חטים ובשל חבירו שעורים אלא או בכולן חטים או בכולן שעורים כדי שיהיו שניהן שוין בחבילה ואף שמעון זה כיון שנתפרש בשאלה שהוא משתכר בכמה מלאכות ולא במקום אחד הוא יושב מותר לו להשתתף עם כל מי שירצה ועיקר השכר לעצמו לבדו אבל ישלוחו קרן עם השותפות כאשר קיבל על עצמו והדבר הד' בעבור עשות חשבון שאמר ראובן לשמעון תעשה לי חשבון כמה נטלת לעצמך מן האמצע וכמה נתת לי בדבר זה הדין עם ראובן כי בל שותף וקונה ומוכר חייב להעלות לחבירו הקפותיו ולא הקפותיו בלבד אלא כל מה שקנה ומכר ושנשכר בו דבר מפורש וחייב להעלות לו חשבון שנה בשנה מה קנה ומה מכר ומה נשכר ומה הפסיד ומה יש עליהן ואם לא עשה כן לא יצא ידי חובתו לשותפו והדבר החמישי מה שאמר ראובן לשמעון איני מניחך לתת לאיש מכל ממון שנמצא בידך מאומה אלא בראיה כי חושש אני סן תבריחוהו ממני ותתנהו לקרוביך והנלוים עליך בזאת אין הדין עם ראובן וכי כל הנושא ונותן ומוכר וקונה בראיה ובעדות דרכו לעשות כי יבקש מן שמעון ראיה והלא רוב בני אדם סוחרים ומשתכרים בלא עדות ובלא ראיה לפיכך אין על שמעון זה להביא ראיה כי יש לפלוני עליו כך ולפלי עליו כך אלא יתיירא שמעון מן

(1) אולי צ"ל: על זה נשיב.

(2) תוספת ב"מ פ"א והביאה בקיצור ועיין ב"ק קט"ז:

(3) תוספתא שם פ"ד.

(4) שם ולפנינו בתוספתא טעות "אין מוכר אלו בפני עצמן" וצ"ל כדגרים ר"ס "אלא

אלו בפ"ע".

(5) שם ולפנינו בתוספתא "שיהא טעות שניהן שוות בחבילה" וג"י הגאון נכונה.

השמים וכל אשר יודע באמת כי ישנו לאחרים בממון השותפות יתנהו להם בדבר שפתיו בלבד ואחרי אשר נתנו להם אם יאמינהו ראובן מוטב ואם לא ישבע כגורתו של לא נול ממנו מאומה כי כן המשפט כאשר שנו לנו רבותינו⁽¹⁾ ואלו נשבעין שלא בטענה ותחלתן השותפים. ולענין האנשים הבאים ותובעים ממנו מן האמצע ושמעון מודה כי כך הוא הדין שהן פטורין מן השבועה ואין השבועה אלא על שמעון יתן להם אשר הוא מודה בו ונשבע עליו לראובן שותפו והן פטורין ולא מצאנו הבא ליפרע חוב שהוא חייב לישבע אלא בחמשה מקומות⁽²⁾ הפונם את שטרו והבא ליפרע מן היתומים והבא ליפרע מנכסים משועבדים והבא ליפרע מנכסי מי שהלך למ"ה ובמקום שיש עד אחד מעיד בו שכבר פרע כל אחת מחמש ההלכות האלה מפורשת במקומה אבל התובע חוב על פה להפרע אותו ובעל דינו קיים ומודה לו נותן כל אשר הודה לו ונשבע לשותפו על הכל הלכך כל דיני כסף וזהב הנמצאים לשמעון חייב לערבן עם האלפים הזהובים ולשום הקרן בשותפות זו ולהיות שכרו לאמצע וכן כל ריוח אשר ישנהו מכל בני אדם אחרים אשר יסחר בממון גם זה חייב לערבו בשותפות להיות קרן לנפשו ושכרו לאמצע וחייב להעלות חשבון לראובן עת בעת וכל אשר יטעון כי הוא לפלוני בתוך השותפות יתנהו לו וישבע עליו בגזרתא ופלוני הוא אינו חייב שבועה וכך הדין ואין לנשות ממנו ימין ושמאל.

בא. וששאלתם⁽³⁾ היו לו חפצים ביד שמעון שהיה סרסור ונשאר בידו ימים רבים עד שבא ראובן ותבעו והיו אותן החפצים בשקים ספורים ידועים וכשמנו השקים חסר מהם אחד אמר ראובן לשמעון איה השק שחסר אחר שהיה במקום פלוני שמשמים בו סוחרים סחורתם ואותו המקום לא תפשו המלך ולא לסטים מזויין ולא נמצא בו מחתרת וראובן תובע את שמעון באותו השק או בדמיו שדרך הסרסורים ליטול שכר על מה שהן מתעסקים בו לסוחרים בחוקות ידועות יורינו נאון אם יתחייב שמעון לשלם לראובן דמי אותו השק שאבד אם לא. אם כך היה המעשה כמו שכתוב בשאלה זו ששמעון הוא סרסור לסוחרים ודרכו להתעסק במכירת סחורתם והיה בידו שקים של ראובן ואבד מהן שק אחד הרי שמעון חייב לשלם בלא ספק מפני שהוא שומר שכר ודין שומר שכר לשלם כל מה שנגנב וכל מה שאבד לבעלים כמו שכתוב בתורה⁽⁴⁾ אם גנב יגנב מעמו ישלם לבעליו ומצאנו בתלמוד⁽⁵⁾ שהדבר יותר יתחייב בו השומר מן הדבר הגנוב מפני שהוא קרוב לפשיעה יותר מן הגנוב אבל אילו היה מלך או לסטים מזויין תופס אותו המקום לא היה שמעון חייב שהתורה פטרתו ולא חייבתו דבר אלא הבאת ראיה או שבועה כמו שאמ' ⁽⁶⁾ איסי בן יהודה אומר אין רואה שבועת ה' תהיה בין שניהם הא' יש רואה יביא ראיה ויפטר וההפך בין גנוב ובין שבויה הוא שהגנוב נלקח בלא חרב והשבויה בחרב שנא' ⁽⁷⁾ כשביות חרב

(1) משנה שבועות פ"ז ה"ח.

(2) שם ה"ז.

(3) ש"ץ שם סי' כ"א, והיא הועתקה מל"ע.

(4) שמות כ"ב י"א.

(5) יוצא מן הש"ס ב"מ צ"ד: ושם נאמר ק"ו. ומה גניבה שקרובה לאונס משלם אבידה שקרובה לפשיעה לא כ"ש ונראה שיש לגרום כאן בדברי ר"ס. ומצאנו בתלמוד שהדבר האבוד יותר יתחייב בו השומר מן הדבר הגנוב מפני שהוא קרוב לפשיעה יותר מן הגנוב.

(6) ב"מ פ"ג.

(7) בראשית ל"א כ"ו. מלכים ב' ו' כ"ב.

ונאמר אשר שבית בחרבך ובקשתך ומפני זה מצאנו במשנה¹) שהשומרים ארבעה ויש להם שלשה דינים כי שנים להם משפט אחד להם כמו ששנינו ארבעה שומרים הן שיח נשבע על הכל והשוואל משלם את הכל נושא שכר והשוכר נשבעין על השכר ועל השבוי ועל המיתה ומשלמין את האבירה ואת הגניבה ובארו בתלמוד²) שהדבר שדין בו אם ננוב יגנב מעמו ישלם לבעליו הוא דין שומר שכר ולפי אלו הדברים שהקדמנו אילו היה יודע שלסטים תפשו אותו מקום לא היה שמעון מתחייב אלא שבועה שהשק של ראובן נלקח בכלל מה שנלקח משם ועוד אילו היה נראה שם מקום מחתרת או דלת שבורה וכיוצא בזה והיה שמעון הולך למושלי העיר וצועק לפניו והיו מבקשים ודורשים וחוקרים אע"פ שלא היה נפטר בזה מלשלם איפשר שהיה ראובן מיקל מעליו ופוטרו ממקצת שאבד בראותו שהוא משתדל לבקש אבל כששמעון אינו יודע כיצד אבד השק זה יורה על מיעוט שמירתו ועל פשיעתו אילו היה עושה כן שיח היה חייב לשלם שהדין יודע ששיח בפשיעה ישלם וכ"ש שומר שכר. ואין לומר כי אין שמעון נוטל שכר על שמירה אבל הוא נוטלה על מקח וממכר שהמשפט נותן שכל הנהגה בדבר שתחת ידו הרי הוא שומר שכר כמו שהצובע שומר שכר אע"פ שאין שכרו בשביל שמירה אלא בשביל שהוא צובע וכמו כן הכובס והחייט כמו ששנינו³) כל האומנין שומרי שכר וכמו כן משפט המלוה על המשכון שהוא שומר שכר מפני שהוא נהנה בהפרעו חובו אע"פ שאינו מרויח כמו ששנינו⁴) הלווה על המשכון שומר שכר לפי שהוא מקבל שכר מאת הקב"ה ונא' בתלמוד⁵) שומר אברה רבה אומר כשומר חנם ורב יוסף אמר כשומר שכר והלכתא כרב יוסף וכ"ש הסרסור שנמצא בהדיא במשנה שאם נתעסק בין שנים והפסיד שהוא חייב כמו שאמרו⁶) ואם היה סרסור ביניהם נשברה חבית נשברה לסרסור וע"פ אלו הביאורים יתחייב שמעון לשלם דמי השק שאבד לראובן ואם דמיו ידועים להם מוטב ואם לאו ישבע בגזירה כמה היה שוה ויפרע משמעון כראוי.

כב. ושאלתם⁷) ראובן הנפק שטרא על שמעון דהוה כתיב ביה עשרה דינרי א"ל שמעון לא שקלית מינך אלא שבעה והנך תלתא רבית הוא ואמרי שהדי דהנך שבעה קמן דילן יהב לך ובהנך תלתא קנינא⁸) מנך וידיעה⁹) מלתא דרבית הוא אבל שהדי לא אסחידו אלא כדכתיב¹⁰) אתי על פה ומרע שיטרא או לא. הכין חזינא דעדים לא מרעי ליה לשטרא דזמנין דכתבו אינשי שיטרא בעשרה ושקלין מינהון

(1) משנה שבועות פ"ח ה"א.

(2) ב"מ צ"ד:

(3) משנה ב"מ פ"ו ה"ו.

(4) שם ה"ז.

(5) ב"מ פ"ב.

(6) משנה ב"ב פ"ה ה"ח.

(7) שערי צדק חלק ד' שער כ' סי' ו' ויש ספק בדבר אם תשובה זאת ושבתא אחריה הן מר' סעדיה. (ולכן הצגנון אחרונות בתש"י מר"ס הבאות בשערי צדק) אמת שבאו בש"ץ אחר סי' ה' ששם ר"ס כתוב לפניו. אכן הלא נדע שבש"ץ ובכמה אסיפות תשובות הגאונים נספחו לתשובת גאון אחד תשובות אשר המסדר לא ידע מיד מי יצאו ואולי היא מר' שרירא.

(8) נתחייבת עצמך עליהן לתת לו אבל העדים לא העידו שהן רבית ועיין ב"ב מ'.

(9) נדע ממקום אחר ומפורסם הדבר.

(10) כאשר נכתב למעלה.

האידנא ומנהון לקמיה וזמנין דסמיך ליה על הימנותא דמלוה⁽¹⁾ ולא אתי על פה ומרע ליה לשטרא אלא מאי דכתיב⁽²⁾ וידיעא מילתא דרביהא היא אי מינכרא מילתא דרביהא אינון מתבעי⁽³⁾ למקנסיה דת"ר⁽⁴⁾ שטר שכתוב בו רבית קונסין אותו ואינו גובה לא את הקרן ולא את הרבית דברי ר"מ וחכ"א גובה את הקרן ואינו גובה את הרבית והלכתא כחכמים.

כג. ושאלתם⁽⁵⁾ בר ישראל דיהב ברביהא לגוי שרי או אסור אית רשותא לשמותיה או לא. הכין חזינא דרבית דגוי קילא יליכא לשמותיה דרחמנא לא אסור באורייתא למיתן ברבית לגוי דכתיב לא תשיך לאחריך וכתוב לנכרי תשיך והנך⁽⁶⁾ לזין מהן ומלזין אותן ברבית מיהו מאן דמדקדק במיליה לא לזיף לגוי ברבית דכתיב מרבה הונן בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו ותני רב יוסף⁽⁷⁾ אם כסף תלוה את עמי את העני עמי⁽⁸⁾ וגוי עמי קודם עני ועשיר עני כו' עמי וגוי עמי קודם פשיטא⁽⁹⁾ דכד אתו ישראל וגוי למיזף מינך אזיף ישראל ואח"כ גוי א"ר נחמן אמר לי הונא לא נצרכה אלא⁽¹⁰⁾ לגוי ברבית ולישראל כחנם ותניא ר"ש בן יוחאי אומר כל שיש לו מעות ומלוה אותן שלא ברבית עליו הכתוב אומר כספו לא נתן בנשך ופרשו חכמים כספו לא נתן בנשך דאפילו רבית⁽¹¹⁾ לגוי לא יהב.

כד. לר' ⁽¹²⁾ סעדיה גאון ו"ל. ועוד שאלת הא דאמ' רב יהודה אמ' שמואל⁽¹³⁾ הבא מחמת גוי הרי הוא כגוי מה גוי אין לו חזקה אלא בשטר אף הבא מחמת גוי אין לו חזקה אלא בשטר והקשית ואמרת היכי דאמי שטר זה⁽¹⁴⁾ אשר יבוקש מישראל להניח בידו את השדה אם שטר שכתבו בעל השדה לגוי ההוא שמכר לישראל הזה והלא יכול בעל השטר לומר סתם גוי אנס הוא לא יועיל לך שטר שכתבתי לו לפי

⁽¹⁾ כדאיתא ב"ב מ"ט. והנה שם כתב הנ"י דמעשים בכל יום שעושין קנין ומאמינו מן המעות אע"פ ששיעבד נפשיה וע"ש.

⁽²⁾ עתה משיב הגאון על מאי דכתיב בשאלה ידיעא לנו מילתא דרביהא היא.

⁽³⁾ ראוי לקונסו על שכתב הריבית בשטר והקנס אם שמכין אותו או בממון. אבל כבר אמר להלן שהלכה כחכמים שאין קונסין אותו לפסוד הקרן.

⁽⁴⁾ ב"מ ע"ב. והנה הגאון לא פירש כשיטת התוס' שם ד"ה שטר שהיכא שכלל הרבית עם הקרן שאף החכמים מודים שאינו גובה את הקרן לפי שיש לחוש שיגבה גם הריבית, אלא הג' פ"י הבריייתא דברבי הרמב"ן כשכלל הריבית עם הקרן והלכה כחכמים.

⁽⁵⁾ ש"ץ שם. מסופקת אם היא מר' סעדיה וע' הערה 7 בתשו' שלפני זאת.

⁽⁶⁾ משנה ב"מ פ"ה ה"ו.

⁽⁷⁾ ב"מ ע': וע"א.

⁽⁸⁾ בש"ס את העני עמך עמי וגוי וכו'.

⁽⁹⁾ הפירוש היא הוספת הגאון.

⁽¹⁰⁾ בש"ס דאפי' לעכו"ם ברבית וכו'.

⁽¹¹⁾ זה פ"י הגאון.

⁽¹²⁾ תשו' הגאונים הוצאת הרמב"א הרכבי ס"י תק"ל והנה מראש התשו' ועוד שאלת משמע שגם לפני ר"ם באו אגודות שאלות ותשובה זו היו לפניו כתובות תשובות אחרות.

⁽¹³⁾ ב"ב ל"ה. ולפניו איתא א' ר' יהודה אמר רב ישראל הביא מחמת וכו' אף ישראל הבא וכו'.

⁽¹⁴⁾ נראה דעת השואלים והמשיב שישראל הקונה צריך להראות השטר אולם בעיטור אות מחאה הביא בשם ר"ח אי סעיין ואמר יהיב לי האי שטרא דזביני דזכנא מינך ואיזדהרי ביה תלת שנין ואירכס ממני מהימן והובא בהגמ"י פ"ד משוען.

שאין עדים שיעירו כי בפניהם מנה לו את הכסף ואם שמר זה שזוכה בו ישראל הלוקח מן הגוי הוא שמר שני שכתבו בעל השדה לסלק עצמו מן השדה ובשביל שמר זה שני זכה בה ישראל זה אם כן במה יזכה בה גוי לעצמו ואין בידו אלא שמר ראשון והיאך אמרנו שהגוי יש לו חזקה בשמר. וזאת תשובתך כי אם הכנסנו במחשבתנו כי סתם גוי אנס הוא אף בקרקעות בודאי יש להקשות כאשר הקשית ואף קושיות אחרות אלא כך הוא הדבר כי סתם גוי אנס הוא לא נאמר אלא בעבור המטלטלין ובעלי חיים ואף גם זאת לא לענין להעמידן⁽¹⁾ ברשות הבעלים הראשונים נאמרה אלא להעמידן ברשות הבעלים השניים נאמרו כאשר אנו שונים כדת⁽²⁾ נטלו המוכסין חמורו וליסמין כסותו ואף לענין⁽³⁾ מאן דזבין חמארא לחבריה ואתא גוי קא אנים ליה מיניה. אבל בקרקעות אין אומרים סתם גוי אנס הוא ואין מוציאין קרקעות מרשות הבעלים הראשונים בהכנס הגוי ידו בלבד בה ואף לא בהחזקו בה כמה שנים לפי שלא ניתנה⁽⁴⁾ חזקות החזקה אלא לישראל אבל גוים אין מעמידין שדה בידיהם אלא בשמר מכר וכיון שכתב לגוי שמר מכר זכה בשדה במה דברים אמורים בסתם גוי שזוכה בשמר אבל בגוי שנתברר שהוא אנס או סקריקון אין זוכה בשמר לבדו ואפילו היה ישראל אנס אין זוכה בשמר לבדו עד שיאמרו העדים בפנינו מנה לו או שקל לו ושאר הפרטות השנויות להלן⁽⁵⁾. על כן שיש בידו שדה ראובן ויש בידו שמר מכר עליה ולא נתברר שהוא אנס הרי היא שלו ואם מכרה לישראל ומסר לו השמר ההוא הרי היא שלו שליש⁽⁶⁾ השני ואם אין ביד הגוי שמר אף על פי שאכל פירות השדה כמה שנים אף ישראל זה לא קנה אותה ואם מכר אותה לישראל ואף ישראל זה החזיק בה כמה שנים אף ישראל זה לא קנה אותה כי בטענת הגוי בא ואפילו⁽⁷⁾ לא היה הגוי באמצע כיון שהחזיק ישראל זה שלש שנים קנה את השדה בלא שמר. הרי נתברר כי אם היטלחה באמצע סתם גוי אנס הוא נקשו הקושיות אשר הקשית ועוד קושיות אחרות כי טעם זה נאמר להוציא את החפץ מרשות בעלים הראשונים ואתה סובר להעמידו בפעם זה בחזקת בעליו הראשונים וכשאתה מסיר מן האמצע סתם גוי אנס הוא נתפרקו כל הקושיות כאשר פירשנו.

כה. מאי⁽⁸⁾ אפיק כורא ועייל.

(1) כלומר ענין זה שהגוי אנס אף במטלטלין אינו חזקה גמורה לדחות חזקת ממון ולהוציאן מזה וליתנם לבעלים הראשונים. אלא זה שאמרינן גוי אנס יתן תקף לחזקת ממון בעלים אשר אלה המטלטלין בידם כמו לענין מי שנחננו לו מוכסין מה שלקחו באלמות מן האחר, הלא אנו אומרים הראשון נתייאש ותקיים הדבר אצל השני.

(2) משנה ב"ק פ"ו ה"ב נטלו מוכסין את חמורו גזלו ליסמים את כסותו.

(3) ב"ב מ"ה. דאמרינן נמי לפי דעת אמימר החמור של השני ובחזקתו וממנו גזול הנכרי שסתם גוי אנס הוא ואין על המוכר לפצותו.

(4) הר"ם פ"א מוכיה ה"ז כתב עכו"ם הקרקע אינו קונה אותו מישראל אלא בשמר שאין דעתו סומכת אלא על שמר ועי' שם פ"א מסכירת הט"ז ובפ"ד ממוען הלכה ה'. והנה הרשב"ם וגם הנימוקי יוסף כתבו הטעם מפני שמתיירא למרות לכן אין חזקת הגוי חזקה. ועוד כתב שם הנ"ל דאם החזיק הגוי בידו מ' שנים קנה כמנהג פרסאי הנודע משי"ב ב"ב נ"ה. דאריסותא דפרסאי עד מ' שנים, ומדברי הגאון לא משמע כן ואולי אך בימי פרסאי בזמן התלמוד היה זה הדין.

(5) ב"ב מ"ז: — (6) אולי צ"ל "בשהשליש השנים" כשאכלה ג' שנים או "של ישראל השני".

(7) צ"ל "ואם לא היה".

(8) בתשו' הוצאת הר"ר הרבני סי' תקל"א והיה כתוב כאן סי' מאי חזקה דאפיק כורא

ועייל כורא ב"ב ל"ז.

כו. לרבינו סעדיה ז"ל⁽¹⁾. (המרוכב²) אין לו חוקה מרוח אחת ויש למקומו חוקה משתי רוחות. פירושו ראובן יש לו מרוב בננו ברוח מזרחית ושופך מים לחצר שמעון ואורך רוח מזרחית עשר אמות והמרוכב באמה שלישית ממנה קבוע אם בא שמעון ואמר רצוני שתרחיקהו ותעמידהו באמה חמישית או באמה ששית כיון שברוח אחת היא אומר לו יעשה ראובן חפצו ואינו יכול לומר לו דבר⁽³⁾ החוקתו באמה שלישית ואין אני משנהו לאמה חמישית לפי שכולן ברוח אחת . . . . .

כז. לרבינו סעדיה ז"ל⁽⁴⁾. רגל תופי ולם יכלף אכן ולא אבנה כל לם יתווג בהה וכלף אך לה וואלדה לה פאלאך יקול תרכתה כלהא לי ואלאם תקול לי חק פי תרכתה פיערפנא ראם אלמתיבה הל ללואלדה מע אך אלמית חק פימא כלפה אם לא. שאלה זו וגו'. ועלי אן גואבהא הו חכם משהור פימא בין אלאמה ראינא אן נתבתה ליזול טמע מן לעלה אן ישמע פי אן ישלם או פי אן יעזק ונקול אן אלתרכה כלהא ללאך וליס ללאם מנהא כתייר ולא קליל והיא אלחכם טצדר כה פי נין אלמשנה אן אלואלדה תורת ולדהא שייחא ולא תרת הי מן שייח שיא. כמא נצת אלמשנה⁽⁵⁾ יש נוחלין ומנחילין נוחלין ולא מנחילין מנחילין ולא נוחלין לא נוחלין ולא מנחילין וגו' כל אלהלכה ולא יקול קאיל כמא וגב אן ירתהא כדאך יגב אן תרתה אף היא מן עכוס אלשראיע. וקד וגדנא שראיע כתיירה עלי מתל היא אלתרתיב ולא תעכס. יש⁽⁶⁾ טעונות שמן ולבונה שמן ולא לבונה לבונה ולא שמן לא שמן ולא לבונה ואיצא יש⁽⁷⁾ טעונות הגשה טעונות תנופה תנופה והגשה תנופה

⁽¹⁾ בת' הג' הוצאת הררא"א הרכבי סי' תקל"ד.

⁽²⁾ ב"ב נ"ח: גם הר"ח אשר הובא שם בתו' ד"ה מרוכב פי' כפי' הגאון וקרוב לזה פי' הר"מ בפי' המשנה אולם עיין ר"מ שכנים פ"ח ה"ה ובמ"מ.

⁽³⁾ כלומר שאינו יכול לומר לו כדברים האלה והמזל הגיה "כבר".

⁽⁴⁾ בתש"ו הג' הוצאות ר' איא הרכבי תק"מ ותרגמיה בלי עברית בזה הלשון . . . . . אדם שמת ולא הניח אחריו לא בן ולא בת גם לא נשא אשה כלל אלא הניח אח ואם והאח יאמר כל מה שהניח לי הוא והאם תאמר שגם לה זכות במה שהניח. ויודיענו ראש הישיבה אם יש לאמו זכות עם אחי המת במה שהניח אחריו או לא . . . שאלה זו וגו' ואף כי תשובתה הוא דין מפורסם בין האומה ראינו לבררה כדי להסיר החמדה ממי שדרכו לחמוד עד שיעשה נגד הדין או יכבד בחנם בשאלותיו (נראה שצריך להעתיק "או יעקל") ונאמר כי הירושה כולה להאח ואין לאמו בה לא מעט ולא הרבה וזה הדין מקורו מגוף דברי המשנה שהאם תנחיל נכסיה לבנה אבל היא לא תנחל כלום מנכסיו כמו שכתבה המשנה יש נוחלין ומנחילין נוחלין ולא מנחילין מנחילין ולא נוחלין לא נוחלין וגו' כל הלהלכה ולא יאמר האומר כמו שהדין הוא שהוא [הבן] יורש אותה כן צריכה היא לירשו כי זהו מהדינים המתנגדים וכבר מצאנו דינים רבים על פי זה הסדר וההתנגדות יש טעונות שמן ולבונה שמן ולא לבונה לבונה ולא שמן לא שמן ולא לבונה וכמו כן יש טעונות הגשה ולא טעונות תנופה תנופה והגשה תנופה ולא הגשה לא תנופה ולא הגשה. וכמו כן יש מעלין את המקוה ופוסלין מעלין ולא פוסלין פוסלין ולא מעלין לא פוסלין ולא מעלין ודומה לאלה ההיקשות והחלוקים בשלש וארבע מדרגות נמצא הרבה במשנה ותוספה וכבר התבאר בזה שהאם לא יירש כלום מנחלת בנה עם אחיו כמו שבארנו ופרשנו וכך הוא הדין.

⁽⁵⁾ כגו' הגאון איתא בירושלמי ובריי"ף ולפנינו במשנה "ויש נוחלין ולא מנחילין.

⁽⁶⁾ משנה מנחות פ"ה ה"ג.

⁽⁷⁾ שם ה"ה. ולפנינו במשניות הג' וטעונות הגשה ואין טעונות תנופה ובמשנה בש"ס "ואין טעונות" אולם במה שגרס ר"ם במדה השנייה תנופה והגשה כן הוא גם במשנה בש"ס ואחריה "תנופה ולא הגשה. ובמשנה במשניות הסדר "תנופה ולא הגשה" תנופה.

ולא הנשה לא תנופה ולא הנשה. ואיצא יש¹) מעלין את המקוה ופוסלין מעלין ולא פוסלין פוסלין ולא מעלין לא פוסלין ולא מעלין. ואשבאה ה'ה אלמקאים²) ואלתקאים אלמרבעה ואלמתלתה בתיר פי אלמשנה ואלתוספה. פקר תבין אן אלאם לא תרת שיא מן תרכה אבנהא מע אלי מא בייננא ושרחנא וה'הא הו אלחכם.

בכ. ולה איצא ו'ל³). אשה בת ישראל שנשתמד אביה יורשתו אותו ואפילו אביה נוי נמור כמה ששנינו⁴) נר ונוי שירשו את אביהם נוי רשאי ישראל שיאמר לנוי טול אתה עבודה זרה ואני מעות אתה יין ואני פירות ואם משבאו ברשות ישראל אסור וכיצד באו לרשות ישראל כגון שחלקו תחלה ואחר כך החליפו מיכן למדנו שאפילו נוי נמור שמת הרי בנו הגר יורש אותו ואין צורך לומר נוי שהוא יורש את אביו נוי אלא אפילו נוי נמור שמת אביו הרי בנו יורש אותו ירושת תורה שכן שנו רבותינו⁵) וחשב עם קונהו ולא עם יורשי קונהו מיכן למדנו שיש לנוי יורשים לפי שפרשה זו בישראל הנמכר לנוי נאמרה וכיון שהוצרך הכתוב למעט יורשי קונהו מיכן שמן הכתוב הנוי יורש את אביו.

במ. ולה איצא ו'ל⁶). שנו לנו רבותינו ו'ל בחוקי הצואות כיון שנתערב לשון מתנה עם לשון ירושה באחת משלשה דרכים דנין את הכל כמשפט המתנה ומה הן שלשה דרכים. דרך ראשונה כי תנתן שתי שדות אחת בירושה ואחת במתנה לאדם אחד כיון שאדם אחד הרי מערב אותו ודרך שני כי תנתן שדה אחת חציה לראובן בירושה וחציה לשמעון במתנה אף בואת כיון ששדה אחת היא הרי היא מעורבת ביניהם ודרך שלישית כי ינתנו שתי שדות לשני בני אדם אחת לראובן בירושה ואחת לשמעון במתנה אף על פי שהשדות חלוקות והאנשים חלוקין דיבור החולה מערב ביניהם כי כן אמרו במשנה⁷) כתב בין באמצע בין בתחלה בין בסוף לשום מתנה דבריו קיימין. וסיימו בתלמוד⁸) אמ' רב המנונא לא שנו אלא באדם אחד ושדה אחת אבל שתי שדות ושני בני אדם לא ורב ששת אמ' אפילו שתי שדות ושני בני אדם ובא רב

¹) והנה גי' הגאון בראשית המשנה מקואות פ"ז ה"א יש מעלין את המקוה ופוסלין חסר לפנינו במשנה גם לא ידענו משל לזה. ובסידור המשנה אח"כ אין רמז לזה. ואולי טעות לפנינו בגי' התשובה שלקמן כתב הגאון שהחילוקים בגי' וד' מדרגות נמצאים הרבה במשנה ולפי גירסתו במשנה זאת כל הדוגמאות שהביא בת ד' הן.

²) המו"ל שער לגרום "אלמקאים".

³) בתה"ג הוצ' הררא"א הרכבי סי' תקמ"א ותרנום ראש התשובה "ולו אחרת".

⁴) משנה דמאי פ"ו ה"י ושם איתא "יכול הוא לומר" ובש"ס ע"ז ס"ד. ובקידושין י"ז: "יכול הגר לומר" ובתוספתא פ"ה דמאי "רשאי הוא לומר לו". וכן איתא לפנינו במשנה "ואם משבא לרשות הגר".

⁵) דבריו רבא בקידושין י"ז והטעמים אותם ר"ם כדרך הגאונים.

⁶) שם סי' תקמ"ב ותרנום ראשיתה "ולו אחרת".

⁷) משנה ב"ב פ"ח ה"ה והנה לפנינו "בין בתחלה בין באמצע בין בסוף" ואולי גרס הגאון בראשית הדבר בין באמצע. ועלה קאי ר"ל באמרו באיזה אופן שתתקיים מתנתו והנה שיטת הר"י מיגש בפירושו שאם ערב ואמר הלשונות תוך כדי דבור אף שאמר מתנה בתחלה או בסוף דבריו קיימין ואולי הגאון נקט סירכא דלישנא מתנה באמצע לפי שדבר בראש התשובה על המתנה (אולם לפנינו בראש הסוגיא היכא דמי מתנה בתחילה היכי דמי באמצע ה"ד בסוף) וע' ר"ם פ"ז מנחלות ה"ז.

⁸) ב"ב קכ"ט.

אשי שהוא אחרון וסייע את רב ששם כאשר אמרנו אמ' רב אשי תא שמע⁽¹⁾ נכסי לך ואחריו לפלוני ואחריו יירש פלוני מת ראשון קנה שני מת שני קנה שלישי והא דאיכא שתי שדות ושני בני אדם דאמי וקתני דקני ועמדו דברי רב אשי אבל תירצנום בשניתערב⁽²⁾ בדיבור החולה⁽³⁾).

ל. איש שמתה אשתו והניחה⁽⁴⁾ בן וחמותו אומרת יהא גדל אצלי ואביו אומר יהא גדל אצלי והבן כבן שש שנים והאב נשא אשת אחיו⁽⁵⁾ הדין עם מי. הדין עם האב שאין צורך לומר שמתה אמו והרי אם אמו מבקשת לגדלו שהאב ראוי לגדלו אלא אפילו היתה אמו קיימת והיא אומרת אני אנגדלו כיון שהגיע לשש שנים נותנין אותו לאב שיגדלו לפי שאין הבן נרור אחר אמו אלא עד שש שנים דאמי רב חיסדא⁽⁶⁾ קטן בן שש יוצא בעירוב אמו וכיון שהגיע לו שנים⁽⁷⁾ נותנים אותו לאב שיגדלו דאמי ר' יצחק⁽⁸⁾ באושא התקינו שיהא אדם מגלגל עם בנו עד י"ג שנה מיכן ואילך יורד עמו לחייו. והקשינו⁽⁹⁾ וכל שכן אחרי מות אמו שאין נותנין אותו לאם אימו אלא לאביו שמלמדו תורה ומלמדו אומנות כמו ששנו רבותינו⁽¹⁰⁾ הבן אביו חייב בו מצות למולו לפדותו וללמדו תורה וללמדו אומנות ולהשיאו אשה. אילו המצות האב עושה אותם בבנו לא האם קל וחומר לאם האם. כי מה ידעו הנשים בתלמוד תורה ובלימוד אומנות שילמדו את בני בנותיהן אלא האב הוא שהוא עומד בכל הדברים הללו. הילך הבן הזה שהגיע לו שנים מן הדין שיהא גדל אצל אביו כדי שיקיים בו כל מצות הללו ואין לחוש לאשת אביו שעיקר הבית של איש היא ולא של אשה ואין מן הדין להיות גדל אצל אם אמו בעוד אביו חי וכך הדין ואין לזוז ממנו.

לא. שאילתא⁽¹¹⁾ דא נפקת וגו'. ופקידנא וקרו יתה קדמנא וקמנא על כל מה דבת' בה ופקידנא ואהדרו תיובתא בראובן ושמעון ולוי כי אורחא דשאלתא⁽¹²⁾).

⁽¹⁾ לפנינו ת"ר נכסי לך ואחריו יירש פלוני ואחריו אחריו יירש פלוני. ועי' ב"ב קל"ו: שהנוסחא משונה.

⁽²⁾ היינו שאמרינן שם בתוך כדי דבור וצ"ל "ועמדו דברי ר' אשי ומה שהקשו והא הכי דכשתי שדות הרצנום".

⁽³⁾ אחרי התשו' הזאת סי' תקמ"ג בלשון ערכית כתוב ותרומה "לאחד מהם ז"ל. כי הממזר לא יירש אביו רצינו לומר כזה אם היה לשמעון אשה וזנתה אם אנו יודעין זה שזנה עמה כגון שהוא ראובן אין אנו גורשים אותו מסוגו של ראובן" ואולי התשו' מ"ס.

⁽⁴⁾ שם סי' תקנ"ג. — ⁽⁵⁾ יפה שיער ההר"י דערנבורג שצ"ל א"ח (אשה אחרת).

⁽⁶⁾ עירובין פ"ב: ושם איתא ר' אסי. — ⁽⁷⁾ וכיון שהגיע לו שנים כצ"ל.

⁽⁸⁾ כתובות נ'. ולפנינו עד י"ב שנה.

⁽⁹⁾ אולי חסר פה מה שהקשו שם בגמ' על זה. והמו"ל השכיל לפרש שר"ס אמר "שלמדנו מזה ע"ד התקש".

⁽¹⁰⁾ קידושין כ"ט. והגאון רשם הבריתא קרוב ללשון התוספתא דקידושין פ"א איזו היא מצות האב על הבן וכן שם הנוסחא ללמדו אומנות ולהשיאו אשה (ובגמ' קודמת "להשיאו אשה").

⁽¹¹⁾ שם סי' תקנ"ד ונראה שהתשובה מר"ס כי התשובות הבאות סי' תקנ"ה וסי' תקנ"ז כתוב עליהן שם ר"ס וכל הפסוקים שהביא לראיה שצריך לברר החשבון הביא ר"ס בתשובה לפנינו סי' ט"ז והיא בש"ץ ח"ד ש"ה סי' י"ג וגם בתשו' גאוני מזרח סי' ה' והתשובה אשר לפנינו היא מענה על שהובא לפנינו משפט שכבר שפסו עליו במקום אחר.

⁽¹²⁾ יפה פי' המו"ל כי לא יקרא בתשובתו בשמות בעלי הדין כאשר הן רק יכנה אותם בראובן ושמעון. ונראה שאמר כן לפי שבשאלה ובפסק דין הבי"ד הראשון היו לפניו שמות הבעלי דינין בעצמם.

אם כן הוא דראובן ושמע' הוה אית ליה ללוי עליהון שבע מאה וכ' זוזי בשותפות עיסקא ושקל מנהון מאי דשקל. ולבסוף אשתאר ליה לות ראובן ק' ז' זוזי ופסקו בתאי⁽¹⁾ ביניהון דלסוף נ' יומי מיתי ראובן חושבאניה ושהידו עליה בהכין ולבסוף איתי לבי דינא זוזי בכאגר⁽²⁾ ותרמלי דחיני וחבלי ואמו דעייני לי בחושבנאי ומאי דפיש ליה ללוי גבאי הדין הוא ושקלינין לוי לאילין מידאנו ואמרו ליה בתאי לראובן דלא סניא אילא דמיתית חושבאנך כי היכין דאשהידתין על נפשך. הכין חזינא דאית מן דינא על ראובן דנן לאיתויי חושבאניה. דהא כבר מפרש בשאילתא דקביל קמי בתאי דמיתי ליה לחושבאניה אילו אפילו לא אשהידו עליה בתאי בהכין אילא לוי שותאפיה מנפשיה קא תבע ליה בהכין הוה מחייב לוי לברורי חושבאניה מאי שקל ומאי יהב והיכי אסניה לשותפותיה עד דקאיים לוי ושותפיה על כל מילי דהדא שותפותא. דמאוריתא אודה רחמנא לחשובי חושבאנא איניש עם חבריה דכת' וחשב את שני ממכרו והשיב את העודף ונז'⁽³⁾. ואפילו עם הגוי דכת' בפרשת ישראל הנמכר לנזי⁽⁴⁾ וחשב עם קוניה משנת המכרו לו עד שנת היובל ותנו רבנן אמר ר' שמעון⁽⁵⁾ מנין שגזל הגוי גזל תלמי' לומ' אחרי נמכר נאולה תהיה לו יכול מושכו ויוצא תלמי' לומ' אחד מאחיו יגאלנו יכול יגלוס עליו תלמי' לומ' וחשב עם קנהו ידקק עמו וכל שכן ישראל לישראל דמחייב לחשובי ולדקדוקי אפילו לא אשהידו עליה בתאי אלא בתביעות בעל דיניה לחודה וכל שכן הכא דהא מפרש בשאילתא דקביל עליה ראובן לאפוקי חושבאניה. ואיתמר נמי⁽⁶⁾ אמ' רב אדא בר אבהה אמ' רב אמ' האומר לחבירו פרעתוך בפני פל' ופל' יבואו פל' ופל' ויעירו ואף רבי לא אמ' אלא לברר והילכך מן כל אילין טעמי מחייב ראובן להנפוקי חושבאניה לבית דין ומוקים ליה לשותאפיה על כל מילי ומתדנין בקושטא ובהימנותא ודינא הכין הוא ולית לשנויי שום מיד'.
ל.ב. כתב⁽⁷⁾ פסק דינא דאיתפסיק בבאבא דמרותא דוד ראש גלותא ונז'

⁽¹⁾ המו"ל כתב „אולי דייני המקום בתא בקרבת נהריאן“. והנה יש לנו השערה בענין זה. הלא מצינו שבזמן שהיה ר"ס נחבא מפני מחלוקתו עם הר"ג הקים את ר' יוסף לראש ישיבה ואחר שנתבטלה המחלוקת ישב לו אותו ר' יוסף ראש ישיבה בביתו וא"כ אולי יש לצדד שישיבה זו וב"ד זה של ר' יוסף נקראת „בתאי“ כלומר „בחדרים בבית יחיד“ כמו שמצינו „בבא דמרותא“ היינו ב"ד הנשיא לבדו בתשובות הג' הוצאת הרא"א הרכבי סימן תקנ"ה (ונראה לי שמרותא הוא לשון אדנות דהיינו בשער האדנות וכן הוא ענין מרנא ורבנא = מורינו ורבינו וטעות הוא ביד הסופרים לכתוב מורינו בוי"ו אחר המ"ם שאין המלה מלשון הוראה. — הגהת הר"י דערנבורג) ואולי פ"י בבא דמרותא מקום שמורין בו הוראה עיין ערוך ערך מוריא 2.

⁽²⁾ נ"ל שמעה הסופר וצ"ל בחאגר כלומר שהביא מעות בחגורה ובשק קסון שנושאים בחיק וזה תרמלי דחיני והיה מקושר בחבלים. וע' הערות המו"ל.

⁽³⁾ ויקרא כ"ה כ"ז. — ⁽⁴⁾ שם נ'.

⁽⁵⁾ ת"כ בהר פ' ואם לא יגאל באלה בנוס' הגאון משונה זאת הגוס' מנוסח' שהובאה בש"ס ב"ק קי"ג. ועיין לעיל סי' ט"ז.

⁽⁶⁾ ב"ב ק"ע. ולפנינו בש"ס חסר „אמר רבי“ אלא בשם רב נאמרה השמועה.

⁽⁷⁾ שם סי' תקנ"ה כאשר הביא הגאון בסי' הקדום לפני ומשפט ב"ד דבתאי כן הביאו לפניו לקיים פסק דין מב"ד הנשיא וע' בהערות המו"ל שאומר שמוכח שתשו' זאת נכתבה קודם המחלוקת בין הרב והגאון וכן התשו' שאחריה (סי' ל"ג ובתשוה"ג הוצאת הרא"א הרכבי סי' תקנ"ז) שבה כתוב שהשיב בשנת ר"ס ומה שאמר „חיש ומלפף ביה“ היינו שקשור הפסק דין עם השאלה.

דכתבא דנן חיש ומלפס ביה נפס לקדמנא לבאבא דמתיבתא לבית דינא דמרנו ורבנו סעדיה ראש מתיבתא דמתא מחסיה ותבעו מן קדמנא לפקודי ועיוני ביה וקיומיה ומיפסק מאי דאית מן דינא בתר קיומיה. ועיינא ביה וקמנא על כל מאי דכתב בגויה ודו⁽¹⁾ תורפיה דקרוכים דבהבוד בר נאטר קורבוהי לדינא לחסן בר בריכאן ושענו עליה דאית בידיה תולתא דדרתא דבהבוד מיתנא בלא זכות ולא ראייה וקא בעי למיגוליה ליתום דבהבוד הדין תולתא. ושילוחי לחסן דנן ואמ' דמיוכן וביניה ניהלי בהבוד בר נאטר בני דינרי ואיתי תרין שהדי ואשהידו דאורי קדמיהון בהבוד מיתנא דשקל מן חסן חמשין דינרי וזבין ליה בהון תולתא מן דרתא דאית ליה וקנו מיניה בהכין. ופסק ראש גלותא נשריה רחמנא דינא מן הילכאתא נבאראתא ושעמי ברירי דקם ליה הדין תולתא בידיה דחסן דנן בר בריכאן בתורת זביני ולית לערעורי עליה. ומסיים פסוק דינא כהילכתיה וחתימין עליה מ' פ' ב' פ' ופ' ב' פ' דחתימין בכתב ידיהון פ' ב' פ' ופ' ב' פ' בסמיניהון⁽²⁾ ומן דמחוקא קדמנא בבאבא דמתיבתא חתמות ידיהון דמ' פ' ב' פ' דהוא פ' ב' פ' ודפ' ב' פ' דאילין בסמיניהון אשרגוהו וקיימנוהו כדחן ולענין מאי דפסיק ביה מן דינא חזינא כדון וכאמת אתפסיק דאף על גב דשהדי ראשהידו על אודיתא דבהבוד לא כתבו שטרא לחסן בר בריכאן מחיים דבהבוד כיון דקנו מיניה יכלין למיכתב כל אימת דניחא להון דכי אמור רבנן⁽³⁾ הודאא בפני שנים וצריך לומר כתבו הני מילי היכא דלא קנו מיניה משום דלא ניחא ליה דליפוק שטרא עליה דליתולו ניכסיה אבל היכא דקנו מיניה כתבין כל אימת דבעו דאמור רבנן⁽⁴⁾ סתם קנין לכתיבה עומד וכיון דיכלין למיכתב כל אימת דניחא להון כמאן דכתוב שטרא דאמי. ואשכחנן דכת שטר אלים בכמה אנפי מן כח כסף דאילו מאן דמזבין ארעא כתיב שטרא לא יכול למיהדר ביה ומאן דמזבין ארעא ושקל דמה או נהיגי בני ההוא אתרא למיכתב שטרא כל כמה דלא כתיב שטרא מצי למיהדר ביה וכי דרב אדי בר אבין⁽⁵⁾ דאמי ובמקום שכותבין שטר לא קנה עד שיכתוב את השטר. וכל שכן דאיכא בה חזקה בהדי חליפין דהא כבר מפרש ביה דאיתברר דחסן דנן בר בריכאן דיר בה בהרא דרתא. ואי משום דלא פרישו שהדי הידא דרתא היא הא כבר כתיב בפסוק דינא דבדקו להו בית דינא דנשיא ולא אישתכח דאית ליה לבהבוד דרתא בבגדאד לבר מהא דדיר בה חסן בר בריכאן. הילכך מן כל אילין מעמא אף אנחנא נמי אחזיקניה לתלתא דהרא דרתא בידיה דחסן ופקידנא וכתבו ליה מאי דאית מן דינא וחתמו ויהיבו ליה דליהוי בידיה לראיה.

לג. מה דהוה קדמנא⁽⁶⁾ בבאבא דמתיבתא וגו' לבית דינא דמרנו ורבנו סעדיה ראש מתיבתא דמתא מחסיה דראובן ושמעון קריבו לקדמנא לדינא ושען ראובן דיהיב ליה לשמע' בשותפות כשיעור אלפא דינרי דדהבא חסר יתיר ועבדו תנרותא

⁽¹⁾ במקום ורא.

⁽²⁾ זה אשר אמרנו במקום אחר שמלבד חתימת שמם היה המנהג לחתום סימן.

⁽³⁾ ב"ב מ'.

⁽⁴⁾ שם. ומדברי ר"ם מוכח דאף אם מת המקנה יכולין לכתוב השטר כיון דהוי קנין וכ"ב בס' התר' שער כ"ה א' בשם שאלתות.

⁽⁵⁾ בקידושין כ"ו. לפנינו בשם רב ומסיים שם כי הא דר' איתי בר אבין, אולם מה שגורס ר"ס לא קנה עד שיכתוב את השטר כן הגי' בר"ף ובש"ס לפנינו הגי' מקוצרה.

⁽⁶⁾ שם ס' תקנ"ו.

דאברישום¹) ורוח ליה עיסקא וכד אהדריה לדיליה אשכחיה לקרנא דבצר ליה כשיעור תלת מאה דינרי וטען עליה דהרין חוסרנא איתיה לואתיה ולא קא מהנפיק ליה. ועוד טען דחשב עליה אשראי על בני אדם מאי דלא קא מודו ביה ותבעיה למיזל בהדיה לואתהון עד דממחי ליה גביהון ושאיילניה לשמע' דנן על אילין מילי ואהדר לעינין ריש כיסא דהוא כשיעור אלפא דינרי כי דאמור רבנן. ואוי²) גמי דרוחו ביה וכד בעא לאהרוריה אשתבח דבצר ליה מן קרנא וטען דהות ידא דראובן דנן שיכא עימיה בשותפותא וטען דהרין חוסרנא איתיה לותיה ולא קא מהנפיק ליה ואהדר גמי לעינין אשראי דכבר אול עימיה לות בני אדם דאית להון אשראי עליהון ואמחיה³) גביהון ואמרנא ליה לשמעון דנן אית לך שהדי דהוא שיכא ידא דראובן בהדא שותפותא עמך ואמ' אין. ואיתי תרין שהדי ואשהירו קרמנא דחוויהו לראובן דנן דהוה מיפרע דמי דויבנא דהוה מיובן בחנותא דהדא שותפתא זמנין סגיאין ושקיל להון. וכיון דאשהירו קרמנא בהכין אמרנא לראובן ושמע' תרויהון דתרויבון בהדא שותפתא בתשומת יד כחדא ופסקנא עליהון דינא לעינין חוסרנא דהאוי כשיעור תלת מאה דינרי ושמע' קאמר דאיתיה לות ראובן וראובן קאמר דאיתיה לות שמע' דמשתבע שמע' בגזירתא דלא כפי ליה מן שותפתא מן ממנא דהדא שותפתא ולא מן רואחיה מיד. וכן ראובן גמי משתבעי בגזירתא דלא כפי ליה מן שותפתיה מן ממנא דהדא שותפות שום מדי הוואיל ואיתברר דידיהון דתרויהון שיבן במיצעתא. ולא מיבעיא כפי הדא טענתא דקיצא מיקין דמישתבעין עלה שותפין אילא אפילו בחשאשא בעלמא משתבעין שותפין. כי דתנן⁴) ואילו נשבעין שלא בטענה השותפין והאפטרופין והעריסין והאשה נושאת ונותנת בתוך הבית ובן הבית אמ' לו מה אתה טוענני רצוני שתשבע לי חייב. ופסקנא דינא ביניהון גמי לעינין אשראי דאי מיתי שמע' דנן שהדי דאזיל בהדי משה⁵) ואמרו ליה נבי כל בני אדם דיהיב להון אשראי מן ידיה מוטב ואם לאו מייתי שהדי בהכין אית עליה מן דינא למיזל ואמחיה נבי כלהון ומאי דמודו ביה ולא משלמין ליה ואויר⁶) דינא הוא דמשלים שמע' מיניה חד חולקא מן תלתא חולאקי לראובן דנן. והנך תרין חולאקי דארי להון ראובן דנן על נפשיה משום דאודי להון דשמעון לית ליה שום מדי בריש כיסא. ואמור רבנן⁷) אמ' רבא האי עיסקא אי מלוה שאקיל פלגא באגר דארי תרין תולתי בהפסד ואי מלוה דארי פלגא בהפסד שקיל תולתא באגר. ואודי ראובן דנן דהוה רואחא בינתהון פלגא ופלגא הילכך חייבניה למידרא תרין תולתי מן כל דמיתברר מן אשראי אי דאודי ותבע ראובן דנן דמוסיף שמעון בעיניני דמישתבע עליהון

¹) סחורת משי [ראה אשכול הכפר (ע' קכ"ב) התולע אשר יוצא ממנו שש איבורסוס. ה.].

²) צ"ל ואו או ואי, ואולי צ"ל והאוי גמי דרוחו ביה, כלומר דהוי גמי רויח לפעמים.

³) המחזהו כלומר להגיד להם שנתחייבו מעתה חובם לראובן.

⁴) משנת שבועות פ"ז ה"ח ושם איתא "השותפין והאריסין והאפטרופסין, ובאמת האשה נותנת ונושאת בתוך הבית הבאה אחריה דומה יותר בעניניה לאפטרופס ובתשו' סי' ל"ט והיא בתה"ג הוצאת הרא"ה הרכבי סי' תק"ן ג' הגאון כג"י המשנה לפנינו.

⁵) או צ"ל שותפיה, או נראה שטעה כאן הכותב ורשם את שם האמיתי שהיה משה תחת "ראובן".

⁶) צ"ל ואביר. המו"ל.

⁷) ב"מ פ"ח: והנה ג' הגאון כג"י הרי"ף אי מלוה דארי פלגא בהפסד שקיל תולתא באגר והכל קאי על המלוה וזה כג"י השניה המובאה שם בתו' ד"ה אי.

בנוירתא דלא חשב בנסיא⁽¹⁾ מאי דלית ליה בונכא ולא שקל מיניה שום מידה לנפשיה. וחייבניה לשמעון לאוסופי במימריה כד דארי נזירתא הכין ולא תבע מדי אחרינא וכיון דלא תבע לא הוה אפשר למיטען ליה לבית דינא דהא אמור רבנן⁽²⁾ ואם לא טען אין טוענין לו. ומאי דאיתפסיק מן דינא עליהון תבעו מן קרמנא ופקידנא וכתבו תרי נוסחי בב' בשבת דהוא כ"א בסיון שנת⁽³⁾ ר"מ בקטיעא וגו'.

לד. ⁽⁴⁾ מהורעיננא⁽⁵⁾ דאתי אינשי מן אתריכון לבבא דמתיבתא והכין אמרו דהוה במדינתכון חד גברא דשמיה יצחק בר אברהם ונפק ליה לכור⁽⁶⁾.

לד. שאילתא לפני אדונינו סעדיה ראש מתיבתא⁽⁷⁾. איש ואשתו שנפל עליהן הבית ומתו ואין ידוע איזה מהן מת ראשון ואחרי מותם באו יורשים לריב אילו עם אילו יורשי הבעל אומרים האשה מתה תחלה וכבר זכה בעלה בירושתה בעודנו חי ויורשי האשה אומרים הבעל מת בתחילה וכבר יצאו נכסי אשתו לעצמה בעודה בחיים ולא עוד אלא שאנו מבקשין כתובתה. כך ראינו שתביעת יורשי הבעל ויורשי האשה הללו נחלקו בה ב"ש וב"ה ומתוך שהלכה רווחת בב"ה נחלקו שני חכמי הוראה בפירוש דבריהן כמה ששנו רבותינו⁽⁸⁾ נפל הבית עליו ועל אשתו יורשי הבעל אומרים האשה מתה תחילה ואח"כ מת הבעל ויורשי האשה אומרים הבעל מת ראשון ואח"כ מתה האשה ב"ש אומרים יחלקו וב"ה אומ' נכסים בחזקתן⁽⁹⁾ ובאו לפרש דברי בית הלל

⁽¹⁾ בנסיא. סמך על נסיא והן ספק גדול. כלומר חוב שאין לו שורש ומקור. בתשו' סי' ל"ט פ' הגאון באשראי דהיא נסיא, ואולי הפי' שהתגר מנסה למכור באשראי במקום שיש ספק אם ישולם החוב. וע' בערך. [ראה הערת למטה ע' 125 הערה 6. ה.].

⁽²⁾ אולי כיון למה שנאמר בב"ב כ"ח: השתא איהו לא טעין אנן לטעון ליה. ובכ"י איתא (במקום ואם) ואף.

⁽³⁾ ר"ל ר"מ לפ"ק אלף ור"מ לשטרות 929.

⁽⁴⁾ תשו' הגאונים הוצאת רא"א הרכבי סי' תקנ"ז אשר לפני תשו' ר' סעדיה.

⁽⁵⁾ המו"ל העיר דנראה שהמעתיק לקח חלק מתשו' אחרת, או שסי' זה צריך להיות נספח אל הכא לפניו, ולשון ראשון נראה לנו כי זה דרך הגאונים לשום הלכות בעינים בסוף תשובותיהם, ואולי היו סופחים גם הודעות שהיו להם להודיע, ומה שכתוב לפניו הוא כאחת מהן.

⁽⁶⁾ הן נתקצרה ההודעה, ושמענו מתוכה שבאו אנשים ממקום רחוק אל שער הישיבה וספרו שאיש אחד מאותו מקום הלך ונסע אל ארץ בזרי, ומלשון "דהוה" משמע שסיפרו מענין שהיו בימים אשר עברו משכבר. ויכול להיות שסיפרו המאורע שאיש אחד נודע ושמו ר' יצחק בר אברהם הלך אל עם "הכזר" שמקום זה העם היה רחוק מאוד מיישובות סורא. ומי יוכל לשער אם זה ר"י הוא ר"י סגנרי שע"י נתגיר מלך עם הכוזר. [אך זה אי אפשר מכמה טעמים. ה.].

⁽⁷⁾ מתשו' הגאונים הוצאת רא"א הרכבי סי' תקנ"ח. — אולי נתקצרה פתיחת התשו' שבמקום אחר מצינו (סי' ל"ב) מרנא ורבנא סעדיה וכו'.

⁽⁸⁾ ב"ב קנ"ח.

⁽⁹⁾ נראה שלא היתה לפני ר"ס רק תחלת המשנה וסיימה בדברי "ב"ה אומרים נכסים בחזקתן", כי ר"ס לא דבר מאומה מאותו החילוק שנחלק לפניו עתה בסוף המשנה בדברי "כתובה בחזקת יורשי הבעל נכסים הנכנסים והיוצאים עמה בחזקת יורשי האב" וכן לא חילק ר"ס בסיום תשובתו ואמר שכל נכסי האשה בחזקת בעלה הם. ואפשר שסבר הגאון שפליגי הכא על כל הנכסים מפני שהוא ספק מי היורש וכן באמת פליג ב"ש גם בכתובה ואמר יחלקו ועיין דברי ר"ת בתו' ד"ה נכסים. ואולי שסוף המשנה שלפנינו אינה מעיקר משנתנו ונשנית כאן על דברי ב"ש וב"ה לפי שמוכאים דבריהם במשנה יבמות פ"ד ה"ג וכתובות פ"ח ה"ו. והנה מדברי ר' האי בתשו' הג' הוצאת רא"א הרכבי סי' ע"ט משמע שהיתה לפני רה"ג המשנה כמו שהיא לפנינו שכבר זכר על דברת "נכסים בחזקתן" כלל לא ופרמיהי להדין כלל לא.

בתלמוד ואמר¹) בחזקת מי ר' אלעזר אומר בחזקת יורשי הבעל ר' יוחנן אמ' בחזקת יורשי האשה ואע"פ שלא נפסק הדבר אם כר' יוחנן אם כר' אלעזר כיון שר' אלעזר²) [תלמיד] לר' יוחנן היה הלכה כדברי הרב כמו שאנו [אומ'] רין ל[מעלה] אם [יכפור³] ר' יוחנן בר' אלעזר תלמידו יכפור בר' ינאי רבו⁴) לפיכך [הלכה] כר' יוחנן ואע"פ שאנו אומרים אחרי כן ר' שמעון [בן] לקיש אמ' משום בר קפרא⁵) יחלוקו אין הלכה כך לפי שהמשפט הזה כדברי בית שמאי⁶) וקימא לן בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה חוץ מן עשרה דברים שמקצתן מפורשין במשנה ומקצתן בתלמוד ואין זאת בכללן. הילכך כל נכסי האשה שמתה יהיו בחזקת בעלה וביד יורשיו ואין ליורשיה בהן כלום עד שיביאו ראיה שהבעל מת תחלה. וכן המשפט.

לו. כותל⁷) שבין ראובן ושמע' בשותפות ויש לכל אחד מהן עליו קורות אבל ראובן יש לו עליה על גבי ביתו ושמע' אין לו והכותל בנוי עד קרקע העליה בנין וכנגד קומת העליה בקנים ועכשיו בא שמע' לשנות את הקנים ולעשותם בנין למען ישים עליהן תקרה חדשה מה שלא היתה וראובן מונע אותו מלעשות כן. ילמדנו אדוננו הדין עם מי: אם כן הוא הדבר באשר נחקק בשאלה זו כי ראובן ושמע' שותפין בכותל בין שתי חצרותיהן ומן הארץ ועד בנין העליה של ראובן הכותל בנוי בבנין וכנגד העליה ולמעלה חצוץ הקנים. כך הוא הדין שאין שמעון יכול לשנות את הקנים ולעשותן בנין אילא מדעת ראובן שיפסוהו . . . שהן לפי שכל בנין שהוא בין שני אנשים אין אחד מהן יכול לחדש דבר אלא לרצון חבירו בלתי דבר מועיל לו. כי כן שנינו לענין הבית והעליה של שנים אמ' ⁸) רב חייה בר אמי משמא דעולא תחתון שבא לשנות בנויל שומעין לו בנזית אין שומעין לו לסכך⁹)

¹) ר' האי פי' שדבר הגמ' מוסב על אלה הנכסים שלא ידעין אי מן כתובה אי מן נכסים היוצאים עמה אינו והרי"ף פי' שבעיית הש"ס בחזקת מי על נכסי צאן ברזל, אכן דעת ר"ס שמוסבת על כל הנכסים.

²) כן הגיה הרא"א הרכבי.

³) מהגהות המו"ל בתיקון הטאמרים.

⁴) אולי כצ"ל, והרא"א הרכבי מלא החסרון בכ"י בתיבת "ופסקינן" [כי רק כזה אפשר לפי הכ"י. ה.].

⁵) גם דברי הש"ס פי' ר' סעדיה באופן אחר, שכל הראשונים פירשו שגם בר קפרא בא לפרש בעיית הגמרא "בחזקת מי" ור"ס פירש דבר קפרא פסק ההלכה כב"ש. ובין גי' ר"ס "ר' שמעון בן לקיש משום בר קפרא" הוא מאמר וענין חדש לפסוק הלכה כב"ש. ובגמ' לפנינו איתא "ור"ש בן לקיש" משמע שמוסב על פלוגתת ר' יוחנן ור"א.

⁶) בסידור עמרם ד' ווארשוי דף ח' הובא שבששה דברים הלכה כב"ש והובא בא"ז ח"א סי' רי"א וח"ב סי' רפ"ב ובבעל העיטור אות ציצית, בא וראה שר"ס רש"ם ב"י דברים הלכה כב"ש.

⁷) שם סי' תקנ"ט.

⁸) לפנינו ב"מ קי"ז: ר' אחא בר אדא משמיה דעולא ובדקדוקי סופר' הובא גי' ר' יהודה בר אדא.

⁹) בש"ס לפנינו "בכפסין שומעין לו בלבינים אין שומעין לו וכן בענין עליון שבא לשנות נשמטה דוגמא זו בגי' ר"ס. והנה הגאון פי' שדין זה גם בשותפין ולא לכד בענין שלאחד הבית והעליה לאחר, וזה שלא כפי' כמה מן הראשונים וכן הובא בעיטור ד' לבוב דף נ"ב ע"ד. אולם בהג"מ הביא שיטת ר"י כדעת ר"ס וכל השיטות הובאו בב"י ובבדק הבית לשור חו"ב סי' קס"ד.

בארזים שומעין לו בשקמים אין שומעין לו למעט בחלונות שומעין לו לרבות בחלונות אין שומעין לו. וחילוף המעשים האלה בעליון עליון שבא לשנות בגזית שומעין לו בגזיל אין שומעין לו לסבך בשקמים שומעין לו בארזים אין שומעין לו לרבות בחלונות שומעין לו למעט אין שומעין לו. ומפני מה בכך שומעין לו ובכך אין שומעין לו מפני שינוי אבני גזיל להיות אבני גזית להכביר הוא אין העליון יכול לחדשו מפני שהוא מכביר על התחתון וגורם להרוס את הכותל בלא זמנו אבל התחתון יכול לחדשו מפני שהוא מחזק את היסוד ומאמצהו יתיר ממה שהיה ושינוי גזית לגזיל להקל הוא לפיכך העליון יכול לחדשו מפני שהוא מיקל על הכותל וגורם לו לעמד יתיר ממה שהיה...

לז. . . גדול¹) מזה ואין צריכין למיסר מודעה כשאר אונסין אחרני ויש להן חזרה עכשו ליטול את שלקח מהן ואף על פי שביטלו מודעין. חדא²) דאונסא דמוכח שאני ועוד³) מתנות עצמן לא קיבלו ליתנם לו אלא על תנאי שיכנס לחופה ולא יפרש בים. הילכך שאני דינא דחיונא דא משאר דיני דעלמא שוו יש בדינה דברים הרבה ששינה בה חכליה בנה שנוי אחר שנוי. ושמוענין יורשין של חכליה על חיונה ופטריק בחצר שכתבו לחכליה ובמה שקיבלו עליהן לשיבות כל זמן שיחזרו בהן. כך ראינו שאין בדבריהן כלום שלענין חצר שלמתנה כיון שבאונס כתבוה לחכליה אין ליורשין שלו בה כלום. ולענין מה שנדרו לשיבות נמי כיון שברור אונסם אין עליהן כלום בעבור נדר זה. ושהיקשתם מודעין של גיטין למודעין שלממון אינן דומין זה לזה שהלכה רווחת היא⁴) גט מעושה בישראל כשר ובגוים פסול ובגוים חובטין אותו ואומרין לו עשה מה שישראל אומרין לך. ואי⁵) מסר מודעא כיפינן ליה עד דמבטיל ליה למודעיה מפני תיקון העולם ומפני עגונות ומפני פסולות ומשום שלא ירבו ממזרין בישראל. דתנן⁶) וכן אתה אומ' בגיטי נשים כופין

¹) בתש"ו הג' תוצא הר"ר הרכבי סי' תקל"ה והנה התשו' הכתובה לפניה מר"ס ונראה שגם היא ממנו.

²) אולי היה כתוב כאן באר הישב ענין האונס וואין לך אונס גדול מזה ומוכח בתש"ו שאנסום ע"י גוים והנה לולא שכתוב בתוך התשו' דשאני חיונא דא שיש בדינה דברים הרבה ששינה בה חכליה בנה שמשמע שחיונא היא אם חכליה ובנה זה אנס אמו חיונא ופטריק ע"י גוים היינו אומרים שתשו' זאת היא חלק מן התשו' הכתובה בגמ"מ סי' כ"ב שגם שם כתוב שאנס איש את בנו אחיו ואת בעליהן ע"י גוים לכתוב לו שטרות וכו' (אמת שכאן כתוב חיונא באלף. ולהלן בתש"ו כתוב ב' פעמים חיונה בה"א) וגם שם פסק דבאונסא דמוכח אין צריך מודעא.

³) דבר המשפט סובב על ג' דברים הראשון המתנות שנתנו לחכליה בתנאים ולא קיים התנאי והם תובעים שיחזירו יורשיו המתנות. השני שכתבו לו החצר ויורשיו תובעין אותו. הג' שנדרו ממון לשיבות אם יחזרו מדבריהם בענין החצר.

⁴) משנה גיטין פ"ט ה"ח.

⁵) אלה דברי הגאון לפרש הגמ' בערכין שראשית התקנה היתה דהאי שעשוהו לתת גט דמסר מודעא שכופין אותו לבטל המודעא. ואחרי כן כתב הגאון סתם דכל מקום שכופין לתת גט כופין גם לבטל המודעי שאולי מסר מודעה ונקט הטעם משום תיקון העולם ומשום עגונות וכשום עירב בפסולות (עיסה). ונראה קצת שבימי הגאון היכא שאדם מסר גט ברצונו לאשחו לא היה עדיין המנהג לבטל מודעות וכתב הע"ט בטול מודע' הביא בשם הר"י האברצלוני לבטל מודעות בכל גיטין וע' ר"מ פ"ו מגיטין ה"כ. [עתה נודע שגם בבבל היו מבטלין מודעות בכל גיטין. ה.].

⁶) משנה ע"בין פ"ה ה"ו.

אותו עד שיאמר רוצה אני ואמרינן עלה⁽¹⁾ אמ' אביי שמע מינה האיי מאן דמסר מודעא על גיטא מודעיה מודעא ממאי מדקתאני וכן אתה אומ' בנימי נשים כופין אותו עד שיאמר רוצה אני ואמרינן פשיטא לא צריכא⁽²⁾ דרצויה ויהב לה גיטא מהו דתימא בטולי בטליה למודעיה קא משמע לן. ואימא הכי נמי אם כן נתני כופין אותו עד שיתן גט או עד שיאמר רוצה אני הכי קתאני כופין אותו עד דאמ' רוצה אני ומבטיל ליה למודעיה קמא. ואל תקשה מודעין דגיטין למודעין דעלמא דבנישין כופין עד שיתן גט ומבטיל ליה למודעיה מפני תיקון העולם ומפני עונות ומפני עיסוי לפסולות. שאם תאמר אין כופין ירבו פסולין וממזרין ופרוצין ועונות בישראל והוי מינה חורבה. אבל לענין ממון לא מצינו שכופין למחילה ולא לבטל מודעין ולא לפשרה אלא העושה מעצמו לענין ממון בלבד. הילכך אל תקשה מודעין שלנישין למודעין שלממון ומודעין שלאונס גוים ואונסא דמוכח לרבים לאונסא דלא מיגלי לרבים ולא לשהדי דמודעא בעלמא שיש בין זה לזה דברים הרבה. ואונסא דחיונה ופטריק אלו כיון שידוע לרבים שאנסם חלילה ביד גוים לא הוה צריך למימסר מודעא אבל כל אונסא בעלמא צריך מודעא ואי לא מאסר מודעא לא שוי מידי והיבא דמאסר מודעא נמי ואנסין⁽³⁾ . . . מ . . . ארא דפיס להון ליתבעון לון יורשין.

לח. ושאלו⁽⁴⁾ מקמיה. עבדא כהדא דוכתא כמקרקעי דאמי ונפקא מינה דמאן דקדים שטריה גאבי מיניה או כמטלטלי דאמי. ואמ' ⁽⁵⁾ "עבדא כמקרקעי דאמי וכמטלטלי דאמי ואף על גב דמטלטלי אקשיוהי רבנן למקרקעי דתנן⁽⁶⁾ עבד כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחוקה דכת' והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוה מה אחוה נקנה בכסף ובשטר ובחוקה אף עבד כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחוקה. למ. . . אכל⁽⁷⁾ דבר אחר ראינו לפרשו שהוא סתום בשאלה שאם ביד

⁽¹⁾ ערכין כ"א: לפנינו א"ר ששת. והנה נראה שהגאון הכנים פירושו בתוך הגמ' כדרך הגאונים. שלפנינו לא נכתבו האמרים "שמע מיניה". "ממאי מדקתאני". "וכן אתה אומר וכו'".
⁽²⁾ לפנינו עשאוהו ואירצי. ואותן תיבות "ויהב לה גיטא" "ואימא הכי נמי" וכו' הן הוספות לפירוש הגמ'.

⁽³⁾ כאן חסר קצת ואולי צ"ל "והיכי דמאסר מודעא נמי ואנסין ומפיס בטל' מודע' והכי נמי אי אייתי ראיא אשאר דפיס להון ליתבעון לון יורשין" והמזל העיר שלא ידע בבירור אם התיבות האחרונות שייכות לזאת החשו.

⁽⁴⁾ בתשו' הג' הוצאת רא"ה הרכבי סי' תקל"ז וקצת מוזר בעינינו תחילתה "ושאלו מקמיה" שאין זה מדרך ראשי תשובות הנכתבות על שם זה הגאון. ונראה שהיא לאחר מן חקדמונים ומהם מצינו תשו' כזאת ואמר עבדי כמקרקעי דמי וכמטלטלי דמי כדרך ר' יהודאי.
⁽⁵⁾ יבמות צ"ט.

⁽⁶⁾ קידושין כ"ב: וכג' הגאון מה אחוה כתוב גם בת"כ בהר"ם ובש"ס לפנינו מה שדה אחוה.
⁽⁷⁾ שם סי' תק"ן. והנה כבר העיר המזל שמסגנון לשון התשו' נראה שהם מר' סעדיה והנה יש לנו עוד ראיות לזה. (א) מצינו בסוף ענין "וכך הוא הדין ואין לשנות מאומה" וזה דרך ר' סעדיה בהתיימו תשובותיו. (ב) גרס "אמר רבא האי עיסקא אי מלוה שקיל פלגא וכו' ואי מלוה דארי פלגא בהפסד שקיל תילתא בשכר" וגירס' זו היתה לפני ר"ם לפי סי' ל"ג אשר שם ר"ם עליה. הן אמת שר' האי פסק ג"כ כזה אבל אמר שאין זה בנוסחת הגמרא רק שלמדו כן מהא שנמצא בני ר' עליש עיין ש"ץ ד' ח' ו. ג) הלשון מאן דזבין בנסיא כלומר בחריפות שע"ד נס יבוא התשלומין נמצא גם בסי' ל"ג ולקמן מ"ב דבנסיא היינו באשראי. [באמת נסיא = נשיון ר"ל חוב ומלוה. ה.] (ד) ראש כיס היינו כסף אשר נתן איש בראשית השותפות לעשות

שמעון ליטול את שאר הנישיון לעצמו אינו¹) רשאי שכבר פטר אותו ראובן אחיו מכל נכסיו בחמשה כספים ולא עוד אלא שדקדק בדבר ועמד²) ואם לא בא ממנו מאומה יקח בלי בחלקו ובוה פטרו. לפיכך מן הדין שיטול ה' כספים או בלי ויצא מכל נכסי אחיו ומה שנשתייר מן הנישיון אם יש צד שהוא ראוי לתת לו בדין מאומה ממה שהניח ראובן כגון תוספת כתובה או כיוצא בו ינתן השאר לצד שהוא כדיון. ואם אין צד מן הדין יתנהו שמעון למקום³) שיש בו קיבול שכר כטוב בעיניו אבל לעצמו לא שכבר הופטר. וכך הוא הדין ואין לשנות ממנו מאומה. ואם⁴) כן הוא כי דכתיב ומפרש בשאלתא דראובן יהב ליה לשמעון דינרי למיתב בחנותא ולמעבד צירפותא⁵) ואתני בהדיה דיהיב ליה פלגא ברוחא ולא פריש כמה מסיביל בחוסרנא. הכין דינא דאית עליה דראובן למידדא⁶) מן חוסרנא תרין תולתאני משום דהלכה רווחת היא דלא שארי למארי דינרי למישקל ממך דטרח בהון בתנאותא פלגא כי דתנן אין מושיבין⁷) חנוני למחצית שכר ואפילו לא בחנותא יתיב אלא שדריה למיזבן ליה וזכיניה לשעתיה אסיר ליה למארי וזוי למשקל מן מאן דובן ומוזבין פלגא רואחא דתנן ולא יתן לו מעות ליקח בהן פירות למחצית שכר עד דספי ליה מארי וזוא לההוא דטרח בהון פורתא דתנן אלא אם כן נתן לו שכרו וכמה שפו ליה שיעור דנקא או דיהיב ליה מן רואחא תרין תולתאני או דמטררי ליה מן פסירא חד תולתא דאמי רבא⁸) האי עיסקא או מלוה שקיל פלגא באגר דארי תרין תולתאני בהפסד ואו מלוה דארי פלגא בהפסד שקיל תולתא באגר וקיימא לן הילכתא כרבא. ואילין שותפאני כיון דראובן הוא דאית ליה וזוי ושמעון לית ליה ופירשו דשקיל ראובן פלגא ברוחא דינא הוא דדארי ראובן תרין תולתאני בהפסד ושמעון תולתא. ולענין⁹) מאי דמען שמעון דהוה יתיב בחנותיה ואתא טראא¹⁰) ושקל מן קמיה צררא דדינרי מן ממוניה דראובן מחייב שמעון לשלומיה ליה לראובן אילין דינארי כולהון דאיגניבו מן קמיה משום דפשע בהון ודינא קאמי ליה ראובן דאם תמצא לומר כדברך מיפשע דפשע בהון ואילו נטרת כראוי לא הוה מיגניב מנך מידי והדא מילתא דעבד ליה שמע' פשיעותא רבתא היא דאסח דעתיה מלעיוני בדינרי ונטוראנון עד דאיגניבו. ובכי האי גונא לא מיבעיא שמעון דגן דחייב משום

בו סחורה ונקרא כן גם בפי ר"ס בס"י ל"ג. והנה דברי התשו' מלוקטים מכמה תשובות והדינים נאמרו בקיצור.

¹) פסק דכיון שפטר ראובן את אחיו שמעון מן הנחלה אין לו לשמעון לעכב את החוב שנתחייב לאחיו המת לעצמו אלא יתנו לתוספת כתובת אשה וכדומה ואם אין צורך לזה יתנהו כטוב בעיניו וכבר העיר המו"ל שנישיון הוא חוב וגמצא בפיט גשם לר"א הקליר.

²) כלומר ועמד על דעה זו ואולי צ"ל ועמד ברעתו.

³) היינו לדבר צדקה.

⁴) ענין חדש בהאי שותפתא בחילוף מעות של חנוני.

⁵) ע' משנה מעשר שני פ"ד ה"ב.

⁶) צ"ל למדרא חיינו לשאת וכן איתא לקמן בתשו' זאת.

⁷) משנה ב"מ פ"ה ה"ד והגאון בפירושו למשנה הכנים מ"ש בב"מ ס"ח: על הא דלא

יתן לו מעות ליקח וצריכא וע"ש.

⁸) שם והג"י הובאת גם בס"י ל"ג.

⁹) ענין חדש בדין שלא שמר כראוי.

¹⁰) אולי עובר ושב מלשון טרי. [אולם איך נפרש לפי' למעלה את המלה דמטררי? ה.].

דשומר שכר הוא דהא אית ליה פלגא ברואחא אילא אפילו שומר חנם בעלמא על כי הדין מעשה דהא לא נטר דתנן המפקיד¹) מעות אצל חבירו צררן והפשילן לאחריו מסרן לבנו ולבתו הקטנים ונעל בפניהם שלא כראוי חייב שלא שמר כדרך השומרים ועיקר השמירה בראיית העין היא דתנן לעינין הנחבל²) רואין אותו כאלו הוא יושב ושומר קישואין. וכנגדה עיקר הפשיעות העלמת העין הילכך חייב שמע' לשלומי לראובן מאי דנגב טרארא מן קמיה³). ולענין מאי דקא טעין ראובן דאתני על שמע' ברוקעא⁴) דכל מאי דמזבין בנסיא מאי דאור מיניה דארי ליה איהו לחודי אי מודי בהכין. אי נמי דאתו עדים ומשהדין בהכין דינא הוא לשלומי שמעון לראובן כל מאי דאור ליה מחמת אשראי דהיא נסייא דאמור רבנן הכל לפי תנאו. וכל שכן במעשה דאשראי דאמור רבנן⁵) ספיק אתי ספק לא אתי ואי לא מודי שמע' וליכא עליה שהדי בהכין מיחייב שבועת היסות על הדא טענתא דראובן והכין דאית למעבד מפקין ספר תורה ומותבין ליה בכורסיא ואמ' שלוח בית דין ראובן קא טעין דאתני על שמע' דכל מאי דמזבין בנסיא מאי דאור מיניה מסיביל ליה שמע' וקאמ' ליה שמע' דלא היו דברים מעולם אילא מאן דקביל עליה הדין תנאה ולא קא מודי להוי בשמותא. והאי דלא מיחייב גזירתא משום דלא טענת גזילה קא טעין ליה כי דתנן אמר⁶) לו מה אתה טוענני רצוני שתשבע לי חייב. אלא טענת בארי קא טעין ליה הילכך משתבע שבועת היסות ומיפטר ודינא הכין הוא. ואם כן הוא כי דכת' בשאילתא⁷) דראובן ראש כיסיה אלפא זוזי ושמע' לית ליה קרנא חדא פרוטא ואתני ביניהון דשקיל ראובן פלגא מן רואחא ושמע' פלגא אית מן דינא לקיומי הדין תנאה על מנת דמקבל עליה ראובן דכל חוסראנא דארי הוא תרין תולתאני ושמע' תולתא. דאמ' רבא⁸) האי עיסקא אי מלוה שקיל פלגא באגר דארי תרין תולתי בהפסד ואי מלוה דארי פלגא בהפסד שקיל תולתא באגר משום דאורחי דינא דמן דלית ליה קרנא צריך למיהוה חולקיה מן רואחא טפי מן מאי דמסיביל מן זיאנא⁹). ולענין תרין אלפי¹⁰) זוזי דאיתי שמע' מן אינאשי לות ראובן ותפסינן ראובן ובריל להנפוקאנון מן תחות ידיה כתב ליה שמע' כתבא דאיתיה מהימן כיון דמפרש בסופיה

¹ משנה ב"מ פ"ג ה"ה ושם אית' והפשילן לאחריו.

² משנה ב"ק פ"ה ה"א.

³ ענין אחר על מה שטען שאמר מה שזבן באשראי מסופקת שיבוא חסרון ע"י זה ישא הוא לבדו.

⁴ אולי צ"ל בדוקעי כלומר בדיוק, או ברוקעא מן רקע כלומר בברור נכון.

⁵ פסחים ק"ג.

⁶ משנה שבועות פ"ז ה"ח ומבאר הגאון למה נשבע רק היסות ולא שבועת המשנה של שותפין ואומר שאינו טוען גזלת ממני כמו שטוען השותף אלא תובע וודאי שכן התנינו בינינו והלה כופר הכל ונשבע היסות ולא קטעין "טענת גזילה" אלא בענין עיקר התנאי אם היה כן או לא וע' ר"מ פ"י שותפין ה"א וה"ג.

⁷ ענין כזה כבר נזכר למעלה ונראה שזו שאלה אחרת שנשאלה לפני הגאון אבל

שפט בה כמשפט הראשון.

⁸ עיין לעיל ע' 126 הערה 7.

⁹ הפסד ועיין מנחות ע"ז.

¹⁰ זהו ענין חדש ראובן תפש הב' אלפים זוז שהביא שמעון (שותפו) ולא רצה להוציאם ששמעון כתב לראובן שטר נאמנות, ובסוף התשו' כתוב שהוציא ההוהבים ותחזיר כתב הנאמנות אבל לא פורש אם נקרא אותו כתב, איתפסח מלשון ויפשחני.

דמעשה דהנפוקינן לזווי ודאישתקיל ההוא כתבא מן ראובן אף על גב דלא מפרש אי איתפשח או לא. הכין דינא אי איתפשח הא אול ליה ובטל עיקר ובטל טפילה. ואי איתיה בעיניה וכתבא מואצפה⁽¹⁾ עימיה וקא מודו בה ראובן ושמעון בודאי לא איתכתבא הדא מואצפה עימיה אלא למיתבר עליה ואולינן בחר מילי דמואצפה. ואי משתכחא על ראובן ריעותא חבא ליה שמע' בכלדאית ליה ובטילא לה נאמנות דהימניה ואילא משתכחא עליה ריעותא נאמנות ידיה בדוכתה. ולעינין ניכלא⁽²⁾ דכתיב דאישתכח על ראובן או בעדים אשתכח או במילתא ברירתא דהוה טאפי בדמי דובינא דיניה דלא להימניה בשבועה דהורו⁽³⁾ ליה חשוד על הממון. ואי לאו בעדות עדים ולא במילתא ברירתא אשתכח אילא שמע' הוא דקא אמ' דאישתכחית ניכלא על ראובן לאו כל כמיניה לזיופיה וכד מתחייב לאשבעי מצי משתבע כשאר שותאפי דהעמד על חוקתו⁽⁴⁾. ולעינין רואחא דקא טעין שמעון דאיתיה קימ דינרי ואיתנון ביד ראובן או מודי ראובן או דאיכא עליה עדים מהנפיק להון ופלגין להון בשוי כי הכין דאתנו ואילא מיחייב ראובן למידרא גזירתא דלא מטו לידיה אילין ק"מ דינארי רואחא. ואפילו בלא טענתא דקיציא אילא אפילו בחששא הוה מתחייב לאשבעי. דתנן⁽⁵⁾ ואילו נשבעין שלא בטענה השותפין והעריסין והאפטרופין. ולעינין⁽⁶⁾ מאי דאמ' שמעון דשדריה ראובן בשליחותא ולות תגארי ואיתי ליה מנהון זיבנא ושקליה ואחדה לבאביה וראובן קאמ' דלא מיתי ליה שמע' לדיליה מדי בהדא מילתא נמי אי מוקים שמעון שהדי דמשהדין על ראובן דמטא לידיה ההוא זיבנא דאתייה שמע' מן תגארי מיחייב לשלומי דמיה לתגארי. ואי לא מוקים שהדי משתבע ראובן נמי בגזירתא דלא מטא לידיה מן הדין זיבנא דקאמ' שמע' דשקליה מן תגארי שום מדי דהא טענת בארי היא וכיון דבטענת שמא מיחייבין שותפאני לאשבעי כל שכן בטענת בארי. כי דקא מתרצינן⁽⁷⁾ ואילו נשבעין. שלא בטענה בשפטאני עסיקין הכי קאמ' ואילו נשבעין שלא בטענת בארי להודיה אילא אפילו בטענת שמא. הילכך כל מילי דקא טעין ליה שמעון לראובן בהדא שותפתא בין דאית ליה בידיה ברוחא בין דשקיל ליה מן אינאשי זיבנא בין דטפי ליה בדמי תגרותא בין בשאר מילי גזירתא דהא זימנא על כולהון ומיפטר היכא דלא קמו ביה

⁽¹⁾ בערבית מכירה וקנין. והנה אם כתב נאמנות לפנינו קיים אי לא משתכח ריעותא בראובן.

⁽²⁾ נראה ששאלה זאת בטענה בין השותפין אשר בענין שלפניה ואמר שמעון על ראובן שהוא נוכל וערום ופסק אין לפסלו משבועה כיון שאין לו ראיה.

⁽³⁾ צ"ל דהוי ליה.

⁽⁴⁾ ענין ששייך בו שבועת השותפין. וסובר הגאון דגם על טענת ברורה נשבע שבועת השותפין, ולא לבד בחשש. והנה בענין שאם טוען טענת בריא בענין השותפין עצמו אם החנה כך או לא והדא תובע והאחר כופר בכל כתב הגאון לעיל שאינו נשבע שבועת המשנה ע' 127 הע' 5 ובר"ף כל הנשבעין ובר"מ כ"ט משותפין ובר"ן על הרי"ף שם וע' לקמן הערה 7.

⁽⁵⁾ משנה שבועות פ"ז ה"ח.

⁽⁶⁾ בענין זה שאמר שמעון ששדריה ראובן אל התגרים והביא לו חפצים לביתו וראובן אומר שלא הביא שמעון מדי.

⁽⁷⁾ שבועות מ"ח: והנה גם כאן פסק שנשבעין שבועת השותפין גם על טענת בריא ופי' הגמר' דנשבעין שלא בטענת וודאי אלא אף על טענת שמא ופי' זה נראה גם מדברי הרי"י מיוגאש בחידושו לשובעות.

תרין שהדי דנגב או דגול וכן שמעון נמי אי טעין ליה ראובן מירי בהדא שותפתא מישתבע ליה נמי בגוירתא כי היכין דפרשינן ודינא הכין הוא.
מ. כל¹) אחד ואחד טובל בערב יום הכפורים ובעלייתו מלטבול מברך על הטבילה²).

מא. הכין אמר רב סעדיה³) וששאלתם שמעון בא בטרונא ובגוים קשים על בנות⁴) אחיו ועל בעליהן ואנסום ורצעום עד שלקחו מהם מקצת הראוי בירושתן⁵) וכתבו לו שטר אבידייה⁶) בישראל ובגוים. כן הוא הדין כי בהתברר האונס הוזה בטלו כל השטרות. ההמה⁷) אשר נכתבו על בנות אחיו ועל בעליהן ויש להם לחזור ולתבוע את שמעון אחי אביהם באמת ובצדקה⁸) כי מן התורה ומן הנביאים ומן המשנה ומן התלמוד מצאנו ראיות והלכות כי כל העושה דבר באונס פטור הוא ממנו. כיצד מן התורה כתוב בפרשת נערה המאורסה⁹) ולנערה לא תעשה דבר. כיצד מן הנביאים כתיב בפרשת ירמיהו שקפץ¹⁰) עליו הדבור ואמר לו שלא יבואו העם מצרים באותה שעה כיון שאנסוהו הנכורים לשוב שם עמד והלך עמהם אנוס וכפוף כדנתיב¹¹) ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החיילים את כל שארית העם ואת ירמיהו הנביא ואת ברוך בן נריה ויבא ארץ מצרים. כיצד מן הכתובים כתוב בימי בריחת דוד כשאנס אותו אכיש מלך גת לבא עמו להלחם בישראל כדנתיב וממנשה¹²) נפלו על דוד בבאו עם פלשתים על שאול למלחמה ולא עורם כי בעצה שלחוהו

¹) שערי תשובה סי' ר"ב והובאה בהלכות רי"צ ה' יוח"כ דף נ"ט והרי"ן משיב על זה ואומר שאינו מברך והנה בש"ת סי' קע"ד איתא בכ"י "הכי אמר ר' סעדיה ג' וששאלתם הרואה קרי ביוה"כ חייב לטבול דת"ר הרואה קרי ביוה"כ יורד וטובל ומבערב ישפשף וכן בשער ימות השנה יטבול משום נקיות ע"כ ולפנינו שם סי' קע"ד הוספה. והנה הדין שיברך בעיוה"כ על הטבילה הובא גם באבודרהם בשם ר"ס.

²) בריצ"ג בסוף יום של עיוה"כ.

³) בתשו' גמ"מ סי' כ"ב כתוב עליו שם ר"ס בח"א ובח"ב מכ"ה וא"כ היתה התשו' נמצאת בכמה אסיפות תשובות.

⁴) בח"א "על בנות ישראל".

⁵) בח"ב איתא "ברשותן".

⁶) כלומר כל השיך אליו וע"י במפתח לתשו' הגאונים פ"ב הערה ז'. ואולי צ"ל "וכל אביזריהו" ומה נשתבש "אביזריין" שכתוב בח"א מכ"י. [עתה נודע כי שטר אביזאריה הוראתו שטר מחילה. ה.].

⁷) בטעות נכתבו בח"א מכ"י גם כאן חיבות "באמת ובצדקה" הבאות להלן.

⁸) דברים כ"ב כ"ו ומפסוק זה למדו דין אונס בגדרים כ"ז.

⁹) בכ"י ח"א אית' "שקבלן עליו הדבור ואמר לו שלא ישובו העם מצרים" ונוסחת כ"ו בח"ב "שקפץ עליו הדבר ולא ישובו העם מצרים" ונראה נוסחת ח"א עיקרית רק במקום "שקבלן" צ"ל "שקפץ" כמו בח"ב. והכוונה על מאמר ה' שאמר לירמיהו שלא ישובו העם מצרים והוא עיקר הנבואה המוזכרת בירמיה מ"ב י"ט ומ"ג ב'.

¹⁰) ירמיה מ"ג ה' ו' הביא את הפסוק בקיצור ובמעט שינוי כי שם כתוב "את כל שארית יהודה. . . ואת ירמיה הנביא ואת ברוך בן נריה ויבואו ארץ מצרים". והנה בפ"י מצודת ציון הזכיר שבאונס הלך ירמיה וע' בירושלמי סוכה פ"ה ה"א ובראש מדרש אסתר שג' פעמים ירדו למצרים ונענשו.

¹¹) ד"ה א' י"ב כ'. והנה בפסוק לא נאמר שהיה אנוס אולם מתוך הענין נראה כן וע' בפ"י הרלב"ג לשמואל כ"ט. [וראה תהלים נ"ו באחו אוהו פלשתים בגת. ה.].

סרני פלשתים לאמר בראשנו יפול אל ארוננו שאול וכתוב בהתחלת הישועה⁽¹⁾ וגם יהודה תלחם בירושלים ותרגמו לנו אבותינו ואף דבית יהודה ייתנון עממיא עם אניסין לאנחא קרבא בירושלם. כיצר מן המשנה אע"פ שהנטיין דבר חמור הוא וכל הנעשה מהן באונס בגוים פסול הוא כמו ששנינו⁽²⁾ גט המעושה בישראל כשר ובגוים פסול. כיצר מן התלמוד . . כל הקידושין הנעשים באונס בטילים הם ואע"פ שאמרנו בתחלה אמר אמימר⁽³⁾ תלוה וקדיש קדושיו קדושין הרי אמרנו אחרי כן ר' אשי⁽⁴⁾ אמר קדושיו לאו קדושין הוא עשה שלא כהוגן לפיכך יעשו לו שלא כהוגן וכיון שנתברר הדבר כי כל מעשה הנעשה באונס בטל אף העדאות והשטרות הנזכרים בשאלה שנכתבו על בנות ראובן ועל בעליהן באונס גוים פסולין הם ובטלין ואין עושין מהם דין וחשבון כדורש⁽⁵⁾ ואין משגיחין על מה שכתוב בהם אם⁽⁶⁾ נכתב שלא באונס ושלא בטעות ועל כל חיווק ובטולי מודעי שאף אלו כולן באונס נעשו וכיון שבטלו השטרות ההן והעדיות ההנה יש לבנות ראובן ולבעליהן לתבוע את שמעון דודם בכל אמת גזכות שיש להם ולהשתלם אותם ממנו עד גמירא. ולענין מה שנשאל כי יש עדים או עדי השטרות שהן נמנעין להעיד לבנות ראובן כי באונס היו פן יפסלו ב"ד ויאמרו מדוע חתמתם על שטרי אונס. אל ימנעו מלהעיד בכך שהרי מפורש בשאלה האיך העדים היו אנוסים מחמת נפשות ואם כן הוא הדבר אין צריך לומר שאין חייבין כלום על עדות שהיה לה עיקר באונס אלא אפילו חתמו על שטר שאין לו עיקר כלל אין פוסלין אותן אבל מקבלין עדותן כאשר אנו אומרים מודה רמי בר חמא⁽⁷⁾ ל"ש אלא שאמרו עדים אנוסים היינו מחמת נפשות וכו'. ואם טוענות בנות ראובן שיש לנו עדי אונס ואין ומעידין ותובעות פתקא דלשונא על כך יש מן הדין לכתוב להן כמו שכתוב בתורה⁽⁸⁾ ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה וכו' ושנו רבותינו⁽⁹⁾ ד' דברים העושה פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים ואחר מהן היודע בעדות חברו ואינו מעיד לו אולי יגידו עדותן ויצא הדין לאמתו.

מב. יוסף⁽¹⁰⁾ ויעקב אשתרכא וכתבא בינהמא כתאבא פי ה"ה אלשרוש. אקנינא מן יוסף יום כ"י אן ליעקב ענדה ופי ידה דראהמא מעלומה דפעהא אליה

(1) זכריה י"ד וצ"ל ויתנון עממיא כד אניסין וכ"ה לפנינו בתרגום יונתן.

(2) משנה גיטין פ"ט ה"ה.

(3) בב"ב מ"ח:

(4) גי' הגאון כג' הרי"ף והרא"ש "קידושיו לאו קידושין" אך ברא"ש כתוב "וודא" ובש"ס לפנינו בטעות מר בר רב אשי ושם אח"כ א"ל רבינא לר' אשי.

(5) היינו כאשר בקש השואל.

(6) הכוונה שכתוב בהן שנכתב שלא באונס.

(7) כתובות י"ח.

(8) ויקרא ה' א'.

(9) הביא הנוסחא שהיא בב"ק נ"ח: בשם ר' יהושע, והזניח גי' התוספתא דשבועות פ"ג ועיין שם בב"ק נ"ו. והנה אף שהעמידו שם דברי התורה בשנשבע הביא הגאון רביה גם מדברי התורה שעיקר כוונתה שצריך להעיד כל מי שיודע עדות. ועל דבר הלשונא להעיד ע' מוח"ס סי' כ"ח.

(10) בתשו' הגאונים הוצאת הר"ר א"א תרכ"ב סי' תקנ"ב וענינה ע"פ תרגום הרב: "יוסף ויעקב נשתתפו וכתבו ביניהם כתב באלה התנאים. אקנינא מיוסף ביום פלוני שיש ליעקב אצלו ובידו סך ידוע שנתן לו בתנאי שיוסיף עליו עוד דבר [סכום] ידוע ומה שיוזכר לו יותר מסכום זה ויתעסק בזה בחלוף מטבעות בתחבולות ובשאר עניני סחורות וכמה שיהא ריוח ויטול

עלי אן יציף אליהא שיא מעלומא ומא יתהיא לה פוק דלך ויעמל בה פי אלצרף ואלנהבדה וניר דלך מן סאיר אלתגאראת כמא דוקא¹) מן פצל פליעקב מן דרהם כדי וכדי וליוסף כדי וכדי. וכדלך ילום כל ואחר מנהמא מן וציעה אן וקעת ואנה מתי גרת עלי יוסף חילה מן רגל בעיניה סמי פי אלאתפאק פי מאל יאצדה מנה עלי נהה קרין או חילה או גטרסה פלים ילום יעקב מנה שי בתה והו לאום ליוסף קל אם כתר. ויעקב כדי מן דלך לא ילומה מנה שי ולא סבב. וליעקב ענר יוסף סוי אלמאל אלמקדם דכרה ודיעה אסתופאהא מאלא גירא ידפעהא אליה מתי טלבהא מנה ליל או נהאר לא ידאפע בהא ולא יחתג פיהא בחנה או כתב עליה בהא או בבעצה ספתנה דפע דלך מן וקתה וסאעתה. ואן אחריות אלודיעה עלי יוסף עלי מא תבת מן קבלהמא ואכטל כל מודע. יעלמנא סידנא ראם אלמתיבה אעזה אללה אי

יעקב מכל דרהם כך וכך ויוסף כך וכך וכן אם יקרה הפסד שניהם ישלו חלק ממנו ואם יודמן ליוסף שיפסיד על ידי הערמה מאיש [ששמו נקרא לדוגמא בכתב התנאים] אלו התיבות העתיק המעתיק בספק]. בממון שיקח ממנו בדרך הלואה או הערמה או עזות [שיחטוף ממנו] אין ליעקב חלק בהפסד זה כלל והוא כולו ליוסף אם יהא מעט ואם הרבה וכן אין ליעקב מזה דבר ולא גרמא וחוז' מהממון הנזכר יש ליעקב עוד אצל יוסף פקדון שנתן לו בממון אחר [על מנת] שיחזירו לו בכל שעה שיתבעהו ממנו ביום או בלילה לא ידחנו לזמן אחר ולא ידרוש ממנו ראייה או כתב לו בזה הסך או בחלק ממנו דיוקני ונתן לו תיכף ואחריות הפקדון על יוסף כמו שהתנו ביניהם ובטלו כל מודעות וידיענו אדוננו ראש הישיבה ירוממהו ה' איך הוא הדין במה שקבלו שניהם על עצמם בתנאים אלו. והנה כבר שפט המעתיק שהתשו' אחת היא עם אותה הכתובה בתשו' גאוני מזרח ומערב סי' צ'. אלא ששם השמיט המעתיק הענין הרביעי בנידון הפקדון לכן שינה גם בראש התשובה וכתב "כי שלשה ענינות יש בה" ואת ענין השני והשלישי לפנינו שם שם בסי' צ' בראש התשובה לענין ראשון ושני וענין ראשון שלפנינו בעבור שהוא ארוך בראיותיו מן הפסוקים שם שם בסי' צ' לענין שלישי וסיום בה "ואשר צוינו ופסקנו אין לזוז ממנה" כדרך שסיים ר"ם תשובותיו. ונראה שהמעתיק הזה שם בתשובה השמות ראובן ושמעון לפי שדרכו לרשום אלו השמות בכל התשו' גם סכום מאתים וק"ן שם המעתיק להקל על הקורא ע' ש"ץ ח"ד ש"ח סי' י"א. ולפנינו בתשו' ג הוצאת הרמ"א הרכבי סי' תקנ"ב אותה המענה הארוכה הכתובה בפירוק הענין הראשון קצרה המעתיק בכל ראיותיה וכתב רק ראשית הדברים ורשם כמה פעמים וג'. . . וג'. . . והיא נמצאת באריכות בתשובות גאוני מזרח סי' צ'. והנה זה לשון השאלה והתשובה עד זה הענין הנכתב באריכות בתשובת גאוני מזרח ומערב סי' צ': לר' סעדיה גאון זצ"ל. ראובן ושמעון נשתתפו והטיל ראובן לכיס מאתים דינר כדי שיוסיף עליהם שמעון מאה וחמשים דינרין ומה [צ"ל ומא] יתהיא לך [צ"ל לה] פוק דלך ויחסר בהם והריות יהיה השליש לראובן ושני שלישים לשמעון וכן מן ההפסד כמו שהתנו על הריות והתנה ראובן על שמעון כי אם יערים יהודה עליך בשום ערמה ויטול מסך ממון שאהיה פטור מן הפסדו ועכשיו טוען ראובן לשמעון כי אני שותפך בכל ממונך ושמעון אמר לא כי לא נשתתפתי עמך אלא על הקרן הידוע ולא יכולתי להוסיף על הקרן שלך אלא מאה וחמשים דינרין ילמדנו רבינו האריך הדין. הנה זאת אשר הבננו אם כאשר כתוב בשאלה זו כי שלשה ענינות יש בה שני ענינות מהן לא שאל השואל עליהן כי לבעבור כי שני משפטיהם ברורים וגלויים הענין הראשון חילוק השכר אשר יריותו בממון לראובן שליש ולשמעון ב' שלישים וכן בהפסד יען כי המשפט ברור להיות תנאי שהתנו ביניהם קיים לא שאלתם עליו. והענין השני אשר התנה ראובן על שמעון שאם בא יהודה ולקח ממון בתחבולות פטור אני ממנו וגם זה בגלל כי משפטו ברור לקיים תנאו לא שאל עליו אבל דבר אשר היתה כוונתו של שואל לשאול עליו בייחוד הוא הענין השלישי אשר התנה ראובן על שמעון להוסיף וכו'.

¹) המעתיק העיר שצ"ל "דוקא"?

שי ילומהמא מן אלחכם פי ה'ה אלשרוט: שאלה זו מכתובה¹) בלשון הגרית יצא²) לפנינו וכי' ואם כאשר כתוב בשאלה זו כן היה הדבר נכון זאת הבננו כי יש בה ענין ראשון³) אשר התנה ראובן על שמעון להוסיף על מאתים וזו של ראובן מאה וחמשים וזו של שמעון ומה יתהיא לך פוק דלך. ועל זאת ראובן ושמעון חולקים ועכשיו ראובן אומר אני שותפך בכל קנייך ושמעון אומר לא כי נשתתפתי עמך בממון ידוע ולא יתהיא לי דבר להוסיף על שותפותך חוץ ממאה וחמשים וזו בזאת שאלתם להודיע אתכם הדין עם מי. כך ראינו שאין המשפט לא כדברי זה ולא כדברי זה לא כדברי ראובן שאמר לשמעון אני שותפך בכל ממוןך כמו שמפורש ולא כדברי שמעון שאמר נשתתפתי עמו בממון ידוע אבל המשפט בהציע דברי השותפות שאמור בהן כי ישל שמעון לאמצע ק"ג ומה שתהיא לך פוק דלך ומשמע דבר זה כי כל דינרי כסף וזהב אשר תמצא ידו יתר על ק"ג או ישלם לאמצע ואע"פ שנאמרו דברים הללו בלשון ישמעאל ומה⁴) יתהיא לך פוק דלך. תוכן המשפט לראות כיצא בהן בלשון הקדש מהו משמיע ולדון כמוהו⁵) כי כי כן מצינו רבותינו הראשו' ז"ל בראותם את בני אדם בלשון ארמית היו מסייעי אותם בלשון הקדש לכיוצא בהן וחוקרים במקרא על אודותם ושופטי' כפיהם שכן למדנו רבותינו⁶) ההוא דאמר להו נכסיי לבניי הוה ליה חד ברא וברתא מי קראי אנשי לברא חד בנאי אמר ר' אשי⁷) ת"ש ובני דן חושים א"ל רבא כדתנא דבי חזקיה⁸) מלמד שהיו בניו מרובין כחושים של קנה אלא אמר רבא מהכא ובני פלוא אליאב ר' יוסף אמר מהכא ובני איתן עזריה וזה פירושו של מעשה זה. איש צוה בשעת מיתתו תנו

(1) צ"ל שכתובה. [אין צורך להגיה כי היא מלה ערבית והוראתה כתובה או נכתבה. ה.].

(2) צ"ל יצאה.

(3) מכאן ואילך העתקנו התשו' בענין זה מתשו' גאוני מורח סי' צ'. וזה הענין כתוב בתה"ג הוצאת הרא"א הרכבי סי' תקנ"ב בזה הלשון: "מה שקיבל יוסף על נפשו להוסיף משלו ממון מפורש עם ממון יעקב המפורש וגם להוסיף מא יתהיא לך פוק דלך. ואם כן היה הדבר כך הוא הדין כל כסף וזהב אשר תמצא יד יוסף יתר על המפורש וישלחו לאמצע ואע"פ שנאמרו [?] וג' שכן לימדנו רבותינו במעשה ההוא דאמר להו נכסיי לבנאי כי חקרו בלשון הקדש ונמצאו שהבן האחד קרוי בנים בענין של ובני פלוא אליאב ובני איתן עזריה. וכיון שמצאו חתכו משפט כפיהו וגם אנחנו וגו' עד מי יכין לעורב צידו וגו'". ולשון זה ממש "חתכו משפט" וגם אנחנו בא בתשובה שלפנינו בתשו' ג' מורח סי' צ'.

(4) צ"ל ומא יתהיא לה פוק דלך. [ההגה בערבית לה במקום לך (נסתר במקום נוכח) אינה נצרכת. ה.].

(5) הן אמת שבשטרות הולכין אחר לשון בני אדם אכן בענין כזה אין לחקור אחרי משמעות תיבה אחת רק אחרי כיוון דיבור בני אדם באותו ענין האידך כוונת המדברים אם ידברו דברים אלו מסייעין הדברים ללה"ק הטהורה ומוזקקת. ולכן הסייעו גם בתלמוד ענין זה אם קורין בני בנים בנים לדרך המקרא. זה נ"ל כוונת הגאון. ועי' בתשו' הריב"ש סי' ר"ז דפסק דהיכא דאין לשון ב"א ברורה הולכין אחר לשון תורה לשונו אותה עם לשון ב"א. ועי' שם סי' ש"ד.

(6) ב"ב קמ"ג: ושם אית' רק "ברא וברתא" וכ"א ברי"ף, וגו' הג' מפורשת "חד ברא".

(7) צ"ל אביו כאשר הוא בש"ס וחלא השיב עליו רבא.

(8) לפנינו בש"ס "דילמא כדתני דבי חזקיה" והנה שם בש"ס חסרה גם כדברי רבא גם בדברי ר' יוסף תיבת "מהכא" שגרס הגאון.

נכסי לבני ולא היה לו אלא בן אחד ובת וחקרו רבותינו לאמר אם תאמר¹) אינו קרוי בנים הועילה צואתו לפטור את בתו בעישור נכסים ולתת את כולם לבנו ואע"פ שצווי המת בלשון ארמית נאמר לא למדו רבותינו פירושו מלשון ארמית אלא העתיקוהו ללשון קדש ולמדוהו ממנו וכיון שמצאו בלשון הקדש הבן אחד קרוי בנים כמו שנאמר²) ובני פלוא אליאב ובני³) איתן עוריה ובני⁴) עתניאל חתת חתכו המשפט כי נפטרה הבת בעישור נכסים ועמדו כולם בחזקת הבן. וגם אנחנו כך ראוי לנו לעשות כאן שיש בלשון ישמעאל ומה⁵) יתהיא לך פוק דלך אנו מעתיקים אותו אל כיוצא בו בלשון הקדש ואשר הוא משמיע מדברי המקרא שופטין כפיהו. וכאשר הסענהו אל כיוצא בו בלשון הקדש נמצא הדבר ואשר יובן⁶) למעלה מיכן והדבר הזה משמיע כי כל כסף אשר תשיג ידו יהא זקוק לשותפות זו להיות שכרו לאמצע לפי כי בלשון הקדש אלו המילין בהשמע אחד הן אשר ימצא לו ואשר יוכן לו ואשר תשיג ידו⁷) ואשר תגיע ידו וכולן משמיעות עושר וחילופיהן עוני ואלו הן לא תגיע ידו כדכתיב ואם לא תגיע ידו די שה ולא תשיג ידו כדכתיב ואם לא תשיג ידו לשתי תורים ולא מצאה ידו כדכתיב ואם לא מצאה ידו ולא נכון ושלחו מנות לאין נכון לו. על כן שמעון זה אם לא הוסיף על מאה וחמשים זוז שאין נכון לו מפני העוני כאשר פרשתי אין לראובן עליו כלום ואע"פ שיש לו בתים ושרות וברמים וכלי חמורות אין מחייבין אותו למכור מהם מאומה ולהוסיף בשותפו אלא כל כסף וזהב הנמצא לו חייב להטילו עם מה של ראובן לתוך השותפות ואשר אין מצוי לו כסף וזהב אינו חייב וכאשר שנו רבותינו להלן⁸) אין מחייבין אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו. ואם נמצא לו כסף וזהב אבל נפשו לא חפצה ולכך לא רצה להטילו לאמצע ואמר זהו פירוש ומה⁹) יתהיא לה לסתוב נפסה בדלך אין שומעין לו כי פירוש אשר יוכן לו כל דבר המצוי אשר תשיגוהו ידו כדכתיב בנדרת בית המקדש¹⁰) ויאמר דוד שלמה בני נער ורך וגו' ויכן דוד לרוב לפני מותו וכן הוא אומר¹¹) והנה בעניי הכינותי לבית אלהי זהב ככרים מאה אלף וכן כל האומר אשר

¹) צ"ל בן קרוי בנים והנה מדברי הגאון נראה שעכ"פ תפול בתו עשור נכסים כמשפט שכיב מרע שאמר נכסי לבני (חיינו לבני) אמר כן כדרך אורח' דמילת' דאמרי אינשי הכי וכן פ' בנמוקי יוסף וכ"מ גם בתו ד"ה ת"ש שכתבו שאמר כן להודיע שאם ימצאו דייחקי או מתנה שלא יהיה בה כלום ועי' בחי' הרמב"ן וזה שלא בדברי הגליון בש"ס שכתב "ולסלוקי לברתא מעישור קאתי" ואולי צ"ל "ולסלוקי לברתא בעישור קאתי" ועיין במהרש"ל.

²) במדבר כ"ז ח'.

³) דה"א א' ב' ח'.

⁴) הוסיף הגאון עוד ראייה מפסוק אחר שלא הביאו בש"ס והוא בדה"א ב' י"ג.

⁵) צ"ל ומא.

⁶) [יוכן. ה.].

⁷) ללשונות האלה בהן לא הביא ראייה שלא נמצאו כולם כן בפסוק אלא שמלאו נוציא ההן וללאו הביא ראייה מלשון המקרא ויקרא ה' ז' וי"א ונחמיה ח' י'.

⁸) משנה פאה פ"ח ה"ח.

⁹) צ"ל "ומא יתהיא לך לסתמיב נפסה בדלך" כלומר שזה פ"י אלה הדברים האמורים

בשטר "ומא יתהיא לך" שכוונתם מה שתחפון נפשו.

¹⁰) דה"א א' כ"ב ד'.

¹¹) שם י"ד וצ"ל לבית ה'.

יותן לו פירושו אשר יתן לו הקב"ה ולא עלה על לבו ככתוב¹) תכין דגנם כי כן וכו' ואומר²) וי"י יכין צעדו ואומר³) מי יכין לעורב צידו. הלכך כל דינרי כסף וזהב אשר תשיג יד שמעון זהו המצוי לו חייב לעכבו עם ממון השותפות כי זה פירושו ומא יתהיא לך פוק דלך כאשר בארנו ואם לא נמצא לו כסף וזהב אשר תשיג יד שמעון זה והמצוי לו אינו חייב למכור את ביתו שדהו עבדו ואמתו שורו וחמורו כאשר אותו ראובן טוען כי אני שותף בכל קנינך כי פטור הוא מזה⁴) והענין השני מה שהתנו ביניהן כי כל שכר אשר יהיה בשותפות זו ליוסף ממנו דבר קצוב וכן בהפסד כמדת השכר. וכן המשפט להיות התנאין שהתנו ביניהן בריוח ובהפסד שרירין וקיימין כאשר שנו רבותינו⁵) כל דבר שבממון תנאו קיים. ואין אנו צריכין לפרש לפנינו כמה יטול יוסף וכמה יטול יעקב מאחר שיש קרן לשניהן בשותפות זו. בין שהתנו לחלוק בשוה בין שהתנו להיות בעל רוב הממון נוטל רוב השכר ובעל מעוט הממון נוטל מעוטו ובין שהתנו להיות בעל רוב הממון נוטל מעוט השכר ובעל מעוט הממון נוטל רובו. על הכל תנאיהן קיימין ואין צורך לחקור מה התנו ביניהן אלא בזמן שאחד מהם אין לו קרן כל עיקר. והענין השלישי שקיבל עליו יוסף שאם יבא פל' אלמני ויקח ממנו ממון בטרונא או בתחבולות להחשב כלו על נפשו ולא להחשב על יעקב ממנו מאומה אף גם זאת תנאו קיים הוא ואין יכול לשנותו. והענין הרביעי אשר נכתב כי יש ליעקב אצל יוסף פיקדון מבלעדי ממון השותפות וקיבל עליו יוסף אחריותו אף גם זה תנאו קיים ואפילו לא קנה מידו וכל שכן שהרי נתפרש שקנו מידו שכך אנו שונין תנאו ומתנין⁶) על שומר חנם להיות כשואל והקשינו לומר בדיבורא בעלמא ופירק שמואל ואמ' בשקנו מידו ור' יוחנן אמר אפילו תימא לא קנו מידו בזהו הנאה דקא מהימנין ליה אממוניה גמר ומשעבד נפשיה. והלכה כר' יוחנן הלכך חייב לתת לו את הפיקדון אימתי שתבעו לתת לו כאשר קיבל עליו. ובעיסקי השותפות כאשר התכנו משפט להטיל כל דינרי כסף וזהב אשר לו לאימצע ולחלוק בשכר ובהפסד כפי תנאיהן. ואין לשנות מזה מאומה.

מנ. ואם כן⁷) הוא כאשר הוחזק בשאלה זו שראובן⁸) נשא בת שמעון

¹) תהלים ס"ה י'.

²) משלי ט"ז ט'.

³) איוב ל"ח מ"א.

⁴) מכאן ואילך התשו' ערוכה פה כאשר היא בתה"ג הוצאת הר"ר הרא הרכבי.

⁵) כלשון דומה לזה הובאה בכתובות נ"ו. ובכמה מקומות בש"ס ועיקרה בתוספת קדושין פ"ג.

⁶) כ"א בתוספת' ב"מ פ"ז "מתנה ש"ח להיות כשואל וכו' והיה כתוב כן לפני ר"ס

בגמ' ב"מ צד. וכן גי' הרי"ף והרא"ש. וכדרך הגאונים מביא גם ר"ס דיני הש"ס בשום להם

טעם ובמעט שינוי ולפנינו אית' "בההוא הנאה דקא נפיק עליה קול דאינש מהימנא הוא".

⁷) תשו' גמ"מ סי' צ"א. התשו' שם סי' צ' שהיא מר"ם היא בכ"י לפני זאת, והתשו'

שאחרי תשו' זאת לפנינו בכ"י היא אחת מן התשו' הכתובות בש"צ ע"ש ר"ס לכן יש לשפוט

שגם התשו' שלפנינו ממנו היא וכן מוכח מתוך לשונה. והנה בגליון הכ"י כתוב "ח"כ" (חסרה

כאן) השאלה והיא כתובה בערבית ולא כת' (כתבתיה).

⁸) ענין השאלה: ראובן נשא את בת שמעון וכל מה שנתן לה ראובן מתכשיוין וכו'

וכן מה שנתן לה אביה שמעון הכל היה בבית שמעון אשר כתב שטר על זה וראובן דר בבית

שמעון ועכשיו רצה להעתיק משם ובקש ששמעון יתן לו את כל אשר בידו מן הכתוב בכתובת

וכנסה לחופה בבית אביה והעיד עליו עדים כי כל אשר נכתב בשטר הכתובה ישנו בביתו ובעת אשר יחפון להעתיק את אשתו יקחנה עמו ולאחר זמן בקש ראובן להסיעו ולא אבה אביה שמעון אף לא לתתו ע"י שלישי אף לא לקנות בו קרקע. כך הוא הדין אם בת שמעון זה גדולה היא שואלי' את פיה ורואים מה דעתה ואם רצתה לצאת אל בעלה ולהוציא את הגדוניה אין אביה יכול לעכב כמו שאמרו רבותינו⁽¹⁾ משהשיאה אין לאביה רשות בה ואין אביה זקוק לריב ולהשפט עם בעלה אלא א"כ הרשת אותו⁽²⁾ כי אז יבוא וידין עמו בכח ההרשאה כאשר אילו אחד מן הרחוקים הרשה לזון עם בעלה היתה רשאה. על כן אם באה היא או בא אביה או איש רחוק ברשותה ודנו עם בעלה בעכורה רואים אם אין⁽³⁾ לה חפץ לשבת עם בעלה שוברת כתובתה ויוצאה. ואם אמת היה הדבר כי העיד ראובן על שמעון כי כל הכתוב בכתובה בביתו הוא יותן לבתו ממנה את אשר כתב לה האב ויחזור לראובן את אשר כתב לה ויפרדו זה מזה . . . ואם⁽⁴⁾ יש לה חפץ לשבת עם בעלה אם היא מאמנת אותו להיות כל הכתוב בכתובה תחת ידו דין הוא שיתן לה אביה את הכל כאשר העיד על עצמו כמו שמפורש בשאלה . . . ואם⁽⁵⁾ טוענת כי התנית עליו לבלתי תת לו מן הגדוניה כלום תביא ראיה כי כן היה התנאי כי כל התנאים אין מתקיימין אלא או בעדים או בהודאת בעל דין כאשר שנינו⁽⁶⁾ האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה הרי זו מקודשת ותנאו בטל דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר כל דבר שבממון תנאו קיים ואם כן מתברר שאמר לה כך אלא או בהודאתו או בעדים אף כאן או בעדים או בהודאתו ואם לא ביררה אין שומעין לה ואם אינה מאמינתו יניחו את הכל ע"י שלישי עד שיתפייסו או עד שיקנו בו

בתו ומן הגדוניה. ושפט הגאון שאם היא גדולה שואלין את פיה אם רוצה לצאת עם בעלה ולהוציא את הכתוב והגדוניה מרשות אביה לרשות בעלה אין כח ביד אביה למחות בזה.

⁽¹⁾ משנה כתובות פ"ד ה"ב.

⁽²⁾ אולי צ"ל הורשה. [ההנחה היא למותר, כי הרשת הוא קצור מן הרשתה. ה.] אין אביה נשפט עם בעלה בבי"ד בשביל בתו אלא אם הרשה אותו הבת כדרך שיכולה להרשות את אחר למעון. ונראה שהיה דרכם להרשות אנשים בכל ענין למעון טענות והרחיבו המנהג הזה בזמן הגאונים כידוע וע' בס' התרומות שער נ' ס"ד.

⁽³⁾ אם אינה רוצה לשבת עם בעלה ללכת עמו הלא אין לה כתובה ממנו ומ"ש שוברת כתובתה הכוונה בזה שתקבל מה שהביאה מבית אביה ותכתוב שובר שאין לה עליו כלום. [בתוספתא וירושלמי יבמות וכתובות נמצא הלשון שוברת כתובתה בהוראת מבטלת ומפסדת כתובתה. ה.]

⁽⁴⁾ בתחלת התשוב' אמר שאם רוצה לשבת עם בעלה יתן לה אביה את הכתובה ועתה ביאר בפ' הזה ב' שערים הראשון אם תאבה שתהא הכתובה ביד בעלה. אביה נותן על ידו. ⁽⁵⁾ והשער השני אם התנה לבלתי תת לו מן הגדוניה יקיים התנאי וע' כתובות ס"ט: ⁽⁶⁾ כתובות נ"ו. וע' תוספת' קידושין פ"ג והנה בכבלי בכל המקומות שהובאה הברייתא הלשון "היזי מקודשת ותנאו בטל".

[חבל על דאבדון! כי עלתה נשמת המו"ל השמימה בטרם השלימו את מלאכת ציון ההערות לתשובה זו. ואנכי אשר נקראו נקראתי להתימה יראתי לכנס בגוף הענינים פן אכניס דברים זרים לרוח המו"ל ושטתו; לכן הסתפקתי במועט והבאתי רק את קצור הערות המו"ל בגמר"מ. רק תקנתי אותן במקצת לפי דעתי האחרונה אם מצאתי רשומיה. ואבקש הסליחה אם שגיתי בזה באיזה דבר, גם אקוה כי נפש ירדתי המו"ל תצב"ה לא תשא עלי עון בזה כי לשוכה כונתי. ה.]

קרקע ויהיה העיקר של האשה והשטר כתוב בשמה ומונח ע"י השליש והבעל אוכל פירות בעבור כי⁽¹⁾ הוא למזונותיה וכל צרכיה . . . ולענין⁽²⁾ מה שכתב לה בעלה בשטר וחמיו טוען כי לא נתן לו כל תכשיטין אשר כתב אם מביא שמעון ראה כי לא נתן ראובן כל אשר כתב שיתן אותו חייב ראובן להשלים הואיל וכבר נכתב כי נתן . . . ואם לא הביא ראה בכך מניחין תביעות אלו עד עת צאתה מתחת יד בעלה הואיל ואינו מודה. ואם במיתה תצא נשבעת על כל דבר שהוא ברור לה ונוטלתו ואם בגירושין תצא המוציא מחבירו עליו הראיה. אבל כשהיא יושבת תחתיו אין לה לתבוע תשלום מה שכתב לה משלו שהרי אחריותו עליו . . . ולענין מה שהיא טוענת כי אמר בעלה תעיד לי כי לא הגיע הנדוניא . . . ותפטר אם יש עדים בכך בקנין תעיד לו ותפטר ואם אין עדים אע"פ שהעידה לו לא נפטרה . . . ולענין מה שנכתב בשאלה כי נתנה את הנדוניא לאביה במתנה כך הוא הדין אם מעכשיו נתנה אותה לו מתנתה בטלה ואין צורך לומר נכסי צאן ברזל הכתובים בכתובה בשומא אלא אפי' בנכסי מלוג שאין כתובים בכתובה ולא נשומים ואפי' נפלו אחר כניסתה אל בעלה כאשר שנינו⁽³⁾ נפלה לה משנישאת אילו ואילו מורים שאם מכרה ונתנה שיוציא הבעל מיד הלוקחות וכאשר אמרנו להלן אמר אביי⁽⁴⁾ נשואה ידו כידה רבא אמר ידו עדיפא מידה . . . ואם לאחר גירושין או לאחר מיתת בעלה נתנה לאביה והיה הדבר תלוי אם מתה תחת בעלה יירשנה בעלה ואם מת הוא או גירשה יבוא אביה ויטול את הכל כאשר כתבה לו ואפי' כתבה לאיש רחוק כך או מכרה היית כתבה קיים כאשר שנינו⁽⁵⁾ אומרים כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו אם נתארמלה או נתגרשה אבל אם מתה יירשנה בעלה ואפי' שנחלק ר' יוחנן ור"ש בן לקיש לענין מכר הבן בנכסי האב בחיי האב ונפסקה הלכה⁽⁶⁾ כר"ל כי קנה הלוקח הואיל וקנין פירות המחובר המשוייר לאב אינו דומה לקנין הגוף אבל אם מת האב תחלה לא נחלק אדם בכך כי קנה הלוקח שהרי המוכר קיים אבל אם נתגרשה הבת או מת בעלה תעמוד המתנה אשר נתנה לאביה או לאיש אחר אבל כשהיא תחת בעלה אין כאן מתנה ולא מכירה עד שישוו שניהם יחדיו . . . ולענין⁽⁷⁾ מה שמען שמעון כי הוציא הוצאות על ראובן ועל אשתו שלש שנים וגם פרע את חובו וגם נתן לו קרן לסחורה כג' דברים אלה אם הודה ראובן או הביא שני עדים כי בבקשת ראובן פרנס אותו ואת אשתו ופרע את חוב ראובן וקבל עליו ראובן להשיב לו תחת מה שפרנס ומה שפרע חייב ראובן לשלם לו . . . וכן לענין ראש הכיס אם יש עדים או הודאה כי נתן לו השב ישיבנו ואם אין גוזרין בפני ראובן סתם על כל אלה ופטור ואם הביא שמעון עדים כי פרע חוב ראובן ופרנס אותו ואת אשתו משלו ויאמר כי

(1) צ"ל כי הוא משועבד למזונותיה.

(2) השער השלישי. אם טוען שמעון שראובן לא נתן לאשתו את התכשיטין שאמר לתת לה; ופסק כשיש ראיה יתנם וישלימם לה, ושם אין ראיה תשבע היא ויטול לאחר מיתתו.

(3) משנה כתובות פ"ח ה"א.

(4) שם בגמרא פ"ג.

(5) משנה מכות פ"א ה"ב, גמרא ב"ק פ"ט.

(6) ב"ב קל"ו. וזהו השער הרביעי שאם טוענת שנתנה הנדוניא לאביה במתנה.

(7) השער החמישי. לענין הוצאות שהוציא שמעון על ראובן וכתו שהיא אשתו ושאר תביעות שיש לו עליו.

קבל ראובן לפורעו תחתיהן וראובן אומר לא קבלתי גזירי בפניו שבועת היסת כי לא קבל (ופטור שהרי¹) מי שהלך למדינת הים ועמד אחד ופרנס את אשתו והשוו חנן ואדמון ור"י בן זכאי כי הניח מעותיו על קרן הצבי וכ"ש אב אצל בתו שהרי²) המודר הנאה מחבירו שוקל לו את שקלו ופורע את חובו ומחזיר לו אבדתו³) וזן את אשתו ובניו ואע"פ שהוא חייב במוזנותיה וכ"ש שאינו מודר הנאה אבל מה שאומר שמעון⁴) כי בעת נשואין היה ראובן עשיר ועכשיו העני אין בדבריו ממש משפט העני והעשיר בדבר זה שוה כאשר פירשנו הלכך אם דעתה לעמוד עם בעלה תשא עמו⁵) כל אשר לה נכתב בכתובתה אל ביתו או יהא מונח ע"י שלישי או יקנו בו קרקע והשטר בשוה והבעל אוכל פירות בהתברר כי אביה העיד על נפשו כי ישנן אצלו... והתנאי אשר היא טוענת כי היה מתחלה או כי אמר בעלה בסוף תעיד לי עדים⁶) ותפטר תביא ראיה בזה וכו' וכן החוב והמוזנות והקרן צריך ראיה לכל אחד ואחד ומה שכתבה לאביה במתנה אין בה ממש כשהיא יושבת תחת בעלה אבל אם נרשה ומתה⁷) או מת תתקיים המתנה ביד האב וכן הדין.

מד. ראובן⁸) ושמעון שהניח להם אביהם קרקע ונשא ראובן אשה וילדה לו בת ומת הוא וכשבאתה אשתו של ראובן לגבות כתובת מן חלקו בקרקע בא קרובו והוציא שטרות בישראל ומן גוים שהיו נתונים ע"י שלישי שמכר לו חלקו וזמן השטר שנים רבות לפני מותו וכשנשאל ואמרו לו למה אין השטרות תחת ירך השיב ואמר כי יגור המוכר פן אוציא הקרקע מתחת ידו לפיכך אמר לשלישי אל תתנם לו אלא לאחר מיתה ואין למת נכסים חוץ מהן. משלשה דברים נראה לנו לא גמר ומכר לקרובו מכירה גמורה בחייו אלא לאחר מותו⁹). ראשון מאשר הושלשו השטרות על יד שלישי הושלשו לתתם לקרובו זה אחר מיתת ראובן ואילו מכירה גמורה מעכשיו היתה לא היו השטרות נשלשין. ושני מתוך שהיה הקרקע ביד ראובן שנים רבות אחר כתיבת שטר מכירה זה ונפטר והוא מוחזק בידו וכי מי הוא זה שלוהו על דעת קרקע שהיא חוקה בידו הלוהו וכח חוקה עצום מאד והיורשים¹⁰) אין צריכים עמהם טענה. והשלישי מתוך הודאה שהודה קרוב זה כי בדרשו מן ראובן להמשיכו השטרות אמר

(¹) משנה כתובות פ"ג ה"ב.

(²) משנה נדרים פ"ד ה"ג, ושם איתא את אבדתו וכן בגמ"מ.

(³) במשנה שם פ"ד ה"ה.

(⁴) השער הששי. שאם טוען ראובן שחתנו שמעון העני ובשביל זה אינו נותן לו הנדוניא טענותיו בטלין.

(⁵) בגמ"מ ע"ה, אולם בכ"י המו"ל ז"ל עמו שאולי ט"ס היא.

(⁶) בגמ"מ העיר המו"ל כי המלה עדים צריכה להמחק, ואמת הוא כי למעלה בתשובה זו כתוב תעיד סתם; אולם בכל זה אין צורך לתקן פה את הנמצא בכ"י, כי נמצא כמה פעמים תעיד עדים במובן תביא עדים.

(⁷) המו"ל העיר בגמ"מ כי המלה ומתה היא מיותרת.

(⁸) תשו' גמ"מ סי' צ"ד ובכ"י התשובה אחרי תשובה אשר שם ר' סעדיה כתוב עליה בש"ץ. גם לשון "הוציא שטרות ומן גוים" מורה שהיו נוהגים לכתוב השטרות אצל דיני ישראל ואצל דיני גוים. וענין זה בא גם בתשו' ר"ס בגאונים מזרח סי' כ"ב גם מלשון התשובה במספר הטעמים וסופה "וכך ראוי לעשות ואין לשנות" נראה שממנו הוא.

(⁹) ואין שטר לאחר מיתה עיין ב"ב קנ"ב.

(¹⁰) רמז על המשנה ב"ב פ"ג ה"ג.

לו ירא אנכי מן תוציא הקרקעות מתחת ידו ואם אמת הוא כי מכירה נמורה מעכשיו היתה היה משיבו ואומ' לו אני כסף נתתי לך אוציאם ואוציאם כדאמור רבנן מעשה בבני ברק דאמרי לקוחות אנן זווי יהבינן ליטול¹) וליטול ומאשר לא השיבו כך למדנו כי לא מעתה הקנה לו ועל אחת משתים היה הדבר או מכירה ודאי היתה ולאחר מיתה היתה או מתנה היתה ונכתבה בלשון מכירה כדברי ר' ינאי שאמר²) במתנה בקש ליתן לו ולמה כתב לו לשון מכר כדי לייפות כחו לפיכך כיון שנתברר מן שלשה דברים אלו כי ההקנאה לא היתה אלא לאחר מיתה דין הוא שכל שטר ומכירה שנכתבו על ראובן לפני מותו יהיו קודמין למכירה זו על כן ראוי להתחיל בראשונה בשטרות ובכתובות אשר על ראובן כי כולן נגמרו מחיים ואחרי כולן³) יגבו מה שכת' בשטר מכירה זו כפי הכסף הכתוב בו כי נתברר כי ההוא לאחר מיתה ואם לא נותר אחר פרעון כל כתובה ושטר מאומה אין לו לקרוב זה כלום כי הורע כחו ובעבור שהקנה לו לאחר מיתה וכך ראוי לעשות ואין לשנות.

מה. לרב סעדיה.⁴) וא"כ הוא כאשר צמח טוען כי מאת הוהובים אשר אמרו חיים ושלום בבית דין כי נותרו עליו לראובן ושמעון לא מנותרות חשבון המה אלא מן טענה שאין לה עקר שטענו עליו ראובן ושמעון ואנסוהו בשופט של נזים עד שהעיד להם בכך. אם נתברר אלו דברי צמח באמת טעות גדולה טעו חיים ושלום. ואף הרע הרעו לו בזאת כי היה להם לומר בבית דין כי מצעו את החשבון ביניהם ונותר לצמח כך וכך זוזים בודאי כך וכך זוזים בספק ואח"כ היו אומרים ועוד העיד אותנו צמח על עצמו באונס שופט בנזים כי יש לראובן ושמעון עליו ק' דינרי כדי שיעמידו עליו דבר דבור על מתכונתו ולא היו מערבין החשבון בטענה המיוחדת באונס כי כשהאמין אותו צמח לענין חשוב חשבון האמינו ולא לדברים אחרים אלא במאי שהעיד העידו במה שלא העיד לא העיד כאשר שנו לנו רבותינו במשנה⁵) נדר ושבועה אין לי עליך אינו יכול להשביעו אבל משביע הוא את יורשיה ואת הבאים ברשות' וכן כל המאמין את חברו בדבר המיוחד משפטו שלא לערב עמו דברים אחרים אלא במה שאמרנו שהאמינו האמינו ובמה שלא האמינו לא האמינו כי כן למדנו בתלמוד⁶) ההוא גברא דא"ל לחבריה מהימנת לי כל אימת דאמרת לא פרענא אול פרעיה באפיה סהדיה לסוף⁷) א"ל לא היו דברים מעולם סבר אביי למימר הא הימניה א"ל רבא נהי דהימני' טפי משני סהדי מי מהימניה. וגדולה מן המעות אשר טעו חיים ושלום טעו ב"ד ואף הרעו לצמח שקבלו עדותן שלא בפניו שאילו שמעו

¹ ב"ב קנ"ד: לינוול ולינוול וכצ"ל.

² לפנינו ב"ב נ"א. ר' אשוי.

³ מאשר אין ספק שהלוקח נתן מעות עבור הקרקע בהבטל המכירה אחרי השתלם הכתובה והשטרות הקודמים יחזירו לו כפי מעותיו.

⁴ תשן גמ"מ ס' צ"ו. בגליון הכ"י כתב הסופר "ח"כ" (חיים כתב) השאלה כתובה ערבית ולא כתבתיה. וחרץ בתשובה זאת משפט על מה שעשה ב"ד אחר.

⁵ משנה כתובות פ"ט ה"ה ומה שאמר המעיד לחבירו כוונת הגאון המכתיבו ומאמינו.

⁶ שבועות ט"ב. לפנינו ההוא דאמר ליה כו' כל אימת דאמרת לי (ובתרא"ש חסר חיבת "לי").

⁷ לפנינו חסר זה "לסוף א"ל להד"ם" וכתוב שם אכיו ורבא דאמרי תרויהו הא הימניה מתקף לה ר' פפא נהי דהימניה טפי מנפשיה מסהדי מי מהימניה ולעיל מניה פלוגתא דאביי ורבא בענין אחר.

דבריהם בפניו היה לו לברר כי מאת הוזהובים מחמת האונס ולא מחמת החשבון. ואולם בקבלם עדים שלא בפני בעל דין נתערבב הדבר ומצינו שאין עושים כן אלא מפני ארבעה דברים בלבד כאשר אנו אומרים א"ר יוסי⁽¹⁾ א"ר שבתאי מקבלים עדים שלא בפני בעל דין תהי בה ר' יוחנן וכי מקבלין עדים שלא בפני בעל דין קבלה מיניה ר' יוסי ב"ר חניני' כגון שהיה חולה או שהיו עדיו חולים או שהיו מבקשים לילך למדינת הים וששלחו לו ולא בא. אחר אשר בארנו כי אלו טעו ואלו טעו מה לעשות לשוירי החשבון אשר צמח טוען כי נשתיירו לו וברר כי נשתיירו לו שכל דבר שהוא במספר אין טעות מבטלת אותו ואפי' טעות ב"ד כאשר אמרנו לעניין שום הדיינים והני מילי היכי דמעו בשומא אבל במניינא לא דאמר רבא⁽²⁾ כל דבר שבמדה ושבמשקל ושבמניין אפילו בפחות מכדי אונאה חוזר. ומה לעשות למאת הוזהובים אשר נכתבו על צמח יברר כי באונס נכתבו עליו כי כל דבר הנעשה באונס בטל הוא ואפי' קידושין כאשר אנו אומרים⁽³⁾ א"ר אשי תלוה וקדיש קדוש' לאו קדוש' הוא עשה שלא כהונן לפיכך יעשו בו שלא כהונן ואפקעיהו רבנן לקדוש' מיניה ואם יכול צמח לברר כי באונס העיד על עצמו במאת הוזהובים ישלם וישתלם שאר החשבון במספר ובקדוק⁽⁴⁾. ואם טוען כי פרע הוזהובים מה שבעלי דינו מודים לו או נמצא בכתב יחשבו לו והשאר ישבע עליו שמעון בגזירה שלא נשתלם ממנו מאומה וישבעו עליו בני ראובן שבועת יורשים שלא פקדנו אבא שלא אמר לנו אבינו ולא מצינו שטר בין שטרותיו של אבא ששטר זה פרוע או מקצתו ויפרעו גם המה וכן הדין אין לשנות ממנו פתגם.

מו. ראובן ושמעון⁽⁵⁾ שכנים ודרתא דשמעון סמיכ' לדרת' דראובן מהאי גיס' דשארע⁽⁶⁾ דהוא רשות הרבים ודרתא אחרינייתא דגוים וישראל' להדיהון מהאי גיסא דרשות הרבים ונפק האי שארע לכמה אנפי ועיילין ונפקין מיניה לכמה מבואות ואתא שמעון ואפיק ויזא ורושן⁽⁷⁾ מן כותלא דדרתיה לההוא שארע ואתא ראובן וקא מעכב עליה וא"ל שמעון אנא לאו לדרתא אנפקי ולא למבואה⁽⁸⁾ דלא מפלש ביני ובינך

⁽¹⁾ לפנינו בב"ק ק"ב: א"ר אשי א"ר שבתאי וזה א"א דא"כ האין תהי ר' יוחנן וגי' הגאון מיושב.

⁽²⁾ הזכיר התוכן אמנם הגי' בקידושין מ"ב: לפנינו „ובמקרקעי לא אמרן אלא דפליג בעלויא אבל פליג במשחתא לא דאמר רבה כל דבר שבמדה כו'".

⁽³⁾ לפנינו ב"ב מ"ח: ואמר אמימר תליוהו וזבין קדושין קדושין מר בר רב אשי אמר באשה וודאי קידושין לא הוי הוא עשה וכו' לפיכך עשו עמו וכו'.

⁽⁴⁾ ממה שנתברר למעלה נראה שיש מן הממון כך וכך וזוים בוודאי וכך וכך בספק ועל אלו פסק הגאון שעל מה שאינו מבורר אולם יש שטר והלה אומר פרעתי חייבין התובעין שבועה כמאמר הש"ס בשבועות מ"א.

⁽⁵⁾ תשו' גמ"מ סי' צ"ה. התשובה כתובה בכ"י בין תשו' דר' סעדיה והנה מצינו ממנו מענות כתובות בלשון סורי אכן בכל זאת מסופקים אנחנו אם היא ממנו.

⁽⁶⁾ [בכ"י המו"ל ז"ל נצטיינה פה הערה אך לא נכתבה מאתו. והיא בבאור המלה דשארע. ונראה שהיא מערבית והוראתה דרך הרבים (דאר שארע) = בית הסמוך לדרך הרבים]; גם אולי המלה לקוחה מן שרעתא דנהרא (קמא כ"מ). לפי פי' הערוך שפת הנהר. אך רש"י יפרש שגדל הנהר. וגם למטה בתשו' זו תמצא מלה ערבית והיא רושן שהוראתה חלון הגג. ה.].

⁽⁷⁾ שאין פלוש ואין מבוא בינו ובינו.

אלא לרשות הרבים הוא מאי אית לך ברשות הרבים ואמר ליה ראובן אנא חד מן בני רשות הרבים וכל שכן דשכן דילך אנא ולא שביקנא לך ילמדנו גאון הדין עם מי . . . הדין עם ראובן דליכא דיכול להנפוקי לא ויזא ולא רושן לרשות הרבים והיכא דעבר והנפק מחייבין ליה בי דינא למיעקר דהא אשכחן ברבר דאתא⁽¹⁾ קמאי דדיינינן להו הכי דקאמרינן⁽²⁾ ר' אמי הוי ליה ההוא ויזא דהוי נפיק למבואה הוה איכא נמי ההוא גברא דנפיק ליה ויזא לרשות הרבים אתו וקא מעכבי עליה אתא לקמיה דר' אמי א"ל זיל קוץ א"ל ומר נמי אית ליה א"ל ידי למבואה מיפק וקא מחלי בני מבואה גבאי דירך לרשות הרבים מיפק מאן מחיל נבך שמעינן מההוא דינא דר' אמי תלת חדא דמאן דעבר ואפיק ויזא או רושן לרשות הרבים מחייב ליה למעקריה מדקאמר ליה זיל קוץ ושמעינן נמי דכל חד מן בני רשות הרבים לעכובי מדקאמר אתו וקא מעכבי עליה ושמעינן נמי דמאן דמהנפיק ויזא למבואה אית ליה תקנתא לקיומיה⁽³⁾ כל עקר ואפי' מפייס להו לשיבבי לא שוי מידי מדקאמר לר' אמי דירך לרשות הרבים מיפק מאן מחיל נבך וכיון דהכין הוא לא מיבעי' היכא דהדין ראובן מעכב על שמעון ברושן דמחייב שמעון למעקריה אלא אפי' מתרצי ליה ראובן וכל השכנים דשמעון ואתא איניש אחרינא מדוכת' אחריתא וקמנע לא שוויא פייסא דראובן דפייס לשיבבי מידי ומחייב שמעון לאקנייה וכ"ש בכה"ג דהא ראובן לא קא מפייס ולא קא מידע ומחייב למעקר דההוא רושן ולסלוקי.

מז. לרבינו סעדיה⁽⁴⁾ גאון ז"ל וששאלתם מי שנמל ספר תחנונים ושל תפלות⁽⁵⁾ ונשבע⁽⁶⁾ בהן אותה שבועה תהא⁽⁷⁾ כשבועת התורה וכיון שמתחרט⁽⁸⁾ יש בה או לא כך ראינו⁽⁹⁾ ששבועתו כשבועת ספר תורה מה ספר תורה יש בה שמות של הקב"ה אף ספר⁽¹⁰⁾ של תחנונים ושל תפלות יש בהן מקראות ושמות של הקב"ה ואין לשבועתו הפרה.

מח. רבינו⁽¹¹⁾ סעדיה ז"ל המוחק אות אחת מן השם עובר בלא תעשה אבל דיו⁽¹²⁾ שנפל על הכתב מותר למחקו שלא נתכוון זה אלא לתקן ושמותיו של הקב"ה

(1) [ברבר דאתא. כן בגמ' וכן בכ"י המו"ל, אך אין לו מובן; ונראה דצ"ל ברבא אתא או ברבא אתא במלה אחת. ה.].

(2) ב"ב ס'. ולפינו בשם ר' אמי הוי ליה ויזון דהוי נפיק וגרס "וקא מעכבי עליה".

(3) צ"ל "וברח"ר לית ליה לקיומיה כל עיקר ואפי' מפייס להו וכו".

(4) תורתן של ראשונים חלק א' סי' י"ח ובתשו' הרשב"א סי' תתנ"ד הובאה ע"ש ר' האי ועיין ברמב"ן פ"ג דנדרים.

(5) ברשב"א "או ספר תפלות וסליחות ושאר כתבי הקדש".

(6) ברשב"א: ונשבע שבועה באותו ספר.

(7) שם: אותה שבועה כשבועה בספר תורה.

(8) שם: שמתחרט ורוצה לחזור בו יש לו החר או לא.

(9) שם: "כך הראונו מן השמים ששבועה זו כשבועת" וכו'.

(10) שם: "אף ספר תפלות יש בה שמות של הקב"ה ויש בהן פסוקים של מקרא ולא עוד אלא כיון שיש כתוב בו כל אלף בית הרי א"כ מצטרפין כל אותיות שיש בו לכמה שמות ולכמה גופי תורה ואין לשבועה זו היתר". והנה אם עיקר נוסחת התשובה כאשר כתובה ברשב"א נראה באמת שהיא אינה לר"ס.

(11) שערי תשובה סי' שכ"ט ואשכול ח"ב דף נ"ד.

(12) יש לספק אם גם דין זה מר' סעדיה אחרי שבאשכול הובא בלי הזכיר שמו רק

הנעתקין ממדותיו כגון בורא ויוצר וארון רחום וחנון¹ ונוקם וכיוצא בהם אם טעה וכתבן שלא במקומן נמחקין ושמותיו העיקרים אם טעה וכתבן שלא במקומן אין נמחקין והם ששה ה' הנכתב² ביוזר הא ית אל אלים³ ושדי אהיה אשר אהיה⁴).

ממ. כתב⁵ רבנו סעדיה גאון ז"ל שלשים מצות הן שהאנשים חייבין והנשים פטורות.

ג. אחר⁶ מן המינים טען עלינו בהלכה זו והוא תנו רבנן אין מעברין את השנה אלא א"כ היתה התקופה חסרה רובו של חרש וכמה רובו של חרש י"ו יום, ר' יהודא אומר שתי ידות בחדש, ר' יוסי אומר מחשבין⁷ י"ו לפני החג מעברין, אחרים אומרים מיעוטו וכמה מיעוטו י"ד, ואמר המין הזה אתה מוצא אם כן מן ההלכה הזאת ארבעה שעורים י"ד י"ו כ' כ"א מה המחלוקת הזו אשר היה בין החכמים ואיך היו נחלקים בדבר שהם חושבים אותו ביניהם. השיבו ר' סעדיה ז"ל ואמר אין זה מחלוקת ביניהם אבל כל השיעורים האלה היה לו זמן ידוע שיהיו חושבים עליו בראשונה כיצאו ממצרים היתה תקופת תשרי ב"ד בתשרי והוא השיעור הראשון ועליו היו חושבים עד בנין בית ראשון שעלה המותר משעה ותפ"ה בכל מחזור עד שני ימים, חזרו למנות מבית ראשון ל"ו מן החדש והוא השיעור השני ועליו היו מונים עד שנכתבה המשנה בכדי ק"ל שנה לפני חרבן בית שני והגיע מותר שעה ותפ"ה עד עשרים בחדש והוא השיעור השלישי, והוסיפו לנו שיעור רביעי עד כ"ב בחדש אשר הוא סוף ימי החג ולא הוצרכו להוסיף שיעור חמישי, כי בטוחים אנו בצורנו שהוא יחוש את גאולתנו ויקבץ גלותנו קודם שלא תעבור התקופה על ימי החג. אלו הם עניני דבריו ז"ל, והם לפי תשובת המינים ולדחותם נהג מנהג התשובה שאדם רשאי להשיב להם בכל התשובה שיראה לו שהוא שובר את דבריהם אבל המעיין בדבר

אחרי הדין הזה כתוב „א"ר סעדיה גאון שמותיו של הקב"ה הנעתקין וכו' והנה דין זה הראשון איתא במסכת סופרים פ"ה ה"ז.

¹ תיבות וחנון ונוקם חסרו באשכול.

² באשכול הויה.

³ באשכול אלהים.

⁴ והנה ר' האי בתשובה נזכרת בשערי תשובה ומבוארת בארוכה באשכול השיב עליו וחשב תשעה שמות. והנה על „צבאות" דלא קחשיב א"ר האי דפסק ר"ס כר' יוסי דחול הוא. ואולי סובר ר' סעדיה דשם אדני אינו מן השמות שאינם נמחקין מפני שהברייתא בשבועות ל"ה. הזכירה אלו שמות שאין נמחקים כגון אל אלהיך אלהים אלהיכם (היינו עיקר השמות אל ואלהים) אהיה אשר אהיה אלף דלת ויוזר הא (יה) שדי צבאות. והנה כאן חסר השם של ד' אותיות וצ"ל שמה שכתוב כאן אלף דלת היינו קיצור אדני ונקיט אדני במקום שם של ארבע אותיות מפני שהמנהג לומר אדני במקומו אבל אדני אינו מן השמות שאינם נמחקין ולפי זה צריך להיות בברייתא זו אל אלהים אלהיכם אהיה, יוזר הא ויו הא, יוד הא, שדי צבאות, אכן עיין שם בש"ס ל"ה: ובירושלמי מגלה פ"ה ה"ט ובכסף משנה לימודי התורה פ"ז ה"ב.

⁵ תשובה הגאונים ד' ליק סי' ק"כ והרב ר' יצחק בן גיאת כתב פירושן.

⁶ בס' העבור לר' אברהם בר חייא הנשיא מאמר ב' סוף שער ה' דף צ"ד.

⁷ תוספתא פ"ב דסנהדרין והובא בש"ס שם י"ג. ופה הוזכרה בלשון התלמוד בקיצור כי בש"ס איתא ר' יוסי אומר מחשבין ששה עשר לפני הפסח מעברין י"ו לפני החג אין מעברין.

ידע שהתקופה היתה נופלת בימי ר' סעדיה בנ"ה בתשרי ובכ"ז ואיך יאמר לא תעבור
התקופה על ימי החג אלא שהיה רצונו לרחות את דברי הרשע מעליו ולא אבה
לגלות לו את דעתו וזהו סוד העיבור¹).

---

¹ לפי תקופת שמואל. ולא רצה ר"ם לגלות לו שאנו חושבין לחשבון ר' אדא ועיין בס'
העבור שם.

לקוטים.

לקוטים.

א. מצינו¹ בס' שטרות שתקן ר' סעדיה גאון זצ"ל בן תשע שנים ויום אחד שקדש אשה ונטה למות קודם שיגיע לשלש עשרה שנה ויום אחד ובקש להוציא את אשתו בנט שמא ימות ותתיכם לאחיו אין גיטו גט וקידושיו² קדושין וזקוקה ליכס ואין לה התרה אלא בחליצה או ביבום³.

ב. ומנהג¹ קיצותא כמנהג נכיתא . . .² ר' אשי דלא אכיל בנכיתא עבר עובדא ראפי' אכל טפי מזוהיה לא מפקינן מניה ואפי' ביתומים קטנים ואפילו אכל שיעור זוהיה לא מסלקינן ליה בלא זווי . . . אבל היתומים נמנעים מלעשות כן וראש הישיבה רב סעדיה נוחו עדן החמיר בזה ומנעו ויפה עשה.

ג. ומצאנו¹ בספרי ארוננו רב סעדיה גאון זצוק"ל שאומר לשליח הוי לן שליחא ואמטי לן הדין גיטא לפלוני בת פלונית ואית לך רשותא לשוויי שליחא ושליחא דשליחא נגד² כמה שליחי עד דמטי גיטא שלימא לידה דתשתרי ביה לכל נכר במאי קא אמר³.

ד. ואמר¹ רב סעדיה גאון ז"ל בספר שטרות שחיבר שאין המקימין צריכין

א. ש"ץ ח"ג שער ג' סי' י"א בתשובת ר' שרירא.

² הנה אמרו ביבמות ק"ב: דלא תקינו רבנן קידושין לקטן ואולי סובר הג' דאביו יוכל לקדש לו אשה וכן סביר ר' יצחק בר' משה לר' נתן בר מכיר והיא בסוף הראב"ן והובאה בפרדס סי' רצ"ט וסי' ש'.

³ ור' שרירא השיב על השאלה ששאלו שמשפט זה נגד דעת בה"ג והלכות דר' יהודאי אלה הדברים "הכין גמרנא כדמפרש בהלכות דמר ר' יהודאי גאון ז"ל והא דפרישתון משמא דר' סעדי' גאון לא שמיע לנו ולא סבירא לנא דתנן" . . . ואנו רואין כי הדברים הללו מזוייפים על מר ר' סעדיה גאון ז"ל כי חכם גדול היה ואין משנה שלימה ממשתניו אוכרת אותו.

ב. ¹ ש"ץ ח"ד ש"ב סוף סי' י"ב בתוך התשובה מקאמרינן בענין הלואה ומכירת הקרקע למלוה להחזירה שהוא דרך ריבית והתשו' אולי היא מר' חנניה גאון.

² עיין ב"מ ס"ז.

ג. ¹ ש"ץ ח"ג ש"ב סי' ל' בתוך תשו' ר' שרירא ואולי היה כתוב כן בס' שטרות. [וראה בהערותי לתשו' זכרון ראשונים עמוד 363 לעמוד 108. ה.]

² [כן בש"ץ ונראה שזהו מה"ד זצ"ל עד. ה.]

³ ר"ש מחזיק דעת ר"ס שתקנו לומר כן לרווחא דמילת' אף בב"ד ולסלוקי מספיקא.

ד. ¹ תשו' הג' הוצאת הר"א הרכבי סי' רל"א בתשו' ר' שרירא אשר קיים זה המשפט גם בזמנו והדין נזכר בעיטור אות קיום בשם רבוותא ומה שנאמר שם שהשטר על חזקתו גם זה נאמר בתשו' ר"ש זאת. והנה בעיטור מביא ראיה לדין זה מהירושלמי גיטין פ"ט ה"ח דהדינין חותמין אע"פ שלא קראוהו. ובאמת זה הלשון הובא בכבלי כתובות ק"ט: אבל בירושלמי לפנינו כתוב: הדינין חותמין אע"פ שאין יודעין לקרות.

לקרות את השטר אלא כיון ששנים מן העדים מחו להו חתמות ידיהם או שנים מעדין על חתמת ידי שניהן מקימין את השטר וכדאיתו למינבא נאכו בלא ראייה. ואיתי ראייה מיהא דאמור רבנן עדים החתומים על השטר נעשו כמי שנחקרה עדותן בבית דין.

ה. הכין¹ חזינא דהא מילתא דאמרתון ריאה הסמוכה לדופן דילמא דסמיכא ולא סריכא לא שמיע לנא מאי דכתבתון דמר סעדיה גאון ז"ל.

ו. אספרגס¹ ואמר מר רב סעדיה גאון ז"ל כי נקרא אצפראג ודע כי יש בכרוב דבר עגול ככדור והוא הנקרא אספרגוס שאמ' גאון כי הוא בלשון ישמעאל אצפראג. ז. ופירש¹ מר רב סעדיה זצ"ל על זה העינין שזה האיסר אחד מעשרים וארבעה ממשקל זהב שלישמעאלים. וכפשטו את החשבון אמר כלשון הזה² אן אלפרוטה גו פצה מן קצ"ב גוא מן מתקאל דינר אלערב.

ח. ראית לרבינו סעדיה גאון ז"ל פי' תאליפה למכתצר אלודיעה¹ כלאמא לא ינתסק לי עלי אלאצול פתוהמת אנה טעות סופר תם אני איצא תוקעת אני לאגוד אלנטר פיה פראית איקאף רבינו שמ' צו' עליה לזייל עני אלשך. ודלך אנה קאל אלצרב אלאול אן יכון אלמדעא עליה ינבר אצל אלודיעה אלבתה ויקול לס תודעני היא אלשי פאדא כאן כדלך פאלחכם פיה כחכם סאיר אלדעואת ואלמעאמלאת ולא יכלו מן אחד ג' אמור. אמא אן יכון ללמדעי שהוד באלודיעה פתלומה אלימין באלספר. או יכון שהוד באלמעאמלה בינהמא פי גיר אלודיעה פילומה סמאת באסמה משרות. או לא יכון לה שהוד בשי ממא דכרנאה פלים ינב שי אלא אלסמאת

ד. תשו' הג' הוצאת הר"א הרכבי סי' של"א ופלפל ר"ש על ר"ס וכתב שם "ומר ר' סעדיה כתב הסמוכה לדופן ממש והעלתה צמחים סירכ' ולא הכין היא מילתא. והנה בעיטור י' הדברות דופן הובאה הפלוגת' בינו רבוות' איכא מ"ד ריאה הסמוכה בדופן ממש כשרה העלתה צמחין שהן סירכ' וכו' ועיין בבעל המאור פ' אלו טריפות.

ו. תשו' הג' הוצ' הרכבי סי' שע"ט כבר העיר המו"ל שחפשו הגאונים אשר לא ידעו לשון יונית לבאר המלה ἀσπράγος מקרב לשון ישמעאל.

ז. תשו' הג' הוצ' הר"א הרכבי סי' שפ"ה ור' האי תפשו יאמר שא"כ הקיל ר"ס בקידושין ע"ש וכבר כתב הרב בעל כפתור ופרח בספרו פ"א דבריו והוכיח שהרי"ף החזיק בדברי ר"ס גאון אלו.

² תרגם המו"ל "הנה הפרוטה היא חלק כסף תקצ"ב חלקים משקל הדינר הערבי.

ח. שם סי' תנ"ד תשוב' הרי"ף ומר יוסף בן יושת וכן תרגמה המו"ל: ראיתי לר"ס גאון ז"ל בחבורו קצור הפקדון דבר שלא יסכים לרעתי עם עקרי הדינים וחשבתי שהוא טעות סופר אחרי כן יראתי אולי לא העמקתי כטוב בעינין זה ואבקש מרבינו שזכו שיעמוד עליו להסיר ממני הספק וזהו כי הוא [רס"ג] אמר האופן הראשון שהנפקד יכחיש עיקר הפקדון מכל וכל ויאמר לא הפקדת אצלי זה הדבר. ואם הוא כן הדין בזה כדן כל הטענות ודין ודברים שלא יוכלם משלשה אופנים . . או שהמפקיד יש לו עדים בפקדונו ועל זה חייב הנפקד שבועה בספר או שיש עדים בטענה שביניהם בלא פקדון ובה חייב [הנפקד] חרם על שמו מפורש או שאין לו עדים כלל ובה אינו חייב אלא חרם סתם שמחרימין לפניו בלא הזכרת שמו. . . דאמר גם כן שאם המפקיד הפקיד בכתב אינו נפטר עד שיחזיר בכתב או בעדים והוכיח זה ממאמר החכמים המפקיד אצל חבירו בשטר צריך להחזיר לו בשטר. . .

ט. והשואל הרבה להקשות על אמרי ר"ס והרי"ף השיב שקרא את ארבעת [שלשת] האופנים שהביא השואל מן ספר הפקדון ואין אחד מהם נכון. אולם על השאלה מן המאמר צריך להחזיר לו בשטר לא השיב הרי"ף ואולי זה האופן הרביעי שהזכיר הרי"ף בתשובת ואין צריך להגיה כאשר הגיה המו"ל.

בחצרתה סתם ניר משרוח אסמה . . . . . וקאל איצא אן כאן אלמסתודע אודעה בכתאב
פלא יבריה אלא אלרד בכתאב או בשוהוד. ואסתשהד בקול אלחכמי המפקיד אצל
חבירו בשטר צריך להחזיר לו בשטר.

מ. . . . . למיסמך¹) אשיתא לאשיתיה דראובן עד דמרחק ארבע אמות מן כותליה
וכן אמר רב מתתיה גאון שאין יכול שמעון לבנות תחת זיוין שקרקע שתחת זיוין
ואוירא בחוקת ראובן שכך שנינו הויו עד טפח יש לו חוקה ויכול למחות. ולא
מיבעיא היכא דחצר זו הות לשמעון ירושה או זבנה מעלמא דיכול ראובן לעכב על
שמעון דלא ליבני אלא הות לראובן וזבנה לשמעון יכול לעכב לשמעון ולומר חצר
כולה זביני לך שתחת הזיוין לא זביני לך דהא לא סילק את הזיוין מחצר זו שמכר
לשמעון ונשתיירו במקומן ברשות ראובן ואוירן וקרקע שתחת הזיוין ויכול למחות
בשמעון. וכך הדין.

י. שטר¹) שובר זה המקויים יצא לפנינו לשער ישיבה שלימין לבית דינו וגו'
וראינוהו כי כתיב בהו בלשון ישמעאלים על חקי המשפט ועל עינייני המשנה
והתלמוד וחתומים עליו עדים ומקויים בשער ישיבה וחתומין על קיומו פלי ופלי וחתום
בחייליה²) שלא דונינו סעדיה רניל לחתום בה. ונדרש מלפנינו לצוות ולפסוק עליו
פסק דין וצוינו ויעשו כן. ותחלת הדברים אשר צורך להזכירן כי השטרות הנכתבים
בלשון ההגריאים כשרין הן. כי כן שנו לנו רבותינו משנין את השטרות מעברית
ליונית וכן לכל הלשונות. ומצאנו גופי הלכות שטרי שוברות כלולות בו. כי מפורש
בו שאמר ראובן לעדים היו עלי עדים כאשר אמרו רבותינו אמ' רב יהודה אמ' רב
וצריך שיאמר אתם עדי. ואחר כך כתוב וקנו מיני בכל לשון שלזכות. ואף על פי
שלא היה צריך לומר וכתבו וחתמו ותנו לשמע' ואחיו הקיים ויורשי אחיו הנפטר כי
כן לימדונו רבותינו הודאה בפני עדים וצריך לומר כתובו קנין בפני עדים ואין צריך
לומר כתובו. אבל עשה חזק לדבר ואחר כך כתוב בו כי הודה ראובן זה שנשל וקבל
מידיהם כל אשר היה לו ולאביו עליהן מכל טענה ותביעה אחרי אשר חישב עמהן
ודיקדק בחשבון. וכל השוברות הנכתבות כסדר הזה אין בעל דין יכול לטעון אחרי
כן שום טענה בעולם ואפילו טענות חשבון כמעשה בעלי הגנות שטעה אחר מהם
בחשבון וחזר בו. כאשר לימדונו עוד הנהו גינאי דעבדו חושבאנא בהדי הדדי פש
חמש אסתירי נבי חד מיניהו אמרו ליה שהבינהו למארי ארעא בטסקא קמי מארי
ארעא וקנו מיניה למוף עבד חושבאנא בין דיליה לנפשיה לא פש גביה מירי והוה
קא מהדר ביה אתו לקמיה דרב נחמן אמ' ליה מאי אעביר לך חדא דהא אמ' רב
הונא אמר רב מנה לי בידך תנהו לפלי במעמד שלשתן קנה ועוד הא קנו מינך א"ל

מ. ¹) תשו' הג' הוצאת הר"א הרכבי סי' תקל"ב, ואולי הפסק הראשון שצריך למרחק
בנינו ד' אמות מכותלו של שכנו הוא מר"ס שחשו' סי' תק"ל שם כתובה על שמו.

י. ¹) תשו' הג' הוצאת הר"א הרכבי סי' תקנ"א וכבר שערנו שאולי תשו' מר' אהרן
סרגדו ונלמוד מתוכן התשו' האיד פקדו לכתוב שובר בימי ר"ס וכבר אמר המשיב שאף
שהשטר כתוב בלשון הגרי גופי הלכות שטרי שוברות כלולות בו.

²) הרב המו"ל כתב שם דף שפ"ח שאולי צ"ל חומרתיה כלומר חתימתו ואולי קראו
לטבעת שחקק עליה השם חייליה מלשון חל וחומה כלומר נקבע בו שמו כמו שקראו טבעת
מלשון טבע. [זהו דחוק ורחוק. אך ראה אצלי שם למטה עמוד 399 שאין כל הכרח להוציא
המלה בחייליה סמוכנה הרגיל, בכחו ורשותו. ה]

רבא מי קא הדר ביה ליכא נבאיי קאמר ליה אמר ליה אם כן הוה קינין בטעות וחזור.
וכיון שהודה כי חשב היטב ולא נשאר לו אצלם כלום אין יכול למעון מענת טעות
בחשבון וכל שכן שהקדים מתחילה ואמ' בלא אונס ובלא טעות. ולפי מה שאמר
שאין לו ולירשין ולא לבאין מכוחו עליהם ועל יורשיהם ועל הבאים מכוחן לא טענה
ולא תביעה ולא אחת מכל מיני משא ומתן ודין ודברים שבין בני אדם אף לא טענה
ולא גזירה דין הוא שלא יוכל הוא ולא כל הבא מכוחו למעון עליהן.

יא. פילוסין⁽¹⁾ וגאון מר' סעדיה ז"ל פתרו דביקי.

יב. וכי⁽¹⁾ אמר מר' סעדיה גאון לדבריהם האוי קרקע דמן חלק ארץ ישראל
באורכא הוא דאמר ולא בארץ גמירא.

יג. מצינו⁽¹⁾ בפירושי אדוננו מר' סעדיה גאון ג"ע שהזכיר עשר שירות שירת
אברהם ושירת הים ושירת הבאר וגו'.

יד. זכר⁽¹⁾ סידנא ראם אלמתיבתה אלפיומי ז"ל פי אלסדור אלדי אלפה. פי
אלתורה כ"א פסוק לים תתרגם ועדדהא ב' פי בראשית ויהי בשכן יש' פחו: ויג' פי
ואלה שמות ויהי כאשר קרב: ויקח: ויאמר משה: ויאמר אהרן: ויאמרו לי: וירא
משה: ויאמר אליהם כה: ויעשו: ויא' מלאו: ויהי ממחרת: וישב משה: ועתה הניחה
לי: ויאמר ה' אל משה: ועתה לך נחה: ויגוף: ופי וידבר ג' יברכך וגו' והבדיל וגדנא
פי אלנסך אלמוגודה ענדנא בלא זאיד ולא נאקן. ואמא⁽²⁾ אלפואסיק אלתי ינאדא

יא. תשו' הג' הוצ' הר"א הרכבי סי' רצ"א וע' מ"ש שם דף שס"ז שכוונתו למלת
דיכאג בערבית שהוראתה אריגת משי מצבעונים שונים. [ראה אצלי התקון שם למטה עמוד
398, כי דביקי הוא שם כגד הנקרא על שם מקום עשייתו הוא הכפר דבקא במצרים;
וראה גם אצול לין גנאה למלת חור 217, פי ישעיה לין בלעם י"ט ט', ופי המשינות להרמב"ם
כ"פ. ה.].

יב. תשו' הג' הוצאת הר"א הרכבי סוף סי' ר' והנה ר' האי לא ראה משפט זה של
ר"ם כתוב רק השואלים הזכירוהו וכבר העיר המו"ל שם דף שג"ט שהשאלה נתקצרה ולפנינו
לא נזכר בה שם ר"ם רק הגאון המשיב השיב על מה שכתבו לו בשם ר' סעדיה ותמיהא
מילת' על מה שלא השיב ר' האי כלל על האי שהביאו משם תשו' ר' הלוי ולא הזכיר כלל
בתשובתו שם זה הגאון, ואולי או בשאלה או בתשו' יש טעות סופר וצריך להיות בשתייהן אם
ר' הילא" או ר' סעדיה.

יג. שם סי' ס"ו. עיין הערת המו"ל דף שג"ב.

יד. שם סי' ר"ח וזה תרגום המו"ל כתב אדוננו ראש הישיבה אלפיומי ז"ל בסדור
שחבר שבתורה כ"א פסוקים שלא מתרגמין וחשב אותם ב' בבראשית: ויהי בשכן ישראל:
פחו: ויג' בואלה שמות: ויהי כאשר קרב: ויקח. ויאמר משה. ויאמר אהרן. ויאמרו לי. וירא
משה. ויאמר אליהם כה. ויעשו. ויאמר מלאו. ויהי ממחרת. וישב משה. ועתה הניחה לי.
ויאמר יי אל משה. ועתה לך נחה. ויגוף. וכודבר ג' יברכך. כן מצאנו בנוסחאות [הסדור]
הנמצאות אצלנו בלא תוספות וגרעון. והנה השואלים לא מצאו מנין הרשום כ"א כ"א פסוקים
וישיב שטעו ובמקום (ועתה הניחה לי) צריך להיות: ואתה אם תשא חמתם, גם כתוב בכל
נוסחאות סידור הגאון פסוק ויאמר להם למי, גם חקר שבהרבה מנוסחאות סידור הגאון כתוב
י"ז בואלה שמות.

⁽²⁾ שם. והתרגום: והפסוקים שיקרא גם הצבור בעת קריאתם העשרה שזכרן מר' ר'
סעדיה ז"ל בתורה כלס המנהג אצלנו בקריאת הצבור ולתרגום: ה' ילחם. ויאמינו בה'. ה'
איש מי כמוד. מקדש. ה' ימלוך. כי מחה. שוב. יי וי אל רחום. תמחה את: והשנים
בבחיבים: ליהודים. כי מרדכי: והג' בנביאים: ברוך. לא ימוש. הענין זה הובא גם באורחות

אלגמאעה פי קראתה פאלעשרה אלתי זכרהא גאון מר' סעדיה ז"ל פי אלתורה כלהא אלרסום ענדנא אלגדא בהא לקראה אלציבור ויתרנמונהא: י"י ילחם. ויאמינו ב"י. י"י איש. מי כמ'. מקדש. י"י ימלוך. כי מחה. שוב. י"י אל רחום. תמחה את ואלשנים פי אלכתו ליהודים. כי מרדכי. ואלג' פי אלגבי קדוש. ברוך. לא ימוש.

טו. (ומצאנו¹) הגאון ר"ם זכר המחלוקת הוה בחבורו הנקרא ספר ההכרה ואמר בלשון ערבי דברים אשר יהיה פרושן אל הענין הוה: השנה הזאת אשר אנחנו עומדים בה היא שנת אלף רל"ח למלכות אלכסנדרוס והיא שנת ד' תרפ"ו לבריאת עולם לחשבוננו, ויש אחרים שחושבים היום לבריאת עולם תרפ"ו ואל יעלה על לבך כי החשבון הוה נכון הוא כי קדמונינו נתנו לנו מסורת בתלמוד² שיש בסדר עולם ובין מלכות אלכסנדרוס באחרים שני שנים ונתנו סימן לזה כי זה שנתים הרעב ואתה מוצא בין השנים אשר הן האחרים באלף רל"ח למלכות אלכסנדר ובין שש שנים אשר הן האחרים בד' תרפ"ו לבריאת עולם לחשבוננו שתי שנים כדברי קדמונינו ואין ביניהם לחשבון האחרים כי אם שנה אחת שלא כדברי רבותינו, ואלו האחרים כיון שראו חשבונם פחות שנה אחת אמרו על השנה הזאת שנת המבול הוא והראשונים פחתה ממספר השנים בסדר עולם, אלו הן דברים של ר' סעדיה ז"ל. מז. (ורבינו¹) סעדיה כתב שטר טירפא ללקוחות וקורע שטר שביד הלקוחות.

יז. בדין מרומה פי רבי סעדיה שנראה לדיין שהוא מרומה כגון שהעדים שהעידו בשקר שצריך לחקור.

יח. כן השיב רבינו סעדיה¹ לרב יוסף² ראש ישיבה תובע דאי בעי יהיב לחבריה משוי אפטרופס נתבע לא.

יט. דנים¹ וחגבים בין מתים בין חיים מותרין. ודלא כר' סעדיה דאמר חיים אסורין ור"ה השיב עליו ור"ן אייתי סייעת.

חיים בשם ר"ם. ועיין באבודרהם פורים ס"ג ב' כתב שר"ם לא כתב שהציבור עוגין בפסוקי דמגלת אסתר אלא אלו השנים: ליהודים. כי מרדכי.

מז. ¹ בס' העבור מאמר ב' ראש השער השביעי דף צ"ו.

² ע"ז מ': וכגו' ר"ח שפירשה ר"ת שם בתוס' ד"ה האי. וקאי על סנין מלכות יונים ע"ש. אולם עיין בתשו' ר' האיי בתה"ג הוצאת הר"א הרכבי סי' מ"ה סוף התשו'.

מז. ¹ בעה"ט שומא ושטר פתיחא. וכתב עליו "וליתא". ואולי סבר הגאון דאף כשטורף הב"ח מן הלקוחות קרעין שטר שיש ביד הלוקח ספני החשש שימסור הלוקח שטר מכר שיש לו ליד אחר בקנין ואז צריך הב"ח לחזור ולטעון. וע' תו' ב"ב קס"ט. סוף ד"ה אבל.

יז. ¹ בעה"ט פסק דין. נראה כוונת הג' שנראה לו שהעדים העידו בשקר שאז צריך לחקור ואולי אם נראה לב"ד רק שהתובע הוא רמאי וכדומה לזה אבל אין להם חשש על העדים אז אין צריך לחקור העדים. ורש"י סנהדרין ל"ב: פי' שאף אם יחוש שהתובע רמאי צריך לחקור העדים. והא דשבועות ל': שדרשו מדבר שקר תרחק מיירי שיודע בבירור שהעדים שקרו כגון שהיה הדיין עמהם אז אין לו לחזק כלל לדין זה. ועיין בגי' סנהדרין שם ובחי' הר"ן ובתוס' ד"ה כאן.

יח. ¹ בעה"ט הרשאה. והנה גם הרא"ש פ"ד דשבועות סי' ב' הביא שנמצא כן בתשו' ר"ם וע' בתשו' הר"ף סי' רמ"ט.

² נראה שהשיב כן לר' יוסף בר סמיו. [ויובל להיות כי צ"ל רב סעדיה בר רב יוסף תחת לרב. ה.].

יט. ¹ הבעה"ט י' הדברות בדין נשחטין בלשוננו חיים אסורין. הובא בגי' לשון יו"ד סי' י"ג ושם יושב דברי הגאון דאסור לאכלן חיים משום בל תשקצו.

כ. באחת¹ מתשובות רבי' סעדי' תמצ' קדש ושמע החיצונים רואין את האויר ולא דסמכא נינהו.

כא. שתי² כתי עדים המכחישים זו את זו וק"ל כר' הונא דאמר זו באה בפ"ע ומעידה וזו באה בפ"ע ומעידה . . . ודלא כר' סעדיה.

כב. ואיפשטה¹ דלית לה כתובה מיבם אלא אי לית ליה נכסיה כרי כתובה מראשון תקינו רבנן משני מסתמי' כיון דשני כתיב לה כתובה מראשון² קא תקינו דינא לכתובת אלמנה וגרושה כותב לה ק' וזוי וכ"כ ר' סעדיה גאון בספר שטרות ויהיב לה שנים עשר זוזי ופלגא.

כג. לרבינו¹ שריר' שמח תשמח במאי חתימי . . . וכ"כ מר . . . ומנהגא דילן דחתימתו שמח תשמח עמו ובונה ירושלים איכא גמי סוני' גבן דחתימי הכי ומר ר' סעדיה הכי כ' בסידרא הלכך מאן דאמר הכי לא תהדרינה.

כד. ועל הברכה¹ אמרי רבנותא קמאי כגון ר' שר' שלום ור' עמרם ור' סעדיה ור' נסים דחיישינן לדר' אמי כיון דאגביה נפק ביה וכי מייתי לולב לבי כנישתא וכל היכא² דקאי שלא בשעת מצוה אי אית ליה לינוקא מייתי ליה אי לא מהפך ביה אי לא נקיש ליה שלא כדרך גדילתו.

כה. ואמר¹ ר' סעדיה לאחר שמפטירין אומרינן תהלה לדוד ועומד שליח צבור ולולבו בידו והצבור סביבות התיבה ואומר הושיעה נא והן (אומרים) הושיעה נא² ואח"כ אומר אנא והוא הושיעה נא ועונין כן ומחזיר ס"ת למקומו ואומר קדיש ומתפללין תפלת המוספין ובכל יום מקיפין פעם אחת וביום הו' שבע פעמים פעם ראשונה מקיפין דרך ימין כלפי תיבה ואומר הושענא ושניה הן מקיפין דרך שמאל

כ. בא¹ בעה"ט י' הדברות תפילין דין הנחתן בבתים. והנה במרדכי ה' תפילין הביא דגם ר' שריר' ור' האי ס"ל כהאי שיטת ר"ת.

כא. בא¹ בעה"ט שטרות היוצאין והנה אמר הבעה"ט שגם הר"ף כתב כן (ור' האי פסק כן בסוף ימיו) ובאמת נמצא כן בראש סוף שבועות, אולם יש לעיין בתשו' הר"ף בכתובה בתשו' הג' הוצאת הר"א הרכבי סי' קמ"ד שכתוב שם שאין חילוק בין הכחשת שני כתי עדים והכחשת ב' עדים ושניהם בטלים וצ"ל דמיירי שכתובים על שטר אחד או ב' כתי עדים מעידין על ענין אחד אז בטלה העדות.

כב. בא¹ בעה"ט כתובת יבמין וכ"פ גם הרמב"ם פכ"ב מאישות ה"ד ובטור אהע"ז סי' קס"ח. והנה בשיטה מקובצת לכתובות פ"ב: כתב כן גם בשם הריטב"א. והביא "ויש מי שכתב דמשני נמי יש לה מאתים דכל מה שיש לה מראשון תקינו לה משני".
² כלומר מתחלה התקינו כן.

כג. בא¹ בעה"ט י' הדברות שבע ברכות.

כד. בא¹ בעה"ט י' הדברות עין עבות. והובא בשבטה"ל הוצאת הר"ש בובער סי' שס"ו.
² אם חוץ לבית הכנסת הוא נוטלו ואינו רוצה לצאת בו צריך להביא ע"י תינוק או להפכו או לקחת אותו שלא כדרך גדילתו.

כה. בא¹ ר"ץ גיאת ה' לולב דף קמ"ז. הובא במנהיג ה' סוכה ובטור או"ח סי' תר"ם והנה בעיטור י' הדברות ערבה להלכה מביא דברי ר' האי הכתובים גם בריצ"ג סוף דף ק"ג ואח"כ כתוב "ומנהג ר' סעדיה כמנהגנו אלא שאומר פעם ראשונה שלא להקיף בשבת אבל לומר מענין שבת ועונין צבור הושענא "וצ"ל" ומנהג ר' סעדיה כמנהגנו פעם ראשונה וכו' [כלומר מקיפין דרך ימין וכו' ושניה וכו'] אלא שאומר שלא להקיף בשבת. ובענין אמירת הושענא בשבת עיין בריצ"ג שם דף ק"ד תשו' ר' שריר'.

² במנהיג אית' "והתורה על התבה ומקיפין אותה ומחזירין וכו'".

ואומר אנא הושיעה נא והן ענין הושענא והושיעה נא ואומר הצליחה נא והן ענין הושענא והצליחה נא אומר דברי שבה מענינו של כל יום ויום והן ענין תבנה ציון בנה והעלינו לתוכה בשמחה וביום ז' ג' אלפא ביתא ואומרים נהדרך בר' מצות ונמליכך ביום ערבה.

כו. ואמר¹ ר' עמרם ור' סעדיה לאחר תפלת מוסף מנהג בב' ישיבות להריע תרועה א' גדולה לערבב השמן.

כז. מי² שבירך על ביעור אין להפסיק עד שיבטל ואם שח בין ברכה לביטול חוזר ומברך.

כח. ואמר¹ מר רב עמרם נוטל ידיו לא יקדש על היין אלא על הפת מ"ט אינו צריך נטילת ידים כשלא נגע בבה"כ דאמר כל הנוטל ידיו לפירות אינו אלא מנסי הרוח ופת הוא דמעונה נמי וכיון שנטל ידיו עקר דעתו מן היין ושם דעתו על הפת וכן אמר מר סעדיה מי שקפץ ונטל ידיו לא יקדש.

כט. ואמר¹ ר' סעדיה המברך על היין או על המים צריך לטעום מלא לונמיו. ל. ואמר¹ מר ר' סעדיה וצריך שיאכל בלילי שבת אחר קידוש ואפילו כזית ואם לאו לא יצא.

³ בפיוטין וע' בדבר אלה הפיוטים במכתב חדשי לגראץ שנה ל"ז (1893) מה שכתב שם הרב ה' קאהוט.

כו. ¹ בעה"ט י' הדברות מצות שופר והובא בריצ"ג סוף ה' ר"ה דף מ"ב בזה"ל "וכן אמר ר' סעדיה לאחר תפלת המוסף מריעין תרועה וכן המנהג בב' ישיבות. "ועיין בבעל המאור סוף ר"ה.

כז. ¹ בעה"ט י' הדברות בדיקת חמץ וכן איתא אות באות בשבחה"ל הוצאת הר"ש בובער סי' ר"ו. והנה הדבר יט האלה הובאו בתשו' הגאונים שערי תשו' סי' פ"ז לפי דעת בעל איי הים [אולי היא מרי' הברצלוני] בלשון זה "כך כתב ר' סעדיה ז"ל וזהו לשון דבריו: מאן דברך ובדיק חמץ לא לשתעי עד דכלי כל בדיקותיה ומבטל ואמר כל חמירא וכו' ואפי' אמר לו בכל לשון יצא ואם סח בין ברכה לביטול חוזר ומברך" והובאו שם דברי ר' דוסא שפירש מאמר אביו בזה"ל "ושאמר אדונינו (גאון) אבינו גאון ז"ל דלא לישתעי עד דכליא בדיקותיה כי הכורך צריך כוונה למצוה ולהיות אימת המצוה עליו וליתן דעתו עליה מבי יתחיל עד שיגמור דמצוה מן המובחר דלא לשתעי עד משלם בדיקותיה. וע"ש וסיים שם הרב הסשיב שלמדיו מדבריו שהסח בין ברכה לבדיקה חוזר ומברך ואם התחיל לבדוק ושח אינו צריך לחזור ולברך אבל מצוה מן המובחר אית'. — והנה מדברי ר"ס בעיטור ובשבחה"ל נראה ברור שאף אם סח קודם לביטול יחזור ויברך. והנה הדברים ככתבן בשערי תשו' נמצאים באורחות חיים לר"א מלונגל חמץ ומצה סי' י"ב בשם ר"ס.

כח. ¹ בהריצ"ג קידוש דף ו' והנה סברת ר"ע בתשובתו הובאה בשבחה"ל סי' ס"ט והמנהיג ר' ברלין צע' כ"ו וכבר אידח' לה סברת ר"ע שהיא גם שיטת ר' סעדיה מהלכה ולאו בגמ' אלא כתביבותא תליא מילת' וגם פ"י האי דרב דנטל ידיו אל יקדש בענין אחר ע' רש"י ותוס' פסחים ק"ו. וע' במור אר"ח רע"א.

² כן אית' גם במנהיג ואין להגיה.

כט. ¹ שם דף ז' והשיב עליו הריצ"ג דרך בקידוש צריך לטעום כשיעור אבל לא לברכה. והנה בכלבו סי' כ"ד הביא בשם ר' אחא דעל פחות מכשיעור א"צ לברך אפי' שהכל ופסק זה נדחה מההלכה ע' מא"ח סי' ר"י.

ל. ¹ שם דף י"א. ע"י פסחים ק"א. ובאורחות חיים ה' קדוש היום ובברכי יוסף ח"א שיעור ברכה לאר"ח סי' רע"ג הובא בשם סי' הבתים כ"י משם הגדולים שכתב מי שאין דעתו לאכול בלילי שבת מקדש על היין ואע"פ שאין שם סעודה שאין מבטלין הקדוש מפני הסעודה ויש מי שכתב שאין מקדש אא"כ יטעום כזית וזה נראה עיקר.

לא. (ואמר¹) מר רב סעדיה מי ששכח ולא הבדיל בתפלה יבדיל על היין ואם לא הבדיל על היין שאין לו יין חוזר ומתפלל.

לב. (ומר¹) ר' סעדיה אמר שכח ולא הזכיר הברלה בחונן הדעת לא יחזיר.

לג. (ושותה¹) מלא לוגמיו ומטעים את בניו ואת בני ביתו ר' סעדיה אמר אין צריכין לשעום מכוס של ברכה.

לד. (ואמר¹) מ"ר סעדיה ופושט המברך וכל היושבין ידיהן וניאותין לאור הנר שבירך עליה.

לה. (והכ¹) כתוב בהלכות מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל היום כולו והוא דלא טעם כלל ואע"ג דאמר מר טעם מבדיל הני מילי היכא דקא מבדיל מאורחא אבל היכא דקא מבדיל למחר אי לא טעים מידי מבדיל ואי טעים מידי לא מבדיל מדאמר ש"מ תלת וכן אמר מר רב סעדיה ומר רב נטרונאי.

לו. (ואמר¹) מר רב סעדיה יש שמוסיפין בבונה ירושלים רחם ד' אלהינו מי שאומר כך אינו מפטיר ומנהג לאומרה בבונה ירושלים דמעין (עבודה²) היא ואמר אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין עבודה³) אומר.

לז. (ורב¹) סעדיה אמר כל תפלה שאינו מתפלל אותה עד שלשים יום צריך לסדרה ואח"כ יתפלל.

לא. (שם ה' הבדלה דף י"ג. הובא בחידושי הרשב"א לברכות דף ל"ג בלשון זה "וכי רס"ג ד"ל שאם אין לו כוס חוזר ומתפלל".

לב. (שם דף י"ד וכתב עליו הריצ"ג אלמא הנזכר בתפלה חוזר ואין מחזירין דקאמר בנזכר לאחר תפלה ור' שמואל הלוי הכי נמי סובר דהבדלה באמצעות (כצ"ל) היא . . . ואין אנו רואין את דבריו; הרשב"א שם מביא את דברי ר"ם ור"ש הנגיד ומשיב עליהם.

לג. (שם דף ט"ז הריצ"ג סיים ורשוותא כוותיה סבור. וכטור או"ח הביא דברי ר"ם בשמו ובשבה"ל סי' ע"ד איתא דאין רגילין להשקות מכוס של הבדלה את בני הבית.

לד. (שם דף ט"ז עיקר הדין במשנה ברכות ס"ח ה"ו ובירושלמי שם. וכטור או"ח סי' רצ"ח מביא כן בשם ר"ע "אמר ר' נטרונאי".

לה. (שם דף י"ח. הראיה מהאי עובדא דאמימר בפסחים ק"ז. דבת טות וקאמר ש"מ תלת וכו' אסור לו לאדם שיאכל קודם שיבדיל ולעיל מניה אמר רבה הלכתא טעם מבדיל, ומשוי האי חילוקא הא דמבדיל במ"ש עי' בבב"ג. והנה הריצ"ג השיג על דין זה וכתב "אין להם מן התלמוד על מה שיסמכו והאי דאמימר שלמדו ממנה וכו' אינה ראייה דלכתחלה היה . . . ולדברי הכל אסור לשעום לכתחילה". והנה גם הרי"ף ה' ע"פ הרבה דברים בזה וכו' מהא שמעינן דאי לא אבדיל אכסא כלילה אע"ג דשעים מצי לאבדולי למחר וכו' שנראה כוונתו לסתור דברי הבה"ג וסויעתו.

לו. (שם ה' ת"ב דף כ"ד. באבודרהם ה' ת"ב ובמנהג דף ג': מביא בשם ר' עמרם שאומר נחם ערבית שחרית ומנחה ור"ם כתב במנחה לכד.

² צ"ל הברכה.

³ אולי צ"ל מעין הברכה. אולם י"ל שדין השני של ר"ם דיובל אדם להוסיף בברכות התפלה קאי גם על שלש אחרונות. והנה בשבה"ל סי' כ"ח במדובר שם להוסיף פיוטים בגי' ראשונות והשכיבנו וכו' מובא בתשו' ר"ת "וגם ר"ם שמפיו אנו חיים שמסר לנו סוד העיבור פי' שמצוה ומותר". ולענין לחדש דבר בתפלתו עיין באשכול ח"א דף כ"א ובאבודרהם תפלות של חול (הוצאה פראג) דף ג' ע"ג.

לז. (שם ה' ר"ח דף כ"ז וכתב הריצ"ג "למדה מהחיא דאמרינן שאני ר' יהודה כיון דמתלתין יומין לתלתין יומין קא מצלי כפרקים דמי ליה הדין הובא בשבה"ל סי' רצ"א.

לח. ואמר¹) רב סעדיה ברכות של רה"ש במקום שיש שליח ציבור הוא מוציא ידי חובת העומדין אחריו ואינן צריכין להתפלל הואיל ויוצאין בתפלת שליח צבור ובלבד שיתכוון לשמוע מתחלה ועד סוף.

למ. והבי¹) אמר רב סעדיה אין לו רשות לתקוע לשוח עד שמסיים את כל התפלה.

מ. אמר¹) רבינו סעדיה שכח ולא אמר המלך הקדוש בזמנו חוזר לראש טעה ולא הזכיר המלך המשפט חוזר מקבוצ גליות ואילך.

מא. ואמר¹) רבינו סעדיה מי שחזתם אחר ודויו האל הסלחן טועה הוא.

מב. ומשום¹) רבינו סעדיה אמרו וצריך לברך שהחיינו לאחר תפלת ערבית כמו שאמר מר רב סעדיה.

מג. ואמר¹) מר רב נטרונאי יש שעושין כן שעומד ש"ץ בלילי יו"ה וואמר כך כל נדרים ואסורים וכו' שנדרנו ושארנו וכו' מיום צום הכפורים שעבר עד יום צום הכפורים הזה הבא עלינו בכלם חזרנו ובאנו לפני אבינו שבשמים אם נדר נדרנו אין כאן נדר אם איסור אסרנו אין כאן איסור וכו' בטל הנדר מעקרו וכו' אין כאן לא נדר וכו' אבל יש כאן מחילה וסליחה וכפרה לפני אבינו שבשמים ככתוב בתורתך ונסלח לכל עדת וכו' וכן אמר רבינו סעדיה נמי אלא שאמר בסוף דברים וכו' תקון רבנן לומר כל נדרים לעדה ששגגה ואסרה אסר על נפשה²) בבה"כ וכגון נדרי אונסים ושגגת צבור בדכתיב ואם כל עדת ישראל ישנו ונעלם דבר אבל מי שנשבע כל השנה כולה³) להתיר שבועתו⁴) ולבטל לא.

מד. ואמר¹) מר רב סעדיה יש שמוסיפין לאחר זכר ליציאת מצרים אבל אנחנו ואין בכך הפסד.

מה. ואמר¹) מר רב סעדיה ומי שאומר ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולח אלא אתה טועה הוא שמוסיף אלא אתה אחר מבלעדיך.

לח. ¹) שם וכבר כתב בעל אורחות חיים מוסף ר"ה ועתה פשט המנהג ברוב שאין שום אדם בקי רוצה לפטור עצמו בש"ץ ואפי' בר"ה ויוה"כ וע' בשב"ל שם ובטור או"ח סי' תרצ"א. למ. ¹) שם דף ס"ב. והנה דעת הגאון שלא לברך שנית אם סח אלא שלכתחלה אין לשוח ועיין בחשו' שהביא הר"ף בפ"ג דר"ה וברמב"ן במלחמות שם עיין במנהיג ר"ה סי' כ"ב שהביא ענין זה בלשון "וכ"כ ר"ס ז"ל דאין רשות לתקוע ולשומעים לשוח עד שישלימו כל התפלה".

מ. ¹) שם ה' תשובה דף מ"ה. והריצ"ג פסק כן ועיין ברי"ף סוף פ"ק דברכות ובטור או"ח סי' תקפ"ב.

מא. ¹) שם ה' יוה"כ דף נ"ט. במנהיג סי' נ"ג דף נ"ט הובא בקיצור "ר"ס כתב שכל מי שחזתם בוידוי טועה הוא".

מב. ¹) שם דף ס' "לשון תלמידיו קנקיט לסיימו" כמו שאמר ר"ס. והענין הובא במנהיג יוה"כ סי' נ"ה דף נ"ט ושר' האי סביר כן.

מג. ¹) שם דף ס' והובא בא"ח ה' יוה"כ ובמנהיג סי' נ"ה דף נ"ט ובטור או"ח תרי"ט וע"ש ובספר איי הים שערי תשובה סי' ל"ח וקמ"ג.

²) במנהיג בשבועה.

³) חסר בא"ח ובמנהיג ובטור.

⁴) כ"א בא"ח בתשו' כ"י הובאה בס' איי הים דף נ"ה "אבל מי שנשבע כל השנה שבועה לבטלה לא".

מד. ¹) שם דף ס"א הובא במנהיג שם סי' ס'.

מה. ¹) שם דף ס"ב הובא באו"ח סדר יוה"כ ומוסיף שם כי הלשון מיותר הוא אלא יאמר ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח בא"י או יאמר אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה.

מו. כיצד¹) היה מתודה אנא השם עויתי פשעתי וחטאתי לפניך דברי ר' מאיר . . . . . ור' חפץ ומר רב סעדיה פסק כר' מאיר.

מז. ואמר¹) מר רב סעדיה וראוי לאמר לפני ה' תטהרו כמו שאומר אנא ה'. מח. וכן¹) אמר רב סעדיה שאין אומרים במנחה סליחות ותחנונים אבל בשחרית ובנעילה אם רצה לומר רשאי.

ממ. ואמר¹) מר רבינו סעדיה ז"ל שצריכה סוכה להיות סתומה מג' רוחותיה ולא יהא שם מקום פתוח אלא מקום הפתח בלבד.

נ. ואמר¹) רבינו סעדיה אין צריך לברך בשעת עשיה והרגיל לברך שתיים בשעת נטילה דיו ולא תסגי ליה בזמן דמאורתא ודומיה דתקיעות שופר דמברכין בשעת תקיעה ולא סגי ליה בדמאורתא.

נא. ואמר¹) רב נטרונאי הדס של לולב אם יכול לעשות כולו מן העבות מצוה מן המובחר ואם אינו מוצא אלא [ג'] הדסים עבות ממלא אותן בהדס שוטה ושפיר דמי אלמא סבר דהדס שוטה פסול ללולב וכן אמר רב סעדיה.

נב. ואמר¹) מר רב סעדיה ואי איכא תלתא קיני ברישיה סגי ליה בהכי. נג. ואמר¹) ר' סעדיה כשהיחיד גומר את ההלל וחותם ואמר הושיעה נא והושיעני רחם עלינו ה' אלהינו למען שמך הגדול הגבור והנורא שיתגדל ויתקדש שמך הגדול כדבר שנאמר והתגדלתי והתקדשתי הושיעה את עמך.

נד. ואמר¹) רב סעדיה ז' ימי האבל מברך לעצמו במקום הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת ואם בירכו לפניו אנשים כך הם מברכין במקום²) דילמא [צ"ל דלימא? ה.].

מו. שם דף ס"ג הובא במנהיג דף ס"א והוסיף מהאי דנחת קמי דרב ועכר כר"מ ושביק ליה רב [כצ"ל] דאלמא רב דפסק כחכמים הדר ביה. א"כ גרס ביומא ל"ו דנחית קמי דרב, ולפנינו בש"ס רבה ובריצי"ג רבא וע' ביצחק ירנן הערה קע"ב.

מז. שם בקיצור ובארוכה כמור א"ח סי' תרכ"א וכתב עליו הריצי"ג ואם אמר לפני ה' אין בכך כלום דקרא הוא דקרינן וע' ביצחק ירנן הערה קע"ז.

מח. שם. וכיוצא בזה כתוב שם בשם ר"ע.

ממ. שם הלכות סוכה דף ע"ג והריצי"ג דחה שיטה זאת שאין הלכה כר"ש דאמר ג' כהלכתן ורביעית אפי' טפח.

נ. שם הלכות לולב דף צ"ט. ועיין בא"ח לולב סי' כ"ה שהביא בשם גאונים שעיקר הברכה בשעת עשייה ומנהגנו לברך בשעת נטילה וע' רא"ש פ"ד דסוכה סי' כ"ה.

נא. שם ה' לולב דף ק"ג וכבר העיר ביצחק ירנן שבעל מגדל עוז כר"מ פ"ז מה' לולב הזכיר דברי ר"ס, וכן הובא במנהיג ה' לולב סי' י"ח.

נב. שם. הריצי"ג והמנהיג שם סי' י"ח פ"י דברי ר' סעדי' שצריך שיהיו ג' בדין לחין והקשה עליו במנהיג וכבר העיר בעל יצחק ירנן דאולי כוונת ר"ס תלתא קנא הם שלשה סדרים של ג' עלים סביב לכל אחת מהדסים וע' בב"י או"ח תרמ"ו מה שהביא בשם ר"א המזרחי בפי' מלת בדין וקנין.

נג. שם דף קי"ב. והנה אם שדעת ר"ס שהיחיד אומר נוסח' זאת או שכוונתו שכשסיימו יחידים את ההלל אומר הש"ן תפלה זאת. והראשון נראה והנה בסידור ר"ע כתובה נוסחה קרובה לזו ולפניה אומר ש"ן הושענא ועונין צבור אחריו אומר ש"צ [אולי צריך למחוק ב' תיבות אלו] הושענא ורחם עלינו וע' לעיל ליקוטים סי' כ"ה.

נד. שם הלכות ריצי"ג ח"ב הלכות אבל דף ס"ו והובא ברמב"ן תה"א וכשור יו"ד שע"ט והוא מש"ס ברכות מ"ו.

²) ע"כ ברמב"ן וצ"ל במקום דילמא "והיינו פירוש הריצי"ג בדברי ר"ס שזהו שאמר ר"ס "במקום" אין כוונתו לתחליף ולעקור טוב ומטיב ולומר תחתיו אל אמת אלא הכוונה שבאותו

הטוב והמטיב אל אמת וכו' דהא אמר אימא הטוב והמטיב ועוד אמר יש מי שאומר בבית האבל בונה ירושלים נחם ה' אלהינו את אבילי עמך ישראל ואין בכך הפסד וכשבת אין אומר דיין אמת אבל מוסיפין דבור המלך החי הטוב והמטיב וכו'.

נח. ואמר¹ רב סעדיה בשבת שמת בתוכה חכם מפטירין גלה כבוד מִיִּשְׂרָאֵל. נו. ואמר¹ רב סעדיה אמר דאפילו עירובו בכרת.

נז. ואמר¹ רב סעדיה שעור עסה בפסח עד כדי עומר לגלגלת דהיינו ז' מאות וכו' וזו בוזים שלהם ואין מוסיפין שמא בא לידי חמין ומחמין אבל² פוחתין ויפטר לה מחלה.

נח. סבר¹ מקצת ראשונים כגון מר ר' סעדיה וזולתו כי דברו חכמים בבצק אחד וכן כל עיסה ועיסה צריכה שלשה להתעסק בה אחת לשה ואחת נותנת המים של קיטוף ואחת אופה.

נמ. ואמר¹ מר רב סעדיה אין נותנין מים לתוך הקמח ללוש אלא לאחר שמסיקין את התנור כשעור חצי הסיק.

ס. אשכחנ¹ למרנא סעדיה דאמר ומי שרוצה לשותות כוס ה' ולומר עליו ההלל הגדול מניח יהללך ואומרו לאחריו ואסור לו אחר כך לאכול ולשתות אלא מים לצמא כן נהגנו מימי אבותינו.

סא. ואסור¹ למיכל מידי בתר מצה ולא למשתא לבר מן כסא דברכתא וכסא דהלילא ואי בעי למשתא מיא שתי וכן אמר מר רב סעדיה וכולהו רבוותא.

טקום סבהמ"ז שאומר טוב ומטיב שם מוסיף אל אמת וכן אמר שם בגמרא ואלא אימא אף הטוב והמטיב ואחרי זה מוסיף הרי"צ וכתב "ועוד אמר (ר"ס) יש מי שאומר" וכו', מאמר זה נזכר גם באבודרהם דף קט"ז ע"ב.

נח. ¹ שם דף ס"ח הובא כה"א לרמב"ן בלשון "בתשובות אמר ר' סעדיה" וכו' ואיתא גם באבודרהם בסדר ההפטרות והנה בס' שארית ישראל פ' י"ד נמצא שכשמת הרמב"ם הפטירו בכל המקומות פרשת וארון אלהים נלקחה אכן באבודרהם אית' שהפטירו משה עבדי מת. נו. ¹ שם ה' פסח דף פ"א ונראה שר"ס מיירי בשיש בתערובת חמץ בכדי אכילת פרס וזה כשיטת הרמב"ן בהשגותיו לספר המצות לר"מ ל"ת קצ"ד. אכן הריצ"ג השיג ואמר "ולא דייק" וסביר ליה כהרמב"ם וע' בר"מ ובמפרשיו בה' חמץ ומצה פ"א ה"ו.

נז. ¹ שם דף צ"ד. והנה בשכ"ל סי' רי"ב אית' ובעל הדברות כתב בשם רבוותא "דשיעור חלה הוא משקל תש"ג וזו", ואולי צ"ל תש"כ. ומספר זה הוא גם בכפתור ופרח בענין עומר פ"ו דף מ"ח.

² ענין זה הובא בארזות חיים ה' חמץ סי' ק': ואין פוחתין.

נח. ¹ שם דף צ"ה. נראה שר"ס וסיעתו פירשו דהמשנה דשלש נשים בבצק אחד חלקו אהאי בריית' דמיתתי בפסחים מ"ח: לשה היא מקטפת והאי בריית' תחלוך על החכמים דמתניתין ונראה כן מדברי ר' נטרונאי שהביא שם הר"ן אע"פ ששנו חכמים לשה היא מקטפת וכו' אינו ומנהג ומעשה שאנו עושים בג' ישיבות כחכמים דמתניתין. אכן כבר הביא הריצ"ג שם דברי ר' האי שסותר פ"י זה.

נמ. ¹ שם דכתב הריצ"ג ולא מפי הלכה. ואולי שפ"י ר"ס כן בבריית' השניה בירושלמי פ"ג ה"ד תני גומרת זו לישתה וגמרת זו קיטופה וגמרי זו היסקה הראשונה שיהא כדי היסקה. ועיין בטור או"ח סי' תס"א שהביא בשם ר' עמרם כל שמסיקין תחתיו או גביו ואח"כ מדבקין בו הפת אינו בא לידי חומץ.

ס. ¹ שם דף ק' בתשו' ר' האי והובאה בטור או"ח תפ"א והנה בעשור י' הדברות דף נ"ד ע"ב הובא בענין כוס ה' "וחזור ואומר יהללך וכן שדרו ממתיבתא".

סא. ¹ שם סוף דף ק"ג זה הדין בלי הזכיר שם אמרו במנהיג ה' פסח דף פ"ה

סב. ואמר¹) מר רב סעדיה ראיתי מקצת חוני בבל מקילין בחולו של מועד ומוציאין ספר תורה אחר ושעות הוא בידם.

סג. ואמר¹) מר רב סעדיה שכת ולא בירך על ספירת העומר בכל לילות שבין פסח לעצרת מברך בלילה שלאחריו חוץ ממי שלא בירך לילה הראשון שאין מברך בשאר לילות כלל דבעינן (תמימות) וליכא.

סד. אמר אדוננו¹) סעדיה אסור לומר ואור חדש על ציון תכין בברכה זו ומ"ט לפי שאין אנו מברכין על אור העתיד להיות לימות המשיח אלא על האור שאנו רואין בכל בקר ובקר כענין שאנו מברכין בערב המעריב ערבים אבל אם בא לומר מוציא שם שמים לבטלה והבי²) נמי אמר שאסור לומר קדושה בפחות מעשרה כדקיימא לן כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה ואי³) אפשר לו נמי לפתוח בבורא קדושים שכיון⁴) שהתחיל אסור לגמור⁵). .

סה. ואלפא ביתא זו יש שמסיימין אותה אך רבינו סעדיה אמר שאין נכון לאומרה¹) שיש בה תוספת דברים שאין ראוי לאומרן ולא יתכן לומר ברכה כזו בהזכרת השם ומלכות שלא הזכירה בתלמוד ואין לקבוע ברכה אלא מה שקבעו הם. סו. וכן אמר רב סעדיה¹) גאון שצריכין אנו להפטיר דרשו בשבת שבין ר"ה ל"ה.

סז. ראיתי¹) בטולטילה וכל סביבותיה שאין אומרים רצה כי אם במנחת תענית וכו' וי"ל הטעם כי בשעה שאין הכהנים נושאים כפיהן אין לומר רצה וכו' ומנחה שבכל יום אין בה נשיאות כפים משום דשכיחא שכרות וולתי במנחתא דתעניתא דמצלו בה סמוך לשקיעת החמה וכתפלת נעילה היא ויש בה נשיאות כפים. וכן כתב רב סעדיה ז"ל כמנהג ספרד אך מה שכתב כי אם במנחת תענית ובמנחת י"ה אע"פ שאין בה נשיאות כפים אין נוהגין בזה בספרד כמנהגו.

סוף סי' צ"א וכבר אמר ר' האי המובא בא"ח לילי הפסח סי' ל"ה דאסור וודאי מיכל מדאמרינן אין מפטירין וכו' אבל משתיא מנהגא הוא ירושת בניס מאבות ועיין טור או"ח תפ"א. סב. ¹) שם דף ק"ו. ע' בסדר רב עמרם ובתוס' מגלה ל': ד"ה ושאר וברא"ש שם תשו' גאון.

סג. ¹) שם ה' חדש וספירת עומר דף ק"ח. הובא בטור או"ח סי' תפ"ט בשם ר"ס. סד. ¹) בסדר עמרם ומידי אחרונים הועתק שם אלה דברי ר"ס המובאים בא"ח דין ברכו סי' א' ובמנהיג תפלה סי' ל"א ובטור סי' נ"ט.

²) בדיון זה פלפלו הפוסקים ע"ש ולא הביאוהו בשם ר"ס ואפשר שכתב בסידורו.

³) אולי צ"ל "אי אפשר".

⁴) אולי צ"ל אע"פ שהתחיל אסור לגמור.

⁵) בס"ע מסיים אלא מברך כך בא"י יוצר אור וכו' המאיר לארץ וכו'. בכל יום תמיד מעשה בראשית כאמור לעושה אורים גדולים כל"ח בא"י יוצר המאורות ולא ידעתי אם זו נוסח' ר"ע או שייכים לדברי ר"ס כי נוסח' לאל ברוך לצבור שהובא בס"ע אינו מסכים עם נוסח' שהובא בשם ר' סעדי' במנהיג ושם סיום הברכה ותקן מאורות לשמח עולם בא"י יוצר וכו'.

סה. ¹) בא"ח קריאת ס"ת סי' ג"ח והובא בסדר רב עמרם בסדר ש"ע וקאי על הפיוט אשר בגלל אבות בניס גדל וכו' ברוך נותן התורה ועל זה אמר ר"ס שאין מסיימין הברכה בברוך. ²) לסיימה כצ"ל כדאיחא בס"ע.

סו. ¹) א"ח שם סימן ס"ב. המנהג הובא באבודרהם ובכלבו ובפוסקים אחרים בלי הזכיר שם הג'.

סז. ¹) מנהיג ה' תפלה סי' נ"ט. הובא באבודרהם ל"ג ע"ד וכתב המנהיג שאין

סח. ⁽¹⁾ מרות רבי סעדיה והנאונים אומר' שהשם הראשון אינו מן המנין שהטעם מפסיקו ומונין מן השני.

סט. ⁽¹⁾ נחם' ור' סעדיה אומר במנחה בלבד קורין אותו.

ע. ⁽¹⁾ הלכתא' אומר זמן בר"ה ויה"כ וזמן אומרו אפילו בשוק וכן כתב רב נטרונאי שש"צ אומר זמן להוציא את מי שלא בירך וכתבו רבי סעדיה ז"ל ור' האי ז"ל דבין יחיד בין צבור חייבין לברך שהחיינו אחר תפלת ערבית.

עא. ⁽¹⁾ ואמרו' רבינו סעדיה ורב נטרונאי ורבי' האי ז"ל במנחה של יום הכפורים ובנעילה אין אומר ש"צ אתה כוננת סדר עבודה ולא בשחרית אלא במוסף בלבד שמוכיר סדר עבודה והואות והוידוין כמו שהיה מוכיר כהן גדול וכיון שהוכיר במוסף למה יחזיר ויזכיר במנחה ובנעילה.

עב. ⁽¹⁾ ואמר' רבי סעדיה ז"ל כי המנהג להתכוין ⁽²⁾ להעלותו למעלה בשעת הזכרת השם בהודו ליי' ובאנא ייי' הושיעה נא ומנענעו ⁽³⁾ בהודו ליי' תחלה וסוף.

עג. ר' סעדיה לא כתב כך בדיון תורה כתב ⁽¹⁾ כדכתיב לעיל שתטבול לסוף

אומרים רצה ביה"כ אלא בשחרית ומוסף ונעילה. וגם בטור או"ח סי' ק"ך הביא דברי ר"ם והשיב עליו. ושם נמצא במאמר ר"ם „ומי שאומרו תמיד לא יפה הוא עושה“.

סח. ⁽¹⁾ ה' תענית סי' י"ד, ולא ידעתי אם מזה שמוסוף שם „וא"ת דאמרינן בר"ה יי' יי' אני הוא קודם שיחטא אדם ואני הוא לאחר שיחטא אדם ויעשה תשובה דבישלמא לאחר שיחטא וקבלנו בתשו' וזהו מדת רחמנות אבל קודם שיחטא אין לשומו מדת רחמנות אלא ר"ל הוא ראשון והוא אחרון אלא יש לומר נוצר חסד לאלפים הן ב' מדות דאלו נוצר חסד ל' דורות הרי מדה טובה יתירה על מדת פורענות. עשר לר' דורות ולא לפים אחת לחמש מאות' הן דברי ר"ם. ושם מסיים „וכן כתב ר' האי“ והנה בתו' ר"ה יי' ד"ה שלש עשרה ובראש לשונם הובאו דברים קרובים לאלו ממגלת סתרים לר' נסים. [וראה בתרגום רס"ג לשמות ל"ד ו' והערה 12 לר"י דערנבורג ז"ל. ה.].

סט. ⁽¹⁾ שם ה' ט' כאב סי' כ"ז. והנה בריש חסי' אית' „וכתב ר"ע בערבית שחרית ומנחה אומר רחם" ואחרי דברי ר"ם מסיים וכן עמא דבר כר"ע. אכן באבודרהם אית' „וכתב ר"ע שאומר נחם ערבית שחרית ומנחה ור"ם כתב במנחה בלבד" וע' ב"י לטור או"ח סי' תקנ"ז.

ע. ⁽¹⁾ שם הל' צום כפור סי' נ"ד והדברים הובאו בטור או"ח סי' תרי"ט.

עא. ⁽¹⁾ שם סי' ס"ג הובא בטור או"ח סי' תרכ"א בשם ר' נטרונאי.

עב. ⁽¹⁾ במנהיג ה' סוכה ל"ה ובריו"ץ גיאת הלכות לולב ד' קי"א.

⁽²⁾ תיבת „להתכוין“ אינה במנהיג.

⁽³⁾ זה כתוב במנהיג ובהלכות הרי"ץ חסר ענין זה ומסיים כמו שמסיים גם במנהיג „ובמקום שכופלין מנענעים באנא ה' הושיעה נא ב' פעמים וכן בהודו לה' שבסוף ב' פעמים נמצא שהנענוע ו' (אולי צ"ל ז' פעמים) עם נענוע שכברכת נטילתו. ובמקום שאין כופלין ד' ובמקום שכופלים אנא ה' הושיעה נא ופושטים הודו לה' שבסוף נמצא ה" ויש ספק אם הדברים האלה מפי ר"ם נאמרו או שהם מאמר הריצ"ג והעתיקם המנהיג וע' ביצחק ירנן.

עג. ⁽⁵⁾ מנהיג ה' נדה ויולדת סי' ק"כ וקצת מן הדינים בא"ז ח"א סי' של"ט ד' מ"ה ע"א והוזכרו באשכול ח"א ד' צ'. והנה נוסחאות שונות יש לפנינו מיוסד ר"ם בדינין אלו. ראשונה נוסחת המנהיג שהעתיק מלשון ערבית והיא תכיל דינין הרבה שלא באו בהנוסחה האחרת ואפשר שנחסר בנוסח זה של המנהיג ענין אחד עיקרי והוא „שגם בתוך ז' לזכר וי"ד לנקבה אם הפסיקה לראות דם אותן הימים נחשבים ונספרים כמניין ז' נקיים“ ואולי שהשמיטו המעתיק הכי נמצא בא"ז והוזכר באשכול. והנה אף שהביא במנהיג הרבה החסיר ראש המאמר וז"ל בא"ז: „וכן פי' ר' סעדיה גאון וצ"ל בספרו שעשה שמתחיל אספנרית וז"ל: וכשאמרו חכמים אשה מותרת אחר שבעה לזכר וי"ד לנקבה דברים הללו בשנים הראשונים בימי אבותינו הקדמונים והנכונים שאף נשיהם ואמותיהם היו בקיאים בכל דקדוקי התורה

ימי טומאה לזכר ולנקבה בלא ספירת ז' נקיים וכתב אבל היום הזה אין לנו דין זה וחכמים עשו חזק לדבריהם להחמיר מדר' זירא דאמר בנות ישראל וכו' הילכך לבשתשלים לזכר ז' ימי טומאה ולנקבה שבועיים ותפסוק שבעה נקיים ותמבול או תהיה מותרת לבעלה עד סוף מ' לזכר ועד סוף פ' לנקבה אפי' תראה בכל יום ויום כל הדמים טהורים ותשמש עם בעלה² ובהשלמת ימי טוהר לזכר ולנקבה אם³ תראה טפת דם כחדל טמאה היא ולא תשמש עד שתפסוק הדם ותספור היא ז' נקיים ותמבול ותהא מותרת לבעלה ואם⁴ תלד זכר ונקבה יש לה ימי טומאה וימי טהרה לנקבה כדאמר⁵ ואם הפילה ולא ידעה מה הפילה יש לה ימי טומאת נקבה וימי

וחוקיה אבל בזמן הזה אין האשה טהורה לבעלה בימי טהר עד שתשב ז' ימים וחוששין שמא ילדה בזוב וטועה היא לפיכך האשה בזמנה' לאחר ז' ימי טומאתה וי"ד לנקבה אם פסקה ז' נקיים מותרת לבעלה שאר הימים עד מלאת מ' לזכר ופ' לנקבה ואע"פ שרואה דם הכתוב קראו דם טוהר וכן נמי אם פסקה ז' נקיים והן הן ימי טומאתה ז' של זכר וי"ד של נקבה ולא ראתה בהם דם טהורה היא לבעלה כל ימי טוהר של זכר שהם ל"ג וכל ימי טוהר של נקבה שהם ס"ו שכך שנו חכמים ימי לידה שאינה רואה בהם עולין לה לספירת זיבה וכן נמי אם פסקה מן הדם שני ימים או שלשה מסוף ז' של זכר או י"ד של נקבה מוספת עליהם שאר הימים הנקיים והיא מותרת לבעלה שאר הימים וכן הלכה למעשה בימינו שאין לסור ממנה ימין ושמאל⁶ וגם בזאת משונה נוסח' זאת שהביא בדין זה רביה ממאמר החכמים וסיים הענין "שאין לסור" וכו' כמו יסוים בתשובות שו"ו. והנה שם בא"ז ע"ב אית' "והביא (ר"ת) ראיית מהלכות נדה דר"ס גאון הכתובות אחרי סידור ברכות דר"ס גאון המתחיל אספנרית שכתב "וולדת צריכה ז' נקיים שאם פסק הדם לאחר שבוע של זכר ושבועים של נקבה צריכה ז' נקיים וצריכה ליבון וחפיפה" ורצה הר"ת להוכיח מזה דאם פסקה מלראות תוך ז' לזכר וי"ד לנקבה אותן הימים הנשארים נקיים לא נחשבו בכלל ז' נקיים. והשיב עליו הא"ז "ומיהו באותו ספר עצמו בחיבור הטומאה והטהרה שחיבר ר"ס כתב דלא כדברי ר"ת. [ולפי דעתנו היה כתוב בסידור דר"ס אחרי סידור ברכות קיצור פסקים שכתב בחיבורו הגדול יותר על טומאה וטהרה. וגם זה הקיצור התחיל במלת "אספנרית" כמו שהיתה התחלת ספרו הגדול. אולם דינים אלו שהביא המנהיג אולי גם אלה מספר זה לוקחו והעתיק ראשיתם בהשמטות. ובאחריתם כתב הרבה דינים מה' נדה]. והנה בעיקר דין זה ראה זה שגם במנהיג שם סוף ס" ק"ך הביא בשם הרמב"ם שימי לידה וימי נדה שאינה רואה בהן עולין לספירת שכעה ואמר "אבל האלפסי ז"ל ור"ס מ"ב פסקו כרבא ואפילו בלידה ובשחא מצריכי ז' נקיים כיוולדת בזוב אחר ז' לזכר ושבועיים לנקבה" וזהו כדעת ר"ת שהבאנו למעלה ודעת ר"ת זאת הביא גם הר"ן בפ"ב דשבועות אבל בדברי הא"ז וננוסחתו בספר ר"ס כתוב ההיפך מזה. וכדברי א"ז זה הובאו דברי ר"ס גם באשכול שם ד' צ' בשם ר"ס, ועיין נדה ל"ז. תו' ד"ה אביי. [אודות המלה הסתומה אספנרית ששאלתי עליה בזכרון לראשונים חלק ד' עמוד 399 נאמרו איזה השערות אשר לא תנוה דעתי בהן, כן השערתי ברילל ביאהרביכער שלו והשערתי ה' איזראעלזאהן (R. E. J. XXIII, 295) ויה"ש בחלוץ יפטפט כדרכו מיונית בלי דעת. ה.]

² כלומר שגם ר"ס הזכיר דין תורה ואח"כ כתב הדין שנוהג בזה"ז.

³ כאן כתוב בנוסחת הא"ז זה הענין דימי לידה בז' או י"ד אם לא ראתה עולין לז' נקיים שהזכרנו.

⁴ נראה כוונת הגאון שתקנת ר"ז לישב על טפת דם כחדל ז' נקיים לא לבד נאמרה לנדה אלא אף ליולדת בסוף ימי טהר שלה אם שופעת מימי טהרה לימיכ שאחריהם ואינה צריכה ראיית ג' כויבה דאוריית' וע' השטה שהביא בעל האשכול שם ד' צ"א דיש אומרים דאחר לידה וי"ד טבלו בלי ספור ז' נקיים אם לא ראו ג' ראיות ובעל האשכול דחה האומרים כן.

⁵ כדין המשנה נדה ריש פ"ג וע"ש ברש"י.

טהרה לזכר דמטילין אותה לחומרא ובהשלמת⁶ ימי טוהר לזכר ולנקבה צריך להתרחק ממנה⁷ עונה או יום או לילה ואם היתה עונתה שהיא רגילה עמו אחר היום מתרחק ממנה מתחלת היום וטובלת בלילה כדתנא⁸ חייכי טבילות טבילתן ביום נדה ויולדת טבילתן בלילה ואף משמיני ואילך לא תטבול אלא בלילה משום סרך בתה אבל משום ננכי או משום צרה⁹ או משום אריותא או משום פחרא תטבול מח' ואילך שתטבול¹⁰ צריכה לחוף ולטבול שלא יהא דבר חוצץ בינה ובין המים ולתקן שער¹¹ ראשה במסרק שלא יהו השערות קשורות קודם טבילה ואם תטבול¹² בליל שבת לא תוכל לתקן ראשה במסרק כל כך סמוך לטבילתה מפני איסור השרת שיער בשבת תעשה ערב שבת מבעוד יום גדול שהרי אשה חופפת בע"ש וטובלת למוצאי שבת ובעת¹³ הטבילה תברך על הטבילה וכלל לשון ובזמן הבית היו מברכין¹⁴ אותה ברכה מי שהיה נוגע בטומאת נבילה או מן התשמיש ותטבול בנהר¹⁵ או במים במקוה או במים נגררין דרך הקרקע. עד הנה דברי ר"ם שהעתקנו מלשון הערב אל לשון הקדש.

עד. . .¹ וכמניקה את בנה . . . ומדלא אמר אם לאו . . . בדיעבד עלתה לה ור"ה והגר"צ וה"ג ורב סעדיה בס' טומאה וטהרה גרסי הכי ולית הלכתא ככל הני שמעתתא ופירשו דכי אתמר הני לטהרות אתמר אבל לבעלה לא כי הא דאמר ר"ל אשה לא תטבול אלא דרך גדילתה.

ערה. הרואה¹ דם מחמת תשמיש . . . רישא רשב"ג היא דבתלתא זימני הוי חזקה . . . מיהו אנן קי"ל ברשב"ג דאמר בהבא על יבמתו דהלכה כמותו באסתיר' וכן משמע לשון ר' סעדיה גאון וצ"ל והאי דאינה בודקת את עצמה בביאה שלישית של בעל ראשון אלא אמרינן תתגרש ותנשא לאחר ואינה בודקת נמי בביאה ראשונה של בעל שני עד שנשא לשלישי משום שאין כל הבעילות שוות. עכ"ל משמע להדיא שבא לפסוק ברשב"ג דעד תלתא גברי לא הוי חזקה ומשמע נמי מלשונו דאסורה לבעל ראשון ושני אפילו בבדיקה.

⁶ אפשר שהביא כאן אחת מהמשניות בפ"ג דנדה ועיין שם בש"ס ד' ל'.

⁷ כמאמר רב בפסחים קי"ז וכן פ' בבב"ג ובעל האשכול סלפל על זה ברף מ"ב.

⁸ פסחים צ"ו.

⁹ צ"ל צנה וכ"א בנדה ס"ו.

¹⁰ מקור ההלכות בנדה ס"ו.

¹¹ שם ס"ז.

¹² כדון הגמרא שם סח. ולא ביאר הגאון אם היינו כשחל ליל טבילה בשבת ע"ש

תוס' ד"ה כך.

¹³ ע' פסחים ז'.

¹⁴ אבל עתה כולם סמאי מת ואין מזה.

¹⁵ כבר אמרנו שאולי כל זה קיצור וביאר הגאון שיכולה לטבול בנהר ומיירי במקום

שאיין לחוש שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין ועיין שבת ס"ה.

עד. ¹ אשכול ח"א ד' קנ"ה והובא בא"ז ח"א הלכות נדה ס"י שם"ג אות א' ובתו'

נדה ס"ז. ד"ה פתחה (ובהלכות נדה שפירש ר' סעדיה).

ערה. ¹ א"ז ח"א ה' נדה ס"י שג"ה וענין השני שלא הותרה לראשון ושני ע"י בדיקה

הוזכר באשכול ח"א ד' קי"ד.

עו. ועונין¹ ברוך ה' המבורך לעולם ועד ואמר רב סעדיה שאף הוא עונה עמהם ואח"כ מברך על התורה.

עז. בפורים¹ קורין ויבא עמלק עד ס"ס ואע"ג דמ' פסוקי נינהו לא ליקרי טפי הכי אמר ר' יהודאי ואמר רב סעדיה מפני שענינה אין בו יותר מ' פסוקי. עז. ומצאתי¹ בשם רבינו סעדיה גאון וצ"ל שמשבעה עשר בתמוז עד תשעה באב הן הימים האמורים בדניאל שהתענה שלשה שבועים ויש נוהרין בהן שלא לאכל בשר ושלא לשתות יין כדכתיב ובשר ויין לא בא אל פי וסוך לא סכתי.

עט. ורבינו¹ סעדיה גאון וצ"ל כתב בפ' ספר עזרא שפירש ובראש השנה אסור להתענות בין מדברי תורה ובין מדברי קבלה בין מן הברייתא בין מן התלמוד. מדברי תורה מניין ששוה² לכל המועדות שנאמר בו מקרא קדש כמו שנאמר בבבלם. וקריי חג ככל החגים שנאמר תקעו בחרש שופר בכנס ליום חגנו איזה חג שהחורש מתכסה בו הוי אומר זה ראש השנה וקריי ליה חג וכתוב ביה בחג ושמחת. ועוד אמר ר' יונה³ הוקשו כל המועדות זה לזה הא למדת ששוה ראש השנה לכל ימים טובים. מדברי קבלה מניין שכך כתיב בעזרא ויאמר להם התרשעת לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו וגו' וענין זה ביו"ט של ראש

עו. באשכול ח"ב ד' נ"ח והובא בארוכה ברא"ש פ"ז דברכות ס' כ"ז וז"ל הר"ר יהודה חברצוני כתב בשם ר"ס גאון שהעולה לס"ת אחר שאמר ברכו והשומעים עונין ברוך ה' המבורך לעולם ועד וגם הוא יש לו לחזור ולומר ברוך ה' המבורך דכי היכי דאמרין לעיל דהמברך ברכת המזון חוזר למקום שפסק ואומר ברוך שאכלנו נושלו ובטובו חיינו כמו שאמרוהו אחרים ה"נ חוזר אומר מה שאמרו האחרים ואע"פ שאומר המבורך לא הוציא עצמו מן הכלל ואפילו הכי חוזר ואומר ברוך שאכלנו נושלו. והובא ברי' יונה לר"ף שם.

עז. באשכול שם סוף ס"ז וע"ש בנחל אשכול. עז. בשבלי הלקט ס' רס"ג. והנה בהג' מיימוני לתענית פ"ד נמצאו אך הדברים "ומה שנהגו בני אדם שלא לאכול בשר מו"ז בתמוז עד מ"ב נמצא בשם ר"ס גאון כי רמזים הם בדניאל". [ראה בתולדות רס"ג לרש"י הערה 39 שזה לקוח מרוקח ס' ש"א ולקוטי פרדס דף י"ז וי"ח, ושם הכריע שהכונה לר' סעדיה צרפתי. ה.].

עט. שבה"ל ס' רפ"ד. הנה ממה שהובא הענין ורשום באיזה מקום מפירושי ר"ס נמצא נראה שהמעתיק ראהו שם, והנה התשו' נמצאת גם במדרכי ר"ה ס' תש"ח אולם שם נרשם עליה שם ר' נחשון. ונראה שהתשו' במדרכי מקובצת ואולי עיקר הדין גם ר' נחשון אמר שלא להתענות והמאסף אגר שם דברים אשר נמצאו במקומות אחרים בענין זה והלא תראה ששם במדרכי באמצע התשו' כתוב וכן פ' רש"י פ' אמור. גם בסוף התשו' איתא שם ועוד מבי' טעמים אסור להתענות חזא שלא נקרא י' ימי תענית אלא י' ימי תשובה וכו' וטעם זה אינו בתשו' שלפנינו אולם איתא בתשו' רב האי גאון המובאת בהלכות הריצ"ג ח"א הלכות תשובה ד' מ"ד וע' ברא"ש בר"ה ובשו"ת הגאונים שערי תשו' ס' ס"ד ובמנהיג ריש ה' ר"ה ד' נ"א ע"ב. והנה הדברים הכתובים לפנינו "בין מדברי תורה בין מדברי קבלה בין מן הברייתא ובין מן התלמוד" באמת נמצאים בפ' ר' סעדיה בתשובתו סימן מ"א. אכן קראנו קצת מדברים כאלו גם בתשו' רב האי בענין זה כאשר הובאה במנהיג שם ד' נ"ב ע"א וגם בתשו' המאוספת המובאת בסוף הלכות ר' יהודאי במאמרנו בהודעת בית מדרשנו שנה ח' ד' י"א ס' כ"א נמצאים בדברים האלה. ויש עוד להעיר כי הרבה דברים מלבד ההוספה מפירש"י וההוספה בסוף נשתנו במדרכי מאשר הם לפנינו פה.

² במדרכי שהוא כלול עם שאר המועדות וכתוב ביה מקרא הקודש (מפה עד "ועוד דר"ה איקרי חג" במדרכי היא ההוספה מזמן אחרון).

³ ר"ה ד' ד': ובמדרכי כ' בשעות ר' יוחנן.

השנה כתיב.⁴). מן הברייתא מניין דתניא וכל⁵) סביבותיה מתענות ולא מתריעות שכן מצינו ביום הכפורים מתענין ולא מתריעין ר' עקיבה אומר מתריעות ולא מתענות שכן מצינו בראש השנה מתריעין ולא מתענין. מן התלמוד מניין דהבי גרסינן בתלמוד ארין ישראל אמר רב סימון כתיב מי גוי גדול⁶) ר' חנינה ר' יהושע חד אמר אי זו אומה כאומה זו בנוהג שבעולם אדם שיודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל וקנו ואינו חותך צפרניו לפי שאינו יודע האיד דינו יוצא אבל ישראל אינו בן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים וקנס ומחתכין⁷) צפורניהם ואוכלים ושותין ושמים בראש השנה⁸) לפי שיודעים שהקב"ה עושה להם ניסים ומוציא⁹) דינם לבק זכות וקורע להם את גור דינם הרי¹⁰) מכמה ראיות שאסור להתענות בראש השנה וכן מצאתי בספר רב האי גאון זצ"ל.

פ. ומצאתי¹) בשם רבינו סעדיה גאון זצ"ל סי' הוי"ו ל"ך ה' כנגד ה' שקורין בתורה בראש השנה שחל להיות בחול ו' כנגד ו' שקורין בתורה בראש השנה שחל להיות בשבת ו' כנגד עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים ו' כנגד ששה שקורין בתורה ביום הכפורים²) ל' כנגד ל' תקיעות שתוקעין בראש השנה ד' כנגד...³).

⁴) במרדכי יש כאן אריכות דברים „דכתיב בחדש השביעי באחד לחדש ותלי טעמא בקדושת היום ושונה ומשלש ולא בשמחת בנין ביהמ"ק ועוד שחנכת הבית עשו כבר באר בשנת שנים למלכות דרוש ומשמע נמי דה"ק לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים חובה קאמר ולא רשות דומי דאל תעצבו ואל תכזבו דתלי טעמא נמי בקידוש היום דכתיב כי חדות ה' היא מעוזכם אלמא מיחא בידם ה"ה אכילה ושתיה חובה קאמר להו ואסר להם להתענות ואולי כל זאת הוספה.

⁵) האי בריית' פי' המשנה תענית כ"ג ה"ד הובאת שם בירושלמי. ובמרדכי בקיצור וגשמו שם דברי ת"ק בעיר שיש בה דבר או מפולח מתענות ולא מתריעות שכן מצאנו ביה"כ וכו'. ⁶) לפנינו בירושלמי ר"ה פ"א ה"ג אית' ר' חמא כי ר' חנינא ור' הושעיה. ובמרדכי ר' חמא בר חנינא ור' אבין בר אושעיה אכן בילקוט דברים סי' תתכ"ה כנוסחתנו ר' „חנינא ור' אושעיה“.

⁷) „ואינו חותך צפרניו“ חסר בירושלמי ובמרדכי ואית' בילקוט.

⁸) שם חסרו ג"כ כי תיבות אלו וישנם בילקוט.

⁹) בר"ה חסר בירושלמי ובמר' ואית' בילקוט.

⁹) מכאן ואילך חסר בירושלמי ובמרדכי ואית' בילקוט.

¹⁰) נראה שמכאן ולהלן הם דברי בעל שה"ל שכתב בסוף: „וכן מצאתי בס' ר' האי גאון“.

פ. ¹) שבלי הלקט סי' ש"ו. דברי הגאון אינם ענין לרשימת הפסוקים שבהם מתחילין פרשיות הקראין שהם נקובים בגמ' ר"ה ל"א. שכמו שהיו הלוקין בשירת הלויים כך הלוקין בבית הכנסת וא"ש ובשבה"ל. אולם הגאון אמר דאלה האותיות סימנין הן למנהגים בספר הקראים ושאר עניני ביהכ"נ וע' באבודרהם סי' הפרשיות שכתב „והמעם שנחנו חכמים סימן להפסקת פרשה זו יותר משאר פרשיות התורה כדי שלא יתקוטט עם ש"ץ העולין לקרות בעבורם מפני שהם הפסקות רעות.

²) ואם חל בשבת נוהג אותו סי' שהושם לר"ה שחל בשבת „ז“.

³) מי ישלים החסרון בכ"ז? . . . אולם נוכל לשום סי' כנגד ו' פעמים שהיה הכה"ג מזכיר את השם בוודאי וכנגדן אנו מתורדים ביהכ"כ ו' פעמים בכתוב בסור או"ח סי' תר"ך והיינו „עשרים“. [כעת נוכל להשלים החסר עפ"י מחזור ויטרי עמוד 388: „ב' כנגד ימים שמתענים בהם היחידים. ו' לפני ראש השנה. ו' בין ראש השנה ליום הכפורים“. ה.]

פא. (כתב¹) בעל הלכות גדולות מי שקרא ק"ש ובא לבית הכנסת ומצאן שקורין קורא פסוק ראשון עמהם ומביא ראיה מדאמרינן בברכות פ' מי שמתו גבי בעל קרי מהרהר בלבו ואמרינן עליה בגמ' למה מהרהר כדי שלא יהיו כל העולם עסוקין והוא יושב ובטל וכן כתב רבינו סעדיה.

פב. (כתב¹) רב נחשון שיש בקדיש ארבעה כריעות של חובה ואחת של רשות יתגדל ויתקדש כורע בעגלא ובזמן קריב כורע. יתברך וישתבח כורע שמים דקודשא בריך הוא כורע אבל בעושה שלום כריעה של רשות היא וכן כתב רבינו סעדיה.

פג. (וכתב¹) רבינו סעדיה כי יש בקריאת התורה בצבור חמשה חלקים הראשון הימים שקורין בהם שלשה אנשים אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהם והם יום שני ויום חמישי. ובמנחת השבתות ושמונת ימי חנוכה ויום פורים. והשני הימים שקורין בהם ארבעה אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהן והם ראשי חדשים וימי חולו של מועד. והשלשה הימים שקורין בהם חמשה אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהם והם המועדים הנקראים מקרא קדש כלומר פסח ושבועות וראש השנה וסוכות ושמיני חג עצרת. והרביעי הוא יום הכפורים לבדו שקורין בו ששה אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהם והחמישי יום שבת שקורין בו שבעה אין פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם וכל יום שיכולים להוסיף על המנין הנזכר בו קורין בו ההפסדה. וכל יום שאין יכולים להוסיף על המנין הנזכר בו אין קורין הפסדה חוץ ממנחת תשעה באב. **פד.** (וכתב¹) רבינו סעדיה שאחר שקראו כהן ולוי וישראל יכולין לעלות כהנים ולוים אחריהם.

פה. (וכתב¹) רבינו סעדיה שאם הם צריכים לזה האיש שאינו יודע לקרות שיעלה לפי שהוא כהן או לוי ואין שם אחר וזולתו יראה שלוח צבור אם כשיקרא לו מלה במלה יודע לאמרה יכול לקרות ואם לאו לא יעלה.

פו. (כתב¹) ה"ר יהודה ב"ר ברזילי ברצלוני בשם רבי' סעדיה אע"פ שכבר בירך על התורה בבקר קודם פרשת התמיד חוזר ומברך אשר בחר כשקורא בתורה ולא היו ברכה לבטלה דמשום כבוד התורה נתקנה כשקורא בצבור.

פז. (וכתב¹) רבי' סעדיה שאין לקורא לומר ברכו עד שיראה הפסוק שמתחיל בו וצריך לברך ברכה ראשונה וספר תורה פתוח לא סתום וברכה אחרונה לא יברך אותה עד שיגלול הספר לא כשיהיה פתוח.

פא. ⁽¹⁾ באבודרהם הובא בשם הבה"ג ברא"ש פ' מי שמתו וע' מור או"ח סי' ס"ה.

פב. ⁽¹⁾ שם והובא בטור סי' ג' וע"ש בב"י במנין הכריעות.

פג. ⁽¹⁾ שם גם הרמב"ם פ"ב ה' תפלה ה"ו סוכר שכו"ט ויו"ט מוסיפין כמו בשבת וכן פ"י המשנה במגילה ריש פ"ג לא כדעת הר"ן שסובר שהאי מוסיפין קאי על שבת לחודיה ועיין מור או"ח וב"י סי' רפ"ב.

פד. ⁽¹⁾ שם שחרית של חול דף ל"ט ע"ד כ"ג שם גם בשם ר' עמרם וע' בב"י לטור או"ח סי' קל"ח.

פה. ⁽¹⁾ שם מ' ע"א הביאו הב"י לטור או"ח ריש סי' קל"ט ובטור סי' קמ"א הובא כעין זה בשם הרא"ש בתשו' כלל ג'.

פו. ⁽¹⁾ שם דף מ' ע"ב הובא בטור שם סי' קל"ט.

פז. ⁽¹⁾ שם ד' מ' ע"ג הובא שם בב"י סי' קל"ט.

פח. והטעם¹ שאומר אלו שני הפסוקים שהם של קרבן מוסף שבת בתפלת שחרית ובי"ט ובר"ח אין אומר הפסוקים של קרבן מוסף י"ט ור"ח לפי שבשבת אין מוציאין ס"ת שני למוסף ובי"ט ובר"ח מוציאין ורבי' סעדיה כתב שאין לאמרם לפי שאין לומר של מוסף בתפלת שחרית.

פמ. וכתב¹ רבי' סעדיה כי בימים טובים אין אומרים מזמור שיר ליום השבת אלא מתחיל מן טוב להודות ליי' חוץ מיום הכפורים שאומרים אותו ואע"פ שאינו שבת.

צ. וכתב¹ רב עמרם ורבי' סעדיה והרמב"ם ז"ל לטבול המצה בהרסות.

צא. וכי¹ ר' סעדיה שצריך בשעת נטילה שיהיה פני הלולב שהוא האדום כנגד פני המתפלל וצד הירוק שבו השדרה כלפי חוצה.

צב. וכתב¹ רבי' סעדיה בשם חכמי הנסיון כי מקום דירת הולד בחדש השביעי הוא רחב ובחדש שמיני הוא צר ובחדש הש' הוא יותר רחב מכלל לפיכך הוא חי מן שפעה ותשעה ולא בן שמונה ואינו רחוק שיהיה מקום הכנסתו ויציאתו רחבים ואמצעי ביניהם צר ולפיכך אינו נימול בן שמונה בשבת.

צג. והמוק¹ העם אינם אומרים אדון כל הנשמות והם טועים כי צריך לאומרו כדי לומר מעין חתימה סמוך לחתימה וגם ר"ע ור' סעדיה והרמב"ם ז"ל כתבוהו.

צד. יהי¹ רצון מלפניך ה' אלהי... וא"ת ברכה זו למה אין פותחת בברוך... ויש לומר שהיא סיומה של ברכת המעביר שינה וכן היא כתובה בגמרא בנוסחאות מדויקות סמוכה לה בלא פירוד וכן מצאתיה בסדר ר"ע ור' סעדיה.

צה. ואני¹ קבלתי מרבתי שאין לענות אלא אמן יהא שמויה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי בלבד וכן נראה מדברי ר' סעדיה.

צו. ובספרד¹ נהגו לומר לעילא מכל ברכתא וכו' בלשון הקדש ולא יתכן כי למה מפסקינן באמצע לומר בלשון הקדש וגם ר"ע ור' סעדיה והרמב"ם כתבוהו בלשון תרגום.

צז. ונוהגין¹ בכל המקומות שאומר הקהל בלחש ישתבח ויתפאר וכו' בשעה שש"ץ אומר ברכו ויש שאינם רוצים לאמרו כדי שיאזינו... וגם ר"ע ור' סעדיה והרמב"ם לא כתבוהו.

צה. כתב¹ הר' יוסף קמחי שאין לומר כהנים עם קדושי' כי אינם כהני

פח. ¹ שם מעריך של שבת ד' מ"ט. וע"ש שנספרד אומרים הפסוקים, ובאשכנז אף בר"ח ע' בטור א"ה סי' מ"ח וסי' תכ"א.

פמ. ¹ בכלבו והובא בכ"ז לטור או"ח סי' תר"ך הובא שיש שנמנעים לומר המזמור שיר ליום השבת אף ביוה"כ כשחל בחול ויש אומרים אותו בכל יום טוב דאף הם שבתון איקרי ועיין באבודרהם.

צ. ¹ שם ד' ע"א ג' כן הביא גם המנהיג בשם ר"ע והשיגו עליהם וע' טאו"ח סי' תס"ה.

צא. ¹ שם ד' צ"ב א' הובא בדרכי משה לטור א"ח סי' תרנ"א.

צב. ¹ אבודרהם סי' שחרית דף י"ב ע"ג ועיין יבמות פ' :

צג. ¹ שם י"ג ע"ג.

צד. ¹ שם י"ד א' ועיין תו' ברכות מ"ו ע"א ד"ה כל.

צה. ¹ שם כ"ב א'. ועיין ב"י לטור או"ח סי' נ"ו.

צו. ¹ שם ב' צ"ל "ובספרד נהגו לומר למעלה מן כל ברכתא" וב"א בטור שם.

צז. ¹ שם ג' ע"ש בטור סי' נ"ז.

צה. ¹ שם דף ל"ה ע"ג עיין בטור שם סי' קכ"ח.

ישראל אלא כהני ה' וגם אין לומר כהנים עם קדושך כי אינם נקראים עם והעד והכהנים והעם, ונראה לו שיוכל לומר כהנים עם קדושך כדאמרינן בוידוי יוה"כ ובני אהרן עם קדושך וכן הוא כתוב בסדרי ר"ע ור"ס.

צמ. ואם¹ היה מתפלל ושמע שהצבור אומר קדושה או אמן יש"ר או ברכו כתב רש"י בסוכה בפרק לולב הגזול בשם ה"ג ששותק ומכוין למה שהצבור אומרים והוי כעונה וכן כתב ר"ס ור"ח.

ק. ונקראת¹ הגדה על שם והגדת לבנך . . ויש מפרשים הגדה שהוא לשון הודאה ושבה להקב"ה על שהוציאנו מארץ מצרים כמו שמתרגם בירושלמי הגדת היום לה' אלהיך שבחית יומא דין וכן תרגמו ר' סעדיה בערב.

קא. ונהגין¹ בכל המקומות לקרוא בשני י"ט של חג שבועות אזהרות . . . ורוב שלוחי צבור אומרים אותם כשחוזרים תפלת מוסף כשמגיעין עד על ידי משה עבדך וכן כתוב בס' ר"ע ורבינו סעדיה.

קב. ולא¹ הזכיר . . . בברכת המזון . . . של ר"ח אומר בא"י אמ"ה אשר נתן ראשי חדשים . . . עוד נסתפקו בה כגמ' אי חתים בה או לא רבינו סעדיה והר"ף והרמב"ם ז"ל כתבו שאין לחתום בה.

קג. ברכת¹ אירוסין מברך תחלה על הכוס בפה"ג וכתב ר' סעדיה שמברך ג"כ בורא עצי בשמים.

קד. נוסחאות מסדור ר' סעדיה: תפלת¹ מוסף אומר ג' ראשונות ואח"כ למשה צוית על הר סיני על שם ועל הר סיני ירדת ור"ע ור' סעדיה התחילו תפלה זו תכנת שבת רצית קרבנותיה. מנהג² צרפת ופרובינציא לאומרים על סדר הכתובים . . בתחלה נדמית שגדלת כהררי אל ועוד גדלת עד מרום ולעולם צדקתו ותורתו אמתים. וכך הם מסודרים בסדר ר"ע ור"ס. אלו³ עשר מכות אינו תחלת דבר רק הוא דבק עם ובמופתים שתים ור"ל כי אלו השתים שדרש הם עשר המכות וההתחלה היא מואלו הן דם וכו' שהוא מתחיל ומסדרם אחר כן וכן הוא בסדר ר"ע ור"ס. ולא⁴ גרסינן יגיענו מועדים אלא הגיענו למועדים שכל הענין עד למטה מדבר לנכח שכן הוא אומר שמחים בבנין עירך וכו' וכן הוא בסדר רבינו סעדיה. והר"ף⁵ חיים כהן לא היה חותם בסוף ההלל בברכה כי די בהתימה של ישתבח ולמה יחתום ב' פעמים בענין אחד אכן כתוב בסדר ר' סעדיה. מלך⁶ עוזר ומושיע וכו' והמון עם אומרים

צמ. ¹ שם ל"ו ע"ג עיין רש"י סוכה ב"ח: ובטור שם סי' ק"ד.

ק. ¹ שם דף ס"ז ע"ג עיין פסחים ל"ו ע"א לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה. [והכונה לתרגום רס"ג דברים כ"ו ג': שכרת, תודיתי. ה.]

קא. ¹ שם סדר עומר ושבועות דף ע"ו ג'. ועיין בהלכות פסוקות מן הגאונים קריאת ס"ת ומגלה סי' קפ"ח שנראה שנתקנו לעם וע' טור א"ח סי' תצ"ד.

קב. ¹ שם ברכת המזון ד' ק"ג ע"ב ועיין שם ברכות מ"ט.

קג. ¹ שם ברכות ד' ק"ג ע"ב המנהג הובא בטור אהע"ז סי' ס"ב.

קד. ¹ אבודרהם ג"ג א'.

² שם נ"ד ע"ד.

³ שם ס"ט ד'.

⁴ שם ע"א ב'.

⁵ שם ע"ב ג'.

⁶ שם פ"א ב'.

אל חי ומנן ואין אומרים מלך עוזר ומושיע והם טועים . . . ועוד כי בסדר ר"ע ור"ס ישנו. אין⁷) לומר במוסף ואין יכולין לעלות ולראות ולהשתחוות לפניך אלא ואין אנו יכולין להקריב לפניך קרבן וכן כתוב בסדר רבינו סעדיה אבל ר' יצחק בן ר' יהודה הלוי הנהיג במגנצא לאמרו בר"ה וביוה"כ בשם ר"א הגדול. ובסדר⁸) ר"ע ור"ס כתוב ועל המדינות בו יאמר סמוך עם מה שלפניו בלי פירוד. ולבסוף⁹) כורא נפשות רבות ובתלמודא דידן אינו מזכיר בה חתימה אבל בירושלמי חותם בה ברוך אתה ה' חי העולמים וכן חותם בה בסדר ר' סעדיה. אלהינו¹⁰) ואלהי אבותינו קיים את הילד הזה תשתלח אסותא דחיי ודרחמי מן קדם מארי שמיא . . . ובסדר ר"ע ורבינו סעדיה כתוב נוסח בקשה זו. ובסדר¹¹) ר' סעדיה מצאתי כתוב במקום אשר קדש עובר "אשר יצא עובר". וחזק¹²) בא"י מקדש ישראל ע"י חופה וקידושין וכן הוא בסדר ר"ע ור"א שאין לומר כאן ע"י חופה וקידושין אלא מקדש ישראל בלבד כמו בזמנים שאומר בא"י מקדש ישראל בלבד וכן הוא בסדר רבי סעדיה. בסדר¹³) היום לקרות עם החתן בס"ת בואברהם וקן עד ולקחת אשה לבני משם וגם לאחר שמפטרין מענין הפרשה מפטרין ג"כ בישעיה שוש אשיש בה' עד ישיש אלהיך וכ"כ בסדר ר"ס. ובברכה¹⁴) רביעית . . . ובשבת אין לומר אל אמת דיין אמת אלא המלך החי הטוב והמטיב בלבד מפני שאין לומר צדוק הדין על מת בשבת וכ"כ רבינו סעדיה.

קד. המפריש¹) חלה מברך ברוך א"י אמ"ה אקב"ו להפריש חלה וכ"כ ר' סעדיה. קן. כתב¹) רבינו סעדיה מה שצונו הבורא ית' לתקוע בשופר בר"ה יש בזה

⁷) שם פ"ב א'.

⁸) שם.

⁹) שם ק"ד ע"ב.

¹⁰) שם קי"א ד'.

¹¹) שם פדיון בכור דף קי"ג א'.

¹²) שם ד'.

¹³) שם קט"ז א'.

¹⁴) שם ב'.

קד. ¹) דברי הסמ"ג והמנהיג בנוסח ברכה זו הובאו בב"י לטור י"ד סי' שכ"ה. קן. ¹) אבודרהם כפי תפלת ראש השנה. והנה רוב ענינים האלה כתובים במדרש ומתוכם הוציאם הר"ס. הענין הא' בריש פסקא כ"ג (בפסיקתא דר"כ הוצאת הר"ש בובער); השעם הב' גרמו שם כמאמר תקעו בחדש שופר חדשו מעשיכם שפרו מעשיכם . . . אימתי בחדש השביעי. וע' פסיקתא רבתי מ' פסוק ועשיתם עולה לה' (הוצאת הר"ר מאיר איש שלום); הענין הג' שם פסקא מ"א תקעו שופר בציון וזש"ה מי יתן מציון ישועות ישראל וכי לפי שכשעמדו ישראל בסני; הענין הד' פסיקתא דר"כ שובה, וה' נתן קולו לפני חילו; הענין הה' פסיקתא רבתי פסוק תקעו שופר פתח כי הנה רחוק יאבדו וכו'; הענין הו' פסיקתא דר"כ בחדש השביעי ר' ברכיה הוי קרי ליה ירחא דשבוועתא שבו גשבע הקב"ה לאברהם; הענין הז' בפסקתא דר"כ שובה וכו' אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו וע"ש מאמר ר' ברכיה הנזכר; ענין הח' גרמו שם בפסיקתא רבתי בחדש השביעי. וזש"ה אך הכל בני אדם; ענין הט' בפסיקתא רבתי סוף פסקא מ' וריש פסקא מ"א; ענין הי' ע' בפסיקתא רבתי סוף פ' מ"א. והנה רוב הדברים נמצאים בווקרא רבה פ' כ"ט בחדש השביעי. ועיין במדרש תהלים ק' פ"א. והנה המדרש הא' שהביא ר"ס שהחמה מעידה יקר כיסוף במליצה. והדרש השני שבכסה בגי' לבנה אות שגם לדרשות כאלה שם הגאון מניו. ומדרש השלישי בשם ר' ברכיה אית' במעט שינוי בפסיקתא רבתי בחדש השביעי. [אולם לדעתי מן ואומר במדרש כל השנה עד הסוף אינו מדברי רס"ג כי אם הוספת האבודרהם. ה.]

עשרה ענינים. הענין הראשון. מפני שהיום תחלת הבריאה שבו ברא הקב"ה העולם ומלך וכן עושים המלכים שתוקעין לפנייהם בחצוצרות ובקרנות להודיע ולהשמיע בכל מקום תחלת מלכותו וכן אנו ממליכין עלינו את הבורא יתברך ביום זה וכך אמר דוד בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יי: הענין השני. כי יום ר"ה הוא ראשון לעשרת ימי תשובה ותוקעים בו בשופר להכריז על ראשוננו כמו שמוהיר ואומר כל הרוצה לשוב ישוב ואם לאו אל יקרא תגר על עצמו וכן עושים המלכים מזהירין את העולם תחלה בנזרותם וכל העובר אחר האזהרה אין שומעין לו טענה: הענין השלישי. להזכירנו מעמד הר סיני שנאמר בו וקול שופר חזק מאד ונקבל על עצמנו מה שקבלו אבותינו על עצמם נעשה ונשמע: הענין הרביעי להזכירנו דברי הנביאים שנמשלו בתקיעת שופר שנאמר ושמע השומע את קול השופר ולא נוהר ותבא חרב ותקחהו דמו בראשו יהיה והוא נוהר את נפשו מלפ: הענין החמישי. להזכירנו חורבן בית המקדש וקול תרועת מלחמות האויבים כמו שנאמר כי קול שופר שמעה נפשי תרועת מלחמה וכשאנו שומעים קול השופר נבקש מאת השם על בנין בית המקדש: הענין השישי. להזכירנו עקדת יצחק שמסר נפשו לשמים. וכן אנחנו נמסור נפשינו על קדושת שמו ויעלה זכרוננו לפניו לטובה: הענין השביעי. שישנשמע תקיעת שופר נירא ונחרד ונשבר עצמינו לפני הבורא כי כך הוא טבע השופר מרעיד ומחריד כמ"ש אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו: הענין השמיני. להזכיר יום הדין הנדול ולירא ממנו שנאמר כי קרוב יום ה' הגדול קרוב ומהר מאד יום שופר ותרועה: הענין התשיעי. להזכירנו קבוץ נדחי ישראל ולהתאוות אליו שנאמר בו והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור וגו': הענין העשירי. להזכירנו תחיית המתים ולהאמין בה שנאמר כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו. ואומר במדרש כל השנה השמן מקטרג על ישראל לפני הקב"ה והקב"ה דוחה אותו לר"ה וליום הדין. בר"ה בא השמן לקטרג ומביא החמה להעיד על עונותיהם של ישראל. והחמה מעידה והקב"ה אומר לה עד אחד את ואין עד אחד נאמן. הביא עד אחד עמך והוא הולך להביא את הלבנה ואינו מוצא אותה שהיא ניכסת שנאמר תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגיגנו. יום שהלבנה מתבקשת ואינה נמצאת שהיא מכוסה ועוד תמצא בכסה בני' לבנה לרמזו שהיא מתכסה בו. ואמרי' בפסיקתא רבי ברכיה פתח תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגיגנו. וכל החדשים אינם נכסים אלא ליום חגיגנו והלא ניסן חדש ונכסה ויש לו חג בפני עצמו. אלא חודש יש לו חג וחגו בן יומו ואיזה זה תשרי. תשרי כתיב על שם תשרי ותשבוק על חוביהם אימתי בחדש השביעי.

קז. (אסור¹) לומר לגוי מע"ש הילך מעות וקנה לי כך וכך בשבת כך כתב ר' סעדיה גאון ודקדק במציעא מההיא דמהו שיאמר לגוי חסום פרה ודוש בה וכו'. קח. (וכתב¹) הגאון רב סעדיה שרצועה צריכה שתהיה מעור של בקר ולזה אמרה תורה בקרת תהיה שר"ל מולקה תהיה ויהיה בקרת מלשון בקר ע"כ. קמ. (ורבינו¹) סעדיה גאון פירש כמזפסי דשטרות ונסח' נכתבים בלשון שבו יר

קז. ¹ ס' אוה"ה נתיב י"ב חלק י"ב.

קח. ¹ שם נתיב י"ח חלק ג'.

קמ. ¹ תרומות מ"ג א'.

בעל השטר על התחתונה לפיכך כותבין ליפות כחו שלא יהא טופס זה כשאר טופסין אלא בכל לשון מסופק תהא ידו על העליונה ולפי זה אין צריך במקנה מטלטל אנב קרקע לשון זה אלא שהורגלו לכתוב דלא כטופסי דשטרי כאדם שמתחיל ברבר ומסיימו ע"כ.

ק"י. (המר') פ"י תשובת רב סעדיה יש גורסין חומר ומפרשין להחמיר עליו אבל אנו גורסין חומר בה"א ופ"י כמין מעשה שכן קורין המעשה בל' ארמית איהמרא וכי יפגשו זה את זה אומר לחבירו מאי אהמרך כלומר מאי אנהרך ומאי טיבך ומה מעשיך, וכן מפורש לענין סוטה כשם שמעשיה מעשה בהמה וכן מפורש לענין נרצע בין בעבור אזנו בין בעבור דלת ומוזזה וכן כיוצא בהן על שם המעשה שלהן שהוא המר והיא המרא. פ"א חומר והיא מרגלית.

ק"י. (ענה') בפרק יש נוחלין בגמ' סדר נחלות מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנו ענה פ"י לפי שאמר לו הצדוקי ומה בת בנו הבאה מכח כחו תירשנו בתו הבאה מכחו לא כל שכן והיו הצדוקין בשמותן אומרים כי הממזר אינו יורש את אביו וביקש ר' יוחנן בן זכאי להשיבו מתוך דבריו ולא רצה להתמשל בראובן ושמעון ונתמשל בצבעון וענה וכך אמר לו מה אתה מוצא בצבעון שמת והניח ענה שהוא בנו והוא ממזר והניח איה שהוא בן בנו והוא כשר הלא נמצא בן איה שהוא מכח כחו יורש אותו, וענה עצמו שהוא בא מכח אינו יורש אותו, מתוך שהותרה אגודה זו בצד זה נתפרדה החבילה זו בצד זה. זה פ"י רב סעדיה גאון ז"ל.

ק"י. (ורבוותא') קמאי כנון רבינו סעדיה ורבינו שמואל הנגיד בשם מר רב עמרם גאון ז"ל הכין פסקו באשה כשמואל (אפי') אמר מה שתרצי עשי לא קנה יתהון בעל).

ק"י. (ור"ס') כתב דאיפשטא בעיין מדר' נתן (דאפי') כבריא אם אמר פלוני ירש וראוי ליורשו דבריו קיימין).

ק"י. (ויש') לפרש דרב ורבה בר אבוב בשם רב אסמכתא לא קניא ומניומי הוי בחורה ור' נחמן לא הוי בחורה לפי' הדר ביה כדאיתא במציעא ודיקא נמי מדאמר ר' נחמן השתא דאמור רבנן אסמכת' לא קניא ושמעת מינה דמעיקרא לאו הכי סבירא להו לרבנותו דאינון רבה בר אבוב וכך פ"י ר' סעדיה גאון ז"ל ופירש אסמכת' כל דאי אינוס לא קני אפילו היה בידו מתחלה לקיים תנאו כדאמרין התם בידו.

ק"י. (כתב') ה"ר סעדיה חייב אדם להקדים פרנסתו לכל אדם ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו שנא' וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי אחיך וכן אמר' הצרפית לאליהו ועשיתי לי ולבני תחלה לי ואחי' לבני והורה לה אליהו ואמר לה לך ולבנך תעשי באחרונה.

ק"י. (1) ערוך מהדורת קאהוט חלק ג' עמוד ר"ח.

ק"י. (1) ערוך שם חלק ו' עמוד רכ"ג.

ק"י. (1) רמב"ן סוף פ"ד דנדרים.

ק"י. (1) ח"י רמב"ן ב"ב דף קל"א.

ק"י. (1) ח"י הג"ל דף קמ"ח לב"ב.

ק"י. (1) טור או"ח תרכ"א.

קמז. (מר¹) סעדיה גאון המשמשת נדה לבעלה גורמת אפי' לכ' דורות שבניה לוקין בצרעת לא מפנה מים מן הכד ושותה אלא יהיה לה כלי לנדותה ולא תקצין צפרניה פן ידרסו עליהן בעלה או אחרים וילקו בשחין.

קיו. (ורי¹) סעדיה כתב וכן שאר גאונים שם האיש והאשה אם נמחק אעי"פ שמקוים פסול ושאר מחקים דיעבד כשר לא לכתחילה.

קיוח. (וביוצא¹) בזה פסק ר' סעדיה גאון פ' זה בורר נבי מנה לי בידך אמר לו הן למחר אמר משטה אני כך פטור וכ' רבינו סעדיה גאון שצריך לישבע שנתכוון להשמות בעלמא ויפטר.

קיט. (כתב¹) ר"ס גאון בכלליו כ"י וקראם דרכי התלמוד וחברם כלשון ערב . . . וז"ל צריך אתה לדעת שבין אומרים תנן לאומרים תנן התם הפרש רב והוא כשואמרים תנן מכלי שיצטרפו מלת התם הם רומזים אל הלכה שבאותו פרק או מסכתא וכו'. וכשואמרים תנן התם אין כוונתם על הלכה שבאותו פרק או מסכתא וכו'. ולשון התלמוד יאמת זה אם ניצולו הנסחאות מהטעות ואמנם אומרים תנן שהוא נאמר על אותו הפרק הוא ממה שאמרו בתלמוד פ' השותפין תנן המקיף את חבירו מג' רוחותיו וזהו באותו הפרק עצמו רצוני לומר פ' השותפין וממה שהוא נמצא באותה מסכתא עצמה בזולת אותו פ' הוא בתלמוד פ' ד' מיתות תנן אלו הן הנהרנין וזאת ההלכה היא בפ' ואלו הן הנשרפין ממסכתא זו ר"ל מסכת סנהדרין ואמנם אומרים תנן התם שהוא נאמר על מסכתא אחרת מאותו הסדר עצמו הוא אמרם בתחלת מס' סוכה תנן התם מבוי שנבנה וזה המאמר הוא במס' עירובין מס' מועד עצמו וכן אמרו במס' עירובין תנן התם סוכה שנבנה ואמנם אמרם תנן התם על מה שהוא במסכת אחרת מסדר אחר הוא אומרים בתלמוד פ' השותפין תנן התם אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום וזה בפאה מסדר זרעים.

קכ. (כתב¹) ר' סעדיה ג' צריך אתה לדעת שבקצת מקומות שאמרו תנא דבי ר' ישמעאל רמזו בזה אל תורת כהנים ורובם מזולתה ואם תדקדק זה בתלמוד תמצאם לקוחים מתורת כהנים ומזולתה כפי מה שאמרנו.

קכא. (כתב¹) ר"ס בדרכי התלמוד שחבר בל' ערב כ"י כל היכ' דאמרינן ופליגא דפ' בין בתנאים בין באמוראים על הרוב יצא הנאמר עליו זה רצוני לומר הנפלא עליו מהיותו כהלכה כמ"ש בפ' השואל א"ר הונא השואל קורדם וכו' ופליגא דר'

קמז. (1) Catalogue Neubauer, Oxford 1101 fol. 209a הובא במכתב עתי The Jewish Quarterly Review לשנת 1891. אולם כרוקח סי' ש"ח הובא זה סתם בלי הזכיר שם ר' סעדיה.

קיו. (1) מרדכי הגהות גיטין תס"ז.

קיוח. (1) שם ב"מ רפ"ד.

קיט. (1) הרב חיד"א בספרו "עיר אוזן" אות תנן וז"ל "והעתק משם ר' כצלאל בכללים שלו כ"ו". והנה העיר הרב חיד"א שבס' הליכות עולם ומרן בכללי הגמ' הביאו איזה מקומות נגד הכלל הלזה ואפשר שנוסחאותינו אינן מרוויקות ומדברי הריטב"א שהביא מרן בכללי הגמ' נראה שהוא מקיים כלל זה וע' סי' באר יעקב ד' קמ"ג ע"ב.

קכ. (1) שם. גם זה העתיק רב"א בכלליו כ"י.

קכא. (1) שם אות ופליגא. ועיין מכתב חדשי לפראנקעל חלק כ' דף תקמ"ח.

אלעזר דא"ר אלעזר כדרך שתקנו וכו' ותדע²) בזה כי אין הלכה כר' הונא וכמ"ש בשילהי גמ' פשוט א"ר יהוד' אמר שמואל חנוק וקנו מידו משתעבר ופליגא דר' נחמן ויצאו בזה דברי ר' יהודה אמר שמואל מהיותם הלכה עכ"ל רבינו בצלאל בכלליו כ"י. **קכב.** (ראיתי¹) כס' גופי הלכות כלל קמ"ה שכתב בשם ר"ס דהלכה כשמואל לגבי ר' נחמן משום דרבו הוא ועוד דהלכה כשמואל כדיני לגבי כ"ע.

קכג. (ומצאתי¹) בשם ר' סעדיה גאון ז"ל שאסור לו לאדם להתפלל בלא מכנסים אלא אם כן יש לו אכנט חגור על מתניו כדי שיספיד בין לבו ובין הערוה. **קכד.** (רב¹) סעדיה גאון ור' שמואל הנגיד ז"ל אמרו דדוקא בשלא נזכר עד שסיים בתפלתו (ששכח חונן הדעת אין מחזירין) אבל נזכר בתפלתו חזר לראש. **קכה.** (מצאתי¹) בסידורים קדמונים שנכתבו על שם מר ר' סעדי' גאון ז"ל שמסיימין בתפלת נעילה אנו ומה חיינו וחותמין בא"י האל הסולח.

קכו. (הקורא¹) בתורה לא ישען לכותל ולא לעמוד וכן המתרגם. **קכז.** (אין¹) חזירין בדילוג וקורין פסוק לכל התורה כלה אלא פ' ר"ח בלבד. **קכח.** (יש¹) אומר במגן זכרנו לחיים מעין זכרונות וכדומה להן ויש שאין אומר כר"ה והנחילנו בשמחה ואומר במקומו והנחילנו במשפטי צדק ואינו מטבע שטבעו חכמים ומי שאומר אין מחזירין אותו. **קכט.** (פי¹) ר"ס בענין ערוה.

קל. (בי¹) י"ט של גליות אין ספק מעיקרו אלא הקב"ה צוה בארץ יהיה להם יום א' ובחוצה לארץ ב' ימים. **קלא.** (מחילה¹) א"צ קנין כשאומר אני מוחל לך דבר זה או נותן לך במתנה אבל איני רוצה ליטול משלך אין זו מחילה.

קלב. (המדיר¹) . . ונתן לאשתו ע"מ שאין לבעליך רשות בו לא קנה הבעל. **קלג.** (אשכח¹) תיובת' לר' האי ואמר דהאי מימר' דנתיבנא בספר מקח וממכר דאין אונאה [לקרקעות] גם לא ביטול מקח אשכחנא יתיה לר' סעדיה ז"ל וכשעייננו בה חזינא דההוא בענין דבר מצורה איתמר.

² נראה שמכאן ואילך הם דברי ר' בצלאל א'.

קכב. ⁽¹⁾ יד מלאכי ס' קס"א.

קכג. ⁽¹⁾ תניא ס' ד'.

קכד. ⁽¹⁾ רשב"א חידושים לברכות דף ל"ג.

קכה. ⁽¹⁾ בעל המאור סוף יומא וכתב שם "ונראה בעיני הענין הזה כהלכה וכו'.

קכו. ⁽¹⁾ כ"י העתיים.

קכז. ⁽¹⁾ שם.

קכח. ⁽¹⁾ פרדס ס' קע"ו.

קכט. ⁽¹⁾ פי' ר"ח שבת פ"ה.

קל. ⁽¹⁾ בתוך תשו' ר"ה ג"ל ס' א'.

קלא. ⁽¹⁾ מישורים נס"ו ח"ג.

קלב. ⁽¹⁾ רמב"ן נדרים פ"ד.

קלג. ⁽¹⁾ תשו' הרמב"ם ד' לייפציג ס' ר"א. [והיא בין תשובות הרי"ף (ר' יצחק

אלקלעי) שם. ה.]

קלד. בביאור לפסוק צדיק הראשון בריבו ובא רעהו וחקרו⁽¹⁾ מביא ר"ם שני דוגמאות: הא' ראובן מת ולו בן ונכסים. ויבא איש אחר ויחזק⁽²⁾ בקרקע אחת מנכסי המת ויבא בנו אל השופט בשער, אכן האיש ההוא הביא ראיה כי נתנייר ראובן אחרי אשר נולד לו הבן ההוא וא"כ נכסי ראובן הפקר וכל הקודם בהן זכה. השנית: אשה אחת אשר אך שדה אחת בידה ומבלי שדה זאת אין לה כל מאום ובטרם נשאה לאיש נתנה את השדה למתנה לאיש נכרי ואח"כ נישאת לאיש, ויבא בעלה ויקח את המתנה הזאת מיד האיש⁽³⁾ [וזה לשון הגאון]⁽⁴⁾ ... ולדלך קאל ועמדו שני האנשים אשר להם הריב וגו' (דברים י"ט י"ז). ולו דהבת אן אבסט מן שררר הדיא כתיירא למאל לכני אדכר בעצא ואקול מן דלך כאן אלבינה קאמת ליהודי בכתאב מתנה מן אמראה לים להא בעל פעלי הדיא אלטאהר אלציעה לה תם חצר נצמה פאקאם אלבינה כאן אלציעה הי גמיע מלך אלמראה⁽⁵⁾ תם תוונת בער דלך [פיגב אן] תרד עליהא למ[א] אנ[כשף אן] הדיא אלמא[ראה] מווייה שיהא עמן קצרת אן תוונת בה. ומן דלך איצא כאן בינה קאמת לרגל אן הדיא אלציעה לאביה ומאת והו מאלכהא תם תגלב עליהא רגל אחר פעלי אלטאהר יגב אכראנהא מן ידה פלמא חצר נצמה אקאם אלבינה כאן אלמתופי כאן רגילא ואן ולדה הדיא לם ינסלה עלי אליהודי⁽⁶⁾ פיגב אקראהא פי יד אלרגל אלדי סבק אליהא אד אלמאה כלהא וארתו דאך אלמתופי ומתל הדיא בתיר.

קלה. וקו' לא תבערו אש וגו'⁽¹⁾ ותפרד הדיא אלכלמה מן גמלה אלמלאכות

קלד. ⁽¹⁾ משלי י"ח י"ז.

⁽²⁾ ע"ד חזקה שהיא מועלת בענין זה ועי' ר"מ פ"א ממכירה תט"ו ופ"ב מה' זכיה ה"ב.
⁽³⁾ יוצא מן הש"ס כתובות ע"ט. וגראה מדברי רבינו שסובר כדעת הרשב"א הביאן המ"מ לפ"ו מה' זכיה ומתנה הי"ב שיכולה האשה המכרת לחזור בה אפילו אם היא עוד תחת בעלה.

⁽⁴⁾ הר"ר יוסף דערנבורג תרגם את הפי' הכת' בפ"י משלי לרס"ג י"ח. י"ז כאלה הדברים: הפסוק הזה לפי פשוטו הזהירה לדיונים שלא יגזרו המשפט אלא אחר ששמעו בעלי ריב שניהם מפני שלפעמים יביא אדם אחד הראייה שהצדק עמו וכשבא בעל ריבו יבטל את ראייתו. ואתן לך מזה שני משלים האחר שאשה פנויה כתבה שטר מתנה על שדה אחת לאיש אחד ולפי הנראה השדה לו ובא אחר והביא ראיה שלא היה לאשה שום קנין חוץ מוזאת השדה ושאהר כך נשאת תשוב השדה אליה מפני שנגלה שהיא הסתירה זאת השדה מאת האיש אשר כוונה להנשא לו. והשני שבא איש אחד ואמר שאביו מת והניח לו שדה ובא איש אחר ואחז בה ואחר כך בא זה האיש והביא ראיה שחמת היה גר ובנו נולד קודם שנתנייר וזכה בו שהשדה הפקר.

⁽⁵⁾ דעת הגאון כיון שנתנה האשה את כל אשר לה ולא מקצת לכד ההלכה כמאמר ר' זירא בכתובות ע"ט. וכבר הביא הרב המגיד לר"מ ה' זכיה ומתנה פ"ו הי"ב דאף אם לא נתגרשה או נתארמלה ועודנה תחת בעלה יכולה לחזור בה והקרקע שלה.

⁽⁶⁾ מתאים עם סוגית הגמרא בקידושין י"ז: ומקיצור דברי הגאון משמע דרך אם לירותו בגירות או אינו יורש בת אביו אבל אם הורתו שלא בקדושה ולירותו בקדושה רוח חכמים נוחה לתת לו את הנחלה כפי' רש"י שם ולא כפי' ר"י שם בת"י ד"ה כאן.

קלה. ⁽¹⁾ הר"ר שלמה העתיק הדברים הכתובים פה מכ"י בל' ערבית מס' מטה עוז וגם תרגמם ללשון עברית: ודברו לא תבערו אש וגו' ונפרד הדבור הזה מכל המלאכות וכו' וכבר זכר רבי סעדיה ז"ל בזה שני ענינים, אוסיפס על זה, לאמר: אפשר כי הבערה יצאה מן הכלל יען כי ראשית מעשה המשכן היתה ההתכה והצריפה באש, כי ראשית התרומה היתה זהב וכסף ונחשת ולכן אמר להם: לא תבערו אש וגו' לבל יתקנו דבר מזה בשבת. ויוכל היות

ליפיד וכו' וכו' וקד דבר רב' סעדיה ד"ל פי דלך מעאניא — אצאפהא אלי הדיה — סק' ומכאן אן יכון מעני אלספריד לאן אול מעשה משכן אלסכך ואלציאנא באלנאר אד אואיל אלטרומה זהב' וכסף ונחשת פמן אנל דלך קיל להם לא²) תבערו אש וגו' לולא יצלחו שיא מן דלך פי אלסכת וימכן אן יכון מעני אלספריד לאנה כאן שרע פי אלמשכן אשעאל אלנאר ללקרבן בקו' וזה אשר תעשה על המזבח וגו' ואשעאל אלנאר ללסרג בקו' להעלות נר תמיד וסבילה אדא חטר גמלה תם אטלק בעצהא או אמר בה עאר אלי אלכאקי בחטר תאלת ומנהא אן יכון לא תבערו אש זין בה אלסראג באלבסט גאצה ודלך אנה אמרהם בתקדמה אלכבו ואלטבך ללסכת בקו' את אשר³) תאפו אפו ואת וגו' ובקי אלסראג לס ישרח אנה אמרהם באעדאדה וללסכת פשרחה ההנא בקו' לא תבערו אש וגו' לכן את אשר תבערו הבעירו ואנמא לס יתממה הנאך לאן גרצה כאן צנאעה אלמן ולס ללמן פי אלסראג מרכל פתרכה אלי אן אסתופאה ההנא והדיה מעאן מחתמלה ומא שרחנאה מן ראי אלחכמ' הבערה לחלק⁴) יצאה פי דלך הו אלחק ולא נטיל בפסאד מה יקולה אלקראיין מאלפי אלנקל פי דלך אד הו משרוח פי אמכנתה ילתמס מנהא.

קלו. שער¹) אחר שנויות²). חוב לפרוש העריות האסורות אשר העתיקום הראשונים מאשר אתם נכתבים ונאמר כי היא אם האב ואם האם למעלה למעלה ואשת אבי האב מן האב למעלה למעלה ואשת אבי האם³) לאם לבדה וכלת הבן למטה למטה וכלת הבן⁴) לבדה ואשת אחי האם⁵) אשר היא מן אם

כי ענין היציאה מן הכלל הוא מפני אשר צוה במשכן הבערת האש לקרבן באמרו: וזה אשר תעשה על המזבח וגו' והבערת האש לנרות באמרו: להעלות נר תמיד. ודרכו בצותו על הכלל והוציאו אח"כ פרט ממנו וצוה עליו כי ישוב על הנשאר באסור שלישי, ומה שאפשר כי כון ב"לא תבערו אש" על הנר בכונה מיוחדת (mit besonderem Nachdruck) וזה באשר צום על הכנת הלחם והתבשיל לשבת. באמרו את אשר תאפו אפו ואת וגו' ונשאר הנר אשר לא פורש כי צום על הכנתו לשבת ולכן פרשהו פה באמרו: לא תבערו אש וגו' אולם את אשר תבערו הבעירו, אך לא השלים את הדבר שם באשר כי מגמתו היתה להכשרת המן ואין להמן כל יחס לנר ולכן הניחו עד אשר השלימו פה, וזאת היא כונה אפשרית. ומה שבארנו בזה דעת החכמים (הבערה לחלק יצאה) הוא הנכון ולא נאריך בבטול דברי הקראים המתנגדים בזה להקבלה, כי זה מבואר במקומותיו יבוקש בהם. ועיין מ"ש הר"ר משה שטיינשניידער על דברי הספר מטה עוז בס' הדרשות אשר להר"ם קייזערלינג.

²) כן אמרו בפסחים ה': ובכמה מקומות בש"ס.

³) עיין בחזקוני שכתב ענין דומה לזה בס' ויקהל.

⁴) כעין זה כתב בס' הרמב"ן בריש ויקהל.

קלו. ¹) הובא בספר מגד ירחים ח"ג דף 174 והיא העתקה מסוף ס' העריות לר' ישועה בן יהודה וכן נראה מועתק מל' ערבי ע"י ר' יעקב בן שמעון, וראשי הדברים מובאים גם בקאטאלאג הגדול מספרי אקספארד אשר להר"ר משה שטיינשניידער הי"ו צד 2168.

²) נראה שכוונתו אלו ששנו החכמים והן העריות האסורות מדברי חכמים, אולם הן הנקראות בתלמוד שניות לעריות שעריות האסורות מד"ת הן הראשונות. והנה בה"ג (ד') וויען דף מ"א ע"ג) מנה בערבוביא העריות והשניות וגם המדרגה השלישית אכן בכל אחת נתן אות שזאת אסורה מד"ת והאחרת מד"ס. אכן ר"ס רצה לספור אותן כאחת ואולי מפני שזכות בעלי המקרא חזק בזה בריחי דיני הרבנים. ואמר לפנינו „חוב למנות אותם יחד הכתובים והנעתיק“.

³) ואשת אבי האם לבדה וכ"א ברמב"ם פ"א מאישות ה"ו.

⁴) צ"ל וכלת הבת לבדה וכ"א ברמב"ם שם.

⁵) אולי צ"ל ואשת אחי האב מן האב או מן האם וכ"א ברמב"ם שם.

האם — הכל שבעה ואם נחשבה אם — האם לאם לבדה⁶) יהיו שמונה אלו העריות אסורות בראית ההעתקה לא בראית הטעם וההקשה⁷) ויהיה כלל העריות האסורות על בני ישראל מן השאר שמונה ועשרים וחוב למנות אותם יחד הכתובים והנעתק ונאמר הראשון מהם האם ואחריה אם האב ואם האם למעלה למעלה ותהיה המעלה הראשונה על שני חלקים אם האב ואם האם וכן תהיה המעלה השנית על ד' חלקים אם האב ואם⁸) אביו ואם האם ואם אביו וכן תהיה המעלה השלישית על ח' חלקים ובמעלה הרביעית ותעלה אח"כ למעלה ואחריה אם⁹) אשת האב ואשת אביו האב ותהיה המעלה השנית על שני חלקים — אשת אביו האב ואשת אביו אם האב ואחר תהיה במעלה השלישית על ד' חלקים¹⁰) אשת אביו אביו אביו האב ואשת אביו אביו אם האב ואחר תהיה במעלה הרביעית על ח' חלקים ותתנשא אחר כן למעלה למעלה ואחרי כן אשת אביו¹¹) אביו האם לבדה ואחריה הכלה ובת הבן¹²) למטה למטה ותהיה במעלה הראשונה על שני חלקים בת הבן ובת בתו ובת בן הבת ובת¹³) בתה ובמעלה השלישית על ח' חלקים בת בן הבן ובת בן בת הבן ובת בת הבן ובת בת בן הבת ובמעלה הרביעית ששה עשר וירדו למטה למטה¹⁴). והיא במעלה הראשונה אשת בן הבן והיא תהיה במעלה השנית על שני חלקים כלת בן בן הבן וכלת בת בן הבן ותהיה במעלה¹⁵) השלישית על ג' חלקים כלת בן בן הבן וכלת בת בן הבן ותהיה במעלה הרביעית על ד' חלקים ותירד למטה למטה וכלת הבת היא אשת בן הבת לבדה עשרה¹⁶) ואחרי כן הדודה אשר¹⁷) היא בת אם האם ואביו האב ואשר היא בת אם האם בלבד ואחרי כן¹⁸) אחות האם אשר היא בת אביו האב ואם האם ואחריה אשת הדוד¹⁹) ואשת אחי האם²⁰) אשר היא בן אביו האב ובן אם האם

⁶) אולי צ"ל אם אם אשתו לבדה יהיו שמונה.

⁷) כן הגיה הר"ר משה שטיינגשניידער במקום שכתוב „וזה קשה“.

⁸) משמע שאם אביו אביו עולה למעלה וכן אם אם אביו אשתו ובכ"מ"ס הן לבדנה ואינן עולות למעלה.

⁹) נ"ל שהתיבות „אם אשת האב“ צריכות להמחק כי ר"ס לא מנה לפנינו בנידון המעלות רק „אשת אביו האב“ הכתוב ג"כ לפנינו. ואיפשר שחסר תיבת „לבדה“ וצ"ל: „אם אשת האב לבדה ואשת אביו האב“ (ועל האחרונה נאמר שהיא במעלות).

¹⁰) צ"ל אשת אביו האב ואשת אביו אביו האם ואשת אביו אביו אם האב ואשת אביו אם האב.

¹¹) צ"ל ואחרי כן אשת אביו האם לבדה וכן הוא בכ"מ"ס.

¹²) צריך להוסיף „ובת בתו“.

¹³) נ"ל שצריך להוסיף „ובת בתו“.

¹⁴) כאן חסר קצת וצ"ל „כלת הבן“.

¹⁵) כאן מעורבבין הדברים וצ"ל ותהיה במעלה השלישית על ד' חלקים „ותירד למטה“ וכלת הבת וכי' והשאר ימחק.

¹⁶) חשבון העשרה הוא: האב, אם האב, אם האם, אשת אביו האב, אשת אביו האם, הכלה, בת הבן, בת הבת, כלת הבן, כלת הבת והכל לפי תיקוננו.

¹⁷) צ"ל הדודה אשר היא בת אם האם ואביו האם ואשר היא בת אם האם או בת אביו האם לבד.

¹⁸) צ"ל ואחרי כן אחות האב אשר היא בת אביו האב ואם האם או בת אביו האב לבד או בת אם האב לבד.

¹⁹) צ"ל ואשת הדוד והיא אשת אחי האב מן האב ואם או מן האב לבד.

²⁰) צ"ל לדעתנו „ואשת אחי האב אשר הוא בן אביו האב ואם האב או בן אביו האב לבד ואשר הוא בן האם לבד הכל י"ב“.

ואשר היא בן אם האם בלבד הכל⁽²¹⁾ י"ב ואחריה בת אשת האדם⁽²²⁾ ובני בניה למטה למטה ואמה ואמות אביה ואמה למעלה ואחריה אחות אשתו ואשת אחיו על תנאיו אחות האשה על מנת חיי אשתו בעודה ואשת האח על מנת חייה וחייבין לה עת אחר פטירתה כלל הכל בשמנה⁽²³⁾ ועשרים מהן שהוא כתוב ומהן שהוא נשמע מן השליח וראיית ההגדה אשר היא הכל בשוה בחיוב וזה הוא דרכנו בעריות אשר העתיקו אותן אבותינו אלינו הדוברים אמת ואשר הוא לבד מזה מן השאר והבעלים והחתנים והבנים כולן מותרין אין פוגה⁽²⁴⁾ בהם ולא נקיש מקצתם על קצתם אכל סמיכתנו על שני העקרים האלה הכתב וההעתיקה.

⁽²¹⁾ אלה היו"ב למספרן לפי תקוננו. בת אם האם ואבי האם; בת אם האם לבד; בת אבי האם לבד; אחות האב בת אבי האב ואם האב; בת אבי האב לבד; בת אם האב לבד; אשת אחי האם מן האב ומן האם; אשת אחי האם מן האב לבד; אשת אחי האם מן האם לבד; אשת אחי האם אשר הוא בן אבי האב וכן אם האב; אשת אחי האם שהוא בן אבי האב לבד; אשת אחי האם אשר הוא בן האב לבד.

⁽²²⁾ בת אשתו.

⁽²³⁾ צ"ל שמנה ועשרים, וכבר נמנו לעיל (עיין הערה 16) עשרה, וי"ב (הערה 21) והן עשרים ושנים ועוד נמנו כאן ששה והן. בת אשתו ובני בניה; אם אשתו; אחות אביה; אם אם אשתו; אחות אשתו; אשת אחיו.

⁽²⁴⁾ [תחת פוגה אולי צ"ל פוגה, כי הקראים ישתמשו במלה זו בהוראת ספק; ראה בקרת לתולדות הקראים לגאטסלאבער עמוד 217. ושוב מצאתי בס' המצות לרדניאל אלקמוסי כי ישתמש גם במלה פוגות בהוראת ספקות, וכפה"נ הוא מן ויפג לבו. ה.].

indigent. On remarque que Saadia cite des *pioutim*, s'appuie sur le Targoum, et étudie le style de la Mischna à propos des règles de réciprocité (M. Harkavy fait observer que Saadia a composé une méthodologie talmudique). Il emploie volontiers certaines formules, telles que : « Si le fait s'est passé comme on l'a rapporté », « Voici notre avis », etc. (Quelques-unes de ces formules sont usitées aussi par les autres Gueônim.) Il termine souvent ses consultations par des paroles d'exhortation et par des citations bibliques.

« Ses Consultations ont été très appréciées par les successeurs de Saadia, comme on le voit par les témoignages de Scherira et de Haï. Cependant Haï et Isaac ibn Giat combattent parfois ses opinions. »

M. Harkavy a bien voulu noter une série de corrections et d'additions se rapportant au volume entier. Nous le remercions de ce nouveau service rendu à la science juive et à l'édition de l'œuvre de Saadia.

Paris, ce 18 janvier 1897.

---

volume, il a séparé les deux catégories, la première comprenant 50 numéros et la seconde 137. Le nombre des citations de Saadia a donc été considérablement augmenté. Toutefois la matière est loin d'être épuisée. M. Harkavy a ajouté plusieurs fragments tirés, soit de manuscrits appartenant à la Bibliothèque impériale publique de Saint-Petersbourg, soit d'ouvrages imprimés, mais il croit qu'on pourrait encore en découvrir d'autres dans la littérature juive.

Voici, en résumé, comment Joël Müller caractérise la méthode de Saadia dans ses Consultations : « Ainsi que dans ses autres écrits, Saadia aime à déterminer le nombre des cas que peuvent présenter les sujets qu'il étudie. Il tire ses preuves d'abord de l'Écriture, puis du Talmud, puis de la raison. Ses arguments sont toujours approfondis; ses conclusions procèdent d'un jugement sain et d'un esprit mesuré.

« Il est difficile de dire si les décisions de Saadia au sujet des choses permises ou défendues se trouvaient dans des consultations ou dans des ouvrages spéciaux. (Voir les notes de M. Harkavy.) La plupart de ses consultations se rapportent aux questions d'argent et de mariage. Elles sont écrites en arabe, en araméen et en hébreu, mais celles que nous possédons en cette dernière langue ont été peut-être traduites de l'arabe. Elles sont conformes au tempérament de Saadia, ennemi de toute dissimulation en matière religieuse et sévère pour ceux qui participent à tout acte coupable. On y voit aussi que le Gaôn ne veut pas qu'on fasse la charité à autrui quand on est soi-même

Saadia, comme l'auteur du commentaire du *Sifra*, ait puisé des exemples dans le commentaire mentionné par le *Midrasch haggadol*, tout en ajoutant lui-même quelques autres exemples.

Saadia ne se borne pas, comme les autres commentateurs, à donner des exemples; il explique les règles elles-mêmes. Seulement les explications qu'il donne sont parfois obscures. C'est ainsi qu'on aperçoit difficilement la différence entre la septième et la huitième règle. Le Gaôn laisse aussi de côté les détails des *Middot*. Il est à noter que Saadia tire des exemples de la Haggada et applique les règles d'interprétation aux récits de la Bible. Enfin, d'après Saadia, tout le monde est en droit de faire de nouvelles applications des treize règles. Cette liberté est loin d'être admise par les autres commentateurs.

Sur la méthode que Saadia a suivie dans son commentaire, on lira avec fruit l'étude de M. Schechter.

IV et V.—*Les Consultations et les Fragments talmudiques.*

Comme nous l'avons dit plus haut, Joël Müller n'avait pas eu le temps d'écrire l'introduction à ces deux parties des œuvres talmudiques de Saadia. M. Harkavy a bien voulu combler cette lacune, en rappelant ce que notre regretté collaborateur avait dit des Consultations de Saadia dans son savant ouvrage intitulé : « Introduction aux consultations des Gueônim ». Dans ce livre, Joël Müller énumérait 137 consultations et fragments. Dans le présent

en sort pour être soumis à une autre loi que celle de la généralité et à une loi d'un genre différent, ce peut être pour adoucir ou pour aggraver la loi. 10° Si un objet faisait partie d'une généralité et en sort pour être soumis à une nouvelle loi, il ne peut rentrer dans la généralité qu'en vertu d'un texte explicite. 11° Une prescription peut être expliquée par le contexte. 12° Une prescription peut être expliquée par la fin du paragraphe où elle se trouve. 13° Si deux versets se contredisent, la solution est donnée par un troisième verset, comme cela est expliqué dans la *Torat cohanim*. »

Il est à remarquer que, dans le manuscrit, toutes les règles commencent par la préposition *min*, sauf les trois dernières. Il semble donc, comme l'a supposé Ahron ben Hayyim, que ces trois dernières règles n'appartiennent pas à R. Ismaël, et ont été ajoutées aussi bien que les règles de Hillel. Les règles 3, 4 et 6 doivent être comptées chacune pour deux. Néanmoins l'auteur du commentaire du *Sifra*, Saadia et Raschi avaient déjà les dernières règles dans leur texte.

Un autre indice que le commentaire du *Sifra* est d'un auteur postérieur, c'est que le *Midrasch haggadol* cite beaucoup d'exemples qui se retrouvent dans le commentaire, mais en prend aussi d'autres dans la Mischna et dans la Guemara et intercale même des sentences talmudiques. L'énumération dans le manuscrit du *Midrasch* est conforme à celle de Saadia, sauf que la neuvième règle est transposée et occupe le cinquième rang. Il se peut que

le *Sifra*. Il est probable que primitivement les règles d'interprétation se trouvaient dans le *Sifra* à l'occasion du verset du Lévitique, 1, 2 (c'est là qu'elles sont citées dans le *Yalqout*, § 435). On les aura mises en tête du *Sifra*, parce qu'elles sont la base de l'interprétation midraschique, et on y aura joint un commentaire antérieur à l'époque de R. Abraham ibn Daoud. D'après une communication de M. D. Hoffmann, les *Middôt* se trouvent au même verset Lév., 1, 2 dans le *Midrasch haggadol* qui est à la Bibliothèque de Berlin (ms. or. in-f°, n° 2051), ainsi qu'au verset Ex., xxi, 1. Ce dernier passage est ainsi conçu : « (Il est dit :) *Voici les statuts que tu mettras devant eux*. D'après R. Ismaël, il s'agit des treize règles d'interprétation de la Bible qui ont été révélées à Moïse sur le Sinäi, à savoir : 1° l'*a fortiori*; 2° l'existence d'un même mot dans deux passages; 3° a) l'induction tirée d'un seul verset; b) l'induction tirée de deux versets; 4° a) la généralité et le particulier; b) la généralité, le particulier, et la généralité, auquel cas on se règle sur le particulier; 5° le particulier et la généralité; 6° a) la généralité qui a besoin d'être expliquée par le particulier; b) le particulier qui a besoin d'être expliqué par la généralité. 7° Si un objet était compris dans la généralité et est mentionné à part pour une prescription, cette prescription s'applique à la généralité. 8° Si un objet faisait partie d'une généralité et en sort pour être soumis à une autre loi que celle de la généralité, mais de même nature, ce ne peut être que pour adoucir la loi et non pour l'aggraver. 9° Si un objet faisait partie d'une généralité et

III. — *Le commentaire des treize Middôt.*

Au début du *Sifra*, commentaire halachique sur le Lévitique, se trouvent treize règles d'interprétation de la Bible ou *Middôt*, énumérées par R. Ismaël. Saadia a écrit sur ces règles un commentaire en arabe que Joseph Derenbourg, dans une lettre adressée à Joël Müller, dit avoir vu dans un manuscrit de la bibliothèque Günzbourg et dont la version hébraïque a été imprimée par M. Schechter (*Bêt Talmud*, IV, p. 237), d'après un manuscrit d'Oxford (Cat. Neubauer, n° 2496). Comme l'indique une note placée en tête du manuscrit, cette version a été faite par un certain Nahoum haq-qatôn. M. Schechter a prouvé que le commentaire est bien du Gaôn, en s'appuyant sur les citations qu'Abou Darâhim, dans son propre commentaire sur les treize *Middôt*, apporte au nom de Saadia. D'autre part, Saadia, en tirant ses arguments de la raison et de l'Écriture, use de la même méthode dans ses Consultations. Qui plus est, un des exemples que Saadia donne pour la treizième règle se retrouve dans l'*Amânât*.

Dans nos textes du *Sifra*, les règles de R. Ismaël sont suivies d'un commentaire plus moderne, composé probablement par les auteurs du rituel. On remarque, en effet, qu'entre deux exemples de la treizième règle, on a intercalé les sept règles exégétiques de Hillel. De plus, Saadia, Raschi et d'autres expliquent les treize *Middôt* sans dire que les exemples avaient été donnés par R. Ismaël ou par

Les 613 *Miswôt* sont distinguées, dans la présente édition, par des virgules.

Maïmonide, qui reproche aux *Halakhôt guedôlôt* d'avoir introduit dans leur énumération les préceptes rabbiniques et d'avoir compté à part les lois et les pénalités, a adopté en partie l'ordre suivi par Saadia. Il commence aussi par les commandements et mentionne en premier lieu la foi en Dieu et le culte. Il distingue les préceptes obligatoires pour tous de ceux qui obligent les particuliers. Au contraire, Moïse de Coucy, l'auteur du grand Livre des préceptes, a consacré la première partie de son livre aux défenses et la seconde aux commandements. Parmi les auteurs d'*Azharôt*, Élie haz-zaqén a admis les préceptes rabbiniques, mais, comme Saadia, il donne d'abord les préceptes positifs. Ensuite il énumère les préceptes s'appliquant à la communauté, dont la plupart sont positifs, puis les règles des pénalités capitales, et à la fin les interdictions. Isaac ben Rouben a adopté le même ordre. Salomon Ibn Gabirol met d'abord le Décalogue comme une sorte d'introduction, puis les préceptes positifs, les préceptes négatifs, et ensuite les pénalités, comme Saadia l'a fait.

Il existe d'autres *Azharôt* anciennes; un de ces *pioutim* serait, au dire de Salomon Loria, de Simon hag-gadôl. Dans celui-là, les commandements et les défenses ne sont pas séparés; les préceptes semblent avoir été répartis selon leur connexité. Les autres *païtanim* semblent dans leurs *Azharôt* s'être inspirés de l'œuvre de Saadia.

dements plus importants que les défenses, tandis que R. Simlaï a d'abord parlé de celles-ci, parce qu'elles sont les plus nombreuses. Saadia énumère : 1° les préceptes concernant le corps ; 2° les lois ordonnant un paiement ; 3° les lois de pureté et d'impureté. Les défenses sont divisées en : 1° préceptes concernant le corps ; 2° préceptes s'appliquant à certains temps ; 3° lois relatives aux sacrifices, avec les lois sacerdotales ; 4° préceptes applicables à certains individus, comme le roi, le nazir, etc., ou à certains objets, comme les mélanges, les villes lévitiqes, etc. Ensuite viennent les lois entraînant la peine capitale, bien que ces lois se trouvent déjà citées parmi les préceptes positifs ou négatifs.

En dernier lieu, Saadia mentionne les paragraphes comprenant beaucoup de détails : ces paragraphes sont dans les *Halakhôt guedôlôt* au nombre de 65. Le Gaôn en a adopté trente, mais il en a remplacé trente-cinq par d'autres. Les 65 préceptes en comprennent 40, dont l'exécution incombe à la communauté ou au tribunal, et 25 qui se rapportent au temple et aux sacrifices.

Le Gaôn a fait rentrer les 613 *Miswôt* en six morceaux composés de vingt-deux distiques rimant deux par deux. Chaque quatrain commence par le mot qui termine le quatrain précédent. Les distiques des morceaux un, trois et cinq donnent en acrostiche l'alphabet, et les distiques des trois autres, l'alphabet renversé. En outre les seconds vers des distiques, dans le dernier morceau, donnent en double acrostiche le nom du Gaôn.

être destiné aux offices publics, tandis que le premier devait servir à l'enseignement de l'école.

On peut supposer que Saadia, en rattachant les 613 Préceptes au Décalogue, tenait à ne pas rester en arrière des Caraïtes. Saadia a également donné cette répartition des 613 Préceptes dans le commentaire sur le *Séfer Yesira* (édit. Lambert, p. 22 et 44), ainsi que dans le commentaire en arabe des dix commandements, publié par Eissenstædter.

D'après Héfes ben Masliah, Saadia se serait conformé dans son énumération à certains principes dont on ne retrouve pas l'application dans les *Azharôt* présentes. On peut admettre, avec M. Neubauer, que ces principes étaient exposés dans une introduction, mais que Saadia ne s'en est pas servi dans sa liste des *Miswôt*.

Yehoudaï Gaôn et les *Halakhôt guedôlôt* ont commencé par les préceptes négatifs qu'ils divisent d'après les pénalités qui y sont attachées. Pour les préceptes positifs, ils suivent en partie l'ordre de la Mischna, en donnant d'abord les préceptes relatifs à la prière, puis les lois concernant les prélèvements, les fêtes et en dernier lieu les sacrifices.

Saadia, contrairement aux *Halakhôt guedôlôt*, ne mentionne d'autres préceptes rabbiniques que les lumières de Hanoukka et la lecture de la Meguilla, pour lesquelles, du reste, il trouve des allusions dans la *Tora*. Il commence par les lois positives, dont la première est : Tu craindras l'Éternel ton Dieu. Peut-être a-t-il trouvé les comman-

dia en vers hébraïques, en l'accompagnant de notes et en donnant à la fin les corrections proposées par Michael Sachs. Rapport, dans le supplément au journal *Hammaguid* (t. VII, p. 325) et Halberstamm, dans ce même journal (année 5638, p. 142), ont ajouté quelques vers d'après des manuscrits.

On sait que R. Simlaï (Makkôt, 22 *b*) a dit qu'il y a 365 préceptes négatifs, selon le nombre des jours de l'année, et 248 préceptes positifs, selon le nombre des parties du corps. Le premier qui ait essayé d'énumérer les préceptes conformément à ces chiffres est R. Yehoudaï Gaôn. Son exemple a été suivi par Simon Kayyara, l'auteur des *Halakhôt guedôlôt*. Il est possible que la seconde et courte énumération des préceptes qu'on trouve à la fin des *Halakhôt guedôlôt* soit empruntée à R. Yehoudaï. L'usage s'établit aussi de donner la liste des préceptes dans les *pioutim* récités le jour de la Pentecôte à l'occasion de l'anniversaire de la Révélation; ces *pioutim* sont appelés *azharôt*. Il existe des *azharôt* qui, d'après la notice d'un manuscrit, proviendraient du Siddour de Rab Amram, mais on ignore qui les a composées. Saadia est le premier auteur connu d'*azharôt*.

Outre l'ouvrage qui est reproduit ici et où Saadia énumère les lois d'après l'ordre des matières dans le Talmud, Saadia a composé en hébreu un petit morceau poétique, où les 613 Préceptes sont répartis entre les dix lois du Décalogue, et qui a été également publié par M. Rosenberg dans le recueil cité plus haut. Ce dernier poème était peut-

part qui leur revient. Ou bien il peut dire à son cohéritier : Vends-moi ta part ou achète-moi la mienne. Si les deux veulent acheter les meubles, on les vend et on en partage la valeur. Enfin il est des objets qu'on ne partage pas, même si les héritiers y consentent, comme la Bible, à moins qu'elle ne soit en plusieurs volumes, et alors il faut le consentement de tous.

Comme on le voit, le Traité des Successions ne se rapporte qu'aux héritages *ab intestat* et laisse de côté les successions testamentaires. Peut-être Saadia avait-il l'intention d'écrire un ouvrage spécial sur les donations. Il est à remarquer que la succession des époux n'est pas mise dans un chapitre particulier, mais est mentionnée dans les règles ajoutées par Saadia. Les cas de doute sont traités très brièvement ; par contre, le Gaôn s'est étendu longuement sur les calculs des champs, jardins, etc., cela à l'imitation des musulmans. Les questions étudiées sont développées avec précision et détail, comme la dîme accordée aux filles, les règles de la succession pour l'aîné, le beau-frère. D'autres points sont omis. Les calculs mêmes ne sont pas toujours exacts, mais on doit peut-être en attribuer la faute aux copistes. On ne doit pas oublier, non plus, que le *Kitáb al-mawârith* est un des premiers ouvrages de Saadia.

II. — *Les 613 Miswôt.*

M. Rosenberg a publié en 1849, dans son recueil intitulé *Qobés maasé yedé haggueônim*, cet opuscule de Saa-

l'enfant réclame tout l'héritage du défunt contre le second mari, ils partagent. Il en est de même pour l'enfant douteux avec les enfants du second mari ou avec le grand-père au sujet des biens du second mari, ou pour le grand-père avec le second mari pour les biens de l'enfant douteux. — 8. Si l'enfant douteux réclame la moitié des biens de son grand-père et que les autres enfants ne lui en reconnaissent que le tiers, on partage le sixième contesté.

VIII. *Règles pour le partage des biens immeubles ou des meubles difficiles à partager.* — Tantôt le partage est obligatoire, tantôt le partage n'a lieu que du consentement de tous ; tantôt le partage est interdit même si les héritiers y consentent. En effet, si l'objet qui constitue l'héritage peut être partagé de manière à servir comme par le passé, on le partage ; sinon, non. Si l'héritage consiste en champs, vergers, vignes, etc., et que les parcelles qui reviennent à chaque héritier aient une grandeur suffisante, on partage ; sinon, on vend le champ et on en partage la valeur. La grandeur nécessaire varie suivant la forme de l'immeuble, et est déterminée par le calcul dans les différents cas. La surface doit être double pour l'aîné. Il en est de même pour les maisons, cours, bains, etc. Si l'un des héritiers réclame le partage, et que chacun puisse avoir une part suffisante, le partage doit avoir lieu. Sinon, on vendra l'immeuble. Pour les biens meubles, si un héritier s'oppose au partage, on s'arrangera de trois façons : Un héritier peut prendre ce qui lui convient et estimer la valeur du reste, dont il donnera aux cohéritiers la

égard (par exemple, le fils représente sa mère, mais n'est pas représenté vis-à-vis d'elle par ses frères consanguins); 4° d'autres transmettent leurs droits à leurs héritiers, mais ne les exercent pas quand ils représentent ceux dont ils héritent : le fils aîné transmet son droit d'aînesse à ses enfants, mais ne reçoit pas de droit spécial sur la succession de son grand-père au cas où son père meurt avant d'avoir reçu lui-même la succession. Celui qui épouse sa belle-sœur hérite entièrement de son frère, mais n'a pas double droit pour les héritages postérieurs.

VII. *Questions relatives à l'enfant dont la filiation est douteuse.* — Si une femme épouse successivement deux personnes non parentes et qu'elle ait un enfant dont le père peut être l'un ou l'autre mari, et que l'un des deux meure, l'enfant n'hérite pas. Si l'enfant meurt, les deux maris partagent ses biens. Si le second mari était le beau-frère de la femme (le premier étant mort sans enfants) et qu'il naisse un enfant pouvant être le fils de l'un ou de l'autre, huit cas peuvent se présenter qu'on rattachera aux trois principes suivants : Si les prétentions d'un héritier sont plus étendues que celles de son adversaire, les premières l'emportent complètement; si elles sont moins étendues, elles sont rejetées entièrement; si les prétentions sont égales, on partage. Les huit cas sont : 1-3. Si l'enfant douteux demande la moitié des biens de son grand-père, et que le second mari réclame le tout, l'enfant n'a rien. Il en est de même, si l'enfant réclame une part des biens du second mari, ou des biens d'un enfant du second mari. — 4-7. Si

personnes parentes entre elles peuvent venir en concours pour la succession (par exemple, deux frères concourent l'un avec l'autre), et huit cas où l'une exclut l'autre (par exemple, un frère et une sœur ne peuvent concourir ensemble). Il y a seize cas où une personne peut hériter de son parent et lui transmettre son héritage (par exemple, le père hérite de son fils et l'a pour héritier). Huit où elle hérite de son parent et ne l'a pas pour héritier (par exemple, le fils à l'égard de sa mère). Neuf où elle a son parent pour héritier, mais n'hérite pas de lui (par exemple, la mère à l'égard de son fils). Treize où elle n'hérite pas de son parent ni ne l'a pour héritier (par exemple, les frères utérins entre eux). Deux personnes font passer l'héritage d'une famille à l'autre : le fils héritant de sa mère, et le mari héritant de sa femme s'il n'y a pas d'enfants ou que les enfants meurent avant la mère. Lorsqu'il y a doute sur le point de savoir si le mari est mort avant sa femme, leurs héritiers partagent. L'androgynie en face d'autres enfants a toujours le désavantage.

Les héritiers se divisent en quatre groupes au point de vue de la représentation : 1° les uns héritent de certaines personnes et les représentent (par exemple, le fils à l'égard de son père); 2° d'autres ne représentent pas ceux dont ils héritent et ne sont pas représentés à leur égard (par exemple, le mari à l'égard de sa femme, les filles en face de leurs frères); 3° d'autres représentent ceux dont ils héritent, mais ne sont pas représentés à leur

les unes seront majeures et les autres mineures, que les unes seront mariées et les autres célibataires (des différences de ce genre se produisent aussi pour les fils).

II. *Succession laissée par le père et grand-père.* —

1° Les héritiers peuvent comprendre des enfants et des petits-enfants. Ceux-ci peuvent être des fils ou des filles qui ont à hériter avec leurs oncles ou leurs tantes. 2° Les héritiers sont exclusivement des petits-enfants. Le partage diffère suivant que les enfants étaient des fils ou des filles. Les enfants du fils aîné ont droit à une part double. — L'héritage ne passe aux filles du défunt que s'il n'y a pas de fils ou d'héritiers de fils.

III. *Succession laissée par le fils.* — Si le défunt n'a pas de descendants, c'est le père qui hérite, à moins qu'un frère du défunt n'ait épousé sa femme en vertu du lévirat. Par contre, les frères du défunt passent avant leur grand-père.

IV. *Succession laissée par un frère.* — Les frères ou leurs descendants passent avant les sœurs. S'il n'y a pas de frère, les sœurs héritent. Si un frère a épousé la veuve du défunt, il hérite de tout. Les enfants d'un frère héritent à sa place.

V. *Succession laissée par un neveu.* — La succession du défunt échoit aux oncles quand il ne laisse ni héritiers en ligne directe, ni frères et sœurs. Les oncles ou leurs descendants passent avant les tantes. Le grand-père passe avant les oncles et tantes.

VI. *Différentes énumérations.* — Il y a sept cas où des

multiplicité des subdivisions entraîne souvent à des répétitions fastidieuses. Il est à noter que Saadia cherche toujours à justifier les lois religieuses ; mais il ne cite pas les textes sur lesquels il se fonde.

Les sujets traités par Saadia sont les suivants :

I. *Succession laissée par le père ou la mère.* — La succession du père est à partager entre les enfants. 1° Ceux-ci peuvent être : des fils et des filles. L'héritage sera réparti différemment suivant que les biens laissés sont considérables ou médiocres. Si les biens laissés sont considérables (c'est-à-dire s'ils suffisent à l'entretien de tous les enfants jusqu'à leur majorité), la succession échoit aux fils, qui entretiendront leurs sœurs jusqu'à ce qu'elles soient majeures ou qu'elles se marient. Si la fortune laissée est faible, on commence par retirer la part nécessaire à l'entretien des filles, et le reste est donné aux fils. Quand l'une des filles se marie, si la succession est considérable, elle reçoit le dixième des biens existants ; elle ne le reçoit pas, si l'héritage vient de la mère (les filles n'ayant aucun droit sur la succession de leur mère), si elle s'est mariée du vivant de son père, ou si elle se marie sans faire valoir ses droits. 2° Les enfants peuvent être des fils seulement. On donne double part à l'aîné, excepté si les enfants sont posthumes, si l'héritage vient de la mère, du grand-père ou d'autres parents paternels, ou si l'aîné renonce à son droit ; le droit d'aînesse ne porte pas sur la part d'un frère mort avant le partage. 3° Si les filles sont seules, le partage sera différent suivant que

M. Horowitz avait mis quelques notes ; Joël Müller en ajouta d'autres et cita les passages talmudiques sur lesquels Saadia s'était appuyé.

Voici l'analyse du traité des Successions, d'après l'introduction de Joël Müller :

Saadia commence par un avant-propos qui, contrairement aux autres préfaces du Gaôn, ne se rapporte pas au contenu du livre, mais est exclusivement consacré à la louange de Dieu. Saadia énumère les attributs du Créateur, Éternel et Un, qui ne peut être comparé aux créatures, qui voit et sait tout, mais ne peut être perçu, qui mérite les louanges des créatures à cause de la science qu'il leur accorde et des révélations qu'il leur a faites par l'intermédiaire de Moïse et des prophètes.

Saadia est le premier qui ait songé à réunir dans un ordre systématique les lois religieuses. Dans la Mischna, en effet, l'ordre des matières des différents traités n'est pas rigoureux, et les Guemarôt se sont bornées à reproduire les débats qui ont eu lieu à l'occasion des Mischnaiôt. Les *Halakhôt pesouqôt* et *guedôlôt* ne sont pas mieux ordonnées que ne l'est la Mischna. Chez Saadia, au contraire, les règles se succèdent suivant un arrangement logique. Elles sont réparties en groupes, divisions, subdivisions, etc., comme le tronc d'un arbre, selon une image familière à la langue arabe, se divise en branches et en rameaux. De plus, Saadia compte les différents cas qui peuvent se produire. Cette méthode, suivie surtout par Maïmonide, a des avantages, mais aussi des inconvénients ; car la

Kitáb al-mawárith, aux 613 *Miswót*, et aux treize Règles d'interprétation. Il manquait les introductions aux Consultations et aux Fragments talmudiques. En outre, un certain nombre de notes avaient été égarées. Enfin, les feuilles non tirées avaient besoin d'une dernière révision. Nous nous sommes adressés à un savant dont la compétence est reconnue en cette branche d'études, et qui, par ses travaux antérieurs, avait fourni des matériaux à Joël Müller. Nous voulons parler de M. A. Harkavy, qui a bien voulu revoir les épreuves, remplacer les notes disparues et compléter l'introduction. Nous lui exprimons ici toute notre reconnaissance, en lui appliquant la parole de Noémi (*Ruth*, II, 20) : « Qu'il soit béni, celui qui a pratiqué la charité envers les vivants et les morts ! »

Joël Müller a divisé les écrits talmudiques de Saadia en cinq parties : 1° le Traité des Successions ; 2° les 613 Préceptes ; 3° les treize Règles d'interprétation ; 4° les Consultations ; 5° les Fragments.

I. — *Traité des Successions.*

Le texte arabe du Traité des Successions se trouve en manuscrit à Oxford (n° 543 du catalogue Neubauer). Salomon Fuchs fut chargé par Joseph Derenbourg d'aller le copier en vue de la publication des Œuvres de Saadia. La copie fut envoyée à Joël Müller, qui la fit traduire en hébreu par M. Horowitz. Cette traduction fut ensuite reprise et corrigée par Joseph Derenbourg lui-même.

AVANT-PROPOS

C'est un devoir pour nous de rappeler, en tête du présent volume, le souvenir de ceux qui, à des titres divers, y ont collaboré et que la mort a enlevés, avant qu'il fût terminé : Joseph Derenbourg, Joël Müller, Salomon Fuchs. Celui-ci avait copié à Oxford le manuscrit du *Kitáb al-mawáriṭh*. Joël Müller avait été chargé de réunir et de faire paraître les écrits talmudiques de Saadia; enfin Joseph Derenbourg avait sous sa haute direction la publication des Œuvres complètes de Saadia. Tous trois ont quitté cette terre prématurément, l'un encore tout jeune, l'autre dans l'âge mûr, Joseph Derenbourg dans une verte vieillesse qui semblait défier les ans. Qu'il nous soit permis de grouper ici les noms de ces trois hommes, qu'ont séparés leurs destinées, mais qui vécurent animés d'une même ardeur pour la science juive !

Joël Müller avait complètement écrit ce volume, et les huit premières feuilles étaient tirées, quand la mort est venue le surprendre. Il avait rédigé en hébreu, outre l'introduction générale, les introductions spéciales au

TRAITÉ DES SUCCESSIONS

SUIVI DES

OPUSCULES ET CONSULTATIONS HALACHIKES .

DE

R. SAADIA BEN IOSEF AL-FAYYOÛMÎ

PUBLIÉS AVEC

DES NOTES HÉBRAÏQUES

ET

UNE INTRODUCTION

PAR

JOËL MULLER

ERNEST LEROUX, ÉDITEUR

LIBRAIRE DE LA SOCIÉTÉ ASIATIQUE
DE L'ÉCOLE DES LANGUES ORIENTALES VIVANTES

28, RUE BONAPARTE, 28

1897

ŒUVRES COMPLÈTES

DE

R. SAADIA BEN IOSEF AL-FAYYOÛMÎ

VOLUME NEUVIÈME

TRAITÉ DES SUCCESSIONS

ŒUVRES COMPLÈTES

DE

R. SAADIA BEN IOSEF AL-FAYYOÛMÎ

PUBLICATION COMMENCÉE SOUS LA DIRECTION DE

JOSEPH DERENBOURG

MEMBRE DE L'INSTITUT

CONTINUÉE SOUS LA DIRECTION DE

MM. HARTWIG DERENBOURG ET MAYER LAMBERT

VOLUME NEUVIÈME

TRAITÉ DES SUCCESSIONS

PARIS

ERNEST LEROUX, ÉDITEUR

LIBRAIRE DE LA SOCIÉTÉ ASIATIQUE
DE L'ÉCOLE DES LANGUES ORIENTALES VIVANTES

28, RUE BONAPARTE, 28

—
1897